paolo monelli

O AVENTURĂ ÎN SECOLUL ÎNTÎI

vol. I

EDITURA EMINESCU

Coperta colecției de
SERGIU DINCULESCU

Ilustrația coperții de
MARCEL CHIRNOAGA

SCAN: Doru Filip
PRELUCRARE şi editor
prima ediţie digitală
Costin Teo Graur
septembrie 2011

PAOLO MONELLI

O AVENTURĂ ÎN SECOLUL ÎNTÎI

vol. I

traducere din limba italiană de
ANCA și ALEXANDRU BALACI

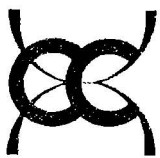

Colecția Clepsidra

EDITURA EMINESCU

București 1977

Lector : MARIA GRACIOV
Tehnoredactor : AUREL BUCUR

Apărut 1977. BT 7.05.1977. Tiraj 80 000 ex. broșate.
Coli de tipar 11.

Comanda nr. 70 091
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii",
București — Piața Scînteii nr 1,
Republica Socialistă România

Cuvînt înainte

Vom păstra totdeauna amintirea lui Paolo Monelli așa cum l-am cunoscut la Roma, pe terasa casei sale din Via XX Settembre, cu perspectiva cea mai înaltă asupra mirificei Cetăți Eterne, copleșite de soare și de artă. Împlinise tocmai armonica vîrstă de optzeci de ani și ne-a impresionat prin dinamismul mișcărilor, prin zvelțețea trupului său de spadasin și de mare călător pe toate meridianele lumii. Am fost atrași în special de vasta sa bibliotecă și de un excepțional sistem de documentare — milioane de fișe care îl făceau apt să răspundă exhaustiv oricărei întrebări din orice arie a activității umane. Am stat îndelung de vorbă, chiar în fotoliile în care încep discuțiile stranii din fantastica Aventură în secolul întîi. *Am avut prilejul să cunoaștem un spirit calm și ironic, un cunoscător perfect al comportamentului și al psihologiei umane.*

Paolo Monelli este și acum un ziarist extrem de activ, articolele sale periodice, publicate mai ales în Corriere della Sera, *fiind așteptate cu un profund interes de numeroșii săi cititori care îl admiră de ani mulți. Știam despre el, înainte de a-l cunoaște, că fusese un curajos ofițer de vînători de munte, autorul unei excepționale cărți,* Le Scarpe al Sole, *în care cristaliza experiența sa directă din primul război mondial, o însumare corală a vocilor*

tuturor celor care luptaseră și suferiseră în tumultuile acelui cutremurător eveniment colectiv.

Caracteristicile lucrărilor care au urmat, relevante pentru orice cititor atent, sînt o absolută spontaneitate și un impresionism direct, străbătut de seninătatea acordată de o judecată lucidă asupra cauzalității oricăror fapte umane.

A continuat să scrie, pe o linie neconformistă, și în timpul venteniului fascist, iar una dintre lucrările sale, Io e i tedeschi, după tipărire, a fost interzisă și retrasă imediat din circulație.

Călător permanent, în îndeplinirea misiunilor sale multiple de trimis special al celor mai importante ziare ale Italiei contemporane, el și-a transcris, cu un deosebit har al observației, impresiile despre locurile și oamenii pe care i-a cunoscut, în pagini de mare putere reprezentativă. Cititorul are senzația, parcurgînd notele de călătorie ale lui Paolo Monelli, că se află alături de autor, participant direct la călătoria comună.

Capacitatea sa de a comunica direct s-a exercitat și ca părător și asupra confraților săi din domeniul literaturii, trasîndu-le, în Ombre cinesi, o serie de portrete desenate în contururi precise, de o peniță foarte incisivă.

El este, în același timp, și unul dintre cei mai fervenți apărători ai limbii italiene împotriva invaziei de nedorite barbarisme.

Dar cea mai apreciată dintre cărțile lui rămîne, desigur, Avventura nel primo secolo, care se prezintă acum cititorilor români. Este narațiunea extraordinarei aventuri a unui italian din secolul XX, transferat cu întreaga sa complexitate psihofizică într-un alt timp și spațiu istoric, în primul secol al erei noastre. Este, bineînțeles, un transfer în cheie autobiografică, protagonistul răsfrîngînd asupra timpurilor revolute întreaga capacitate de analiză și de înțelegere pe care o posedă spiritul atît de modern al lucidului scriitor italian. Proiectarea aceasta fantastică prin mijloacele fo-

losite de forțe care transcend este în structura ei esențială o încercare de a căuta răspunsuri la o serie de întrebări fundamentale relative la evoluția și mutațiile condiției umane. Care este, în decursul a două milenii, aportul spiritului creator al omului, singura ființă rațională în Univers, la cucerirea progresului pe care l-a înregistrat omenirea de-a lungul istoriei sale? Căutînd să răspundă, scriitorul italian se dovedește a fi, în primul rînd, un profund și competent cunoscător al Antichității latine și al spiritului ei informațional, un lucid și intransigent observator al societății contemporane, societatea dintre cele două războaie mondiale și, imediat, din anii eliberării. Evocînd atmosfera tumultuoasă a secolului lui August, perioada contradictorie și decadentă a dominației împăraților Romei, Monelli o confruntă cu dimensiunile contemporaneității sale. Paralelismul este trasat cu o facultate de analogie excepțională, abuzurile și prepotențele perioadei antice fiind echivalente cu violențele regimului dictatorial mussolinian, atrocitățile vechilor războaie germanice trezind asociații cu agresiunea fascistă din Abisinia, intrigile și mașinațiunile de la curtea imperială romană evoluînd în procedeele venale și în lipsa de scrupule a politicienilor veroși ai secolului XX. Aceeași curbă evolutivă a demagogiei, egoismul care orientează atitudinea celor puternici, rapacitatea și goana după putere și bani, nepăsarea oarbă în fața suferinței celor mulți, toate aceste tare sînt ilustrate măiestrit de o multitudine de fapte, de o serie de secvențe rapide ale unui film care se desfășoară cu un dinamism extraordinar în fața cititorului, totdeauna antrenat în vîrtejul evenimentelor la care participă sute de personaje multiforme, aparținînd istoriei sau inventate de autor, însuflețite de intensitatea vieții.

De-a lungul a două mii de ani oamenii și-au pus aceleași întrebări fundamentale, fără a găsi totdeauna răspuns. Progresul tehnic înregistrat de omenire în curge-

rea timpului nu este echivalent cu mutația profundă a condiției umane. Aceasta ar putea fi concluzia lucidă, străbătută de o undă amară, a cărții lui Paolo Monelli, dacă nu ar flutura, undeva la orizontul ei, palida lumină a speranței, încrederea într-un viitor în care omul să devină măsura tuturor lucrurilor, într-o societate în care să se elimine violența și rapacitatea, în care vocile singulare să se însumeze pentru a ridica în coralitatea lor un imn închinat existenței plenare, unei existențe orientate spre căile cuceririi libertății, a frumuseții și a adevărului.

ALEXANDRU BALACI

Toate persoanele pomenite în cursul lucrării de față au existat cu adevărat sau sînt încă în viață și au fost descrise cît mai exact posibil în raport cu realitatea. Eventualele asemănări între persoane din secolul întîi și persoane care trăiesc astăzi sînt cu totul întîmplătoare și se datoresc doar restrînsei varietăți a naturii umane, sau maliției cititorului.

Capitolul întîi

Acum, după cincisprezece zile, membrii ilustrei mele familii, tata care se trage din străvechea gintă Valeria, mama născută din ginta Iulia, cele două tinere surori și fratele meu cu cîțiva ani mai mare decît mine și deja despărțit de prima lui soție, s-au convins că la mine e vorba numai de un caz de amnezie, consecință a unei boli pe care au socotit-o la început de mică importanță și pe care acum o consideră, dimpotrivă, cu totul misterioasă. O amnezie ciudată care de două săptămîni îi lasă perplecși și datorită căreia îi surprind cum mă studiază pe ascuns, cum îmi urmăresc cu curiozitate și uimire gesturile, cum clatină melancolic din cap ca și cum m-ar socoti nebun. Ca un nounăscut, nu mai știu deloc să vorbesc ; sau îmi năvălesc în minte expresii alcătuite din cuvinte căutate și poetice pe care le pronunț aproape ininteligibil. Pricep destul de bine fraze din limbajul solemn al vreunui personaj care vine din întîmplare pe la noi prin casă, dar nu sînt în stare să înțeleg cuvintele cele mai curente din vorbirea cotidiană ; mîna mea trasează cu foarte multă îndemînare pe papirus sau pe tăblițele cerate semne și caractere, dar nu știu absolut deloc ce anume scriu.

Din fericire, rudele mele au încetat să mă mai considere un bolnav care are nevoie de îngrijire, de ședere la pat, de ceaiuri, în vreme ce eu simt dimpotrivă că pocnesc de sănătate și de vigoare și mănînc cu o poftă nebună

mîncăruri pe care am impresia că nu le-am mai cunoscut niciodată, al căror nume nu-l reţin, dar al căror gust îmi place. Ieri, cedînd insistenţelor mele, fratele meu mi-a adus un cal şi am călărit excelent ; mi-a pus în mînă un disc şi l-am lansat depăşind cu cîţiva paşi limita pînă la care îl aruncase dînsul pe al lui.

Am uitat însă cu desăvîrşire regulile vieţii cotidiene şi ale raporturilor sociale. În primele zile de convalescenţă mă trezeam în preajma mea cu persoane pe care nu-mi aminteam să le mai fi văzut vreodată, de care nu mă lega nici un fel de sentiment sau de amintire şi care se comportau faţă de mine fie cu o familiaritate obositoare, fie cu o umilinţă inexplicabilă. A trebuit să învăţ în aceste cincisprezece zile că bărbatul sever cu faţa trasă şi cu părul creţ şi cărunt care înconjură o nobilă chelie este tatăl meu, senator, de două ori consul, în trecut guvernator al unor provincii îndepărtate ; că femeia frumoasă şi durdulie cam de vreo patruzeci şi cinci de ani ce mă priveşte cu ochi înlăcrimaţi e mama mea, cu care mi-am dat seama că semăn foarte mult. Vreau să spun că-i seamănă foarte mult chipul ăsta care-mi aparţine şi pe care, atunci cînd m-am privit pentru prima oară într-o oglindă după boală, nu-mi mai aminteam să-l mai fi văzut vreodată. A trebuit să-mi dau seama că era cu totul nelalocul ei excitarea provocată, în prima zi cînd m-am ridicat din pat, de îmbrăţişarea şi sărutările unei tinere graţioase de vreo şaisprezece ani despre care am aflat mai tîrziu că era una din surorile mele. Mi-a trebuit ceva timp pînă să ajung să-mi deosebesc rudele de unii dintre sclavii mai răsăriţi ; şi n-o să mi se mai întîmple niciodată să cred că ar putea fi o tînără patriciană, de-o seamă cu surorile mele, Cleonice, fetişcana cea nostimă, parfumată ca şi ele, îmbrăcată şi pieptănată aproape la fel şi care este dimpotrivă, aşa cum mi-au spus mirîndu-se cu toţii la nesfîrşit că am uitat, o sclavă greacă, adusă de tata, cu cîţiva ani în urmă, dintr-o călătorie făcută în

Orient. Se pare că eu am vorbit cu ea întotdeauna grecește ; prima dată cînd am văzut-o însă — sau mai bine zis cînd am revăzut-o — și a venit lîngă mine zîmbindu-mi familiar, mi s-a adresat într-o limbă din care n-am izbutit nici măcar să înțeleg că era limba greacă. I-am răspuns zîmbind încurcat și făcînd-o să înțeleagă că nu pricepusem nimic ; tata, care era de față, a ridicat brațele spre cer strigînd : „Opt ani de profesor de limbă greacă irosiți în zadar !“ [1]

În timpul acestor cincisprezece zile nu m-au lăsat deloc să ies din casă. Mi-am dat seama că numai solicitudinea față de starea mea mintală a determinat familia să-l culce în camera mea pe „irositul“ profesor de limbă greacă, un bărbat îngălat, cu barba soioasă și năclăită și cu o duhoare permanentă de țap pe care parfumurile și uleiurile de proastă calitate nu reușesc deloc să o atenueze. Nu poate concepe că eu nu mai știu să vorbesc grecește și am impresia că mai curînd crede că e vorba de rea-voință și de încăpățînare și nu de altceva ; văzînd că și atunci cînd rămînem singuri nu-l înțeleg, mă chinuie cu sălbăticie, mă lovește cu un băț peste degete, mă ciupește. Am fost vizitat de mai multe ori de un personaj care am înțeles că este medicul cel mai renumit din oraș, grec și dînsul. Cînd a vorbit grecește cu tatăl meu n-am priceput decît cîteva cuvinte ; dar apoi, cînd a binevoit să vorbească latinește cu mama, am înțeles că o asigura de faptul că sănătatea mea este perfectă, că reținfoarte bine ceea ce învăț din nou, dar că probabil va trebui să încep de la capăt cu tot ceea ce îmi fusese predat și mi se ștersese în mod irevocabil din minte, socoteli, gramatică, erudiție, limba greacă, și pînă și limba mea maternă.

Astăzi, în cea de-a cincisprezecea zi a misterioasei mele boli, o dimineață luminoasă de aprilie fără vînt și fără nor, fratele meu Lucius și-a luat însărcinarea să mă ducă în cetate [2] ; va trebui să le spună apoi celor din casă dacă și

Roma mi se va părea la fel de necunoscută și străină ca pînă acum cîteva zile frumoasa villă [3] suburbană a familiei. Fusese vorba să fiu dus cu un car pînă la zidurile cetății, asta în semn de solicitudine deosebită din partea mamei mele ; fratele meu a spus însă că era de prisos, cu atît mai mult cu cît trebuia să părăsim carul lîngă ziduri, dată fiind recenta interdicție de pătrundere a vehiculelor în interiorul orașului [4].

Cînd am înțeles despre ce era vorba i-am făcut să priceapă că asemenea menajamente erau ridicole, că mă simțeam excelent și aș fi fost în stare să merg și o zi întreagă.

Pornim, așadar, pe jos îndată după răsăritul soarelui ; traversăm un fel de cortile [5] larg — închis de un zid înalt ce-l mărginește spre stradă și în mijlocul căruia troneazâ statuia uriașă, de marmură, a tatălui meu — mișunînd, ca și atriumul [6] alăturat, de lume care nu înțeleg ce face, ce vrea, unii cu înfățișare sărăcăcioasă și ștearsă, alții cu mai multă demnitate în atitudine ; doi sau trei inși se apleacă să ne sărute marginea togii, ies pe urma noastră, și nu scăpăm de ei multă vreme, îi avem mereu pe lîngă noi, gata să ne ofere cîte un serviciu, să-și croiască loc prin mulțime ca să ne facă drum.

O apucăm pe o stradă care la început coboară puțin printre tufișuri de leandri, de pini pitici, de măslini, apoi urcăm panta unei coline din vîrful căreia ne apare pe neașteptate orașul alb, foarte vast, răsfirat peste înălțimi și văi, cu pete de livezi și de păduri printre clădirile îngrămădite. N-aș putea reda sentimentele mele, în fața acestui spectacol. Mi se pare nou și vechi în același timp. Recunosc în stînga meandrele Tibrului pe care-l înlănțuie, două poduri albe, dar malurile lui sînt tiesite de edificii, de monumente, de o puzderie de bărci ; și în valea de alături îmi apare necunoscut un stadion uriaș care are în mijlocul lui un arc triumfal.

Am impresia că știu dintotdeauna grupurile acelea de case impunătoare care se înalță ca un zid compact în față și-n dreapta, albe și cenușii, netede sau cu balcoane, cu acoperișuri din țiglă, și povîrnișurile presărate cu clădiri care alternează cu pîlcuri de arbori și cu grădini compacte ; îmi apar însă noi edificiile înalte, bazilici și temple, încărcate cu ornamente, cu statui scăpărînd de aur și de aramă.

Un vuiet dens și continuu urcă de jos și orașul își trimite zvonul pînă aici, sus.

Lucius nu mă scapă deloc din ochi ; are probabil impresia că tulburarea mea nu poate fi decît o manifestare a bolii, neavînd cum să-și închipuie că priveliștea este cu totul nouă pentru mine, că mă exaltă și mă încîntă în mod categoric.

„*Eccu Palatinus, ecca domus Augusti*“ [7], spune el ; și, fiindcă am aerul că nu prea știu încotro să privesc, îmi arată drept în față o colină înaltă răsărind din mijlocul unui parc stufos, pe care edificiile sînt mai rare și mai somptuoase, strălucitoare de marmore. Priveliștea trezește în sufletul meu și admirație, și tristețe ; ca printr-o tulburare a vederii, edificiile își pierd dintr-o dată în fața ochilor mei albeața și strălucirea, disting ziduri întunecate, năruite, un schelet de cărămizi puternice ; dar pe dată vederea mi se luminează și văd iarăși contururile colinei și ale edificiilor strălucitoare și noi.

Din cîte înțeleg, fratele meu e de acum resemnat cu faptul că trebuie să mă învețe iar totul de la capăt. Coborîm de pe colină spre stadionul acela uriaș și Lucius îmi spune numele lui : „Circus Maximus“. Trecem printre intrarea lui și un templu și după aceea în loc să ne-ndreptăm spre construcțiile maiestuoase care se văd în dreapta, o apucăm pe o străduță îngustă între case foarte înalte, cu aspect sărăcăcios, neîngrijit ; sînt atît de înalte casele și atît de îngustă străduța, încît am impresia că mă aflu

în fundul unei prăpăstii din munți, iar soarele dimineții nu luminează decît pînă la etajele de sus [8]. Strada e ticsită de lumea care se revarsă de pe trotuarul îngust și ridicat și zorește prin mijlocul părții carosabile, lovindu-se de cai și de catîri, de hamali încovoiați sub poveri uriașe, de cărucioare, de lectice acoperite, purtate de tineri viguroși și pe jumătate goi care strigă cît îi ține gura să li se lase trecerea liberă. Tunicile, togile, mantalele orășenilor alternează cu uniformele militarilor, cu veșmintele orientale ale oamenilor cu piele tăbăcită și cu păr negru și lucios ; văd arabi, negri, mulatri, evrei, egipteni, locuitori din nu mai știu ce alte țări, înveșmîntați în fel și chip. O gălăgie confuză și stridentă umple văzduhul, strigătele catîrgiilor, chemările vînzătorilor, plînsul sugacilor, glasuri de copii care declamă în cor din cîte un gang, melopeile cerșetorilor și ale orbilor, melodiile sacadate care întovărășesc activitatea făurarilor. Strada e mărginită de un șir neîntrerupt de prăvălii și de gherete din care răzbate un vacarm continuu, ale vînzătorilor de țesături, de încălțăminte, de harnașamente pentru călărie, de veselă, de amfore sau cu mici cîrciumi : îi îmbie pe trecători cu firme care se leagănă în aer, sau cu picturi pe zidul alăturat, litere mari scrise cu roșu sau cu negru, embleme, caricaturi, mici scene din viața de toate zilele, chipuri de bărbați și de femei lîngă fețele cărora se află, ca și cum le-ar ieși din gură, cuvinte scrise cu litere cursive pe care nu mai știu să le descifrez.

În altă parte se vînd de-ale gurii și bucatele se coc pe cuptoare mici așezate pe trotuar ; niște vlăjgani unsuroși, cu tunica suflecată și cu brațele dezgolite, cheamă trecătorii cu strigăte ascuțite oferindu-le cîrnați și plăcinte din niște oale mari de pămînt. Căldărari, rotari, făurari se întrec în a bate metale pe pragul unor hrube fumegînde ; bărbieri rad și tund clienții de-a lungul zidului, cerșetori își arată ostentativ niște mutilări obscene. Trec purtători de poveri frînți în două sub greutatea lor, vînzători ambulanți de

mănunchiuri de făclioare, niște bastonașe lungi din cînepă, cu măciulia din sulf. La o răscruce, unde străduța se lărgește într-o piațetă, o pată neașteptată de soare, dincolo de ulicioarele întunecate, văd grupuri adunate în jurul muzicanților, al îmblînzitorilor de șerpi, al înghițitorilor de spade, al scamatorilor, și al dresorilor de maimuțe. Pe o estradă de scînduri stă în picioare un om cu o bonetă conică. Declamă cu o elocință vertiginoasă, cu gesturi de histrion ; fratele meu mă face să intru cu sila în cercul ascultătorilor : *„Eccu farmacopulo“* [9], spune el rîzînd, „poate că are leacul pentru boala ta“ ; cei doi clienți care ne-au urmat în permanență ne încadrează și ne fac loc, mulțimea privește cu respect spre noi, cei doi domnișori, o rușine neașteptată mă cuprinde la gîndul că dacă șarlatanul îmi pune vreo întrebare n-am să știu ce să-i răspund, că am să stîrnesc rîsul tuturor ; dar șarlatanul, cine știe ce i-o fi spus fratele meu, îmi pune în mînă un pachețel făcînd niște gesturi cabalistice și dînd cu gura din ce în ce mai repede.

Totul mi se pare deja cunoscut din trecut și totul îmi este nou ; mă gîndesc că fratele meu trebuie să mă fi dus într-un cartier popular, plin de agitația oamenilor de rînd ; văd însă cu uimire că din cînd în cînd alinierea caselor și șirul prăvăliilor sînt întrerupte de cîte un zid înalt, pe deasupra căruia se revarsă frunzișul unei grădini și de la poartă zăresc, dincolo de cortilele înconjurat de un portic, o casă frumoasă cu un singur cat, la fel cu aceea a familiei mele. Apoi din nou urmează case cu mai multe caturi, cu pereții murdari și coșcoviți, cu oameni care urlă și gesticulează de la ferestre și de la balcoane, și ici-colo dărîmăturile cîte unei clădiri ruinate sau arse de vreun incendiu. Din cînd în cînd oamenii se opresc, sau se îndreaptă către un singur punct, privind cu toții în aceeași direcție ; e o gloată mișcătoare și atentă la toate, căreia îi e de ajuns cel mai neînsemnat incident ca să se amuze.

Așa se face că ne trezim în mijlocul unui grup de curioși care se distrează de minune fiindcă un om înalt și voluntar le poruncește altor doi să ia o scăriță de lemn care de la trotuar ajunge la primul etaj al unei case. În vîrful scăriței apare chipul răvășit al unui zdrențăros care vociferează. Lucius rîde, se întoarce către mine, își dă seama după expresia mea uimită că nu înțeleg nimic.

„*Percludit inquilinu*“ [10], zice. Apoi cu răbdare, vorbindu-mi încet și clar, așa cum e nevoit să facă de două săptămîni încoace cu mine, îmi explică ceea ce ar trebui să știu, că zdrențărosul e un sclav care locuiește într-o mansardă a casei, unde se ajunge cu ajutorul scării aceleia din lemn. Se vede că n-a plătit chiria și stăpînul casei îi ia scara. „E cu putință să nu-ți mai amintești absolut nimic ?“

Ceva mai încolo o zarvă neașteptată, lume care aleargă din toate părțile, care tălăzuiește, se înghesuie și privește în sus. Am ajuns prea tîrziu pentru miezul spectacolului. În mijlocul străzii se află un bou cu picioarele rupte ; ni se explică că s-a petrecut un fapt curios, un bou a scăpat din tîrgul de vite, înfricoșat de măcelar, a apucat-o nebunește în josul străzii, a intrat pe poarta uneia din casele de închiriat, a ajuns sus pînă la etajul al treilea și a sfîrșit prin a cădea de pe fereastră. Spre marea uimire a fratelui meu, izbucnesc în rîs și-i spun că lucrul ăsta mi-l amintesc foarte bine. „Cum îți amintești ? Cred că e pentru prima dată cînd se întîmplă așa ceva.“ Și totuși încerc să-i explic că faptul nu-mi este necunoscut ; sînt foarte sigur că am mai văzut o casă înaltă ca asta și că am zărit la o fereastră de la etajul al patrulea, exact, nu un bou, ci un cal ; e adevărat, calul acela nu căzuse, ci din contra, privea de acolo de sus cu multă curiozitate la trecătorii de jos, de pe stradă.

Lucius clătină din cap : „Ești mai nebun cînd îți amintești decît atunci cînd nu-ți amintești nimic !“

Cred că n-aș fi în stare să mai refac singur itinerarul din dimineața aceea, prin ulicioare, străduțe și piațete, în sus și-n jos pe înălțimi cu trepte, schimbînd mereu direcția, ca și cum Lucius ar fi vrut să se convingă în ce loc îmi erau amintirile mai puțin confuze. În fine, dintr-o stradă al cărei nume l-am citit la colț, Vicus Tuscus, înghesuită între o mare bazilică și un templu, o stradă cu prăvălii cu mirodenii și cu aromate și ici-colo cu grupuri mici de tineri sprijiniți de marmorele bazilicii sau de ușorii prăvăliilor mai bogate, cu ochii încondeiați și cu pletele lungi pieptănate cu grijă, mă trezesc pe neașteptate în fața zarvei agitate și zgomotoase a Forului. Am înțeles imediat că era Forul, cu toate că nu-mi aminteam să-l mai fi văzut vreodată așa, și într-adevăr am avut impresia că aveam sub ochi exemplul cel mai elocvent al locuitorilor capitalei în culmea sonorităților ei, oameni în tunică sau în togă, cu înfățișare mizeră sau importantă, traficanți, trîndavi, potentați ce-și deschideau calea prin mulțime datorită unei suite care poruncea cu glas tare să li se lase drum liber, bătrîni venerabili în cîte-o lectică purtată pe umerii unor sclavi înalți și blonzi, femei care nu înțelegeam prea bine dacă erau matroane sau femeiuști în căutare de aventuri, și ele cu suita lor de însoțitoare, de sclave și de sclavi. Și, dintr-un mic amfiteatru aflat în dreapta mea, răzbătea ecoul unor discursuri sonore rostite cu pricepere, pe care o mulțime atentă le întîmpina din cînd în cînd fie cu aplauze, fie cu injurii sau cu imprecații.

L-am zărit trecînd la un moment dat pe tatăl meu („Merge la Senat", a spus Lucius, făcîndu-mi semn spre clădirile din față) în mijlocul unui nor de oameni care le arătau demonstrativ tuturor că-l însoțeau și printre care am observat mulți inși văzuți dimineață în cortilele de acasă. După ce am zăbovit puțin la colțul unei clădiri uriașe care mi s-a spus că se numea Bazilica Iulia, printre arcadele porticului din capul celor cîtorva trepte, fratele meu a

vrut să cobor cu el în mijlocul mulțimii care umplea pînă la refuz vasta piață ; și m-a dus, ca să vadă dacă-mi revine memoria, în fața unui smochin înălțat în chip cu totul neobișnuit din pardoseala de travertin în vecinătatea tribunalului pretorului, amfiteatrul acela de care am vorbit mai înainte, și umbrește o statuie de bronz, a lupoaicei alăptindu-i pe Romulus și pe Remus. Asta mi-e foarte cunoscută ; și de smochin îmi amintesc ceva, atunci cînd fratele meu îmi spune *ficus ruminalis* [11], dar e o amintire vagă și fără forme care-mi evocă, dintr-o cenușie îndepărtare, o aulă tristă și cenușie, un pedagog cenușiu și un cer cenușiu prin geamurile unei ferestre înalte. Mă conduce apoi lîngă statuia lui Augustus, în fața tejghelelor cu zarafi care strigă-n gura mare valoarea monezilor de aur și le zornăie unele de altele ; în fiecare moment mă izbesc sau sînt izbit de oameni care se grăbesc sau zăbovesc ca și cum ar aștepta ceva, îmbulzeala mă aruncă peste fratele meu și peste cei doi clienți [12], pe care acum îi consider prieteni și protectori, sau mă desparte de ei ; și toți strigă și cheamă oameni de departe, și e cineva care mă trage de togă și nu știu ce-mi tot șoptește la ureche și-mi întinde un sul de papirus ; și un altul îmi arată un colier și o maimuțică, sau vrea să mă uit la un tînăr chipeș pe care-l duce cu el, cu părul ras și cu o tăbliță la gît — un sclav oferit spre vînzare.

Efortul de a fi atent la atîtea lucruri, de a încerca să-mi dau seama de felul oamenilor, de preocupările lor, de motivul pentru care mulți se grăbesc spre porticuri sau ies de acolo, sau zăbovesc în jurul unei coloane ori sub un arc, sau cheamă trecătorii, mă irită și mă obosește ; dar dacă ridic ochii spre construcțiile compacte din jur, spre arcuri, spre cupole, sînt și mai apăsat, atît de copleșitor mi se pare belșugul de marmore ale clădirilor, unele lîngă altele, temple, palate, bazilici, exedre [13], tabernacole [14] ; și-n spatele celor din față se înalță altele, în sus, pe pantele

colinei abrupte, pînă la un templu mai fastuos decît celelalte, cu un pronaos dens de coloane şi cu o coroană de statui aurite, şi-o cvadrigă deasupra căreia se află simulacrul uriaş al unui zeu (colina capitolină [15], îmi spun în sinea mea, nesigur, dar nu îndrăznesc să întreb). Şi marmorele strălucesc ca ieşite acum din cariere ; şi aurăriile sînt proaspete, scînteind în soarele dimineţii ; ca şi cînd în faţa mea s-ar desfăşura un scenariu cu totul nou, alcătuit pentru o ceremonie efemeră.

O asemenea multitudine de oameni şi de lucruri mă apasă fizic, îmi provoacă nelinişte şi un fel de teamă religioasă. La un moment dat am simţit că-mi lipseşte pur şi simplu aerul ; şi i-am spus lui Lucius dacă nu s-ar putea găsi un loc mai puţin înăbuşitor, *„Locus respirandi non est ?“* [16], şi el a fost repede de acord, *„Expecta paululu* [17], ai numai puţină răbdare“, şi din nou ne-am pierdut în labirintul ulicioarelor, pînă cînd, cotind puţin la stînga pe o stradă mai mare, mergînd de-a lungul unui portic impunător, m-am trezit într-o răcoare neaşteptată, în coasta puţin ridicată a unei livezi răsfirate şi uriaşe, în fundul căreia am văzut strălucind apa fluviului ; şi dincolo de el şi la dreapta se întindeau nişte coline verzi şi plăcute ; ici şi colo se înălţau prin livadă mici costişe, pîlcuri împădurite sau pîlcuri întunecate de grădini ; şi-n partea stîngă se ridica un ansamblu aerat de edificii înconjurate de porticuri, împodobite cu straturi de flori şi tufişuri de verdeaţă ; şi cerul era vast pînă la ultimul orizont şi soarele puternic trimitea răsfrîngeri în aurul cornişelor şi al sculpturilor, şi-n bronzul acoperişurilor, al reliefurilor şi al cvadrigelor din vîrful templelor.

Ne îndreptăm încet spre o construcţie foarte nouă, sau aşa mi se pare cel puţin, solemnă, rotundă, cu un pronaos de coloane înalte dintr-un splendid granit roz şi cenuşiu. Citesc pe fronton literele strălucitoare de bronz care amintesc numele lui Agrippa. *„Pantheon“* [18], spun, sigur şi

bucuros că-l recunosc. „*Templu Jovis Ultoris*", spune Lucius. „Bine că măcar pe ăsta l-ai recunoscut. Acum mergem aici, la doi pași, la porticul lui Neptun. Să vedem puțin dacă-ți amintești de *thermopolium*[19], la colțul porticului. Îți amintești că m-ai însoțit aici întotdeauna și că priveai cu gura căscată la prietenii mei, la acei preadistinși poeți, oratori și literați ?"

Nu-mi amintesc nimic de *thermopolium*. Nu-mi amintesc să mai fi văzut vreodată prăvălia aceea cu tejgheaua la care două fete cu tunică grecească toarnă băuturi calde și reci, nici amforele de pe rafturi și nici tinerii eleganți cu togi imaculate și cu părul parfumat care-i zîmbesc fratelui meu, iar pe mine mă ciupesc de obraji cu un aer de condescendență ; țin suluri de papirus în mîini și vorbesc neîntrerupt. Lîngă termopoliu este o librărie și tinerii fac naveta între librar și termopoliu. Am impresia că vorbesc despre meritele unuia sau altuia dintre poeți, sau despre anumite fapte recente și din cînd în cînd coboară vocea cu prudență. Au un aer superior de mulțumire și de plictiseală. Fratele meu pune să mi se servească de la tejghea o cupă cu o licoare întunecată și densă ; o beau fără să mă minunez, îmi amintesc prea bine gustul ei, un gust aromat de absint.

Așezat în fața prăvăliei ca să se bucure din plin de soarele călduț, stă un om de vreo cincizeci de ani, gras, cu obrajii puhavi ; pe sub togă mi se pare înfofolit cu numeroase tunici ; are o beretă de blană în cap și din cînd în cînd ridică cîte un deget a mustrare și pronunță aforisme, critici, replici pe care tinerii le ascultă cînd cu respect, cînd cu un aer zeflemitor. Totuși am impresia că-l înconjoară o anumită maiestate, îl fixez cu privirea, stăpînit și de data asta de amintiri vagi. „*Nasone vides ?*" îmi șoptește fratele meu. Pe Bachus, simt din nou tulburarea aceea de admirație și de emoție cu care, cu puține ore mai înainte, contemplasem din înălțimi orașul. Ovidius

Naso în persoană. Îmi revin în minte titlurile lucrărilor sale, *Ars Amatoria, Heroides, Amorum Libri, Metamorphoseon ;* cu zelul unui şcolar care ştie lecţia, îi şoptesc fratelui meu ca să-l consolez, ca să-l fac să înţeleagă că nu mi-am pierdut memoria cu totul. „*Metamorphoseon* ?" exclamă perplex Lucius. „*Nondu edit* [20]. Am aflat chiar acum că lucrează la ele, e o noutate, cum e posibil ca tu s-o ştii deja ?" Clatină iar cu melancolie din cap şi repetă : „Eşti mai nebun cînd îţi aminteşti".

Sînt zăpăcit. Efortul pe care-l fac încercînd să înţeleg discuţiile tinerilor, nenumăratele lucruri văzute, o anumită lîncezeală care pluteşte în aer mă obosesc, aş vrea să fiu din nou acasă, în peristilul [21] liniştit, la umbra laurilor şi a tufanilor, avînd-o alături pe tînăra Cleonice, care încearcă să mă facă să-mi reamintesc limba ei, zîmbind amuzată, dar apoi întristîndu-se la auzul sunetelor stîlcite pe care le scot. Lucius însă are în minte un program foarte plin, mă duce să prînzesc într-un local de lîngă Circul Flaminius, care înţeleg că e foarte la modă ; acolo-i regăsesc pe cîţiva din tinerii rafinaţi care se aflau mai înainte la termopoliu. Îmi spune numele cîtorva gladiatori faimoşi care se împăunează printre mese şi pe care fete frumoase cu tunici uşoare şi cu ochii făcuţi îi adulează şi le pipăie muşchii cu o dezinvoltură plină de îndrăzneală. Măgădanii aceştia atletici, cu fruntea îngustă, cu zîmbet idiot şi cu gesturi greoaie nu-mi sînt necunoscuţi, dar şi de data asta am impresia că i-am mai văzut, însă în alte locuri decît acela, în mijlocul unor arene înţesate de o mulţime îmbrăcată cu totul altfel, nesfîrşită, sub un cer cenuşiu de ploaie. Apoi, printre altele, deosebesc cuvîntul *laniste* [22] ; şi ştiu imediat că se face aluzie la nişte inşi care-mi apar ca o categorie de mijloc între noi, tinerii patricieni, şi asprii luptători, care vorbesc cu o egală uşurinţă şi cu gladiatorii, şi cu fetele, şi am impresia că deţin o agenţie de pariuri. Dintr-o încăpere alăturată se aude zarva

unor oameni pe jumătate despuiați, cu brațele dezgolite, unii chiar cu pieptul gol, care joacă zaruri.

După dejun, din nou, mai departe. Lucius e neobosit. Timp de alte trei ceasuri mă mînă încolo și încoace ; dar acum nu mai pot să recepționez nimic, merg ca un somnambul, am numai idei și reminiscențe vagi, biblioteca de pe Palatin, termele lui Agrippa, malurile fluviului între grămezile de mărfuri și tumultul hamalilor, al celor care descarcă grîu, al marinarilor care vorbesc o latină aspră, greaca sau alte idiomuri necunoscute.

Soarele începe să coboare la asfințit cînd o apucăm în fine spre casă. Cerul e diafan, foarte îndepărtat ; umbre lungi încep să brăzdeze colinele albe de ville și întunecate de copaci. Peisajul îmi este familiar și vechi. Fratele meu a înțeles probabil starea mea sufletească și tace. Cei doi clienți care ne-au însoțit pînă cu puțin înainte și au mîncat la local pe socoteala fratelui meu au dispărut. Întîlnim puțină lume pe strada care coboară colina. M-a cuprins o mare melancolie, mă simt pierdut și singur în mijlocul unor umbre ostile, lipsite de viață, chiar dacă par să aibă atît de multă. Cinăm frugal, noi, copiii, împreună cu mama. Tata lipsește, aud că s-a dus acasă la Augustus și că se va întoarce tîrziu. Și Lucius pleacă imediat după cină. Mama și surorile mele se duc în camerele lor ; rămîn singur în peristil, în crepusculul clar, covîrșit de gînduri în care nu știu să pun ordine, întristat de acea melancolie a singurătății care în anumite momente ia forma deprimării, ca și cum m-aș fi aflat pe neașteptate exilat pe o mică insulă pustie înconjurată de un nestrăbătut ocean. Rămîn așa mult timp. Treptat atmosfera se întunecă ; cerul devine negru, se ivește mai întîi o stea deasupra capului, apoi alta și alta, pe astea le recunosc și-mi repet pentru mine însumi numele lor. După aceea oboseala zilei mă copleșește. Mă ridic, mă duc pe jumătate adormit în camera de culcare și observ cu ușurare că e lipsită în sfîrșit de

odioasa prezență a pedagogului. Adorm imediat. Ceva mă deșteaptă după nu știu cîtă vreme. Deschid ochii cu greutate și o văd pe sclava Cleonice că se apleacă asupra mea cu un zîmbet nedefinit, ținînd sus în mîna dreaptă un opaiț de lut care-i reflectă chipul cu umbre și lumini contrastante.

„*Dulcissime domine.*“ [23]

Lumina se stinge, simt prospețimea trupului gol sub cuverturi alături de mine ; în fericirea neașteptată a primului contact îmi răsar în minte versuri dintr-o tinerețe îndepărtată de milenii : „Cînd casa întreagă doarme, tînăra desculță — proaspătă ca o prună în roua dimineții...“

Capitolul al doilea

Într-o seară de la sfîrşitul lui martie din anul 1954 mă aflam în apartamentul meu de la Roma, aşezat în preajma căminului în care aprinsesem focul, mai mult ca să mă conving că anotimpul era mai apropiat de iarnă decît de vară, cît dintr-o reală necesitate. Nu-mi place schimbarea anotimpurilor, chiar dacă după aceea mă simt în fiecare dintre ele în elementul meu ; şi tocmai pentru asta mă simţeam atît de familiarizat cu deprinderile leneşe ale iernii (ale iernii de la Roma, amestec de toamnă întîrziată şi de primăvară capricioasă), printre care aceea atît de plăcută a căminului ce înlocuieşte atît de bine prezenţa prietenilor şi te încurajează în chip plăcut să trîndăveşti, fiindcă simţeam cu regret cum se apropie noul anotimp, cu alte obiceiuri, chemarea mării şi a munţilor, pantalonii de pînză şi cămaşa cu mîneci scurte. Cinasem acasă de unul singur, tocmai îmi sorbeam cel de-al doilea whisky, şi nu ştiam dac-aş mai fi avut putere să mă desprind din fotoliul meu adînc şi să ies ca să-mi întîlnesc prietenii la obişnuita cafenea de pe Via Veneto.

Deodată am auzit sunînd la uşă. Faptul m-a mirat ; era trecut de zece şi la ora respectivă uşa de la intrarea casei e închisă, şi-n orice caz vizitatorii mi se anunţă mai întîi telefonic ; se ştie că pînă şi telegramele, în atît de comoda noastră ţară, oricît de urgente ar fi ele, atunci cînd uşa de la intrare e închisă, nu sînt recepţionate. M-am dus

să deschid și am văzut în prag un tînăr înalt, blond, de o eleganță cam țipătoare, pe care l-am recunoscut imediat : tînărul duce Mancassola Pusterla, din lumea bună romană, pe care-l întîlneam din cînd în cînd în hol la Grand Hotel, unde locuiește. Cunoștința noastră era mai curînd superficială ; nu venise niciodată la mine-n casă și nu înțelegeam care-ar fi putut să fie motivul vizitei lui. Deviza mea însă este aceea a celor mai rafinați *dandies,* pe care-o rostesc în greaca lui Pitagora, *medèn thaumázein*, să nu te mire niciodată nimic ; și aceasta este și caracteristica ținutului meu modenez.

L-am invitat deci cu multă naturalețe să intre.

„Bună seara, Mancassola. Cum de-ai găsit deschisă poarta de jos de la intrare ? Hai să bei un whisky. Îl vrei fără apă, *on the rocks* [1] ?"

Tînărul duce Mancassola s-a așezat în fotoliul opus fotoliului meu, s-a servit cu o țigară din cutia deschisă de pe masă, a întins mîna să ia chibrituri de pe pervazul căminului, a murmurat, în timp ce-i turnam whisky. „Da, fără apă", și-a aprins țigara, a lansat spre tavan cîteva rotocoale frumoase de fum, s-a așezat mai comod în fotoliu și-a spus :

„Ah, da, Mancassola. Am murit acum doisprezece ani și încă mi se mai întîmplă să mă mir dacă sînt chemat cu alt nume decît numele meu de atunci. Oh Doamne, nu era un nume aristocrat, Bianchetti. Orazio Bianchetti. Nimic ieșit din comun."

A părut decepționat cînd a văzut că nu reacționez cu gesturi sau cu cuvinte uimite. Nu-și închipuia, desigur, că eu repetam în sinea mea *medèn thaumázein*. Tăcerea lui era totuși provocatoare.

„Așadar, dumneata pe numele dumitale adevărat te numești Bianchetti și ești mort de doisprezece ani. Se vede că e cu totul reală povestea pe care-o spun întotdeauna prietenilor despre un *genius familiaris* care-mi frecventează

casa. Trebuie să-ți mărturisesc că e pentru prima oară cînd îl văd. Mi-l închipuiam bătrîn și-i spuneam bătrînelul. Și nu credeam c-ar fi putut să semene atît de bine cu tînărul duce Mancassola."

Mă întrebam ce putea să se ascundă sub jocul ăsta. Mancassola nu mi se păruse niciodată prea spiritual și-n orice caz, repet, n-a existat niciodată prea multă intimitate între noi.

Musafirul și-a ridicat paharul și l-a privit îndelung în bătaia luminii.

„E frumos contrastul ăsta dintre auriul lichidului și strălucirea gheții. Nu, nu sînt un *genius familiaris*[2], sînt ceea ce voi ați numi un înger. Sau un preafericit. Într-un cuvînt, un răposat. În realitate sînt funcționar la ODU, adică Oficiul Dezideratelor Umane, și însărcinat cu misiuni speciale din partea AMIUT-ului[3], adică Administrația Generală a Locuitorilor Pămîntului. Mă aflu aici fiindcă m-ai chemat."

Am hotărît să mă pretez la jocul respectiv ca să văd unde avea să ajungă.

„Pe cine am chemat eu ? Și ce e cu această administrație generală a locuitorilor pămîntului ? Și ce înseamnă AMIUT ? Și cum se face că poate să-mi apară un înger atît de deosebit de cei care-i apăreau fratelui Angelico, de pildă, sau care-i apar lui Salvador Dali ? Și ce mai e și cu povestea asta cu Oficiul Dezideratelor ? Există cu adevărat cineva în ceruri (tînărul blond avu o expresie ciudată la auzul acestor vorbe), vreau să zic în lumea de dincolo (expresia ciudată s-a transformat într-un zîmbet ironic), în sfîrșit într-un loc oarecare, din afara vieții noastre, care ține cont de dorințele oamenilor ? Să fie oare cu putință ca bunul Dumnezeu să-și plece urechea la rugămințile noastre, oricît de neînsemnate ar fi ele ? Și iartă-mă..." M-am întrerupt, fiindcă-mi trecuse o idee prin minte.

„Îmi dai voie ?“

Am întins degetul și l-am împuns prin haină între două coaste și bineînțeles că am întîlnit un obstacol solid, de carne vie sub veșminte.

Musafirul a zîmbit și n-a spus nimic. Mi-am reluat vorba :

„Și iartă-mă, îți spuneam, dacă dumneata ești un înger sau un preafericit, sau în fine un răposat, cum de mai porți pe dumneata carnea asta muritoare ?“

„Asta-i veșnica poveste, nu se poate sta de vorbă niciodată cu voi, muritorii de rînd, fără să fie nevoie să răspunzi la întrebări de soiul ăsta. Da, domnule, tot ceea ce v-a învățat doctrina creștină e adevărat, e cît se poate de adevărat, bineînțeles fără deformările și fără grosolanele antropomorfisme necesare minților voastre înguste. Bunul Dumnezeu, noi la Oficiu îi spunem Eminența-sa, de cînd a venit pe pămînt pentru mîntuirea noastră, a avut, în afară de cîteva mici excepții, întotdeauna cu totul altceva de făcut decît să se îngrijească de ceea ce se întîmplă pe pămînt. Este foarte absorbit de munca de creare a milioanelor de universuri față de care Galaxia asta a noastră e una din părticelele cele mai neglijabile ; dă-ți seama, un fel de San Marino [4]. Treburile umane sînt încredințate Administrației Generale de care ți-am vorbit, unde sînt eu funcționar, și căreia Eminența-sa, în infailibila ei înțelepciune, i-a dat cu optsprezece sau cu nouăsprezece secole în urmă ultimele instrucțiuni, lăsîndu-i și anumite puteri discreționare. Dumitale acest dezinteres de aproape două mii de ani ți se va părea poate prea lung, dar ai face bine să-ți amintești de versurile lui Dante : „*...pria che passin mille anni ? Che è piú corto — spazio all'Eterno, che un batter di ciglia — al cerchio che piú tardi in cielo è torto.*“ [5] Trebuie să-ți spun că de vreo sută de ani încoace directorul nostru general este jansenistul acela rigid de Saint-Cyran. Care, fiind însă un adept total al doctrinei sale cu privire

la grație și la predestinare, este de părere că voi trebuie să vă descurcați singuri cu rapănul vostru. Iată de ce de-o bucată de vreme merg lucrurile așa de anapoda pe pămînt. Unii îmi spun că era mai bine cînd era director general Sfîntul Augustin ; dar Eminența-sa l-a luat pe lîngă dînsul pentru problemele lui cosmice. Răbdare. Ah, da. Limba oficială la Administrația generală este de bună seamă latina. AMIUT înseamnă *Administratio Magna Incolarum Universae Terrae*. Afară de asta însă în fiecare oficiu care ține de dînsa se vorbește limba șefului de oficiu, iar acesta își ia de obicei colaboratorii din țara lui. La Oficiul Deziderateloг, ODU, sîntem cu toții italieni ; bineînțeles cu un grup de interpreți pentru gînduri exprimate în toate limbile, de la japoneză pînă la bantu. Și, ca să revenim, ce m-ai întrebat dumneata ?"

La drept vorbind, discursul lui evolua destul de bine și emana din el, nu știu cum, un fel de aură călduță și confortabilă, ca aceea pe care-o simți după un prînz bun ; dacă lucrurile pe care mi le spunea n-ar fi fost atît de absurde, aș fi putut chiar să înclin să-l cred. În orice caz, mi-am propus să continuu să-l iau în serios.

„Te întrebam mai întîi ce e cu povestea asta că eu te-am chemat. Și te rog să-mi explici puțin, dumneata ești mort de numai doisprezece ani și, fără secolele respective de purgatoriu pe care trebuie să le facă mai înainte fiecare răposat, ai și devenit un preafericit ?"

„Oh, eu am murit în război. Acolo sus, la Administrație, s-a stabilit ca morții în războaie, în afară de cazul cînd sînt încărcați de anumite păcate foarte grave, ca de pildă trufia, ambiția și setea de putere, să fie imediat purificați și acceptați pe loc în rîndul preafericiților, fără să mai treacă muntele purgatoriului. Destul purgatoriu au făcut în război. Pe urmă, eu eram ziarist și te cunoșteam foarte bine, dumneata, bineînțeles, nu mă cunoșteai, eram un obscur coleg al dumitale..."

„Atunci putem să ne tutuim", am murmurat eu distrat.

„Mulțumesc, e o cinste pentru mine. Așadar, fiind ziarist, m-au pus imediat la Oficiul Deziderateloг, care implică numeroase misiuni speciale pe pămînt. Trebuie să-ți spun din capul locului că nu mai există alți muritori pe celelalte planete ale sistemului solar, și nici în vreo altă parte a universului. Muritori așa cum înțelegeți voi. Oamenii s-au născut dintr-un capriciu al Eminenței-sale ; pentru care dealtfel, mi s-a spus, s-a și căit. Iată de ce a lăsat totul pe spinarea AMIUT-ului. În ce te privește, este sau nu este adevărat că de ani de zile visezi să faci o călătorie în timp și să trăiești în Roma imperială ? De nenumărate ori am inregistrat dorința asta a ta. În fond, alții cer lucruri mai rele. Am hotărît să-ți satisfacem această dorință arzătoare. Mă aflu aici ca să te ajut."

O, drace ! Despre povestea asta n-am vorbit niciodată cu nici un suflet de om. E o dorință cît se poate de tainică de-a mea, dacă se poate numi dorință fantasma unei aventuri imposibile, de care m-aș rușina chiar și-n fața prietenilor mei celor mai intimi. Și puțin cîte puțin, aproape pe nesimțite, m-am regăsit în atmosfera acelor visuri nebunești ale mele și au început să mi se pară plauzibile lucrurile pe care le spunea interlocutorul meu. L-am întrebat cum se făcea că luase din nou înfățișarea omenească și dacă era conștient de faptul că semăna atît de bine cu tînărul duce Mancassola.

„Cred și eu că-i semăn ! Pentru moment sînt el. Adică sînt eu, răposatul Orazio Bianchetti, dar sub plăcuta înfățișare a trupului său. Îți dai seama că nu putem acționa în lumea muritorilor cu chipul nostru nebulos și lipsit de substanță, de spectre, ca să zicem așa. I-am face să moară instantaneu de spaimă pe toți cîți ar avea de-a face cu noi. Nefiind necesar să stau decît puțină vreme pe pămînt, am evacuat din trupul tînărului duce Mancassola sufletul lui mărunțel, de doi bani, aranjînd să fie conservat provizoriu

într-un limb al Direcției generale. Problema ta o să-mi răpească maximum o oră. Mai am însă încă o dorință de satisfăcut ; una pe care n-ai putea să ți-o închipui niciodată. E a unui scriitor care dorește să-și schimbe sexul, cred că tu îl cunoști ; e o treabă cam complicată, e vorba să se influențeze asupra compoziției trupului său. Pînă acum am intervenit din depărtare, învăluindu-l cu anumite efluvii care i-au făcut obrazul mai neted, i-au încetinit enorm creșterea bărbii, lucruri din astea ; pentru transformarea lui definitivă va trebui să lucrez însă personal. Dar nu-ți pot spune mai mult, sînt legat de secretul profesional. Ziceam, așadar, că mai am ceva de făcut, și pentru asta am obținut o permisie de cincisprezece zile și vreau să mi le petrec la Roma sub înfățișarea unui tînăr frumos și bogat, care are, m-am informat deja, o prietenă simpatică."

Își aprinsese o nouă țigară și fuma cu voluptate. Și-i mai turnasem între timp un whisky. Mă gîndeam că îngerul sau preafericitul acesta, ce-o fi fost el, era un tip cam frivol : acum se încarcă de păcate și așa pătat are pretenția să ajungă la purele sfere cerești ? Pe neașteptate însă, norul acela voluptos în care mă complăceam așa de mult, încît sfîrșisem prin a accepta drept adevărate toate flecărelile vizitatorului meu, s-a destrămat și-a dispărut. Am început să văd iar lucrurile așa cum trebuiau să fie. Cele două pahare de whisky băute înainte de sosirea lui îmi provocaseră cu siguranță un soi de beție rapidă și oarecum violentă, care însă acum se destrăma. Se mai întîmplă. De multe ori patru whisky-uri duble, fără apă, nu-mi fac absolut nimic. Altă dată e de ajuns unul singur ca să încep să amețesc. Și acum eram gata-gata să înghit farsa asta colosală pe care tînărul duce Mancassola venise să mi-o facă cine știe în ce scop. Cu siguranță trebuie să fi fost pus la cale de vreunul dintre prietenii mei care știau ceva despre faimosul bătrînel ; e una dintre glumele acelea stupide care

le plac prietenilor mei intelectuali ; ca și telefoanele false, cu aparatul care înregistrează vocea. Chiar naivi trebuie să fie ca să creadă că m-aș prinde ! Asta-i o idee de-a lui Patti. Sau de-a lui Fulchignoni. Așa meditam în sinea mea și mă gîndeam cum să parez gluma în mod spiritual.

Musafirul m-a privit zîmbind și-a spus.

„Nu. Fulchignoni n-are nici un amestec. Și nici Patti."

Am rămas încremenit. În mod cert nu pronunțasem nici un cuvînt.

„Nu știi că noi, preafericiții, avem facultatea de a vă citi gîndurile ? Dacă vrei, o să-ți repet cuvînt cu cuvînt tot ceea ce ai gîndit acum ; și-o să ai în felul ăsta dovada că nu e la mijloc nici o înșelătorie. Ai ajuns la concluzia că eu nu sînt un mort și că totul nu e decît o farsă de-a prietenilor tăi. Mai înainte însă, acceptînd ideea că eu sînt un mort, un răposat, te-ai mirat că m-aș fi putut gîndi să mă distrez cu prietena tînărului duce Mancassola. Trebuie să mai știi, așadar, că noi, preafericiții, nu mai putem să păcătuim. Și păcatele acelea mărunte pe care aș face să le comită trupul tînărului duce de Mancassola ar fi puse pe seama lui, dar ar constitui un adaos cu totul neglijabil la numeroasele păcate pe care le comite zilnic. Și nici nu i-ar face prea mult rău. Cum ți-am spus la început, o recentă circulară a președintelui de la AMIUT, ieșită cînd au venit la modă dictatorii, stabilește o nouă ierarhie a păcatelor. Cele mai mari păcate, de moarte, absolut de moarte, sînt trufia, invidia, zgîrcenia, ambiția de a comanda și de a porunci. În schimb, de celelalte mici păcate tradiționale, trîndăvia, luxuria, lăcomia, care sînt și ele ale tînărului duce, ținem prea puțin seama la AMIUT. Dar e timpul să vorbim despre problema ta."

N-o să izbutesc niciodată să descriu starea mea sufletească în momentul acela. Eram absolut amețit. Nu pentru faptul că acea minuțioasă citire a gîndurilor mele ar fi sfîrșit prin a mă convinge definitiv. Pe de altă parte, gîn-

dul că mă întreţineam în chip cordial cu un mort, cu un locuitor al sferelor celeste, mă înveselea. Dacă-i o ameţeală, mă gîndeam, o să treacă repede ; pentru moment s-o gustăm.

Tînărul blond îmi spunea între timp că era dispus să trimită sufletul meu în trupul unui cetăţean roman care tocmai vedea lumina zilei în anul al cincilea al erei noastre şi, printr-o coincidenţă fericită, chiar în familia mea, adică în familia unui strămoş direct de-al meu. Aş fi putut în felul ăsta să petrec o viaţă întreagă în Roma din secolul întîi ; după moartea ca cetăţean roman aş fi venit să-mi reiau viaţa mea de italian din 1954 la puţine clipe după ce o părăsisem.

Neîncredere, uimire şi o stranie tentaţie de aventură se învălmăşeau în capul meu. O viaţă întreagă ? De la stadiul de nou-născut pînă la bătrîneţe ? Şi cum să lipsesc cincizeci sau şaizeci de ani din oraşul meu, de la prietenii mei dragi, pe cine aş mai fi regăsit după o perioadă aşa de lungă ?

Nici de data asta nu-mi exprimasem gîndurile, dar preafericitul mi-a răspuns imediat la obiect :

„Încearcă să înţelegi. Absenţa ta din timpul acesta va dura mai puţin de trei sferturi de oră. Sufletul tău va călători pentru douăzeci de minute cu viteza normală pe care o au sufletele în timp, aproximativ un secol pe minut. Şi-ţi vor mai trebui alte douăzeci de minute după moartea ta din secolul întîi pentru a te afla iar aici, acasă la tine. Tot timpul celălalt, acela pe care-l vei trăi ca cetăţean roman, desfăşurîndu-se într-un trecut deja închis, nu va exista pentru contemporanii tăi. Vei lipsi din această cameră, îţi repet, aproximativ patruzeci de minute. O să te aştept bînd din acest delicios whisky şi fumînd ţigările astea. O să arunc chiar şi o privire prin ziare."

Fără să fiu total convins, dar socotind că oricum trebuia să mă pretez la joc, am continuat să discut cu răpo-

satul Bianchetti. Nu reuşeam să mă conving că o viaţă întreagă a mea, fie ea şi în trecut, ar fi putut însemna un scurt vis al unei seri, că, la reîntoarcerea din Roma imperială, amintirile şi sentimentele mele faţă de contemporani — asupra acestui lucru insista musafirul meu — aveau să rămînă absolut proaspete, ca şi-n momentul de faţă, şi că pentru contemporanii mei existenţa mea romană n-avea să conteze nici măcar pentru o clipă.

„Şi-apoi, nu-mi convine deloc ideea să încep din nou o viaţă de la stadiul de nou-născut ; cu atît mai mult cu cît, dacă-i adevărat ce-mi spui, o să-mi aduci în noua mea încarnare cunoştinţele şi memoria exactă a vieţii mele actuale ; condiţie dealtminteri corespunzătoare celei pe care mi-am imaginat-o de atîtea ori. Îţi pare însă posibil ca, avînd conştiinţa mea de om aflat de-acum dincolo de mijlocul vieţii, să trebuiască să mă văd adăpostit într-un trupuşor inform şi slab de nou-născut, să zac luni de zile ca sugaci în braţele unei doici, să încerc cu greutate primii paşi nesiguri ?“

„Nu pot să spun că n-ai dreptate. Să vedem ce putem face. Ai răbdare un moment. Iau legătura cu oficiul meu...“

Deodată trupul tînărului duce s-a lăsat moale pe fotoliu, ca lovit de un leşin neaşteptat, mai mult, ca golit în întregime de viaţă. Îngrozit, m-am aplecat asupra lui, l-am scuturat ; avea ochii ficşi şi sticloşi, era cu adevărat un cadavru. Cele mai absurde gînduri mi-au trecut prin minte. Am ridicat ochii şi-am văzut lîngă fereastra de la terasă un spectru, o figură goală şi diafană prin care se întrezăreau profilurile întunecate ale caselor şi luminile oraşului. Am vrut să mă ridic, dar spectrul m-a reţinut cu un gest imperios al mîinii ; apoi şi-a întors din nou silueta încertă către cer. A trecut o vreme, în răstimpul căreia n-am îndrăznit nici măcar să gîndesc. Deodată trupul tînărului aristocrat de pe fotoliu s-a reînsufleţit, culoarea i-a revenit în obraji, ochii i-au strălucit ironic.

„Acum te-ai încredințat. Așadar există o situație fericită. Chiar în familia strămoșilor tăi un tînăr de șaptesprezece ani e de cîteva zile ușor bolnav de gripă. Am luat deja toate măsurile ca sufletul lui să fie mutat în vlăstarul care e pe cale să se nască. Tu ai să intri deci în trupul acestui tînăr și ai să te deștepți mîine dimineață (o dimineață a anului 5 din secolul întîi) perfect vindecat de gripă și, bineînțeles, fără să știi nimic din tot ceea ce a învățat tînărul pînă acum : limbă, educație, cunoștințe familiare și sociale, în fine, fără să ai nici una din facultățile lui morale sau intelectuale. Ai să ai, pe de altă parte, intacte facultățile tale actuale, rațiunea, memoria ; la început însă n-o să-ți prea folosească. Va trebui să ai răbdare cîteva luni. Ești gata deci ? Dacă pleci imediat ai să găsești trupul cald încă ; de cîteva minute a și fost golit de suflet, fiindcă băiețașul acela e pe punctul de a se naște."

La auzul acestor cuvinte m-am cutremurat. Aveam un sentiment de dezgust la ideea c-o să intru într-un trup golit, ca și cînd m-aș fi culcat în patul lăsat cald de un străin. Musafirul mă privea zîmbind. M-a întrebat :

„Cîți ani ai ?"

„Patruzeci și opt", am mințit eu.

„Să zicem patruzeci și opt", a zîmbit preafericitul. „În orice caz, cu vîrsta pe care o mărturisești și mai ales cu aceea pe care o ai cu adevărat, n-ar trebui să-ți repugne să intri într-un trup foarte tînăr, cu simțuri proaspete și elastice. Hai, să nu mai pierdem vremea."

A întins mîna spre fața mea și-am simțit cu groază că pe piele parcă-mi alerga un păianjen. Și-a retras mîna.

„Încă două lucruri. Ține minte că n-o să ai nici cea mai mică influență asupra evenimentelor din vremea în care ai să te reîncarnezi. Viața aceea a ta nu va produce nimic care să poată să rămînă în vreun fel în memoria contemporanilor sau a urmașilor ; nici o acțiune războinică sau

politică, nici o operă de artă sau de gîndire ; şi, natural, nici copii. Şi al doilea avertisment : să nu încerci să te sinucizi ca să te întorci la viaţa asta înainte de moartea ta naturală. Sinuciderea este şi ea condamnată de AMIUT, chiar şi într-un caz ca al tău. Dacă te omori cu propria ta mînă n-ai să te mai întorci niciodată în viaţa asta. Să nu uiţi. Şi acum să ne grăbim. Dacă mai pierdem timp, s-ar putea ca cineva să bage de seamă că trupul tînărului este golit de suflet, să strige că a murit şi va trebui să înscenezi o reînviere care ţi-ar îngreuna primii paşi în viaţa aceea. De acord ?"

Ce-aş mai fi putut să adaug ? Am spus că eram de acord ; cu un ultim gînd : că dacă totul nu era decît un vis, venise momentul să-mi dau seama de asta. Deodată m-am simţit ridicat în aer şi am zărit sub mine trupul meu părăsit pe fotoliu, lipsit de viaţă, aşa cum îl văzusem cu puţin înainte şi pe acela al răposatului Bianchetti. Trecînd prin fereastra deschisă către terasă, m-am trezit în plin văzduh ; într-o călătorie foarte iute şi fără mişcare, am văzut în decursul cîtorva minute, într-o alternare vertiginoasă de lumină şi de întuneric, cum clădirile din jur se micşorau, se dizolvau şi dispăreau şi-n locul lor se înălţau altele ; şi în sfîrşit am aterizat lîngă nişte pîlcuri de copaci şi ziduri albe în lumina stelelor. M-am strecurat într-un loc întunecat ; am avut deodată senzaţia că mi-am recăpătat trupul, un trup căruia îi regăseam căldura intimă şi o greutate plăcută, ca de somn.

Mă trezesc cu o neaşteptată oroare văzînd aplecat asupra mea un bătrîn murdar şi bărbos, îmbrăcat într-un cămăşoi alburiu, care-mi spune cuvinte neînţelese, îmi strînge încheietura mîinii cu nişte degete aspre şi-mi pune pe frunte o palmă umedă. Nu pricepe de ce nu-i răspund, iese, puţin mai tîrziu intră iar, urmat de o tînără graţioasă care are veşmintele şi cîrlionţii dimprejurul frunţii

ca unii îngeraşi ai lui Beato Angelico. Îmi pune şi dînsa mîna pe frunte, o mînă delicată şi proaspătă, şi simt o mare uşurare. Îmi spune ceva, o frază în care recunosc cîteva cuvinte din dramul meu de latină din şcoală ; nu le înţeleg însă sensul, mai ales nu ştiu ce să răspund ; o privesc fără să spun nimic, cu un zîmbet gol. Schimbă cîteva cuvinte cu bătrînul în altă limbă, care mi se pare că e greaca. Se-ntoarce apoi iarăşi către mine ; înţeleg prea bine ceea ce-mi spune cu o grijă afectuoasă, că nu sînt încă vindecat, că nu trebuie să mă scol, că imediat va sosi medicul ; dar eu mă simt plin de vigoare tinerească şi cu o putere de viaţă de mulţi ani dispărută.

Şi iată că se trezeşte în mine deodată deplina conştiinţă a aventurii în care m-am aruncat cu cîteva minute înainte, a dulcii mele vieţi pierdute ; mă cuprinde o panică îngrozitoare, o neliniştе neconsolată, dîndu-mi seama de depărtarea aceea de necrezut dintre secolele pe care mi-e teamă că n-am să le mai străbat înapoi niciodată.

Capitolul al treilea

În timpul primelor cincisprezece zile din noua mea viaţă, fiind considerat bolnav de către familie, aşa cum am povestit, am fost ţinut închis în casă, neîntîlnind pe altcineva afară de rude, de medic şi de cîte un prieten de-al tatălui meu, în general bărbaţi în vîrstă care mă priveau îndelung, îmi spuneau versuri din Ennius şi din Lucilius ca să se convingă definitiv că nu-i înţelegeam, se distrau făcîndu-mă să spun nişte fraze de care mai apoi rîdeau multă vreme ; pînă în ziua cînd fratele meu m-a dus să fac plimbarea aceea pe care am descris-o şi pe care-n sinea mea am denumit-o prima ieşire în lume.

Au fost cincisprezece zile de coşmar, şi astăzi încă păstrez despre ele o amintire chinuită. Mai tîrziu, după trecerea lunilor şi a anilor, ieşind în lume, participînd ca actor sau ca spectator la viaţa publică de la Roma şi din provincie, frecventînd persoane din toate categoriile sociale, am început să îmi dau seama cîte asemănări există între civilizaţia noastră şi cea din secolul respectiv (şi sub anumite aspecte cît de inferioară este a noastră celeilalte) şi cum atunci ca şi acum lumea se comportă mai mult sau mai puţin în acelaşi fel ca să-şi asigure existenţa, ca să se îmbogăţească, ca să le intre în graţie celor sus-puşi, ca să dobîndească laude şi onoruri şi funcţii care să le aducă lauri şi bunăstare.

Dar în acele prime zile petrecute în casă, în zorile unei vieți în care aterizasem intrînd într-un trup de băiat de șaptesprezece ani, mă izbeam tot timpul de obiceiuri diferite, de probleme pe care nu știam cum să le rezolv, trezind fie disprețul, fie compătimirea celor din casă și de multe ori ilaritatea sclavilor ; și adesea nu reușeam să mă descurc cu un număr așa de mare de persoane care se aflau în serviciul nostru, sclavi și sclave, liberți și liberte, care ne făceau pîinea, țeseau veșmintele, lustruiau pardoselile, serveau masa, se îngrijeau de băi, de opaițe, de grădină, de zeii casnici, primeau vizitatorii și anunțau numele lor, cîte o persoană, două sau mai multe pentru fiecare din aceste activități ; și existau lecticari, grăjdari, pivniceri, îngrijitori ai argintăriei, bucătari, rîndași, băieși, grădinari, gardieni, curieri, iar tatăl meu își avea și el lectorii lui, secretarii, scribii, bibliotecarul și intendentul și contabilii, și mai erau și coafeze pentru mama și pentru surorile mele, și parfumari, garderobiere, croitorese, slujitoare personale, însoțitoare care aveau numai sarcina să le conducă în oraș ținîndu-le umbreluța, evantaiul și gentuța.

Așa că prima mea impresie plină de spaimă era că nu poți fi niciodată singur : mă extenua faptul că simțeam viermuind în jurul meu neîntrerupta activitate a zeci și zeci de persoane, cu un permanent zumzet de atelier ; mi-a trebuit ceva timp pînă să dobîndesc față de sclavi indiferența aceea naturală a contemporanilor mei, pentru care slujitorii nu erau decît umbre sau cel mult animale domestice înaintea cărora se comportau cu o libertate absolută, ca și cînd n-ar fi existat și de ale căror sentimente, reacții sau chiar critici nu se sinchiseau cîtuși de puțin.

Lăsînd la o parte dificultățile limbii, despre care o să vorbesc mai departe, existau alte probleme care mă jenau în permanență, mă făceau să fiu greoi și nesigur. Din fericire, mă adăposteam într-un trup crescut bine, sănătos și, pot spune fără să păcătuiesc față de modestie, frumos,

şi care transforma deja în gesturi instinctive roadele unei educaţii pline de răbdare graţie căreia mi-era simplu să călăresc şi să înot în Tibru în stilul de atunci, să arunc suliţa, şi nu mă obosea să stau lungit multă vreme la masă pe patul din tricliniu, sprijinindu-mă în cotul stîng şi apucînd mîncarea cu degetele mîinii drepte. Îmi lipsea însă cu totul educaţia psihicului ca să spun aşa, consumîndu-mi firea mea raţională şi pricepută în alte deprinderi. În felul ăsta la început nu mă adaptam deloc la faptul că într-o casă nobilă ca a noastră resturile de mîncare, oase, tendoane sau cartilagii, coji şi cotoare de fructe, în sfîrşit, tot ceea ce la noi se lasă pe farfurie, mîncarea neterminată, restul de vin din pahar, se arunca jos, pe somptuosul paviment mozaicat ; aşa făcea tata, aşa făcea şi simandicoasa de maică-mea ; e adevărat că întotdeauna existau doi-trei băieţi gata să mătură şi să curețe cu grijă.

Cu toate că luaseră drept bună povestea cu amnezia, cei din casă la rîndul lor nu prea puteau să admită că aş fi uitat în întregime bunele maniere altoite timp de mulţi ani predecesorului meu. În felul ăsta, am învăţat, cu preţul multor umilinţe şi repetări, că trebuia să-mi scot încălţămintea ori de cîte ori veneam de pe stradă sau din grădină ca să pun sandale sau papuci ; şi că, viceversa, nu trebuia sub nici un motiv să port dincolo de ziduri încălţămintea de casă. Mi-au trebuit multe zile pentru asta şi poveţele docilei Cleonice, ca să învăţ cît de cît arta foarte dificilă de a îmbrăca toga şi de a-i potrivi frumos cutele. Pentru cină ai mei — am aflat apoi că nu în toate familiile se făcea aşa — chiar dacă nu erau musafiri, îşi puneau — era să zic smochingul — un veşmînt special, uşor, comod şi alb, din in foarte fin, aşa-numita *synthesis ;* şi un sclav împărţea coroane de flori proaspete pe care trebuia să ţi le pui pe cap. Mă stingherea, cînd cobora seara, întunericul casei învins cu sărăcie de opaiţele cu ulei, de torţe sau de candelabre înalte din bronz în atrium şi-n tablinium ; dar

cu același gest instinctiv cu care în celălalt secol căutam comutatorul luminii, mîna celuilalt corp al meu, cu un impuls inconștient, găsea acum în același loc, lîngă micul altar al larilor, opaițul de teracotă și-l aprindea cu un bețigaș cu măciulia de sulf de la veșnic nestinsul *focus patrius* [1].

Mi se întîmpla din cînd în cînd să-i surprind pe ai mei șușotind între ei și eram sigur că vorbeau despre mine și despre tristul meu caz. Într-o zi a venit însă la noi acasă fratele mai mic al tatălui meu, născut de o altă mamă, un bărbat tînăr, de vreo treizeci și cinci de ani, cu toga tivită cu purpură [2]. A sosit cu fața încruntată și i-a luat imediat deoparte pe părinții mei și pe Lucius ; eu mă aflam în peristil, nimeni nu se ocupa de mine, am văzut că povestea gesticulînd niște lucruri la care mama reacționa făcînd gesturi de stupoare, tata clătina încruntat din cap, numai Lucius avea aerul că se distrează copios, în așa fel încît a fost dojenit aspru de către tata. Era pentru prima dată cînd nu se mai ocupau de mine. Fratele tatii — de fapt ar trebui să-i spun unchiul — nu-mi prea acorda încredere și nu manifesta nici un interes față de cazul meu — unchiul deci s-a mai întors o dată sau de două ori în casa noastră și mereu se repeta aceeași poveste : comentarii mîhnite ale mamei, chipul îngîndurat al tatii, ochii șugubeți ai lui Lucius.

După prima vizită, pe care am descris-o, prin Roma, am mai ieșit de cîteva ori cu el ; iar la vreo zece zile după ce s-a terminat claustrarea mea, mi-a spus zîmbind „astăzi o să mergem să ne distrăm". În timp de trei săptămîni ajunsesem să înțeleg destul de bine vorbirea celor din casă, deprinzîndu-mi urechea cu acea cantilenă specială pe care-o rosteau și pe care n-aș putea s-o compar decît cu accentul ciocîrlilor de astăzi. Anumite fraze îmi sunau chiar asemenea celor italienești, sau, mai curînd, ca pronunțate într-un fel de dialect italian destul de inteligibil,

în orice caz însă deosebit ca vocabular şi ca sintaxă de limba scrisă. Să vorbesc, în schimb, nu izbuteam încă. De multe ori îi făceam să rîdă pe toţi amestecînd fraze care-mi rămăseseră în minte din liceu cu expresii învăţate în acele prime zile, dar cine ştie cum pronunţate, şi cu altele de-a dreptul italieneşti din secolul al douăzecilea (şi, trebuie să mărturisesc, nu întotdeauna cele mai puţin înţelese).

Îl întreb pe Lucius în ce constă distracţia făgăduită, zîmbeşte, se lasă rugat ; apoi îmi destăinuie că în casa unchiului s-a născut un copil ciudat, care pe zi ce trece e şi mai ciudat, şi e curios să meargă să-l vadă. Ciudat în ce sens ? Lucius e foarte reticent, spune numai că nounăscutul îi pune la grea încercare pe cei din casă, nu mi-am dat seama din vizitele unchiului la noi şi din convorbirile acelea misterioase ?

Ne ducem. Casa unchiului nu e în afara oraşului, ca a noastră ; se află într-un cartier ridicat de curînd, pe colina Esquilin ; ca să ajungem acolo a trebuit să străbatem din nou cartierul acela gălăgios şi popular pe care-l văzusem în ziua primei ieşiri. Sînt în măsură acum să explic motivul foarte simplu al faptului că fusesem întrucîtva uimit în ziua cînd mersesem pe străzi : regăseam în fiecare moment înghesuiala, scenele de stradă, prăvăliile, meşteşugarii, simţeam din nou agitaţia, şi gălăgia, şi mirosurile anumitor cartiere din Orient vizitate în cealaltă viaţă a mea ; descriind primele impresii, mi se păruse firesc să folosesc mai mult sau mai puţin aceleaşi cuvinte, aceleaşi culori cu care am descris în unele note de călătorie tîrgurile din Damasc, suburbiile din Cairo, de sub fortăreaţă, ulicioarele din vechiul Fez şi, asistînd la episodul cu boul prăvălit de la etajul al treilea al casei aceleia în care intrase fugind din tîrgul de vite, fusesem ispitit să-i povestesc fratelui meu — noroc că redusele mele cunoştinţe de limbă nu mi-ar fi permis s-o fac — o scenă văzută pe Thompson Street în Greenwich Village din New York, cu doi ani în urmă.

Dădusem colţul la stînga venind de pe West Houston Street, trecusem prin faţa prăvăliei cizmarului Sciortino (l-am zărit pe bătrîn pe pragul atelierului din spate, cu faţa uscată, fină, cu ochii tipic sicilieni), cînd, iată că am băgat de seamă că strada se aglomerase pe neaşteptate cu care şi cai ; cai de tracţiune cu coame lungi bălane, care ca acelea ale pionierilor, cu roţile din spate mai înalte, cu coviltire din pînză cerată întinsă pe un schelet de lemn, cu cîte o inscripţie aurită pe capra vizitiului. Oamenii deshămau caii de la care şi-i duceau în grajduri, adică în gangul unei case de la sfîrşitul secolului al nouăsprezecelea, asemănătoare ca aspect cu toate celelalte din jur. Apoi am observat că grajdurile urcau pînă la etajul patru, cînd, ridicînd ochii, am văzut doi sau trei cai apărînd la ferestrele acelea şi privind în jos cu un rînjet de dinţi galbeni.

Ajunşi la casa unchiului, Lucius l-a întrebat ceva şoptit pe portarul care ne lăsase să intrăm în curtile din faţa casei. Portarul s-a mulţumit să zîmbească făcînd un semn cu mîna spre spate. Se aude că în casă cineva vorbeşte tare, glasul parvine foarte clar, un glas iritat, nerăbdător, care discută, care se ceartă, care ocărăşte, un glas pe care nu-mi amintesc să-l mai fi auzit vreodată nici în lumea asta, nici în cealaltă. Are inflexiunile metalice, stridente, tremurate ale unui sugar şi-n acelaşi timp tonul acru, bădăran, torentul de cuvinte al unui adult. Cîteva clipe glasul tace şi se aud atunci vorbele şoptite, triste ale unei femei care se roagă şi imploră linişte ; şi imediat ocările, sporovăiala, ţipetele reîncep, mai distonant, mai înăbuşit, dar mereu mai agitat ; îmi imaginez că aşa trebuie să strige un bătrîn certăreţ, centenar, bunicul sau străbunicul familiei, paralitic, într-o cameră a casei şi care-n mod firesc are de spus ceva despre toţi şi despre toate.

Lucius are un aer radios, „am ajuns tocmai cînd trebuie", şi-mi face semn să-l urmez. Intrăm în atrium, ne oprim în pragul primei camere din stînga ; într-un coşuleţ

văd un nou-născut gol, chel, un trupușor firav care-și agită cu gesturi stîngace picioruşele şi mînuţele durdulii, şi-şi strîmbă şi cască gura micuță, lipsită de dinți, din care năvălește torentul acela de cuvinte. Nou-născutul n-a băgat de seamă sosirea noastră ; gesturile acelea neputincioase, furia care-l face să-şi holbeze ochii, tumultul vorbelor par să fie cauzate de prezența a două femei, două sclave, din care una are un aspect rezervat, de matroană. Nu pricep nimic din tot ce iese din guriţa abia conturată, dar sigur că sînt dojeni, insulte, urlete, blesteme, judecînd după expresia îngrozită pe care o iau cele două femei, trăgîndu-şi poala veşmintelor peste faţă, ridicînd mîinile spre cer sau atingîndu-şi amuletele de la gît ; mi se pare că înţeleg : acest mormoloc care declamă ca un orator la terme, roşu de o mînie neputincioasă, e înverşunat împotriva tuturor, manifestînd repulsie, ură, groază, teroare.

Lucius rîde ca la teatru, se întoarce din cînd în cînd să-mi surprindă pe faţă reacţia în faţa unei asemenea scene extraordinare. Dar eu nu rîd. Dintr-o dată mă trezesc speriat şi îngrozit poate mai mult decît copilaşul, mi-au revenit pe neaşteptate în minte cuvintele răposatului Bianchetti, care-mi spunea că în aceeaşi noapte în care eu urma să trec în trupul tînărului roman, sufletul lui ieşise deja pentru a intra în copilul care trebuia să se nască. Nu sînt însă în stare să înţeleg de ce mai înainte de a face să intre sufletul tînărului de şaptesprezece ani în corpul nou-născutului, domnii aceia de la ODU sau de la AMIUT nu s-au gîndit să-l scalde în Lete[3] sau să-l supună unei operaţii analoge, în sfîrşit, să-i şteargă amintirea şi experienţa vieţii dinainte. Faptul că eu m-am transferat într-un alt corp păstrîndu-mi facultăţile dinainte nu atrăgea, ca o consecinţă necesară, că acelaşi lucru trebuia să se întîmple şi cu sufletul tînărului de şaptesprezece ani. Eram foarte indignat împotriva funcţionarilor acelora neglijenţi, mă gîndeam că-n mod evident aceleaşi piedici birocratice, ero-

rile funcționarilor, nepotrivirile care ne chinuie viața durează și dincolo de moarte și se perpetuează în birocrația cerească ; cerească, într-adevăr, dar alcătuită din foști muritori, spălați, desigur, de toate păcatele lor, dar nu și de pedanteria, de chițibușăria, de superficialitatea cu care își îndeplineau îndatoririle misiunii și ale meseriei lor din timpul vieții. Pînă acum copilul nu ne-a zărit încă ; dar ce s-ar întîmpla dacă, întorcînd capul spre ușă, ne-ar vedea și ne-ar recunoaște ? Pînă în momentul acesta, după cîte înțelegeam, era furios împotriva lumii, împotriva soartei, împotriva puterilor infernale care-l reduseseră la acea teribilă situație despre care eu eram în stare să-mi dau seama pe deplin ; să te trezești complet neputincios în toate, încă înfășat ca să zic așa în nebuloasa atmosferă de fetus, constrîns să te hrănești de la mamelele unei doici, dar cu mintea doldora de tot ceea ce deposedatul învățase în cei șaptesprezece ani ai vieții sale și care mi-ar fi fost de atîta folos mie în aceste zile. În momentul acela, în cameră a intrat un om, probabil medicul, care a spus cîteva cuvinte în grecește unchia dintre femei ; și deodată nou-născutul a început să strige pe grecește, întinzînd mînuțele spre el. Dar ce nouă oroare l-ar fi apucat dacă întorcînd privirea spre mine, și-ar fi regăsit pe chipul meu trăsăturile lui, în corpul meu corpul din care fusese dislocat ? Ce înfricoșătoare acuzații de vrăjitorie și de farmece i-ar fi ieșit din gurița lipsită de dinți ? M-am întors ca să fug repede, cît mai aveam încă timp, dar Lucius mi-a surprins gestul, m-a apucat strîns de mînă și m-a silit să rămîn lîngă el. Și totuși nu exista altă salvare pentru mine decît să fug din casă și apoi să găsesc un pretext ca să nu mă mai întîlnesc niciodată cu acel blestemat de văr al meu.

Firește, de cînd aveam conștiința noii mele situații, îmi impusesem să nu dezvălui nimănui niciodată ceea ce se petrecuse în casa mea între mine și răposatul Bianchetti.

Mă temeam ca lucrurile să nu ajungă la urechile vreunui sacerdot sau magistrat ; aş fi fost pe loc acuzat de vrăjitorie sau de necromanţie sau, mai rău, răpit din mijlocul alor mei, ţinut multă vreme în închisoare mai înainte de a fi ucis. De o moarte imediată nu aveam a mă teme prea mult ; aventura mea ar fi fost retezată de la început, însă m-aş fi reîntors la starea mea primitivă. Dar să fiu chinuit îndelung în închisoare, să trebuiască să înfrunt cine ştie ce moarte pe rug, mi-era bineînţeles groază de lucrul ăsta. Ca să mărturisesc adevărul, mi-am dat seama mult mai tîrziu că teama mea era neîntemeiată ; lipsa de prejudecăţi a mentalităţii din secolul acela întîi relativ la asemenea argumente era, fără ca asta să însemne mare lucru, asemănătoare, dacă nu chiar superioară, cel puţin la persoanele instruite, celei din secolul douăzeci. Iar vechile credinţe religioase care cereau să se caute preziceri şi să se observe în semnele de rău augur animozitatea zeilor erau lăsate în seama poporului de rînd sau a neciopliţilor locuitori de la ţară. (În practica de zi cu zi pătrunseseră în schimb tot felul de superstiţii orientale.) Fapt cert este că în tot timpul noii mele vieţi nu mi s-a întîmplat niciodată să văd înscenate în temple sau în case miracole făcute de icoane care vorbesc sau plîng ca cele care s-au înmulţit atîta în vremurile noastre.

M-am întîlnit o dată la termele lui Agrippa cu un foarte vechi prieten al tatălui meu, un om cult, excelent scriitor în materie de istorie şi de filozofie, de la care nu le-a rămas nimic urmaşilor, nici măcar numele, pentru că era de apartenenţă republicană, rău văzut de regimul aflat la putere, iar scrierile lui, încă din timpul cînd se afla în viaţă, fuseseră făcute să dispară din biblioteci. Omul acela respectabil, Caius Calvisius, comenta în ziua aceea cu mine nişte informaţii apărute în ziare, că-n Peloponez, aproape de Argos, o fată măritată a trebuit să-l lase pe bărbatul său,

fiindcă ea devenise pe neașteptate bărbat cu barbă și toate celelalte, în așa fel încît după aceea se căsătorise din nou, de data asta cu o femeie. Ziarul scria că pontiful ceruse o expiere publică pentru minunea aceea, în care vedeau prevestirea unei nenorociri. „Ce înapoiați sînt oamenii acolo, în Peloponez", zicea Calvisius. „Lucrurile astea sînt foarte naturale. Am văzut eu însumi la Smirna un caz asemănător al unui bărbat preschimbat în femeie, fapt care se întîlnește se pare și mai rar decît situația contrară. Sînt lucruri care se întîmplă, s-a vorbit întotdeauna de androgini și de hermafroditi și e absurd să vezi în lucrurile astea un miracol religios. Am progresat foarte mult față de strămoșii noștri. Titus Livius pomenește de minunile dintr-un anumit an, cu două secole în urmă, cînd statuia Junonei a început să plîngă ; după aceea s-au născut la Rimini doi băieți fără ochi și fără nas, iar în altă parte fără mîini și fără picioare ; pentru acest fapt pontifii au ordonat rugăciuni și ceremonii de ispășire. Cicero, mai puțin credul decît cei vechi, și mai cu seamă decît Titus Livius, îi mustra pe cei care au pus în circulație zvonul că la Cuma statuia lui Apolo a început să asude, precum și pe sacerdoții care au dat crezare acestui zvon. Pînă în ultimul secol al republicii sacerdoții primeau în chip foarte serios vestea unor asemenea miracole și arătau și dînșii la rîndu-le mulțimii simulacre care asudau, care plîngeau sau sîngerau. Acum nu mai au atîta încredere în naivitatea oamenilor și asemenea cazuri au devenit rare : dacă mai ajunge cîte o știre răzleață din provinciile mai îndepărtate. Și-n orice caz, chiar dacă se produc cu adevărat fenomene de felul ăsta, nu există în ele nimic supranatural sau ascuns. Lemnele și pietrele se acoperă cu tot felul de mucegaiuri umede, datorită cărora își creează singure sau capătă din aer diverse culori și nuanțe ; și e posibil și ca simulacrele respective să scoată cîteodată anumite sunete

asemănătoare lamentațiilor și suspinelor atunci cînd se produce vreo ruptură în interiorul lor sau o separare violentă a părților din care sînt alcătuite. Dar ca asta să fie grai articulat sau cuvînt exprimat de un trup lipsit de suflet", conchidea el, „e cu totul imposibil."

Așa spunea Calvisius ; am regăsit după aceea cuvintele astea, aproape identice, în *Viața lui Coriolanus* de Plutarh ; și acest fapt constituie o probă în plus pentru experiența pe care am făcut-o în viața aceea, anume că operele scriitorilor antici care dăinuie pînă astăzi nu sînt întotdeauna cele mai bune, ci cele mai favorizate, alcătuite de multe ori prin jefuirea și recopierea scrierilor și opiniilor unor persoane care din întîmplare sau din antipatie politică și-au văzut operele distruse și sustrase judecății posterității, supraviețuind în schimb cele ale autorilor minori sau ale plagiatorilor care au știut să-l aduleze pe principe.

Dar în acele prime zile ale noii mele vieți nu știam încă nimic despre citata libertate de gîndire din vremea aceea ; și asta explică neliniștea mea și impulsul pe care-l simțeam să fug din casă cît mai era vreme. La acest punct al meditațiilor mele am notat un fapt care m-a convins cu privire la zădărnicia temerilor pe care le aveam, cel puțin pentru moment. Nou-născutul a fost întors în leagăn cu fața spre noi și am rămas încremenit ; de asta mă temusem, că o să fiu cu siguranță recunoscut. Dar ochii mari și lipsiți de viață n-au avut nici o expresie ; și mi-am amintit în momentul acela că nou-născutul — dacă pot să folosesc cuvîntul ăsta, pentru că nou-născut înseamnă o creatură care nu vorbește, iar cel de față vorbea, și cum încă — vedea deocamdată foarte puțin și, desigur, nu era încă în stare să recunoască trăsăturile feței și alte amănunte. Un răgaz de cîteva săptămîni îmi era deci îngăduit, după aceea însă era necesar să evit cu orice preț să dau ochii iar cu noul-născut. Odată ieșiți din cameră ne-am dus

să-l căutăm pe unchiul ca să-l salutăm ; şi l-am găsit în tablinium cu un musafir ; un bărbat viguros de vreo cincizeci de ani, cu o înfăţişare de soldat, cu pieptul lat şi cu umerii puternici, pe care se înălţa prin contrast o figură fină, nobilă, palidă, cu gura cărnoasă şi contractată şi cu ochi foarte mari şi limpezi. L-a salutat cu o cordialitate gravă pe fratele meu, iar mie mi-a făcut un semn din care n-am înţeles dacă mă cunoştea sau nu, vreau să spun dacă mai văzuse vreodată faţa asta a mea. Şi şi-a reluat apoi discuţia cu unchiul. Vorbea ca şi cum şi-ar fi căutat cuvintele şi se ajuta cu o continuă mişcare a degetelor, aşa că mi-a fost uşor să înţeleg aproape tot ce spunea. Anunţa că era gata să plece din nou spre Germania, de unde se întorsese în decembrie anul trecut, traversînd Alpii încărcaţi de zăpezi ; adusese deja la bună înţelegere triburile acelea cu nume ciudate, din care l-am recunoscut numai pe cel al cheruscilor, în al căror teritoriu înaintase adînc, *„penetravi ulteriora"* ; acum mai rămîneau de învins longobarzii, *„germana feritate ferociores"*. Părea sigur de el, şi lipsit de trufie ; era fără doar şi poate un comandant de oşti, un personaj important ; m-am uitat la fratele meu cu un aer întrebător, iar el de la distanţă mi-a silabisit din buze şi-am rămas mişcat şi totodată înfricoşat : Tiberius Nero. Nu puteau fi doi cu numele ăsta care să vorbească atît de autocitar şi cu atîta încredere despre înaltul comandament, despre înaintări şi despre victorii ; eram, aşadar, pentru prima oară în prezenţa unuia din acele fabuloase personaje care încă umplu cronicile şi pentru care, ca să le cunosc, încercasem ameţitoarea mea aventură : Tiberius, acela care avea să-i urmeze lui Augustus, cel înşelat de Elius Sejanus, libertinul corupt de la Capri, protagonistul legendelor infamante în care eu nu prea crezusem niciodată ; în sfîrşit puteam să aflu cît adevăr şi cîtă minciună existau în istoriile acelea, dacă viaţa mea romană avea să du-

reze ceva mai mult ; omul acesta solid care stătea înaintea mea nu avea desigur nici înfăţişarea, nici apucăturile unui vicios, dar cine ştie cum avea să arate peste vreo douăzeci de ani chipul acesta frumos şi feminin al lui ? Stăteam aşa pe gînduri şi nu mai auzeam conversaţia, cînd am băgat de seamă că unchiul fusese chemat în altă cameră, şi Tiberius s-a întors spre noi doi şi ne-a întrebat dacă l-am văzut pe noul-născut şi ce părere avem despre asta. Fratele meu a răspuns imediat că ne distrasem copios.

„Nu prea e distractiv", a spus Tiberius, încruntîndu-se. „Eu, dacă aş fi tatăl lui, mi-ar da de gîndit mult mai mult decît face în realitate taică-său, care e preocupat numai de faptul ca lucrul ăsta să nu se afle şi vrea să-şi grăbească plecarea la postul lui din Bitinia împreună cu întreaga familie. Mi-a spus că-n primele zile se gîndise să aducă acest caz în faţa pontifilor, dar după aceea i-a fost frică de-o serie de complicaţii, că-l vor sili să-l abandoneze pe noul-născut ca infirm, că-i vor impune sacrificiul lustral[4], că vor investiga în trecutul familiei dacă nu cumva a fost comis vreun act împotriva zeilor. Mi-a spus că şi tatăl vostru l-a sfătuit să ţină secret faptul şi să plece cît mai grabnic. Mie copilul mi-a făcut o impresie stranie. N-am voit să fiu nici prea inchizitor cu tatăl lui, nici să-l tulbur cu prea multe întrebări. Cînd s-a întîmplat schimbarea asta misterioasă ? Imediat după naştere sau cîteva zile mai tîrziu ?"

Ochii lui ne măsurau, trecînd de la unul la altul ; bineînţeles, l-am lăsat pe fratele meu să răspundă. Lucius avea deja faimă de orator şi-şi întemeia ambiţiile lui politice pe această calitate. Desigur, a narat faptele cu multă elocinţă. „S-a întîmplat aşa. Cam la zece zile de la naştere, acest copil a început pe neaşteptate să vorbească la fel ca o persoană mare. La început erau cuvinte de spaimă, se văita, plîngăreţ, înăbuşit, fiindcă nu ne vedea, că se simţea

neputincios în mişcări, că era silit să sugă. După aceea, cu trecerea zilelor, glasul i-a devenit mai puternic şi mai aspru ; a avut crize de disperare, s-a apucat să blesteme, să urle că i-au făcut farmece, că l-au smuls dintr-un trup deja crescut ca să-l înghesuie în carcera aceea îngustă. Spune că, nu-şi mai aminteşte în ce vreme, mergea, călărea şi arunca sulița în Cîmpul lui Marte şi se culca şi el cu femeile, dar că e sigur că a făcut toate aceste lucruri ; şi ţipă că laptele doicii e prea sărat, că-i displac giugiulelile femeilor din casă, că simte o greaţă teribilă cînd mătuşile lui bătrîne îi pun pe buze degetul ud de salivă ca să alunge vrăjile. Ce vrăji să mai alunge, cînd el este deja victima lor ? Şi cînd suge lapte de la doica cea frumoasă şi voinică pe care au cumpărat-o anume pentru dînsul, o grecoaică foarte tînără, îi vorbeşte pe greceşte şi strîngîndu-i sfîrcurile cu mînuţele lui se laudă că altădată a ştiut mult mai bine să se joace cu asemenea podoabe feminine."

Tiberius nu se amuza cum aş fi crezut la relatarea asta, ci, dimpotrivă, se întuneca din ce în ce la faţă. Se întoarse spre mine şi, împungîndu-mă cu un deget în piept, îmi spuse cu hotărîtă intenţie să-i răspund şi eu : „Şi tu, tinerelule, ce zici de asta ?" Am simţit că roşesc şi-am bolmojit răspunsul cel mai scurt şi mai simplu pe care izbuteam să-l formulez ; dar, natural, pronunţarea mea stîngace şi cuvintele pe care le foloseam nu puteau să nu-i atragă atenţia şi să-i aţîţe curiozitatea. S-a întors către Lucius :

„Ăsta nu-i fratele tău ? Vorbeşte ca un barbar [5]."

Lucius i-a explicat că-mi pierdusem memoria şi că uitasem chiar şi cum să mă exprim ; dar că eram pe cale să-mi revin şi că făcusem deja un mare progres faţă de primele zile.

„Cînd s-a întîmplat ?“ De-aș fi știut să găsesc imediat expresia potrivită ca să-i spun că era vorba de un lucru vechi de cîteva săptămîni ! Dar Lucius nu mi-a dat răgaz și-a spus imediat că faptul se petrecuse cu vreo trei săptămîni în urmă, cu aproximație de o zi, două. „Chiar în ziua“, adăugă el ca și cum și-ar fi amintit tocmai în momentul acela, „în care a venit pe lume acest copil.“

Tiberius s-a întors și m-a privit fix, și-am avut impresia că ochii lui mă străpungeau. Mi-am dat seama că era mult mai perspicace decît unchiul meu, decît tata și decît preaelocventul meu frate. Cine știe ce-i trecea acum prin minte. „Stai să vezi“, mă gîndeam, „că imediat o să pună în legătură cele două fenomene și o să mă tîrască înaintea pontifilor.“ Îngheţasem. Cu o enormă ușurare l-am văzut însă intrînd în momentul acela pe unchiul meu, care l-a anunțat nu știu ce pe Tiberius și i-a distras imediat atenția ; puțin după aceea, fără alte incidente, fratele meu și cu mine ne-am luat rămas bun.

Cum am ieșit din casa unchiului, Lucius a spus :

„Într-adevăr, e curioasă coincidența, tu îți pierzi memoria tuturor lucrurilor pe care le știi tocmai în ziua cînd ăsta se naște cu știința lui gata intrată în cap. Dac-am fi trăit în timpul republicii, ar fi fost un caz pe care Titus Livius l-ar fi notat cu siguranță în istoriile lui. Noroc că sîntem în vremuri luminate, cînd nimeni nu mai crede nici în miracole, nici în vrăjitorii. Hai, am întîrziat destul, să mergem acum la grecul care trebuie să-mi facă busturile pentru candidatura mea.“

Mi-am dat seama că din partea fratelui meu nu trebuia să am nici o teamă. Nu dădea nici o importanță incidentului petrecut în casa unchiului, avea să-l dea imediat uitării, cu totul absorbit cum era de candidatura lui la cvestura[6] de care de cîteva zile încoace vorbea întruna, și care era prima treaptă a carierei sale politice. Iar acum

voia să-l însoțesc la fotograf, numai asta-l preocupa. Folosesc cuvîntul ăsta, fotograf, fiindcă nu-mi dau seama care altul din limbajul nostru modern ar putea reda cu mai mare exactitate profesiunea meșterului la care ne-am dus. Privit în mare, era vorba de un sculptor, dar, așa cum am observat imediat, un tip deosebit de sculptor, care nu făcea statui, nu turna în bronz zei, sau eroi, sau cvadrige, ci doar modela, la cererea clientului, capete sau busturi, cît mai asemănătoare posibil. Odată făcut mulajul, puteai avea cîte copii doreai, de ceară, de bronz, la cererea persoanelor care voiau să-și trimită propria efigie unor prieteni aflați departe, drept amintire rudelor sau iubitei ; și să facă cunoscut și popular propriul chip în ochii clienților, ai electorilor și ai poporului. În felul ăsta, în ajunul alegerii, fratele meu se grăbea să pozeze ca să comande vreo sută de imagini de-ale lui pe care să le împartă prăvăliașilor de pe străzile din împrejurimile Forului, să le așeze la terme și-n prăvăliile librarilor, să le înșiruie de-a lungul străzii care conducea la locul alegerilor. La drept vorbind, noi aveam deja acasă un sclav sculptor, care lucra ca să trimită țăranilor, clienților și rudelor sărace busturi de-ale familiei ; dar grecul acela la care se grăbea să meargă fratele meu era un profesionist cunoscut și executa lucrările mult mai repede și-n cantitate mai mare.

Și-n ce privește familia copilului puteam să stau destul de liniștit. Cei de acasă nu m-ar fi condus de bunăvoie, observasem deja lucrul ăsta, în casa altora, rușinați de faptul că au un zdrahon de fiu mare și solid care uitase pînă și limba maternă și uitase și toate uzanțele vieții civilizate. Pe de altă parte, copiii mici erau duși foarte rar împreună cu cei mari, trăiau într-o *nursery*[7] a lor, fiind încredințați unor sclave bătrîne, fostelor lor doici, pedagogilor ; așa se proceda cel puțin în familiile bogate, ca a

mea, care-şi permiteau luxul de a avea o *domus* în întregime a lor. La asta se mai adăuga faptul că, spre uşurarea mea de nedescris, fratele vitreg al tatălui meu, aşa cum anunţase Tiberius, îşi grăbea plecarea împreună cu întreaga familie spre provincia îndepărtată al cărei propretor fusese numit.

Singur Tiberius putea deci să-mi dea de gîndit. A doua zi însă urma să plece în Germania. Şi-acolo aveau cu siguranţă să se gîndească longobarzii şi caucii cum să-l ţină absorbit şi să-i alunge orice altă idee din minte.

Capitolul al patrulea

Acum îmi dau de-abia seama ce sarcină grea mi-am asumat atunci cînd mi-am propus să povestesc în cîteva capitole o viaţă de adult care se întinde de-a lungul a vreo patruzeci şi mai bine de ani, într-o perioadă plină de vicisitudini, de evenimente în care-am încercat o vreme să mă amestec, ca să cunosc cît mai mult cu putinţă adevărul cu privire la vremurile acelea, şi să mă reîntorc, aşa cum visasem plin de ambiţie, în cealaltă viaţă a mea, cu un bagaj de cunoştinţe directe care să-i lase cu gura căscată pe oamenii de ştiinţă şi să-mi creeze o faimă universală ; pînă cînd mă m-a apucat plictiseala şi-un disperat sens al zădărniciei. Va trebui să mă mulţumesc să procedez pe episoade, alegîndu-le pe cele mai stranii şi pe cele mai importante ; şi-n felul ăsta o să sar peste experienţele chinuitoare ale primelor luni, în care am fost constrîns ca un copil mic să învăţ să vorbesc, să citesc şi să scriu (iar faptul că instrumentele erau cu totul diferite de ale noastre, stilul pentru tăbliţele cerate, calamul din trestie sau pana de gîscă pentru papirus, nu constituia o dificultate pentru mine, posesorul dinainte al trupului meu îşi exersase perfect mîna în această îndeletnicire în cei unsprezece sau doisprezece ani de studiu) ; şi să fac socoteli, să învăţ legile şi obiceiurile noii mele patrii. Trudă migăloasă de şcolar, devenită şi mai dificilă datorită confruntării pe care-o făceam în permanenţă cu cunoş-

tinţele deja existente şi absolut proaspete, care pe de o parte întîrziau asimilarea naturală a noilor lucruri învăţate şi pe de altă parte îmi încurcau de multe ori ideile datorită greutăţii de a distinge ceea ce învăţam nou de ceea ce constituia o inutilă experienţă precedentă, ceea ce era valabil de ceea ce nu mai era. Trebuie să mai adaug că, păstrîndu-mi intactă maturitatea mea de înţelegere, adică, în limbaj simplu, mintea mea de om înaintat în vîrstă, nu beneficiam de ajutorul unei memorii prompte şi de intuiţia foarte rapidă a copiilor sau a unui băiat de şaptesprezece ani, aşa cum apăream în oglindă.

Învăţătura era pentru mine deci greoaie şi obositoare în mult mai mare măsură decît şi-ar fi putut imagina cel care mă învăţa. Progrese rapide am făcut numai la vorbire. Cunoaşterea, fie ea şi pur literară, a latinei învăţate în liceu şi o înclinaţie naturală pentru limbi mi-au uşurat această aspră ucenicie ; nu trecuseră nici şase luni şi ajunsesem să înţeleg fără nici un efort atît limbajul declamator şi rafinat al pedagogilor şi al oratorilor din foruri şi de la terme, cît şi pe cel arhaic şi cîntat al mamei mele, sau pe acela al poporului de jos şi al sclavilor, imitat şi de tinerii din lumea bună şi care-mi suna ca un dialect de-al nostru între roman şi napoletan ; şi-mi formasem deja şi urechea la accentul particular al provincialilor, al galilor, al germanicilor care vorbeau latina ca pe o limbă străină şi cu o pronunţie curioasă, asemănătoare oarecum modului în care vorbesc eritreii şi arabii din Libia limba italiană.

Cazna cea mare cu care studiam era totuşi compensată, şi mai mult decît compensată, de plăcerea cu totul animalică de a mă simţi purificat de tarele vechilor răni, de micile dureri ale oaselor şi ale muşchilor, de înţepeneala anilor, întors la o tinereţe proaspătă, sprintenă şi vioaie. Trupul meu de om matur rămăsese acolo, în fotoliul de dinaintea căminului ; intrasem într-un trup

după toate aparențele imun la orice degenerare ereditară, cu simțurile perfecte ; tînărul de șaptesprezece ani pe care-l deposedasem de el își folosise fructuos primii lui ani perfecționîndu-și dispozițiile naturale, era un călăreț rezistent, un bun aruncător de suliță și de disc, un înotător sigur și avea mușchi elastici și armonioși. Or, anticii aceia aveau cu toții niște simțuri mult mai ascuțite decît ale noastre, iar tînărul care stăpînise mai înainte noul meu înveliș fusese deosebit de privilegiat ; mai cu seamă în primele luni, era de ajuns să ciulesc urechea la freamătul vîntului, al mării, sau al pădurii, pe care nu-l auzisem niciodată atît de pur și de sonor, ca să-mi dea beție și ameteală ; și-mi reveneau în minte versurile lui Prati din *Încîntare :*

eu aud undele
cîntînd de peste mare,
aud fremătînd frunzele
dinspre pădure ; și-o trecere
de suflete rătăcitoare cerul îmi pare.

Odată, la Atena, în anul 1930, sau mai demult chiar, m-am trezit pe neașteptate surd din pricina unui dop de ceară care mi se formase în ureche ; iar eu, bietul de mine, cu toate că aflîndu-mă în Grecia ar fi trebuit să mă gîndesc imediat la Odiseu și la ceară [1], m-am temut c-am devenit așa din motive naturale, și am răbdat nenorocirea aceea timp de două săptămîni ; pînă cînd un prieten m-a convins să merg la doctor, care-ntr-o secundă mi-a destupat urechile și lumea a început din nou să-mi cînte răsunător în timpane și mi-am dat seama că de multă vreme nu mai percepusem sunete atît de subtile, aerul mi se părea în întregime o cutie de rezonanță și-am auzit pentru prima dată cum îmi foșnea între degete bancnota nouă de cincizeci de drahme pe care i-o înmînam medicului. Așa am fost și-n acele prime zile, mai înainte

de a mă fi obișnuit cu noutatea simțurilor acelora atît de ascuțite ; nici cea mai mică umbră nu întuneca viziunea îndepărtată a mulțimii din amfiteatre, a scenariilor de coline și de păduri, urechea percepea fără nici un efort o muzică pînă atunci necunoscută, de o sonoritate melodioasă, de clinchete nespus de limpezi, de murmure confuze sau clare, emanate de obiecte care mi se părură pînă-n zilele acelea mute și surde.

Tata m-a încredințat concomitent unui *grammaticus*, unui *litterator* și unui *rhetor*, cu alte cuvinte unui profesor de școală elementară, unui profesor de gimnaziu și de liceu și unui profesor universitar ; își dăduse seama că inteligența mea era totuși vie și matură și că nu-i lipseau decît instrumentele ca să devină iar practică și utilă atît pentru mine, cît și pentru alții. Parcă văd și acum chipul amuzat și ironic al surorilor mele mai mici care asistau cîteodată, asta fiind cea mai mare dintre distracțiile lor, la lecțiile gramaticului ; și încruntarea consternată a acestuia cînd nu izbutea să facă să-mi intre-n cap niște lucruri pe care, spunea el, le predase fără nici un efort și într-un timp foarte scurt unor băieței de șapte și de opt ani.

„Hai să vedem", îmi spunea profesorul care voia să mă învețe cum se diviza asul [2], care era ca lira pe vremea aceea. „Dacă din cinci douăsprezecimi de as iau o uncie, cît mai rămîne din as ? *Si de quincunce est remota uncia, quid superat ?*"

Mă uitam la el înmărmurit, douăsprezecimi și uncii și fracții mi se învălmășeau în cap fără să mă pot aduna. Surorile mele rîdeau între ele pînă cînd cea mai miloasă, profitînd de faptul că profesorul era surd, sau cel puțin așa se pretindea că era, îmi șoptea răspunsul : „*Triens*", cuvînt pe care-l repetam papagalicește, fără să știu că însemna o treime.

„Ai pus să-ți șoptească", mă dojenea profesorul care pesemne că nu era chiar atît de surd ; și mă lovea cu o nuia peste degete ; și nu pot să redau umilința și furia care mă cuprindeau, îndoit, ca să zic așa ; erau rușinea și necazul inexplicabil al tînărului aflat în pragul virilității cînd se vedea tratat ca un copilaș, erau furia și disprețul omului matur care simțeam totuși că sînt o dată pentru totdeauna, serios și important, cînd se vedea degradat la mentalitatea și la reacțiile unui școlar mititel. În primele zile profesorul, intimidat de faptul că se afla înaintea unui coșcogemite școlar mare și spătos, fiul atît de ilustrului personaj care era tata, n-a îndrăznit să se folosească de nuielușa cea tare din lemn de alun care constituia principalul său argument pedagogic. Într-o zi însă tata s-a plîns de cît de puțin progresam ; iar profesorul a încercat să-i explice că încetineala mea la învățătură era poate și o consecință a faptului că nu putea să-mi introducă învățătura lui cu ajutorul ferulei [3]. Tata a început să rîdă în fața argumentului respectiv și-a spus că, într-adevăr, avea dreptate ; și n-a mai fost de ajuns că eram coșcogeamite găligan, mă lovea peste mîini și peste spinare cît era nevoie.

Profesorul se numea Scribonius Afrodisius, era un libert din casa lui Augustus și mai înainte sclav și discipol al gramaticului Orbilius Pupillus. Care Orbilius fusese profesorul lui Horatius ; un soldățoi de cavalerie care după eliberare venise la Roma din natalul său Beneventum și-și făcuse faimă de profesor priceput, dar feroce, mereu cu nuiaua și cu biciul în mînă. S-a lamentat cît a trăit — și a murit la o sută de ani — de mizeria lui, și de faptul că trebuia să locuiască într-o mansardă ; dar apoi cînd ne-am dus la Beneventum, mulți ani mai tîrziu, am văzut că-i ridicaseră o statuie de marmoră pe Capitoliul din cetate. Afrodisius trebuie să-i fi moștenit sistemele. Cînd voia să-mi arate că e mulțumit era și mai rău ; mă

apuca de urechi, mi le strîngea, mi le trăgea de parc-ar fi vrut să mi le smulgă de pe cap, şi mormăia *„bonae oricilae istae,* deştepte urechiuşele astea, care-au ştiut să prindă atîtea cunoştinţe folositoare".

În ziua aceea cînd cu lecţia de calcul mi-a lăsat însă în pace urechile.

„Şi-acum spune-mi ; dacă uncia aceea în loc s-o scazi o adaugi la *quincunce, quid fit ? Poteras dixisse,* ar fi trebuit să-mi răspunzi deja."

Mă încurcam din ce în ce mai rău, erau de ajuns raporturile acelea noi ca să mă determine să devin obtuz la nişte calcule pe care cu alte cuvinte în viaţa mea precedentă le făceam instinctiv, se înţelege că patru douăsprezecimi fac o treime şi şase douăsprezecimi o jumătate ; dar din douăsprezecimile acelea care deveneau uncii şi treimile acelea care se numeau *triens* nu pricepeam încă nimic ; şi cînd sora mea mai mică îmi striga cu glas silabisit răspunsul la ultima întrebare *„semis, asine"* [4], eram şi mai ignorant decît înainte chiar dacă pricepeam că *semis* era jumătatea unui as. Iar pedagogul clătina din cap şi uita să mă lovească cu nuieluşa peste degete : *„Male servabis tuam rem,* prost ai să-ţi mai administrezi tu patrimoniul tău".

Aşa cum am spus însă, asupra acestor prime şi obositoare experienţe nu vreau să insist prea mult. O să trec direct la primăvara anului următor, al şaselea al erei noastre ; la ziua de aprilie cînd tata m-a anunţat c-o să mă ducă la Augustus, care de mult întreba de mine, şi cum de se făcea că lipsisem atît de mult timp din casa lui. Augustus, cred că am mai spus asta, era înrudit cu noi pe linie maternă, fiindcă mama mea făcea parte din ginta Iulia. Dar, tocmai pentru faptul că mama era mîndră de stirpea ei atît de nobilă, vorbea cu mult dispreţ de Augustus, intrat în familie numai pe cale de adopţiune. „E un provincial", spunea mama, „şi e inutil ca Octavii să se

laude că sînt familia cea mai importantă din Velletri, se ştie prea bine că Velletri e un tîrg oarecare ; şi dacă spun baliverne că s-au numărat printre cele o sută de familii de senatori primite la Roma de Tarquinius Priscus, adevărul e că au devenit după aceea o familie plebeiană ; dacă n-au fost cumva dintotdeauna aşa". Şi oricum, chiar şi ca Octavian, singe ales avea prea puţin, spunea mama mea. Şi povestea că străbunicul lui Augustus, un soldăţoi de carieră oarecare din vremea celui de-al doilea război punic, era fiul unui sclav, care intrase şi el la rîndul lui în familie prin adopţiune după ce devenise mai întîi libert ; şi după terminarea serviciului militar s-a dus să se facă vînzător de frînghii într-un sat din regiunea velletrană. Fiul străbunicului s-a ridicat ceva mai sus, a venit la Roma şi şi-a instalat o bancă de schimb în For, dar în partea însorită — care nu era şi partea cea mai distinsă a pieţei ; după aceea începuse să dea bani cu dobîndă, ceea ce e foarte aproape de un cămătar ; şi chiar dacă se făcuse bancher, *argentarius*, şi se îmbogăţise, rămăsese întotdeauna fitecine.

„Cît priveşte ascendenţa din partea maică-sii, Atia, e şi mai rea. Atia, să admitem, era fiica unchia din ginta mea, o soră de-a lui Cezar ; dar faptul că s-a compromis, cine ştie pentru ce interese murdare de-ale lui frate-său, căsătorindu-se cu un plebeu, Atius Balbus, care provenea — închipuiţi-vă, era a doua sau a treia generaţie — dintr-un african care ţinea o prăvălioară cu parfumuri, pretinde că-i face cinste ; sînt însă şi unii care spun c-ar fi fost morar de prin părţile Ariceiei."

Mama mea, o femeie cumsecade, dar patriciană din creştet pînă în tălpi, din vîrful pieptănăturii ei savant aranjate pînă-n vîrful sandalelor ei din piele aurită şi argintată, strîmba din nas cînd îşi vărsa aşa năduful, avea aerul că simte duhoarea vînzătorului de frînghii, a

cămătarului și a negustorului de parfumuri, dacă nu și pe aceea a bădăranului de morar.

Dimpotrivă, tata îi era devotat lui Augustus și asculta posomorîndu-se la față asemenea critici. Pentru el Augustus era cu foarte puțin inferior unei ființe supranaturale ; și cine știe de cîte ori nu i-o fi povestit și predecesorului meu întîmplarea pe care mi-a povestit-o și mie ; fiindcă atunci cînd am auzit-o întîia dată surorile mele au avut aerul acela de plictiseală pe care-l iau copiii ori de cîte ori aud că bunicul sau tatăl le povestește o anecdotă pentru a suta oară. Acum însă tata, profitînd de amnezia mea, nu se mai sinchisea cîtuși de puțin de faptul că se repetă (dacă își dădea cumva seama de asta). Spunea, așadar, că într-o zi la Velletri l-au dus să vadă casa care-i aparținuse bunicului lui Augustus, cămătarul — bineînțeles însă că nu-l numeau așa — și cămăruța în care se spunea că văzuse lumina zilei Augustus. Tatăl meu a vrut să intre în ea ; dar țăranii care erau stăpînii cocioabei respective nu i-au îngăduit ; ziceau că era primejdios să intre acolo și se temeau și de cine știe ce consecințe dacă unui om ilustru ca tatăl meu, unui senator, i s-ar fi întîmplat ceva. Primejdios de ce ? Țăranii se temeau pînă să și vorbească ; apoi își făcură curaj și-i povestiră că odată un vecin de-al lor ținuse cu orice preț să doarmă o noapte în încăperea aceea ; n-apucase să se instaleze bine cînd se simțise apucat de o forță misterioasă care-l ridicase din culcușul lui și-l zvîrlise afară din casă ; dimineața fusese găsit mai mult mort decît viu, înfășurat în cuverturile patului și zăcînd înaintea ușii. Am aflat de la surorile mele că de fiecare dată cînd povestea întîmplarea asta mama începea să rîdă ; și-i spunea că, după părerea ei, anecdota aceea nu i se părea o dovadă de divinitate, ci mai curînd un indiciu în plus că Augustus aducea nenorocire, că purta ghinion, cum spuneau mulți ; și, pentru orice eventualitate, tata nu se

dădea în lături să facă descîntece împotriva răului ori de cîte ori se ducea să se întîlnească cu dînsul.

S-a întîmplat deci că într-o dimineaţă de aprilie, senină şi răcoroasă, m-am dus în For să-l iau pe tata, care-mi dăduse întîlnire între ora a patra şi a cincea în faţa Curiei, cum am spune noi a Senatului, ca să mergem la Augustus.

Mă aşteptam să văd o reşedinţă regală ; am dat însă peste o casă mare şi solidă, avînd în faţă un portic şi un vestibul unde stăteau de gardă cîţiva pretorieni, nişte tineri atletici şi blonzi, în cea mai mare parte germani ; clădirea era nouă [5] ; mi-a spus tata că fusese ridicată cu doi, trei ani în urmă, după ce fusese distrusă cea dinainte, mai modestă, care-i aparţinuse oratorului Hortensius. Atriumul şi încăperile pe care le-am traversat nu mi s-au părut deosebit de somptuoase ; cu pardoseli modeste din mozaic, care ar fi pălit în comparaţie cu cele din casa noastră. Am remarcat în chip deosebit un mic mozaic aflat înaintea intrării de unde se trecea în vestibul, fiindcă tata în timp ce intra, s-a oprit un moment ; şi aruncînd o privire iute în jur ca să se asigure că nu-l observă nimeni, cu vîrful piciorului şi cu o mişcare foarte iute, a atins cîteva desene reprezentînd păsări şi nişte cruci curioase şi încîrligate în cele două sensuri. Mult mai tîrziu am aflat că desenele acelea erau simboluri împotriva deochiului ; şi tata, năpăstuitul, departe de ochii neveste-sii, se preta pur şi simplu la descîntece.

L-am găsit pe Augustus într-o cămăruţă de la etajul întîi, simplă şi aproape lipsită de mobilier ; însă acolo mi s-a întîmplat să mă comport într-un fel care mi-a fost trecut cu vederea de către gazdă şi de către tatăl meu numai datorită bolii mele. Căci privirile mi-au căzut încă de la început pe un perete pictat ; şi-am fost cuprins pe neaşteptate de-un fel de răpire extatică care m-a îndepărtat deodată în loc şi-n timp. Am avut senzaţia vertiginoasă c-am fost transportat înapoi cu o iuţeală de

neîncrezut și m-am revăzut în aceeași încăpere, care era însă delabrată și goală ; și lîngă mine un om cu o uniformă de gardian, cu o șapcă de gardian și-n mîna căruia zornăia o legătură cu chei îmi explica felul în care picturile din fund fuseseră aproape cu desăvîrșire șterse, iar cea de pe peretele din dreapta devenise palidă. Și aceasta era singura senzație pe care-o încercam, de neîncrezătoare uimire, confruntînd strălucitorul perete pictat pe care-l aveam dinainte cu ceea ce-mi reevoca memoria ; ca cineva care a cunoscut o persoană în decrepitudinea bătrîneții și-ar regăsi-o ca prin farmec strălucitoare de tinerețe. Îmi ieșise din minte tatăl meu, nu-l băgam de seamă pe Augustus ; simțurile mele erau total absorbite de pictura aceea mare de pe perete, de minunata fecioară Io care se afla în edicula centrală, între Argus și Mercur, cu blîndul ei chip pătruns de o splendidă și melancolică grație ; aceeași imagine care-mi plăcuse atît de mult, deși confuză și pe jumătate ștearsă de timp, în cealaltă viață, și pe care mă duceam s-o văd din cînd în cînd, la ruinele Palatinului, chiar între vestigiile casei căreia i se spune acum „Casa Liviei", desfătîndu-mă de fiecare dată la vederea făpturii zvelte și moderne, cu surîs fermecător, cu părul negru și moale.

M-au făcut să mă dezmeticesc cîteva cuvinte poruncitoare ale tatălui meu, m-am întors confuz, mi-am dat seama în sfîrșit de prezența lui Augustus care se ridicase de pe un fel de pat jos, așezat lîngă peretele din stînga. M-am simțit mai curînd prost. N-aș putea să spun la ce mă așteptam, ținînd seama de relatările tatălui meu, de amintirile din liceu, de comemorările augusteice din 1950, în timpul cărora înghițisem numeroase conferințe din cauza meseriei mele de cronicar ; cît despre aspectul său fizic, mi-l închipuisem întotdeauna așa cum îl înfățișează statuia care se înalță lîngă tejgheaua barului Rosati, de pe Via Veneto de la Roma. Acela însă este un Octavian

în floarea vîrstei ; înaintea mea stătea, și-l întreceam aproape cu un cap, un bătrîn de peste șaptezeci de ani, grăsun, înfășurat într-o togă mai curînd uzată. Cu toate astea trupul acela veștejit de-acum păstra o demnitate maiestuoasă și severă ; ochii lui încă neîngreunați de pleoape, mari și clari, aveau în ei o lumină tinerească ; mi-a venit în minte adjectivul pe care-l foloseau adulatorii noștri despre privirea lui Mussolini, magnetică. Într-adevăr, adjectivul respectiv i se potrivea bine lui Augustus.

„*Eccu filiolu qui perdidit memoria. Quid dicis, iuvencule ?*“ [6] a spus el zîmbind, apucîndu-mă de obraz și astfel, deschizînd gura, i-am văzut dinții rari, mici și plini de tartru. „Ți-ai fi pierdut tu memoria, dar nu și gustul pentru lucrurile frumoase, dacă-ți plac așa de mult picturile astea pe care l-am pus pe Ludius să le facă ; în celelalte camere, ai să mergi să le vezi, și-a făcut de cap și-a pictat specialitățile lui, marine, porticuri, păduri, canale, scene de gen ; aici am vrut să-mi picteze motivul ăsta cu Io pe care Jupiter a transformat-o în juncă și care-i place așa de mult sentimentalei de Livia. Mi-a spus că n-are fantezie pentru lucruri din astea, și i-am răspuns că-mi era de ajuns dacă o să-mi copieze ceea ce a pictat la vremea lui bătrînul Nikias, cu același subiect. După mine, și-a întrecut modelul. Îți mai amintești cine e Nikias ?“

„Pictor grec din secolul patru al Romei“, am răspuns eu timid și zelos ca înaintea unui profesor.

„Ți-l amintești dinainte, sau a trebuit să-l înveți din nou ?“

Amnezia mea constituise obiectul multor pălăvrăgeli printre numeroasele noastre rubedenii ; și Augustus dovedea mult interes pentru ea, evident curios cu privire la impresiile mele, de vreme ce trebuise să mă întorc la școală ca un băiețaș de cîțiva anișori.

„L-am învățat acum din nou“, am răspuns eu roșind, ca și cum aș fi avut într-adevăr vreun motiv să mă rușine-

nez de asta. Dar noua mea personalitate începuse deja s-o domine pe cea originală ; aşa cum mi se mai întîmplase cu profesorul Afrodisius, scoarţa în interiorul căreia mă aflam, ceva mai coaptă decît a unui adolescent, avea înrîurire asupra mentalităţii mele de bărbat înaintat de-acum în vîrstă pe care mi-o luasem după mine, o sufoca şi-o deprima ; şi, cu toate cunoştinţele cu care mă regăseam din cealaltă viaţă, toată acea agilitate şi ascuţime a spiritului cu care m-am complăcut întotdeauna, mi se mai întîmpla cîteodată să mă simt necopt şi chiar obtuz în faţa noilor mei contemporani.

„Facere, disfacere, semper laborare est", a rîs Augustus. Vorbea nu ca un patrician, ci ca un om din popor, în aşa fel încît în anumite momente aveam impresia că-l ascult pe un roman oarecare din secolul douăzeci ; şi-mi venea mai curînd să-i răspund în limba italiană decît în latina care tot mai era pentru mine dificilă, neavînd încă un criteriu just de alegere între diversele idiomuri care-mi sunau în ureche. Şi de mai multe ori, cînd a auzit cîteva expresii caraghioase de-ale mele, a izbucnit în rîs.

După aceea nu s-a mai ocupat de mine şi-a început să vorbească cu tata despre situaţia politică. Spunea că patricienii şi cavalerii huzuriseră din cale afară pînă atunci fără să plătească taxe deloc sau prea puţine ; acum însă să verse şi ei banii pentru cheltuielile militare ; cu un an înainte le mărise solda soldaţilor luînd bani din vistieria lui personală, acum să plătească cetăţenii. Şi-a spus că ar fi pus în circulaţie o nouă taxă asupra moştenirii şi a legatelor testamentare şi că ar fi înăsprit legea cu privire la celibat [7].

„Unde-au dispărut familiile de-altădată, cu cîte şapte sau zece copii fiecare ? Tinerii şi fetişcanele emancipate din ziua de astăzi nu mai vor să audă nici un argument şi nu se mai căsătoresc. Şi, dimpotrivă, acolo unde celibatul constituie o instituţie religioasă şi tradiţională,

vreau să spun în colegiul Vestalelor, nu se mai găsește nici o fată de familie bună care să vrea să facă parte din el. Am emis un decret prin care pot fi numite vestale și fiicele libertților ; mai e de trăit în asemenea condiții, ce zici ? și nici măcar astea nu se mai înghesuie. Se schimbă timpurile. În schimb ai să vezi patricieni și cavaleri care se plimbă despuiați, numai în tunică, după moda străinilor ! Unde-au dispărut oamenii cu togă despre care vorbește Vergilius ?"

A spus că pregătea legi severe pentru a îndrepta moravurile. Nu trebuie să se mai întîmple ca, la jocurile seculare, noaptea, să se găsească laolaltă tineri și tinere ; sau cel puțin fetele să fie însoțite de o rudă mai în etate. Și de la jocurile de circ să fie excluse femeile, atunci cînd se exhibă luptători goi.

„Poporul", i-a spus tatăl meu ca să schimbe vorba, pentru că moravurile constituiau o idee fixă și frecventă la el, „poporul se plînge de lipsa vinului."

„Ce nevoie are poporul să bea vin ? !" a izbucnit el. Și-a spus că el însuși bea foarte puțin și se simțea foarte bine ; o salată bună de lăptuci, fructe proaspete, un pahar-două de vin de Valtellina, ăsta era regimul lui de viață.

„*Generu meu Agrippa satis providit ne romani habeam sitе*" [6], a spus el la un moment dat, în idiomul acela curios al lui care aducea cu dialectul roman de astăzi. Și-a amintit, desigur pentru informarea mea de biet tînăr lipsit de memorie, că ginerele său Agrippa construise numeroase apeducte care făceau ca apa să ajungă în toate cartierele cetății și din abundență.

După aceea a început să predice despre puritatea de sînge a poporului roman ; și asta era o altă idee fixă a lui. Tata a luat aerul unuia care ascultă un argument de-acum uzat. Pentru dînsul nu exista nici o rasă mai pură decît cea a descendenților celor dintîi locuitori din Latium :

veneţii, bolognezii, ligurii, siculii, terentinii, alobrogii şi toţi cei pe care-i numea adunătura de la septentrion, galii, germanii, frizonii, erau cu toţii într-un fel barbari şi de sînge infectat.

„Toţi galii ăştia, şi panonii, şi celţii, şi sarzii, şi africanii care nimeresc la Roma şi se culcă cu femeile noastre şi ne strică sîngele nostru cel pur roman", a început să zică el înflăcărîndu-se, „sînt respingători, degeneraţi cu toţii. Mă apăr şi eu cum pot. Am complicat şi-am făcut cît mai grea posibilă procedura pentru obţinerea cetăţeniei romane. Numai în felul ăsta putem să mai sperăm c-o să avem o societate fără bastarzi. După moartea mea însă, o să fie prăpădul lumii. Ieri Tiberius a venit la mine implorîndu-mă să-l fac cetăţean roman pe-un protejat de-al lui, unul de-acolo de sus, un celt sau un alobrog. I-am zis că nu şi nu. Azi-dimineaţă nevastă-mea Livia mi-a stat pe cap o oră ca să-l fac cetăţean pe un individ din Galia Comata pe care-l are ea la inimă. Ca să scap de dînsa i-am spus că putea să-i dea protejatului ei scutirea de taxe, dar că cu cetăţean nu-l fac ; prefer să păgubească fiscul decît demnitatea poporului roman."

„Am văzut în vestibul oamenii din garda ta", a spus tata, care parcă mi-ar fi citit gîndurile, „germanii aceia înalţi, blonzi şi bine clădiţi, aş putea spune că sînt mai puţin civilizaţi decît noi, dar n-aş putea să-i numesc bastarzi respingători."

„Sînt nişte fiare, asta sînt. Au frumuseţea fiarelor. Frumoşi sînt şi tigrii pe care i-am arătat poporului zilele trecute în Cîmpul lui Marte. N-ai să ai însă pretenţia să-i fac cetăţeni romani sau să-i pun în patul patricienelor. Acum cu tot talmeş-balmeşul ăsta de rase care există la Roma, dacă nu se fac legi severe vom fi corupţi fără nici o speranţă de scăpare."

Aici Augustus a adăugat că-l deranjau chiar şi evreii prea numeroşi care făceau negustorie prin cetate, că din

Trastevere năpădiseră şi-n alte cartiere şi că-şi stabiliseră un tîrg mic şi jerpelit la poarta Capena ; şi predicau o religie obscenă printre cetăţenii săraci care se lăsau atraşi de exotismul ei.

„Ştii ce-o să fac ? O să iau cîteva mii din ei şi o să-i expediez în Sardinia, să trăiască acolo printre lupi şi mlaştini, şi în felul ăsta o să meargă aiurea să-şi celebreze ritualurile lor groteşti."

Am avut ocazia să-mi aduc aminte de fraza asta, cîţiva ani mai tîrziu, sub Tiberius. Augustus nu dăduse niciodată curs proiectului acelui al lui, poate că-l şi uitase, s-a gîndit însă la el Tiberius şi m-am trezit asistînd la îmbarcarea a patru mii dintre nefericiţii aceia, trimişi în Sardinia ca să lupte acolo cu briganzii şi cu fiarele sălbatice. Pe la sfîrşitul anului 19 am văzut la Ostia, pe un chei din port, gata de îmbarcare, vreo sută-două de bărbaţi în uniforme militare cu toate catrafusele lor, aproape înăbuşiţi de o gloată de femei, de bătrîni şi de copii care roiau în jurul lor ca muştele ; mi-am dat seama imediat că alcătuiau primul detaşament al celor patru mii de liberţi de religie ebraică pe care Senatul hotărîse să-i exileze în Sardinia. Pe atunci cînd spuneai Sardinia era ca şi cum ai spune astăzi partea cea mai sălbatică a Africii, dacă mai există o Africă sălbatică ; insula avea renumele celei mai înapoiate regiuni a Imperiului şi din cauza asta, se spunea, Augustus, care-o străbătuse de la un capăt la altul, nu mai voise să se ducă niciodată în Sardinia ; era înţesată de triburi sălbatice, cuibărite în grotele munţilor, de unde coborau ca să-i jefuiască pe colonii de pe ţărmuri, şi era mai cu seamă nesănătoasă. Mă aflam în Senat în ziua cînd senatorul Scribonius Libo a prezentat propunerea ; a spus că cei patru mii aveau sarcina să pună frîu incursiunilor banditeşti ; dacă însă influenţa vătămătoare a climei i-ar fi ucis, *si ob gravitatem coeli interissent*, atîta pagubă, *vile damnum*.

Erau aproape toți foarte tineri, se desprindeau cu greu din îmbrățișările strînse, era o hărmălaie de plînsete și de țipete și de rugăciuni, o scenă îngrozitoare și patetică care-mi evoca altele asemănătoare, desfășurate multe secole mai tîrziu [9] ; pînă cînd au dat năvală în îngrămădeală gărzile, care, cu mișcări brutale, au început să despartă grupurile înlănțuite ; „gata", strigau ei, „familiile au să-i ajungă din urmă pe bărbații lor cu o altă navă" ; n-am aflat niciodată dacă lucrul ăsta a fost adevărat sau spus numai ca să-i consoleze pe cei care plecau și pe cei rămași. Mă uitam la tinerii aceia, avangardă a expulzărilor, a exodurilor și a emigrărilor forțate care aveau să se repete timp de secole pînă în vremea mea, sub diverse pretexte, ridicate la rangul de necesități de stat ; și mă izbea faptul că, în timp ce majoritatea aveau trăsături net orientale, nasul încovoiat, pielea măslinie, ochii mari, melancolici și bulbucați, se aflau totuși printre ei și multe tipuri italice — romani, umbri, campani, samniți — care nu se deosebeau întru nimic de cetățenii care alergaseră să asiste la plecare.

Tiberius nu făcea o politică rasială așa cum o făcea Augustus și nici cum o înțeleg teoreticienii actuali ai acestei doctrine ; se debarasa de oamenii aceia fiindcă practicau o religie considerată periculoasă pentru ordinea publică, *superstitione infecti* [10] ; și îndeplineau ritualuri care erau, dac-ar fi să ne luăm după descrierea pe care le-o făceau bizarii lor acuzatori, contrare religiei și moravurilor. Așadar, considera evreu, și incriminat, pe oricine ar fi profesat credința respectivă, chiar dacă era, așa cum se întîmpla de multe ori, un cetățean roman care, auzind vorbindu-se de o religie orientală care asigura o viață fericită dincolo de moarte pentru cei nefericiți, cu atît mai fericită cu cît fuseseră mai năpăstuiți în cea de dincoace, o preferaseră în locul cultului cu cei o sută de zei ai lui. Dealtfel, pentru motive diverse, matroanele din lumea

bună sacrificau zeilor egipteni și se considerau închinătoare ale zeiței Isis [11]. Asemenea convertiri au devenit cu timpul din ce în ce mai frecvente ; și atunci cînd și-au început prozelitismul lor creștinii, care mulți ani au fost confundați cu evreii, s-a întîmplat că numeroși romani de origine foarte pură, descendenți ai celor trei triburi primitive, dorind să devină creștini, au greșit adresa și, în loc să se ducă la episcop, s-au dus la rabin și s-au trezit evrei fără să știe că există o mare diferență : o greșeală de mică importanță pentru ei ; dar resimțită dureros de către urmașii lor.

În timp ce vorbea, Augustus se scărpina des la piciorul stîng, cu un tic pe care l-am remarcat cu ani în urmă la un consul italian în Scoția care venea din China. Era răcit și strănuta des. Ziua aceea de aprilie era blîndă, dar el era încotoșmănat pînă la gît și între togă și tunică purta două sau trei flanele groase din lînă. În mica încăpere era un du-te-vino continuu de sclavi, de liberți, de femei. La un moment dat a intrat o tînără foarte frumoasă ; ne-a salutat cu o cordialitate veselă pe tata și pe mine, de bună seamă predecesorul meu o cunoscuse bine, și-a început să vorbească cu Augustus cu o extraordinară lipsă de respect. O nepoată, cu siguranță. Bărbatul tinerei pierduse la joc o sumă mare și voia bani de la Augustus și fiindcă Augustus se lăuda că el nu fusese niciodată într-o situație asemănătoare, fata l-a întrebat dacă nu cumva și-a pierdut memoria ; nu-și mai amintea oare deloc că se grozăvise odată de față cu Tiberius c-a pierdut la zaruri o sumă enormă, dar că din fericire se refăcuse și pînă la urmă rămăsese cu o pierdere de numai douăzeci și cinci de mii de sesterți [12] ? „Numai ? Cum așa ? Cînd ai ghinion trebuie să pierzi milioane." Fata era ca o floare și mă privea din cînd în cînd cu niște ochi impertinenți și jucăuși. Am aflat după aceea că asta era Iulia, Iulia Minor, fiica unicei fete a lui Augustus, care purta același nume, Iulia

Major, aflată de opt ani în exil la Ventotene, alungată de propriul ei tată din cauza vieții ei scandaloase.

După plecarea fetei, Augustus s-a întors spre tatăl meu cu un zîmbet melancolic și i-a spus cîteva cuvinte pe grecește, cu muzicalitatea aceea particulară cu care se pronunțau pe atunci versurile ; dar fie datorită faptului că făcusem prea puține progrese pînă atunci în însușirea limbii grecești, fie din cauza pronunțării lui ciudate, n-am înțeles nici un cuvînt. N-am avut nici curajul să-l întreb ce voise să spună, cu atît mai mult cu cît părea să fi uitat de prezența mea ; mi-a explicat însă după aceea tatăl meu că citase un vers din Homer care însemna cu aproximație : „Aș fi vrut să trăiesc fără nevastă și fără copii".

Augustus, așa cum spuneam, părea să fi uitat de mine; iar în tata trebuie să fi avut o încredere absolută. S-a plîns de fiica sa Iulia și de nepoata asta care amenință să devină mai rău decît mama. „Le am în trup ca două cancere", spunea el, „și din cauza asta n-o să mă mai vindec niciodată. Acum cîteva zile au spînzurat o sclavă de pe aici, una Feba, acuzată c-ar fi furat niște bijuterii din casă. Ei bine, îți jur c-aș fi preferat să fiu tatăl acelei Feba decît al nerușinatei mele fiice."

Tata, văzînd că Augustus ridicase glasul, s-a simțit îndreptățit să-l întrebe dacă nu cumva fusese prea sever. „N-ai putea s-o ierți, după opt ani de cînd îîncezește în exil, și s-o lași să se întoarcă la Roma ? De-acum i-o fi trecut gustul pentru lucrurile alea." Ochii lui Augustus au devenit deodată întunecați și scăpărători și-a spus cu un glas poruncitor : „Aș vrea să fi făcut și tu o experiență asemănătoare cu soția și cu fetele tale și pe urmă să vedem ce-o să mai ai să-mi spui. Trebuie să fim fără îndurare în privința asta cu atît mai mult cînd matroanele noastre își bagă-n pat sclavi din Siria și din Cappadocia. A trebuit să pun să-l ucidă pe libertul meu Proculus cînd am aflat

că făcea amor cu multe patriciene. Şi pe această Iulia, demnă fiică a mamei ei, am s-o condamn şi pe ea la domiciliu forţat dacă n-o să-şi vadă de treabă."

(Trecuseră doi sau trei ani, mă întorsesem de cîteva săptămîni din războiul din Germania, cînd tata m-a dus din nou la Augustus. Cu un an înainte, Iulia Minor fusese alungată şi ea şi condamnată la domiciliu forţat. Parcă aud şi acum cuvintele pline de mînie şi de dispreţ ale bătrînului împărat : „De îndată ce a ajuns la domiciliul ei forţat, nepoata mea a şi lepădat un copil. E imposibil să fi fost al bărbatului ei. Tîrfa asta s-a culcat cu toţi liberţii din capitală, iar eu de bastarzi n-am nevoie în casă. Pentru orice eventualitate, am pus să fie omorît copilul.")

În timp ce şedeam aşa de vorbă — vizita dura de mai bine de-un ceas — lumina dimineţii s-a tulburat pe neaşteptate în încăpere ; privind afară, pe fereastră, n-am mai zărit nici o urmă de soare pe coloanele din vestibul. Am auzit un bubuit îndepărtat de tunet. Augustus s-a ridicat în picioare şi ne-a dat să înţelegem că audienţa se sfîrşise. Era foarte zorit ; doi liberţi, care se aflau în preajma lui, i-au adus cîteva suluri de papirus, au pus jos sulurile şi-au început să-i aranjeze cu înfrigurare toga pe el ; unul i-a pus nişte încălţări cu tocul înalt care stătuseră pînă atunci lîngă pat şi pe neaşteptate omul cel mărunţel şi plînuţ mi-a apărut înalt şi solemn cît tata. Chipul îi devenise însă palid şi picături de sudoare îi străluceau între cutele obrajilor şi pe fruntea încununată de un păr rar, de un castaniu încărunţit. Ne-a întors grăbit spatele, n-a mai avut nici o vorbă pentru mine. Am ieşit.

După ce-am dat colţul clădirii, am privit către apus : nori negri veneau dinspre cîmpie, goniţi de vîntul libian, care încovoia vîrfurile arborilor şi aducea un miros de pămînt reavăn ; scăpărau fulgere în tenebrele acelea şi-am auzit din nou bubuitul tunetului. Şi, aşa cum mi se întîmpla adesea în acea primă perioadă, cînd subconştientul meu

lucra pe seama lui, m-am surprins gîndindu-mă că era o nenorocire să te afli afară din casă pe o asemenea vreme, fără impermeabil sau măcar o umbrelă. Chiar, m-am gîndit eu de îndată ce-am observat lucrul ăsta, de ce să nu inventez eu oare umbrela pentru noii mei concetățeni ? Aș binemerita de la ei, aș face să mi se ierte faptul că am picat aici cu aerul ăsta de infatuat, ca să scotocesc în viața lor personală, în obiceiurile lor.

Ajunsesem aproape de Auguratorium, un mic templu care fusese înălțat, pretindea tradiția, în perioada regilor sau chiar a lui Romulus ; fiindcă ăsta era locul în care Romulus a consultat auspiciile Romei și a văzut trecînd pe deasupra capului său în zbor solemn cei doisprezece vulturi ; alături se afla o colibă din scînduri și din trestii, care era nici mai mult nici mai puțin decît aceea a păstorului Faustulus [13] ; o refăcuseră cine știe de cîte ori, admiteau asta chiar și cei mai fanatici susținători ai legendei, dar întotdeauna și numai substituind o bucată de lemn nou unei bucăți din lemn putred și trestii proaspete trestiilor uzate. Veneam des aici cu tatăl meu, și de fiecare dată îl auzeam plîngîndu-se de mania asta nouă de a distruge puțin cîte puțin toate relicvele trecutului, anticele și venerabilele ziduri ale templelor din vremea regilor și a primei republici, pentru a se înălța așa-zisele construcții noi, cum le spunea el, prea strălucitoare, doldora de marmore, în locul cărămizilor sănătoase folosite de cei vechi.

„Din păcate, e o obsesie a lui Augustus să-și construiască o Romă a lui ; și-n loc să i se dea sfaturi de moderație, să i se spună că ar fi mai bine să construiască noi drumuri de-a lungul Italiei și-al Europei sau să le refacă pe cele existente, toți îl încurajează în direcția asta. Noroc că sînt bătrîn, n-o să mai apuc vremea să văd dispărută vechea Romă, înlocuită cu luxul țipător al templelor inutile, există atîtea încît nu mai știu cui să le

închine ; mai rămîne să vedem un templu dedicat putoarei, *Mephitis*, şi unul *Fortunei Dubiosa*, unul Fortunei din ziua respectivă şi altul Febrei ! Au distrus pădurea de stejari de pe Celius ca să construiască locuinţe de închiriat. Şi nu puteau să construiască oare Curia cea nouă în altă parte ? Nu, domnule, ca să-i facă loc au dărîmat vechea Curia Hostilia care dăinuia de pe vremea regelui Tullius Hostilius, un edificiu venerabil şi vechi de peste şapte secole."

Ăsta era unul din argumentele preferate ale tatălui meu, era de ajuns cel mai mic imbold ca să înceapă să protesteze împotriva demolărilor şi a reconstrucţiilor ; acasă, Lucius şi surorile mele, cînd se isca discuţia asta, îşi luau aerul unora care au auzit de prea multe ori spunîndu-se acelaşi lucru şi nu-i mai interesează cîtuşi de puţin ; poate că la fel făcea şi cel care locuise mai înainte în trupul meu. Eu însă dimpotrivă, se înţelege, manifestam mult interes pentru asemenea reevocări ; chiar dacă uneori îmi venea să-i spun „Nu te mai necăji atîta, după cîteva lustre [14] un mare incendiu [15] o să distrugă bună parte din edificiile care mai dăinuie precum şi din cele noi de tot ; şi-or să se ridice altele şi mai grandioase ; şi Imperiul se va nărui, şi-n decursul cîtorva secole vor dispărea construcţiile şi templele şi pînă şi amintirea lor ; pe colina asta n-or să mai rămînă decît ruine, bolţi despuiate de orice podoabă şi areuri goale, şi schelete de ziduri, şi trunchiuri de coloane, şi nimic altceva. Apoi, după trecerea multor secole, oamenii vor descoperi o frumuseţe tainică în aceste ruine năpădite de mur, de mărăcini şi de tăcere, şi vor veni să le viziteze din toate colţurile lumii, cu admiraţie şi cu veneraţie şi meditînd asupra timpului care fuge şi asupra inevitabilei morţi. Şi vor exista şi arhitecţi şi oameni distructivi care vor urî asemenea venerabile relicve, şi vor proiecta să desacralizeze singurătatea asta plină de taine clădind deasupra tot felul de hardughii asemănătoare cu

cele de care te plîngi tu, absolut noi, cu marmore şi cu tot felul de metale încastrate în ele. Şi-aşa o să fie mereu, pînă cînd timpul o să distrugă lepra asta vie căreia-i spunem rasă omenească, şi numai atunci ultimele ruine or să-şi dobîndească odată pentru totdeauna liniştea."

Nu puteam să-i spun asta tatălui meu ; şi pe el îl dispunea viul interes cu care-l ascultam eu, lucru cu totul nou pentru dînsul ; şi găsea mereu noi lucruri să-mi spună, sau cel puţin pentru mine noi.

„Vezi, acolo", mi-a spus el arătîndu-mi cu degetul un punct al colinei, „acolo Lutatius Catulus, după ce i-a bătut pe cimbri lîngă Vercelli, cu două secole în urmă, a construit un portic pe ruinele casei lui Fulvius Placcus, care fusese distrusă de popor în vremea Gracchilor. Cînd Catulus a fost ucis pentru că li s-a împotrivit lui Marius şi lui Cinna, poporul a dărîmat porticul ; şi-n locul lui a fost înălţat un templu al Libertăţii. Pe vremea lui Cicero, un decret al senatului a ordonat dărîmarea templului şi reconstruirea porticului ; situaţia politică s-a schimbat însă iarăşi, şi porticul era aproape în întregime reconstruit cînd a trebuit să fie iarăşi dărîmat din ordinul lui Claudius. Să zicem, erau vremuri de lupte civile ; dar acum, cînd Augustus ne-a dăruit pacea, se-nghesuie arhitecţii şi vanitoşii şi comit aceeaşi ruină."

Au căzut cîţiva stropi mari şi grei de ploaie. Tunetul s-a auzit bubuind mai puternic şi mai aproape. Tata a avut un zîmbet satisfăcut ; s-a oprit o clipă locului şi m-a privit lung, codindu-se parcă dacă putea sau nu să-mi facă o mărturisire.

După care mi-a spus :

„Augustus e un zeu. Ca şi zeii, are şi el însă slăbiciunile lui. Ştii unde se află acum împăratul nostru ? S-a ascuns în fundul unui *locu abditu et concameratu* [16] pe care şi l-a făcut anume, şi-o să stea ascuns acolo împreună cu liberţii şi cu scribii tot timpul cît o să dureze furtuna. Îi e o

frică nebună de fulgere și de tunete ; și, în afara faptului că se ascunde sub pământ, își mai pune pe dînsul și o piele de viței de mare, care crede că este un remediu foarte sigur împotriva fulgerelor."

„Ar trebui atunci ca preabunul împărat și părinte al patriei să împartă cîte o piele de morsă fiecărui cetățean."

Și-am continuat dînd un glas anacronic gîndurilor mele : *„ille quoque in fiſhaus !"*

Tata s-a uitat atunci la mine cu aceeași privire plină de teamă și de neliniște ca-n primele zile.

„Mente captus es" [17], a murmurat el. Eu însă am zîmbit, amuzat de amintirea și de comparația aceea.

Am apucat-o în jos pe scările înalte care coborau către Circus Maximus ; foarte vechi și ele și cu smocuri de verdeață presărate printre ruine și bolovani ; de-a lungul scării se întindea un brîu de corn care se spunea că ar fi avut peste șapte sute de ani, încolțit din semințele ce nimeriseră în gaura făcută în munte de o suliță aruncată de Romulus de pe colina din față.[18] Și la picioarele scării, fiindcă ploaia se-nteța, am găsit așteptîndu-ne lectica acoperită pe care-o poruncise tata, la plecarea de acasă, cu toate că atunci strălucea soarele. Dar în anotimpul acesta, se gîndise el prevăzător, nu se știe niciodată. Era felul lui, corespunzător epocii, de a-și lua umbrela.

Capitolul al cincilea

Trecuse un an și jumătate de la reîncarnarea mea ; și începeam să-mi dau seama de situația dificilă în care mi se întîmpla de multe ori să fiu, datorită faptului că-n viața mea romană persista amintirea celei precedente, amintire pe care nu puteam s-o fac să devină nici mai ștearsă, nici mai confuză, dat fiind că distanțarea mea de cea din urmă era în chip statornic de numai douăzeci de minute. Situația mi s-a părut dificilă mai cu seamă atunci cînd am început să mă gîndesc la capitolul experiențelor amoroase. Începusem călătoria aceea într-o zi din anul 1954 ; an în care eram profund îndrăgostit. Devotat și fidel. Acum mă aflam la începutul unei noi și poate foarte îndelungate vieți, în floarea unei tinereți regăsite în chip emoționant ; îmi dădeam seama că nu puteam să trec peste importanta activitate de a curta femei, de a le schimba și de a le confrunta între ele ; dar femeia mea era nelipsită de lîngă mine, ocupa ca întotdeauna gîndurile tuturor momentelor mele de veghe sau de repaus, o văzusem doar ieri, un ieri care rămînea întotdeauna așa, imobil, și știam că aveam s-o revăd mîine, chiar dacă acel mîine ar fi putut să întîrzie treizeci sau patruzeci de ani. Dacă eu nu aș fi fost atît de îndrăgostit, faptul că aș fi avut de-a face cu alte femei m-ar fi distrat ca partea cea mai amuzantă a aventurii, dar așa mi se părea absurd, și-mi apărea ca un sacrilegiu și ca o lipsă de curtenie. Încă din cea de-a cincisprezecea seară a sosirii

mele în anul al cincilea, cu respectiva Cleonice, cu care mă trezisem pe neașteptate în pat, după o primă și plăcută amețeală, fusesem cuprins de o remușcare sinceră, încărcată de melancolie ; și numai gîndul că faptul se petrecuse la distanță de o mie nouă sute cincizeci de ani a sfîrșit prin a-mi reda liniștea. Iar de atunci obiceiul de a mă întîlni cu mica și gureșa sclavă greacă mi se păruse un lucru lipsit de importanță, îmi folosise printre altele ca să învăț mai repede limba greacă și, de bună seamă, avea și avantajul că mă ținea departe de alte aventuri mai complicate.

Pînă cînd, într-o bună zi, mi-am făcut în sinea mea o anumită socoteală și mi-am zis că, dacă n-aveam să alung definitiv remușcarea aceea veșnic vie, n-aveam să am posibilitatea să mai încerc nici o altă experiență cu femeile. În fond, de-acum eram alt individ, Publius Valerius Monellus, mă așteptau alte obligații, trăiam într-o societate diferită, printre alți oameni, care pretindeau că sînt în relații de rudenie cu mine. Și trăiam mai ales în interiorul altui trup, grație căruia, cînd mă priveam în oglindă, nu mă găseam prea diferit de mine însumi, cel de pe vremea cînd eram tînăr, dar asta se explica, făceam parte doar tot din aceeași familie. Adevăratul meu trup zăcea golit de suflet în fața căminului din apartamentul meu de pe strada XX Settembre, părăsit ca-n inerția unui somn ușor la vreme de seară ; puteam să privesc cu conștiința deplin împăcată toate aventurile amoroase pe care le-aș fi avut, plăcute sau frivole, de aceeași natură cu cele pe care le avem în vis și despre care atunci cînd ne trezim nu mai păstrăm decît o amintire, mai mult sau mai puțin clară, și-n nici un caz vreo remușcare. De un singur lucru eram sigur, că nu m-aș fi îndrăgostit de nimeni ; și chiar și ăsta, dacă stăteam să mă gîndesc bine, era un avantaj neprețuit. O dragoste de moment n-ar fi constituit o experiență nouă pentru care să fi meritat să schimb o epocă sau o civilizație, avînd în

vedere că-mi luasem respectiva experiență cu mine ; cît despre modul diferit în care ar fi fost obișnuite romanele să facă dragoste, această eventuală experiență nu reclama din partea mea nici o reciprocitate.

Cu această convingere am început să privesc în jurul meu, după sfatul pe care l-am descoperit în *Ars Amatoria* a lui Ovidius, publicată cu cîțiva ani înainte, și care încă mai constituia breviarul amoros al femeilor și al tinerilor fără ocupație care declamau versuri din ea la orice ocazie ; „căutați înainte de toate femeia potrivită, *principio quod amare velis reperire labora*". O femeie care să mă învețe mai mult decît prostuța de Cleonice cum se proceda în dragoste în vremea aceea, cum se comportau femeile în intimitate, ce așteptau ele de la bărbați ; dacă erau cu adevărat ființele acelea caste, celebrate în elogiile funebre, sau cochetele și destrăbălatele care se regăsesc în Catullus, în Propertius și-ntr-o pleiadă de alți poeți, sau sclavele docile, sau prostituatele care stau în preajma lui Circus Maximus și cărora legea le interzice să poarte podoabele femeilor obișnuite, adică plete lungi și văl, ci care sînt obligate să-și strîngă părul într-o scufie țuguiată de pînză colorată după moda etruscă, ca să nu li se vadă nici o șuviță măcar ; și nu li se îngăduie stola, ci trebuie să poarte togă ca bărbații. Dar femeiuștilor de teapa ăstora ajunge să le faci un semn cu degetul (și-am cunoscut cu timpul și cîteva fine, cu sentimente alese, pricepute să cînte din diverse instrumente, întotdeauna gata să alerge cînd sînt chemate la vreo cină tîrzie sau la un ospăț între celibatari ; toate avînd cîte o istorie dureroasă la originea soartei lor, sclave eliberate fără un ban, neveste fugite de la bărbați tirani, străine sosite din toate părțile lumii).

Auzeam ce spuneau bărbații care veneau prin casă, magistrați ambițioși, descendenți ai unor familii bogate care aveau aproape cu toții o viață erotică puțin cam încurcată, o a doua sau o a treia nevastă și o amantă care era cel

puțin o sclavă care știuse să se insinueze. La terme, la termopoliile pe care le frecventau oratorii și literații, în casele patricienilor sau ale avocaților, auzeam în permanență vorbindu-se despre femei. Ca să mă apropii însă de ele în vreun fel oarecare mi se părea necesară o dezinvoltură pe care simțeam că n-o am, și mă temeam mai ales să nu stric totul comportîndu-mă instinctiv așa cum făceam în cealaltă viață ; și cum ar fi reacționat oare romanele acelea la manifestarea unor sentimente a căror experiență n-o mai avuseseră niciodată, la procedee, la gesturi pe care le-ar fi putut considera fie prea leneșe, fie prea impetuoase, stîngace sau timide, sau vulgare ? Și-mi dădeam seama că nu pot să mă încred nici în primele impresii ; matroanele din cea mai aleasă societate, cu veșminte care le ajungeau pînă la călcîie și cu pieptănături înalte și regești, mi se păreau cuirasate în niște virtuți atît de intolerante încît îmi era greu să cred ceea ce mi se spunea în mod categoric despre una sau despre alta dintre ele, anume că-și băgau în pat sclavi din Siria, sau că erau în stare să facă cine știe ce nebunie pentru un gladiator sau pentru un alergător de la circ.

Ezitările acelea ale mele erau însă cu totul deplasate ; astăzi, după o îndelungă experiență, pot să spun că n-am găsit nimic deosebit între femeile de atunci și femeile din era atomică ; aș fi putut să-i dau în gînd fiecăreia din femeile cu care am avut vreo legătură mai mult sau mai puțin intimă numele corespondentei ei exacte din secolul al douăzecilea. În 1934, cînd m-am întors dintr-o primă călătorie mai îndelungată în Statele Unite, prietenii mei mă întrebau cum mi se păruseră americancele ; le răspundeam întotdeauna același lucru, că puteau fi schimbate între ele la fel cu piesele unui automobil de serie. Și romanele din păcate puteau fi schimbate și nu numai între ele, dar și cu atît de îndepărtatele lor descendente de cu nouăsprezece secole mai tîrziu.

Am început în orice caz, așa cum îmi propusesem, să privesc în jurul meu. N-aveam decît să aleg ; așa cum cînta un sor Capanna din vremea aceea, care mergea cu țitera la șir prin toate tavernele, *quot celu stellas, tot habe mea Roma puellas.* (Versul ăsta a ajuns pînă-n zilele noastre și i l-au atribuit poetului Ovidius, bietul de el, un copist șugubăț l-a introdus odată în poeziile lui amoroase și n-a mai ieșit niciodată de acolo.) Dar iată că în aceste prime întîlniri ale mele, sau avansuri, sau contacte, a început să încolțească în mintea mea încă un sentiment, mai întîi neobservat, ca un fel de jenă ușoară, după aceea cu o repulsie din ce în ce mai mare însă, sentimentul că frumoasele acelea erau moarte, moarte cu atîtea secole înainte de viața mea adevărată ; grațioasele trupuri în preajma cărora mă complăceam, frumoasele chipuri erau în realitate deja descompuse, țărînă în țărînă, molecule în atmosferă. Poate că într-o zi, reîntors în secolul meu, aveam să dau într-un muzeu peste piatra funerară a vreuneia dintre ele, matroane înrudite cu casa imperială, soții, surori și fiice de consuli și de senatori, cele două preagrațioase strănepoate ale lui Cicero, cocheta fiică a poetului Ovidius, surioarele mele chiar. Poate că pe femeia pe care mă pregăteam s-o iubesc vor fi înmormîntat-o pe Via Appia, și poate că de pe mormîntul ei va fi fost luată statuia lîngă care mă duceam să fac amor prin 1930. O poreclisem „portăreasa", și se afla dinaintea vilei Quintililor ; după aceea a venit războiul, și armistițiul, și americanii, și cînd ne-am întors s-o căutăm nu mai era, pînă cînd am dat peste ea căzută jos, în iarbă, și decapitată, și capul ei frumos și fără nas se găsește poate acum în *living-room*-ul vreunui veteran din Texas sau din Alabama.

Frecventa casa părintească o femeie de vreo treizeci de ani, Hostia, care mi se părea extrem de frumoasă.

Avusese deja doi bărbaţi, cel de-al doilea era o rudă îndepărtată de a noastră, care o repudiase pentru că în patru ani de căsătorie nu avusese copii de la dînsa. În familie se spunea că trebuia să se căsătorească cu un cavaler, cam înaintat în vîrstă, care avea deja moştenitori, şi era îndrăgostit de ea şi cu totul dispus să treacă cu vederea sterilitatea ei, aşa cum dealtfel îi trecea cu vederea şi acum multe altele, fiindcă frumoasa era cunoscută ca fiind îngăduitoare, fără să facă prea multe mofturi, cu toţi cei care i-ar fi cerşit dragostea cu oarecare asiduitate. „*Habet lectu facile*“ [1], se spunea. M-am gîndit că era potrivită pentru mine. Cu atît mai mult cu cît, aşa cum am aflat într-o bună zi cu o emoţie de licean, Hostia era nici mai mult nici mai puţin decît faimoasa Cynthia a poetului Propertius. Sau, aş spune mai curînd, cea de-a doua Cynthie. Cititorii care nu agreează asemenea detalii literare pot să sară de aici pînă la aliniatul următor ; profesorilor şi studioşilor o să le dezvălui însă că Propertius, contrar a ceea ce s-a crezut întotdeauna acreditînd nişte izvoare false, n-a murit în anul 739 al Romei, ci cu vreo douăzeci de ani mai tîrziu, pe la cincizeci şi cinci de ani, adică în anul 758 al Romei, al cincilea al erei noastre, acelaşi an în care îmi începusem şi eu noua mea viaţă ; şi fiind de-acum copt, de patruzeci şi cinci de ani, se îndrăgostise de Hostia, o fetişcană de optsprezece ani, dintr-o bogată familie plebee, avînd cunoştinţe de poezie şi de muzică, şi încă de pe atunci fără prea multe scrupule. Printr-o cochetărie de bărbat aflat de acum la o vîrstă mai înaintată, i-a dat acesteia, dedicîndu-i şi cîteva elegii, acelaşi nume simbolic de Cynthia pe care-l dăduse cu mulţi ani în urmă iubitei lui, eroina primelor lui poezii, o oarecare Flavia. Lucrul ăsta nu-i displăcuse Hostiei ; prima Cynthia, mai în vîrstă decît poetul, era moartă de mult, toţi ştiau asta, aşa încît nu se putea teme de nici un echivoc ; şi, după cum mi-a

povestit ea, o amuzase să fie o Cynthie de optsprezece ani a unui poet ilustru, care-şi dobîndise faima cîntînd cu douăzeci şi cinci de ani în urmă legăturile lui amoroase cu o Cynthie mai bătrîioară. (Drăgălaşa Hostia era de multe ori cam prea subtilă.) Cele mai frumoase elegii întîlnite în culegerea care dăinuie pînă astăzi, după atîtea secole, aşa plină de lacune şi desfigurată de greşelile copiştilor cum se află ea, sînt cele compuse pentru noua Cynthie ; care pe atunci circulau cu totul separat de cele precedente, publicate într-un volum aparte şi dedicat *meae novae Cynthiae veriori et minori,* noii mele Cynthia, mai adevărată şi mai mică. Azi aceste elegii sînt puse de-a valma cu cele din tinereţe, dar unui cititor atent nu poate să-i scape stilul lor deosebit şi melancolia unei vîrste înaintate care le străbate, ca din aceea care începe cu *O me felicem, o nox mihi candida ;* sau din cealaltă *Praetor ab Illyricis venit modo Cynthia terris* (am aflat şi eu de existenţa pretorului aceluia venit să-l tulbure pe bietul Propertius în ultimii ani ai vieţii lui, şi care-i plătea fetei smaraldele şi veşmintele de Cos şi, putem spune, chiar cheltuielile casei) ; sau din cealaltă, *Dulcis ad hesternas fuerat mihi rixa lucernas* (nu *extremas,* să ia notă criticii, ci *hesternas,* cele de ieri ; semn al vîrstei înaintate şi al artei schimbate graţie rimei interioare), în care povesteşte o ceartă grozavă cu frumoasa lui, care, cuprinsă de furii din cauza vinului pe care-l băuse, îl ocărăşte cu limba ei otrăvită, îi zvîrle pahare în faţă, îi bagă mîinile în păr, îl zgîrie pe obraji, încearcă să-i ardă ochii cu opaiţul şi-i rupe hainele de pe dînsul ; şi-i fericit poetul în faţa unei atît de mari furii amoroase, sau aşa apare cel puţin, *nam sine amore gravi femina nulla dolet.* Propertius a iubit-o şi a cîntat-o pînă la moarte pe noua Cynthie, dar aceasta din urmă s-a plictisit repede de cam trecutul şi plîngăreţul amant, oricît de ilustru ar fi fost el. N-a vrut totuşi să-l piardă cu totul ; şi-n felul ăsta a continuat să-l mai mîngîie şi după

ce s-a căsătorit, la douăzeci de ani, cu un patrician cu nume răsunător, care după nici un an s-a călătorit *ad patres*[2], din cauză că s-a ghiftuit cu stridii de Lucrin[3], lăsînd-o văduvioară și bine chivernisită. Nici cea de-a doua căsătorie nu l-a împiedicat pe poet să continue s-o cînte în versuri frumoase și savante, și să se bucure de farmecele ei din cînd în cînd (printre picături, bietul Propertius). Lucrurile s-au stricat însă cînd, la douăzeci și șase de ani, Hostia s-a trezit din nou liberă. Poetul, căruia respectivii soți nu-i dăduseră niciodată bătaie de cap, a fost apucat de o gelozie furioasă pe sus-menționatul pretor, bogat, liberal, hărăzit unei cariere frumoase, care nu pomenea însă de căsătorie ; și cînd sosea din Dalmația, și asta se întîmpla de mai multe ori pe an, și-o ținea pe Hostia numai pentru dînsul, nu lăsa deloc s-o mai vadă cineva. Și nu-i era de nici un folos îndrăgostitului poet să știe că Hostia era în căutarea unui al treilea soț, trecutul și înțelegătorul cavaler ; știa prea bine că cel de-al treilea soț nu l-ar fi făcut să dispară pe pretor, care sosea din cînd în cînd, avid de dragoste, aducînd daruri prețioase, *vestes, smaragdos, flavo lumine crysolithos*, veșminte, smaragde, topaze cu scînteieri aurii. Așa s-au petrecut lucrurile în realitate ; luați notă, voi, critici și profesori, dacă n-o să-mi dați crezare mie, care-am trăit în vremea aceea și am cunoscut-o, și încă cum, pe Hostia, noua Cynthie, cui o să mai dați oare crezare ?

Am hotărît deci s-o curtez pe strălucitoarea Hostie, amînînd totuși de fiecare dată cînd o întîlneam pentru altă zi începutul a ceea ce numeam eu, în sinea mea, ca să mă ironizez, planul de acțiune. Datorită lucrurilor pe care le-am expus mai înainte e clar că mă simțeam paralizat de o anumită timiditate, cu atît mai mare cu cît o vedeam că e mai căutată și mai rafinată, chiar dacă rațiunea îmi spunea că ar fi fost cea mai potrivită inițiatoare a noilor mele experiențe. Mă mulțumeam s-o contemplu de la

distanță, și de fiecare dată îi descopeream alte noi farmece, alte încîntătoare atitudini.

Ca și în secolul ăsta al nostru, prima inițiativă a venit din partea ei, cu ocazia uneia din reuniunile pe care le făcea des tata acasă la el ; un *cocktail*, cum am spune noi, pentru că lumea începea să se adune devreme după-amiază, între ora a noua și a zecea. Un *cocktail* pe jumătate oficial, pe jumătate monden ; veneau senatori, tineri cu ambiții politice, unii dintre prietenii fratelui meu cu fundul în două luntri — făceau pe liberalii, protestau vehement împotriva dictaturii, dar aspirau la cîte o funcție grasă, la cîte un serviciu în exterior, de secretar sau de atașat pe lîngă vreun guvernator de provincie — precum și doamne din cele mai bune familii, și fete frumoase, prietene de-ale surorilor mele. Mulți țineau să fie invitați la reuniunile acestea, datorită situației sociale pe care o avea familia mea, datorită relațiilor intime care se știa că existau între tatăl meu și Augustus, și datorită atitudinii de frondă care se presupunea că exista la fratele meu și la tinerii mei prieteni. Erau întotdeauna vești proaspete și comentarii deșucheate cu privire la situația politică. În după-amiaza aceea exista material din abundență pentru comentarii și pentru discuții, ieșise tocmai un decret al lui Augustus care, pentru a combate criza de alimente, alunga din cetate mai multe zeci de mii de străini și mii de gladiatori sau inși care aspirau să devină gladiatori, și unul dintre musafiri știa în mod sigur și că Augustus hotărîse să suspende distribuțiile gratuite de grîu pentru plebe.

„Bună socoteală, n-o să facă altceva decît să sporească nemulțumirea oamenilor", spunea un personaj important, Caius Sentius Saturninus, care fusese de mai multe ori consul, un magistrat autoritar și sever, care avea faima de liberal, fiind totodată și un mare petrecăreț. Mesele lui erau vestite pentru rafinamentul cu care se servea și erau contrariul celor date de cavalerul Apicius, un vanitos

şi-un parvenit lipsit de gust ; „cu atît mai mult cu cît se vorbeşte c-o să se reducă şi numărul şi calitatea spectacolelor de circ, interzicîndu-se aducerea de noi gladiatori. Ar trebui ca bătrînul domn să-şi dea seama că plebea, dacă nu i se dau jocuri şi grîu, constituie o masă periculoasă care s-ar putea răzvrăti dintr-un moment în altul. Deja liniştea publică e mai mică decît în vremurile republicii."

„Adevărat", a spus o cucoană bătrînă şi boită. „Au trecut vremurile cînd puteai să circuli liniştit, prin orice cartier, în toiul nopţii. Sus, la Alta Semita, au avut loc atacuri, a fost victimă şi Lucia, soţia lui Valerius Messalla, vă puteţi închipui, au dat-o jos cu forţa într-o seară din lectică şi nu s-a mai ştiut nimic de ea, s-a întors acasă a doua zi dimineaţa fără bijuterii, dar n-a vrut să spună deloc ce i s-a întîmplat."

„Poate că nu i s-a întîmplat ceva prea rău", a zis rîzînd unul din prietenii fratelui meu. Şi apoi pe şoptite, spre desfătarea exclusivă a noastră, a tinerilor care ne aflam în jurul lui, a pomenit de nişte sclavi frizoni care se pare că-i plăceau grozav ilustrei patriciene.

„Augustus n-o să îndrăznească niciodată să suspende distribuţiile de grîu pentru plebe", a spus tatăl meu. Şi, fiindcă se ştia cîtă intimitate exista între dînsul şi Augustus, cuvintele lui au fost primite ca o dezminţire aproape oficială.

„Cert este", a reluat cineva, „că aceste crize de alimente sînt de-acum cam prea frecvente."

Tatăl meu a intervenit iarăşi cu autoritate :

„Augustus a luat măsuri să ducă o acţiune hotărîtă împotriva proprietarilor rurali, obligîndu-i să cultive mai mult grîu ; a pus să se alcătuiască o listă cu cei mai recalcitranţi şi cu negustorii care aduc grîul în cetate ca să vadă dacă varsă cota cuvenită la colectare. Mi-a spus că e nevoit să organizeze această acţiune aşa cum trebuie să

ducă un consul o campanie împotriva răsculaţilor din Sardinia sau din Getulia, ca pe un adevărat şi just război împotriva egoismului cultivatorilor şi a rapacităţii negustorilor..."

„*Bellum frumentarium*", mi-au scăpat atunci mie cuvintele, în amintirea unei oarecare bătălii a grîului. Am simţit ochii tuturor aţintiţi asupră-mi şi am roşit ; nu eram încă sigur de latina mea şi nici de conduita mea în public, în general mă mulţumeam să ascult ce spuneau alţii, fără să fac vreun comentariu.

„*Bellu frumentariu, mehercule !*" a exclamat Caius Saturninus. „E o denumire potrivită, trebuie să i-o sugerăm împăratului, ar putea să facă din ea o emblemă."

Încurcat pentru faptul că atrăsesem asupra mea atenţia tuturor, am încercat să mă îndepărtez neobservat ; cu atît mai mult cu cît o văzusem cu puţin înainte pe Hostia intrînd şi eram curios să aflu cu cine o să stea. Am găsit-o şezînd singură, retrasă într-un colţ al grădinii, la umbra unui laur stufos care alcătuia în locul acela un fel de ascunziş ferit de privirile majorităţii oaspeţilor ; singură, pe o bancă de marmoră, privea departe, cu mîinile aşezate în poală, cu o figură absorbită, aproape tristă. Părea să nu fi băgat de seamă că mă opriseşem în apropierea ei şi o priveam cu o admiraţie timidă. Deodată a tresărit, s-a întors către mine ; şi, cu un zîmbet neaşteptat, mi-a făcut semn cu mîna să mă apropii.

„De ce nu vii să mă saluţi ? Nu mă mai cunoşti ?" Drace, ar fi trebuit de bună seamă să-mi imaginez că tînărul deposedat de mine şi care acum era un nou-născut blasfemiator trebuia s-o fi cunoscut prea bine sau măcar s-o fi curtat deja puţin ; erau precoce tinerii din vremea aceea, mulţi dintre ei la vîrsta mea aveau de acum neveste.

„*Bellus gallus factus es*", mi-a spus dînsa măsurîndu-mă cu ochi experţi. M-am simţit încurcat. Am crezut întotdeauna că ştiu să duc o conversaţie frivolă cu o femeie, şi iată

că mă regăseam ca atunci cînd, tînăr de tot, singur gîndul de a mă apropia de o fată mă făcea să mă aprind de tot la față. Foarte bine, aveam scuza limbii. Dar în fond — mă gîndeam cu cea lucidităte de gîndire și cu acea discriminare între impresia noilor aventuri și amintirea vechilor experiențe pe care le avusesem în cea mai mare parte a vieții mele romane —, în fond emoția asta a mea nu e rea ; de vreme ce intenționez să fac amor cu Hostia, dacă în corpul ăsta al meu de optsprezece ani sălășluiește experiența unui bărbat matur, nu zic că aș putea trezi bănuielile frumoasei femei, dar s-ar putea să-i placă mai puțin jocul.

„Nu-mi spui nimic ?" Pletele blonde-arămii erau despărțite în două și adunate la ceafă într-un nod simplu, mare ; *more lacaenae* [4], mă gîndeam amintindu-mi de Horatius al meu din liceu ; și mă întrebam cum se făcea că femeia asta atît de rafinată prefera o pieptănătură care din versurile lui Horatius reținusem că era caracteristică cîntărețelor din țiteră ce veneau acasă la bărbații singuri ; sau poate, dimpotrivă, cum era mai normal, moda aceea lacedemoniană fusese născocită mai întîi pentru doamne și după aceea copiată de către cîntărețele de rînd. Avea pielea de o albeață statuară și un zîmbet fugar care-i descoperea dinții strălucitori într-o gură puțin cam mare. Mîinile erau lungi, subțiri.

„*Bellissima*", am murmurat eu ca pentru mine. Și imediat m-am gîndit c-ar fi trebuit să spun *pulcherrima* ; era o femeie cultă, sofisticată, nu puteau să-i placă vorbele pe care le învățasem din gura Cleonicei, sau pe care le foloseau tinerii care frecventau termopoliul din apropierea Panteonului cînd voiau să afecteze o vorbire plebeiană.

„*Facetus es*" [5], a rîs dînsa. „Un compliment așa de laconic, și, trebuie să-ți mărturisesc, așa de precis, n-am mai auzit făcîndu-mi-se niciodată în lunga mea carieră de *pulcherrima mulier* ; adică *bellissima domna* cum spuneți voi, tinerii, în jargonul vostru. Poeții mi-au comparat

pielea cu zăpada mootică. mersul cu cel al surorii lui Jupiter, buzele cu vinul din Iberia. Tu ai scos-o repede la capăt."

A rîs din nou, îndelung, apoi mi-a şoptit :

„Aşadar, îţi plac ?"

Rămăsesem singuri în colţul acela de grădină, grupurile de oameni se îndepărtaseră către porticul unde sclavii pregătiseră ceea ce noi numim un bufet ; vin gros, turnat din amfore acoperite cu plase, de îndoit cu apă şi cu zăpadă, vin cu absint, fructe, plăcinte dulci cu brînză şi cu miere. Hostia mă apucase de mînă şi mă silise să mă aşez alături de dînsa. Laurul cel des ne ascundea de privirile lumii.

Pe neaşteptate, mi-a dus mîna la pieptul ei ; întîi îşi desfăcuse însă cu un gest neobservat marginile stolei, pe sub care purta o tunică din lînă subţire şi albă. I-am simţit forma sînului şi duritatea lui compactă mi-a trezit din nou comparaţia cu o statuie şi, imediat după aceea, presentimentul îngrozitor a ceea ce avea să devină tinereţea aceea exuberantă dacă-n momentul respectiv mi-aş fi luat zborul spre cealaltă viaţă. M-a inundat o duioşie neaşteptată şi-un sentiment de afecţiune pentru înfloritoarea şi nefericita femeie. Se gîndea poate cu melancolie că eram mult mai tînăr decît dînsa, cu doisprezece ani plini ; ce ameţeală ar fi cuprins-o însă dac-ar fi putut să-şi imagineze că eram mai tînăr cu aproape douăzeci de secole.

„Desideras videre ?" a şoptit ea aruncînd o privire furişă în jur ; şi lăsîndu-mi mîna şi-a dus degetele la deschizătura tunicii ca să pot să privesc prin crăpătura îngustă. Deodată însă, parcă s-ar fi căit de comportarea ei, ca şi cum ar fi intuit duioşia aceea castă care mă cuprinsese, şi-a luat mîna de pe tunică, şi-a strîns stola în jurul gîtului ca un văl de călugăriţă, şi-a trecut un capăt al ei peste plete şi aşa, acoperită toată, numai cu o meşă blondă afară, a căpătat pe neaşteptate demnitatea unei vestale.

Zîmbetul cu care mă privea era acum timid, de fetiţă. *„Veni cras,* vino mîine la mine acasă, între ora a noua şi a zecea. O să fie oameni importanţi. O să vină Naso să recite fragmente din noul lui poem despre care se spune că e o minune, *Metamorfozele.* O să fie muzică, un citared grec. Apoi toţi or să plece şi ai să rămîi să cinezi cu mine."

Hostia avea o casă frumoasă pe Aventin, în apropiere de străvechiul templu al Dianei. Am găsit acolo oameni care-mi erau mai mult sau mai puţin cunoscuţi, care veneau şi la tatăl meu şi pe care-i întîlneam în casele rudelor şi ale prietenilor. Ştiam că Hostia frecventa mult tineri şi fete din tineretul nobil, dar bineînţeles că prietenii aceia şi-i ţinea pentru ea şi nu-i amesteca cu lumea cealaltă care venea la reuniunile ei literare şi politice ; distinse matroane, dintre care unora le cunoşteam numele, rudele şi aventurile ; poeţi, oratori, avocaţi de seamă ; şi Ovidius Naso, pe care-l întîlnisem de-acum în mai multe rînduri la librarul din apropiere de termopoliul de la porticul lui Neptun, ca oaspete de onoare. De fiecare dată cînd îl vedeam, mă gîndeam la un amestec de Cardarelli şi de Bacchelli [6] ; de Cardarelli datorită cutei amare din colţul buzelor, datorită gestului povăţuitor, cu un deget ridicat, cu care atrăgea atenţia asupra a ceea ce spunea el ; de Bacchelli datorită maiestăţii cu care păşea şi cutelor mari ale pielii pe obraji, şi datorită înfăţişării lui de om fericit care huzurea, prietenul potentaţilor şi răsfăţatul femeilor.

Ovidius n-a citit nimic din noul lui poem. Poate că l-a deranjat un musafir gălăgios în jurul căruia stătea mereu adunată lume multă ; un tînăr solid, de vreo douăzeci şi cinci de ani, în uniformă militară, singurul îmbrăcat aşa printre ceilalţi cu togă, cu platoşă şi spadă scurtă la şold şi cu picioare dezgolite şi păroase, ieşind din nişte cizme ţintuite ; şi cu un iz de cazarmă pe care-l răspîndea în jur şi care nu se potrivea deloc cu efluviile briantinei pe care

şi-o turnase în păr. Vorbea cu voce răsunătoare, cu un accent pe care azi l-aş numi napoletan ; şi cu siguranţă că la fel cu napoletanii de astăzi avea şi gesturile, şi ochii strălucitori, şi surîsul acela cînd îngîmfat, cînd isteţ.

„Cine e Pirgopolinice [7] ăsta ?" l-am întrebat pe unul din prietenii fratelui meu de care eram mai apropiat.

„*Sssl ! tace !*" Aproape că n-am înţeles dacă mă povăţuia să nu comentez cu glas tare sau să nu-l împiedic pe el să asculte ceea ce trăncănea tocmai atunci soldăţoiul, în aşa fel încît toată grădina răsuna de glasul lui ; că era pe punctul de a pleca în Panonia, sau în Macedonia, sau în Dalmaţia, sau şi-ntr-o parte şi-n cealaltă, cu o armată ce-i aducea întăriri lui Tiberius, care, aflîndu-se la Dunăre fără să bănuiască ceva, se trezise pe neaşteptate în spatele lui cu nu ştiu cîte seminţii răsculate cu armată. Vorbea de opt sute de mii de soldaţi răsculaţi, de două sute de mii de infanterişti duşmani, foşti veterani din două războaie. Cuvintele-i ieşeau umflate şi rotunde din gură, *immensa multitudo, duces acerrimi et peritissimi*, şi toată mulţitudinea aceea cu căpeteniile ei teribile părea gata-gata să invadeze Italia, şi ameninţa de pe acum Tergeste, noroc că se ducea dînsul să restabilească ordinea. Trecuse deja prin foc şi sabie Macedonia, fuseseră supuşi la silnicii cetăţenii romani, fuseseră ucişi comercianţi şi negustori : „*Macedonia occupata, ferro et igni vastata, cives romani opressi, negotiatores trucidati.*" Părea un prezicător de nenorociri. Dar iată apoi şi-un zîmbet confidenţial : „acum am eu grijă, *ego, ego perduco exercitu ad filiu Augusti ;* şi Augustius m-a luat în braţe, mi-a spus, fii atent şi grăbeşte-te, dacă nu, în zece zile duşmanii or să fie aici, la Roma, şi-or să prade şi-or să ucidă ; exact cuvintele astea mi le-a spus : „*ni caveas, posse hoste decimo die in urbe Romae venire*".

Prietenul m-a tras mai încolo, ne-am oprit mai departe, lîngă un bust din apropierea zidului înconjurător, de unde

vedeam perindîndu-se mereu alte şi alte persoane pe dinaintea soldăţoiului şi auzeam trăncăneala lui zgomotoasă.

„Ţi-am spus să nu-ţi exprimi cu glas tare părerea despre acest *miles gloriosus*[8], cum îi spui tu, fiindcă e un om puternic. Se numeşte Velleius Paterculus, e dintr-o familie din Irpinia, fiu sau nepot de militari, oameni de la ţară, dar putred de bogaţi. Gîndeşte-te că un strămoş de-al lui a ţinut în timpul războiului italic pe propria-i cheltuială o legiune întreagă, sau cel puţin aşa povesteşte el, care e cam fanfaron. L-au făcut tribun al plebei, l-au desemnat cvestor, acum pleacă acolo ca locotenent al lui Tiberius. E un adulator al celor puternici, şi cred c-a exagerat lucrurile ca să-i sporească meritele lui Tiberius şi pe ale lui însuşi, atunci cînd răzvrătirea seminţiilor acelora, care în fond protestează numai pentru tributuri, va fi repede înfrîntă. Opt sute de mii de războinici, măiculiţa mea! Nu există atîţia locuitori între Istru, Adriatica şi Marea Egee! Cît despre *miles gloriosus*, ce-i al lui e-al lui. Se spune că atunci cînd s-a aflat pe cîmpul de luptă s-a purtat ca un viteaz ; dar e aşa de îngîmfat cum nu poţi să-ţi închipui ; şi are mereu tendinţa să-şi exagereze bravura. Pe urmă, mai are şi mania să scrie şi se pare că s-a aşternut pe o istorie romană ; îmi imaginez de pe acum c-o s-o scrie numai ca să-şi laude virtuţile lui militare şi ca să-l aduleze pe Tiberius."

Lumea a plecat, în sfîrşit, mult prea încet faţă de nerăbdarea mea de a rămîne singur cu Hostia, care-n tot timpul reuniunii nu-mi adresase un singur cuvînt, se prefăcuse că nu mă deosebea întru nimic de toţi ceilalţi şi numai din cînd în cînd cîte-o privire a ei fugară şi-n acelaşi timp autoritară îmi confirma dorinţa sau, mai curînd, porunca ei să nu plec, ci să rămîn la urmă. Ultimul se părea însă că voia să rămînă Paterculus. Nu mai eram acum decît

noi doi în casă, unul lîngă celălalt, în pragul grădinii, în lumina aurie a după-amiezii tîrzii. Auzeam cum erau strigaţi cu glas tare sclavii unuia sau ai altuia dintre personajele care plecau. La intrarea dinspre stradă, Hostia îşi lua rămas bun de la ultimii musafiri. Aveam impresia că soldăţoiul nici nu băgase în seamă prezenţa mea ; am observat însă acum că de la o vreme dobîndisem importanţă în ochii lui, anume de cînd văzuse cu cîtă căldură mă salutase un domn bătrîn la plecare, rugîndu-mă să-i amintesc tatălui meu de dînsul.

„Văd că-l cunoşti bine pe bătrînul Vinicius", mi-a zis el. „Din ce familie eşti ? Nu mi-au spus care ţi-e numele."

I-am spus cine eram ; am adăugat că Vinicius era bun prieten cu tata şi foarte apropiat de noi. S-a ambalat imediat şi-a început să povestească că făcuse armata sub Vinicius şi că era prieten intim cu Marcus Vinicius, fiul său ; şi de aici a început să-mi povestească că fusese colonel de cavalerie cu Tiberius Caesar în Germania, că traversase cu armata împreună cu el întreaga Germanie. Istorisea cu o emfază nu lipsită de oarecare savoare, tipic meridională. În fond, era distractiv şi-l ascultam cu plăcere.

„Non tempero mi", a început el să spună la un moment dat, „am uitat să-ţi povestesc tocmai o întîmplare de anul trecut cînd eram pe Elba şi ne aflam faţă-n faţă cu semnonii şi cu ermundurii care se găseau de cealaltă parte a fluviului. Imaginează-ţi, pe ţărmul de dincoace se afla tabăra noastră cu drapelele şi cu insignele [9] ; şi trase la ţărm navele care veniseră pînă acolo din marea de la nord, *inauditu et incognitu mare* [10] ; şi dincolo se aflau barbarii cu armuri strălucitoare şi cu coifuri din pene uriaşe, veneau să facă giumbuşlucuri ; iar eu le răspundeam cu cîte-un *vernaclu* [11], ştii, cu strigarea aceea batjocoritoare pe care-o folosesc sclavii de la noi din Campania. Să-i

fi văzut cum mai alergau să se ascundă în păduri, cînd vreunu din navele noastre își desfășura puțin odgonul și avea acrul că vrea să-i vadă mai îndeaproape. Ei, și-ntr-o zi se ivește pe țărmul din față o matahală bătrînă, trebuie să fi fost vreun șef, dădea ordine și ceilalți îl ascultau plini de respect. Pune să i se aducă o bărcuță, una din luntrile pe care le folosesc barbarii aceia, grosolană, un trunchi scobit de fapt, pe care-o conduc cu o singură vîslă așezată la prova ; se așază în barcă și, mișcînd din rama aceea cînd într-o parte cînd într-alta, ajunge în mijlocul fluviului ; și ne strigă ceva în limba lui. Un interpret din tabăra noastră spune că cere să acosteze *sine periculo* și să fie adus înaintea lui Tiberius. Am dat fuga să-i povestim lucrul ăsta lui Cezar, care consimte și iese din cort. Bătrînul debarcă și rămîne locului o bucată de timp înaintea lui Cezar Tiberius privindu-l. Apoi a rostit următoarele cuvinte, pe care interpretul le-a tradus și pe care le înțelesesem și eu, fiindcă ceva din vorbirea aceea barbară am învățat și eu să mai bolmojesc : „Aceasta este cea mai fericită zi din viața mea fiindcă am putut să-l văd de aproape pe zeul acesta despre care pînă acum am auzit doar vorbindu-se". Și i-a cerut îngăduința să-i atingă mîna, și mulțumit s-a întors după aceea la bărcuța lui și pînă ce-a ajuns pe celălalt mal n-a încetat să-și țină ochii ațintiți asupra lui Cezar."

„Povestea asta, chiar dacă nu-i adevărată, și sînt sigur că nu-i adevărată, o să vină grozav de bine în cartea pe care o scrii", a zis Hostia, care de la o vreme se întorsese lîngă noi. Soldățoiul s-a ridicat în picioare și nu știa dacă să protesteze sau să guste gluma ; Hostia i-a înlănțuit gîtul cu brațele, i-a tras capul spre ea pînă cînd i-a atins ușor buzele cu un sărut și i-a spus : „Și-acum du-te, doar tu singur ai povestit că Augustus dorește ca tu să pleci imediat, știi doar ce s-a întîmplat cu bunicul acela al tău care, căzînd bolnav și neputînd din pricina asta să-l urmeze

pe Tiberius Nero care pleca în război, s-a sinucis străpungîndu-se cu spada ; sau cel puţin aşa ai povestit tu întotdeauna. Du-te repede, să nu cumva să te străpungi şi tu cu spada, *gladio tuo te ipsu transfigere,* dac-ai să ajungi în Panonia după capturarea lui Tiberius de către duşmani."

„Uffa", a exclamat Hostia de-ndată ce soldăţoiul a plecat mormăind. *„Abeat in mala peste* [12], şi să nu se mai întoarcă niciodată ; mie soldaţii şi-aşa nu mi-au plăcut niciodată, şi poţi să ţi-l închipui pe ăsta, aşa de umflat, şi de îngîmfat, şi de vorbăreţ. Şi-mi pare de pe acuma rău că i-am dat pînă şi sărutarea aceea ca să-l trimit la plimbare, cine ştie ce-o să mai scornească şi pe seama asta, şi naiba să-l ia, nu se duce chiar într-acolo ? Dacă se-ntîlnesc e vai şi-amar..."

S-a întrerupt brusc, şi m-a privit de jos în sus, ca şi cum s-ar fi temut să nu-mi fi dezvăluit un lucru pe care nu trebuia să-l ştiu. Dar auzisem deja vorbindu-se de faimosul pretor care se afla tocmai prin părţile acelea. Aşa c-am izbutit cu multă naturaleţe să mă prefac că n-am fost atent la ultimele ei cuvinte. Aşa cum făcuse şi cu Paterculus, şi-a aruncat braţele şi-n jurul gîtului meu şi m-a tras către dînsa, şi şi-a lipit buzele de buzele mele, desigur cu mai multă ardoare decît o făcuse cu celălalt şi-n felul ăsta m-am amăgit. Prima ei sărutare a fost aşa de neaşteptată, încît nici nu mi-am dat seama la început, şi numai după ce şi-a dezlipit buzele i-am simţit dulceaţa umedă ; atunci am căutat s-o atrag din nou către mine, dar dînsa mi-a scăpat rîzînd *„nondu hora est* [13], să nu pierdem timpul, du-te la piscină, ia-ţi o *synthesis* frumoasă, într-o oră mergem să cinăm, o să fim numai noi doi, adică trei, cum spune mîncăul ăla de Saturninus, cu şi cu tine şi cu cel mai frumos ied de lapte, cel mai gras, cel mai gustos din cîţi au sosit vreodată de pe păşunile din Tivoli."

Dacă asta ar fi fost o carte de fantezie, probabil că aş fi imaginat, şi cititorul s-ar fi putut aştepta la aşa ceva,

ca, imediat după plecarea lui Paterculus, Hostia și cu mine să ne fi prăvălit amîndoi pe cel mai apropiat pat sau pe așternutul moale din camera ei de culcare, înfrigurați și însetați de amor. Dar acesta nu e un roman, istorisesc cu cea mai mare fidelitate posibilă, cu aceeași exactitate istorică și științifică ca și-n celelalte lucrări ale mele o experiență reală ; fantastică, extraordinară, de necrezut dacă vreți, dar trăită în realitate ; Hostia era o femeie din înalta societate romană, care se conforma regulilor, obiceiurilor și modelor din vremea ei. Nici un roman educat nu se așeza să cineze fără ca mai înainte să se fi îmbăiat, fie la terme, fie în baie, fie în piscina din casa lui, dacă era atît de bogat încît să posede una ; iar baia și piscina erau oferite musafirilor cu aceeași naturalețe cu care astăzi stăpîna casei care și-a reținut oaspeții la masă îi întreabă mai întîi dacă vor să-și spele mîinile.

Hostia nu mai era atît de tînără, învățase să adauge la plăcerile naturale ale iubirii pe acelea ale comodității, ale unei mese excelente și ale unor vinuri vechi ; constituia, desigur, un rafinament pentru dînsa faptul că amîna îmbrățișările pe care le aștepta de la mine pentru mai tîrziu, după o scurtă cină în doi, înnobilată de mîncărurile excelente ale unui bucătar grozav și de comorile unei pivnițe alese. Iedul a fost într-adevăr un lucru perfect, cu o umplutură parfumată și foarte gustoasă, abia ieșit din cuptorul în care se frăgezise îndelung în ulei, servit stropit cu un sos de lapte, de vin fiert, de piper măcinat, de curmale, de ceapă, de vîrnanț și de trufe albe ; și la început au sosit pe masă aperitivele : ouă, măsline, cochilii care aveau înăuntru o umplutură de pui tocat, creier, pastă de cîrnați și ierburi aromatice. Și sclavul ne-a vărsat, dintr-o amforă albită de praf, un vin de cincizeci de ani, pecetluit în anul bătăliei de la Filippi, *Lucio Antonio consule* [14], și răcit cu zăpadă ; iar din încăperea alăturată ajungeau pînă la noi acordurile unui cîntăreț din liră, o

muzică discretă, în surdină. Hostia însăşi, stînd foarte aproape de mine, îşi petrecea din cînd în cînd braţul împrejurul gîtului meu şi mă atrăgea spre dînsa pentru cîte o sărutare, dar numai puţin şi pe obraz, îmi spunea cu ochi şăgalnici că nu sosise încă momentul pentru altfel de sărutări, că trebuia să am răbdare, că era plăcut să aştepţi o bucurie sigură epuizînd pînă la ultima şi celelalte bucurii, sigure şi prezente, ale mesei. Şi chiar de la început mi-a aşezat cu propriile ei mîini pe cap o coroană de flori, şi-n două rînduri a pus să i se aducă alta nouă, mai proaspătă, ca să mi-o schimbe.

Şi-a venit în fine şi momentul în care s-a strecurat uşoară jos de pe patul tricliniului, şi mi-a întins mîna, m-a tras lîngă ea şi mi-a spus cuvîntul multrîvnit : „*Veni*". Şi m-a condus într-o încăpere alăturată, unde o aşteptau două sclave.

La acest punct trebuie să întrerup povestirea ; nu mi-au plăcut niciodată în romane descrierile minuţioase ale actelor amoroase, cred că scriitorul ar trebui să lase la fantezia cititorilor amănuntele, ca să şi le înfăţişeze şi să şi le închipuie fiecare în felul lui, după amintirile sau după visurile fiecăruia. Dar cartea de faţă constituie şi un document, am mai spus asta, vrea să le descrie contemporanilor, aşa cum am văzut-o eu, Roma aceea de demult din secolul întîi, deformată de atîţia povestitori, precum şi pe cetăţenii şi obiceiurile ei ; şi, într-un cuvînt, cum făceau dragoste femeile acelea, cum se comporta Hostia în pătuţul acela scund ? Să nu-i fie frică temătorului cititor, ceea ce i s-ar părea poate prea îndrăzneţ o să scriu pe latineşte.

În timp ce aşteptam de-acum nerăbdător s-o cuprind în braţe, observam cu mai sus pomenita detaşare de spectator pregătirile ei, în încăperea iluminată de un candelabru înalt şi-n cămăruţa de alături, unde sclavele îi aranjaseră o baie cu apă călduţă. Îi scoseseră stola, îi răsfira-

seră pe spate pletele blonde, grele de arome orientale. O făcea să pară nespus de tînără în mişcări tunica uşoară, strînsă sub piept de o bandă lată din purpură. Îmi scosese de pe cap ghirlanda şi şi-o pusese ea în păr, rîzînd, alintîndu-se într-o oglindă de metal lucitor, împodobită cu arabescuri delicate pe spate, de origine etruscă ; şi cînd venea să-i dau cîte o dulce sărutare, în timp ce eu *furtiva cavis poma dabam manibus* [15], cînd o dojenea cu glas volubil pe cea care trebuie să fi fost slujnica ei personală fiindcă nu răspundea cu destulă iuţeală la poruncile ei. Frumoasă fată slujnica, Evia ; mă privea cu nişte ochi ca şi cum ar fi vrut să-mi spună că şi dînsa ar fi fost foarte dispusă să se desfete cu poftele mele ; şi mîine, cînd stăpîna o să-mi trimită tăbliţele cerate cu afectuoasele ei salutări scrise pe ea, însărcinînd-o să-i aducă înapoi altele, cu cuvintele mele de dragoste, dac-aş fi dorit, mi-ar fi deschis şi ea braţele în cubiculul [16] meu. (Gînduri cam prezumţioase, nu s-ar fi întîmplat deloc aşa, după cum am aflat mult mai tîrziu.)

A fost o noapte încîntătoare, după ce Evia a stins luminările şi-a pus lampa de noapte sub un taburet, şi-n sfîrşit Hostia s-a aflat în braţele mele, docilă şi făcînd în joacă pe îndărătnica, acoperită încă de tunică pentru că-i făcea plăcere s-o silesc să şi-o desfacă şi să-i caut cu lăcomie pieptul ; şi-a fost timidă şi îndrăzneaţă, şi rămînea mult nemişcată sub îndelungi şi încete sărutări, şi pe neaşteptate apoi se năpustea asupra mea, cu pletele ei bogate şi parfumate în cascadă peste faţa mea, într-o strălucire de forme albe. Apoi, mai tîrziu, un somn dulce s-a revărsat asupra mea, după lungul schimb de îmbrăţişări, cînd şi-a apăsat buzele pe pleoapele mele grele şi a şoptit „aşa, dormi, leneş mare ce eşti, *sicine, lente, jaces* ?“ (Să nu creadă cumva cititorul că am vrut să-i concurez pe scriitorii de lucrări amoroase ; situaţiile pe care le-am descris, şi cuvintele, şi gesturile o să le regăsească şi astăzi, aşa cum

le-am regăsit eu în ziua următoare, în elegiile bietului domn Propertius, mort cu un an în urmă, mai ales în aceea care acum e a cincisprezecea din cartea a doua, *O me felicem, o nox mihi candida* [17] ! Se vede că rafinata Hostia nu obișnuia să-și schimbe stilul odată cu amanții pe care-i schimba, și nici nu era prea deosebită de strănepoatele ei din secolul al douăzecilea ; vai mie, în asemenea momente, sîntem cu toții asemănători, la fel se comportă și mojicul de la periferie, și estetul, și la fel se comportă și femeia din brațele lui, fie ea nobilă sau din popor, preocupată să-l facă să creadă că numai pentru dînsul se străduiește să-și rotească ochii într-un fel nou și să murmure chemări improvizate.

În sfîrșit, potoliți, dormeam înlănțuiți și aveam conștiința căldurii ei și a mele, topite într-o unică voluptate chiar și în somn, cînd, mai înainte de a începe să visez, apoi în tulburarea deșteptării, am auzit zgomote, bătăi în poartă, o zarvă de ceartă și strigăte *„aperi, aperi“* [18] și dă năvală în cubiculum cu un opaiț Evia, cu pletele lungi răvășite, *„Domina“*, șoptea ea speriată, *„domina, praetor venit foris est“* [19]. urlă întruna la portar că se mișcă prea încet ca să-i deschidă, repede, de-abia dacă mai ai vreme să-l scoți pe domnul de aici.“

Hostia nu s-a speriat, a sărit cu iuțeală sus, sigură, eficace.

„Fuge“ mi-a spus ea aruncîndu-mi în brațe tunica și toga, „du-te cu Evia, știe pe unde să te ducă, *move te.*“

Și zorindu-mă astfel a zăbovit numai atît cît să-mi acopere buzele cu o sărutare care a început ca și cum ar fi trebuit să nu se mai sfîrșească ; iar afară strigătele și ocările continuau, și zgomotul ca de arme și de cuirase părea că se apropie din ce în ce. Între timp însă, slujnica netezise patul ca să nu se cunoască urmele celor două trupuri și cu mișcări sprințare Hostia se aranjase din nou

în el, peste cîteva minute ar fi putut să recite scena amantei somnoroase, surprinsă de bărbatul gelos în culcuşul ei neprihănit ; şi-ar fi avut cu ce să se laude a doua zi prietenilor bărbatul picat pe neaşteptate în toiul nopţii, nu era vina femeii dacă portarului i-a trebuit atîta pînă să se deştepte, pînă să deschidă poarta înfierată, se perindă doar atîţia hoţi noaptea pe Aventinul ăsta împădurit, hoţi care-ţi fură punga, dar şi mai mulţi hoţi care-ţi fură inima. Însă, într-adevăr, ca să învăţ asemenea jocuri, asemenea minciuni, nu mai era necesar să fi traversat în zbor nouăsprezece secole.

Între timp însă, slujnica mă trăgea de mînă prin întuneric, cu toga sub braţ, spre un ungher al vastei grădini. Ne-am oprit dinaintea unei portiţe din zid. Privindu-mă cu un zîmbet ironic, mi-a întins cu o încetineală studiată toga, mi-a ajutat să mi-o pun netezindu-mi cutele cu degete îndemînatice. Zarva încetase, amantul intrase în sfîrşit în casă, se afla de acum în braţele unei Hostii fericite, căreia nu-i venea să-şi creadă ochilor, îi ieşise în întîmpinare *nudato pede, longos turbata capillos* [20], şi-i înlănţuise gîtul cu braţele calde de somn.

Îmi imaginam cine trebuie să fi fost amantul, tot acel *praetor ab Illyricis terris,* pretorul cu reşedinţa la Salona, în Dalmaţia, puternicul protector al Hostiei, cu drepturi sigure şi maritale.

„*Praetor ab Illyricis terris ?*" am întrebat eu făcînd un semn cu degetul înspre casă.

Fata a zîmbit.

„*Pulchra es.*" [21] Îmi plăcea să folosesc cuvîntul savant adresîndu-mă sclavei. Şi era cu adevărat graţioasă, mai deschisă la culoare decît stăpîna ei, cu o paloare mai luminoasă sub blînda lumină a stelelor. Un chip care-mi aducea aminte de nenumărate altele, din Norvegia, din Islanda, trebuie să fi fost germană sau frizonă sau britană ;

şi-am întrebat-o „de unde eşti ?" „De la Rin", mi-a răspuns ea, „adusă aici de copilă."

Era foarte tînără, proaspătă şi diafană ca înfăţişare ; şi mi s-a părut şi mai mult aşa atunci cînd i-am cuprins mijlocul subţire şi-am tras-o docilă către mine. Era uşor s-o săruţi, era mlădioasă şi imediat moale sub sărutare, ca gingaşele fetişcane care mi-au mîngîiat tinereţea pe pămîntul german după primul război mondial.

„*Süsses Kind*" [22], i-am spus eu, gîndindu-mă că s-ar fi putut să mă înţeleagă, că poate idiomul germanic nu s-a schimbat într-atît. A zîmbit auzind muzicalitatea limbii ei natale, dar nu arăta să fi înţeles ceva. S-a desfăcut brusc din strînsoare ca şi cum ar fi tulburat-o un gînd subit („Mă aşteaptă stăpîna, trebuie să-i duc stăpînului apa caldă şi papucii."). A deschis grăbită portiţa, m-a împins afară, în ulicioara întunecată, şi m-am trezit printre zidurile înalte ale unor grădini, sub aceleaşi stele de astăzi, palpitînde pe un cer fără timp.

Capitolul al șaselea

Sfîrșisem cel de-al doilea an din noua mea viață și încă nu scosesem nasul, ca să zic așa, afară din casă. Fusesem cu familia de cîteva ori la Tivoli, la Ostia și, pe o anumită perioadă, cu o vară în urmă, într-o vilă de-a noastră de la mare, în apropiere de Lavinium ; călătoriile acelea fuseseră de ajuns ca să asculte dorința pe care am avut-o întotdeauna de a circula, de a vedea oameni noi și obiceiuri diferite.

De fapt, experiențele mele de început nu numai că nu mă deceptionaseră, dar îmi dăduseră de multe ori o impresie de noutate, ca și cum în loc să observ lucruri vechi de nouăsprezece secole, aș fi privit în viitorul unor secole mai evoluate niște manifestări viitoare, demne de a fi luate drept exmplu și drept țintă de către contemporanii mei din secolul douăzeci. Așa mi s-a întîmplat la Ostia. Am văzut cetatea veche, republicană, cu o rețea de străzi curate, populate, unele mărginite cu porticuri, avînd de ambele părți case cu nu mai mult de trei etaje, modeste, populare, dar cu flori la ferestre și la balcoane, sau cu plante agățătoare ; și, alternînd cu locuințele populare și cu prăvălii, case de oameni înstăriți, cu atrii mari, peristiluri cu paviment mozaicat și temple și teatre și porticuri ; și cartierul marinăresc lîngă fluviu, cu o aglomerare de nave ancorate la chei pînă-n apropierea gurilor de vărsare ; nave care soseau din toate părțile Mediteranei și care adu-

ceau grîu din Africa, ulei și lînă din Spania, tămîie și mătăsuri din Orient, țesături din Galia, marmore colorate din Asia Mică, lemne prețioase din Atlantic. Iar în jurul nucleului acestuia restrîns și dens, mai puțin posomorît decît sînt cartierele de felul acesta din vremurile noastre, se afla o veselă și liniștită cetate-grădină, case între stilul orășenesc și cel de țară, vile și vilișoare. Într-un cuvînt, o cetate ce părea ieșită din biroul unui urbanist din zilele noastre, care și-ar fi dat toată silința pentru comoditatea cetățenilor ce ar urma s-o locuiască și trezea aceleași imagini ale unei *douceur de vivre* [1] pe care le trezesc, poate, nu într-o măsură mai mare, așa zisele cartiere rezidențiale din marile metropole americane, New Orleans, San Francisco, Los Angeles.

La vîrsta mea majoritatea celor de-o seamă cu mine își făcuseră deja cei doi ani de Grecia, frecventînd școlile ei de filozofie și de retorică, și se înapoiaseră de acolo cu elanurile cu care tinerii de astăzi se-ntorc de la Paris, de la Londra ori de la New York, unde s-au dus pentru prima oară. Tatăl meu însă, preocupat să mă facă să-nvăț de la capăt toată învățătura pe care considera el că o uitasem, îmi supraveghea preocupările cu o severitate de care tinerii de vîrsta și de categoria mea socială se eliberaseră de multă vreme. Cînd pomeneam să plec din Roma, să călătoresc, tata răspundea mereu cu un singur cuvînt, „*Expecta*“ [2]. Într-o bună zi, cînd l-am întrebat pînă cînd trebuia să mai aștept, mi-a răspuns „Ei, cel puțin pînă cînd ai să ajungi să vorbești iarăși ca noi ăștilalți“. Iar altă dată, cînd mi-am exprimat timid înaintea lui dorința de a mă duce la apele de la Baia, care era pe vremea aceea plaja și stațiunea climaterică cea mai la modă (și Hostia avea acolo o villă), m-am lovit de un refuz fără nici o motivare, dar peremptoriu. Mă apuca furia cînd mă vedeam tratat ca un băiețaș de doispreze ani ; asta avînd în vedere că, lăsînd la o parte maturitatea mea de băr-

bat în etate, dar care le era tuturor necunoscută, mă aflam acum în pragul vîrstei de douăzeci de ani şi aveam o amantă ilustră care nu făcea prea mare mister din favorurile pe care mi le acorda. Dar pentru austerul meu părinte, chiar dacă i-ar fi ajuns la ureche ceva despre aventura mea, era de neconceput ca eu să mă gîndesc c-aş putea să merg să mă amestec cu aventurieri, cu femei uşoare, cu neveste infidele şi cu văduve prea iute consolate, singurele care după părerea lui se-nghesuiau în locul acela.

Intr-o zi s-a întîmplat însă ca un senator, prieten de-al tatălui meu, să ne spună că trebuia să se ducă la Napoli pentru cîteva zile şi să-i propună tatii să mă ia cu dînsul. Urma să fim oaspeţii unui alt senator, căruia m-ar fi încredinţat ; aş fi putut să urmez cu folos, timp de o lună sau două, nişte cursuri pe lîngă una din şcolile acelea celebre de filozofi şi de retori greci ; un fel de surogat şi totodată o anticipare a călătoriei la Atena. Tata a consimţit, cu atît mai mult cu cît avea siguranţa că o să fac o călătorie comodă (căci, cu toată sănătatea absolut perfectă de care mă bucuram, cei din familie continuau să mă considere un convalescent, scăpat cine ştie cum de la moarte sau de nebunie, şi care trebuia ţinut mereu în vată şi-n cutiuţă). Prietenul tatălui meu, Caius Virginius Rufus, poseda un document special, o *diploma*, cu care se putea folosi de poştele serviciilor publice. Augustus mi-a acordat şi mie cu multă amabilitate o *diploma* asemănătoare ; era ceva echivalent cu un paşaport diplomatic, prevăzut cu un sigiliu al lui particular, reproducerea capului său făcută de un artist grec. (Era natural ca şeful statului să recurgă la cei mai buni artişti ai timpului chiar şi pentru lucruri de mică importanţă, un sigiliu, de pildă, un instrument de lucru, o fibie pentru un veşmînt ; la fel de natural cum obiectele casnice din locuinţele celor din clasele înalte, ale patricienilor sau ale cavalerilor bogaţi, erau întotdeauna inspirate din cîte-un model original, de mulţe ori de cel

mai bun-gust și într-o execuție foarte rafinată. Observînd finețea măsuțelor, a mînerelor de la uși, eleganța celor mai neînsemnate obiecte, ca de pildă a capetelor de agrafe, a toartelor de la vase, a zăbalelor pentru cai, și a cîtor și mai cîtor alte lucruri, pînă la ustensilele de bucătărie, am simțit încă din primele zile sărăcia epocii noastre, delăsarea noastră în comparație cu solicitudinea aceea deosebită ; noi punem ca stema statului să fie desenată de un caligraf, monezile și timbrele de niște artiști obscuri, mobilele și diversele obiecte de meșteri pe cît de experți, pe atît de lipsiți de originalitate și de bun-gust.) Fără documentul acela, fără acea *diploma,* ar fi trebuit să călătorim cu o trăsură particulară, solidă, cu doi cai, dar cu care nu se făceau mai mult de treizeci de mile pe zi, ca să nu se extenueze animalele ; sau, și mai prost, călare pe un cvadruped mai mult robust decît rapid și cu bagajul personal în doi saci care atîrnau de o parte și de alta a oblîncului.

Caius Virginius Rufus a venit într-o seară la noi acasă ca să ne pună la curent cu pregătirile lui de drum. Ne-a spus că trimisese scrisori patronului locantei din Forum Appium, la o locantă din Formia, în sfîrșit, la toate etapele prevăzute în itinerar, ca să se asigure că o să ni se rezerve cameră și că o să găsim cina gata la sosire. Mi-am dat imediat seama că, deși nu prea în vîrstă — avea cu siguranță sub cincizeci de ani —, era un om foarte prudent, meticulos, care se temea de o mie de lucruri : de tracasările drumului, de vînt, de frig. Se temea mai cu seamă de frigul din timpul nopții, și tata i-a atras atenția că ne aflam de-acum în luna mai și că aveam să ne ducem într-un ținut cu clima și mai dulce.

„De vreme ce totul e în ordine, ați putea pleca chiar mîine dimineață", a spus tata.

„Nu se poate. Curierul imperial pleacă o zi da, una nu ; a fost o plecare astăzi, următoarea va fi poimîine. Dar nici

poimîine n-o să putem pleca. Mîine sînt idele ; şi nu se cade s-o porneşti la drum a doua zi după ide, aşa cum, dealtfel, nu se cade nici a doua zi după kalende, nici în cea care urmează nonelor. *Religiosi dies*[3], sînt zile de rău augur."

Tatăl meu, care-n taină era şi el superstiţios, nu putea suferi superstiţiile altora.

„Ecquid ? istis ineptiis credis ?" [4]

„Şi de ce să nu cred ? Vorbeam despre asta chiar deunăzi cu Titus Livius la biblioteca lui Augustus."

„Gugumanul ăla." Tatăl meu nu putea să-l sufere pe Titus Livius. „În istoria aceea interminabilă a lui există mai multe fantasmagorii şi prostii decît în toate poveştile doicilor. E adevărat că e pe cale să orbească ? Atunci e speranţă c-o s-o lase mai încet cu scrisul şi n-o să mai toarne în fiecare an trei sau patru cărţi. Ăla n-o să se potolească decît cînd o muri."

„Nu mi-am dat seama dacă vede bine sau nu. Stătea în bibliotecă, asculta o lectură din Polybios şi dicta note şi observaţii. Mi-a spus că descoperise motivul pentru care strămoşii noştri socoteau că zilele de după ide, kalende şi none erau zile nefaste. A şi scris în cartea a şasea din istoria lui că Senatul declarase *dies religiosus* odată pentru totdeauna cea de-a treia zi de după idele din iulie, din cauza înfrîngerii suferite în ziua aceea de către Quintus Sulpicius pe Allia. Şi la fel declarase de rău augur ziua care urmează idelor, pentru că într-o zi ca aceea Sulpicius aduse sacrificii sub auspicii nu prea favorabile ; şi cu tot semnul ăsta de dizgraţie din partea zeilor, două zile mai tîrziu pornea bătălia care-a avut rezultatul frumos că le-a deschis galilor calea spre Roma."

Atunci Virginius Rufus s-a oprit ca să respire ; iar tata a profitat de asta ca să-nceapă să-şi verse focul împotriva lui Titus Livius. „E un tocilar îngîmfat. N-a avut el care curajul să se laude înaintea lui Augustus cu spaniolul acela din Cadix, care ar fi pornit-o la drum şi-ar fi coborît pe

calea cea mai scurtă pînă la Roma, numai ca să se prezinte acasă la el, la Livius, să-l vadă, să-i strîngă mîna şi cu asta să se întoarcă mulţumit în ţara lui fără să mai dorească nimic altceva ? Nimeni nu l-a văzut pe gaditanul ăla, nimeni nu ştie cine o fi, nimeni n-a fost martor la întîlnire ; iar dînsul a pus în circulaţie respectiva poveste cu falsa lui modestie, cu bonomia aceea a lui care vă încîntă pe toţi, şi acuma îl credeţi cu toţii ; sau vă prefaceţi că-l credeţi, ceea ce e totuna."

Caius Virginius, iritat de întrerupere, a reluat repede : „Acum Titus Livius mi-a spus c-a găsit un pasaj din Cincius Alimentus în care se explică de ce sînt nefaste şi zilele de după kalende şi none. În aceeaşi şedinţă a Senatului s-au ridicat mai mulţi senatori, dintre cei mai bătrîni şi cu mai multă autoritate, şi-au spus că-şi aminteau perfect că de fiecare dată cînd comandanţii de armată oferiseră sacrificii augurale a doua zi după kalende, după ide şi după none, soldaţii noştri fuseseră mereu bătuţi şi se aflaseră în mari primejdii. De fiecare dată, mă înţelegi ? Zile nefaste. Senatul s-a convins de aceste dovezi şi a informat despre lucrul ăsta colegiul pontifilor ; cei din urmă au stabilit că în zilele respective nu trebuie să li se mai aducă de atunci încolo nici un fel de sacrificiu zeilor. Astăzi regula asta a căzut în desuetudine, dar nu e neîndreptăţit poporul atunci cînd crede că zilele respective poartă ghinion oricui ar vrea să întreprindă ceva în vreuna din ele ; eu cred în asta, şi am văzut că şi Livius gîndeşte la fel. Din cîţi oameni cunosc, dac-o fi unul la douăzeci care să îndrăznească s-o pornească la drum în zilele respective. Există chiar şi proverbul : *Luce prima post kalendas — crede opellas non petendas — neve prima postque nonas — virginales solve zonas — iduumque neve prima — quaerat alta quaeratima.* (Poezioara asta o mai auzisem şi-n alte rînduri, şi s-ar putea reda cam aşa : „A doua zi după kalende — după ide şi după none — nu

se cumpără și nici nu se vinde — nu se ia nevastă nouă — nu se pornește la drum.")

„Ei", a zis tata, „dacă poimîine nu se poate pleca fiindcă e zi nefastă și e a șaptesprezecea zi dinaintea kalendelor lui iunie, și avînd în vedere că și curierul pleacă o zi da și una nu, nu vă rămîne decît să plecați într-a cincisprezecea zi *ante kalendas*".

„Așa să rămînă", a răspuns Virgilius Rufus. Cuprins însă de un scrupul neașteptat, a exclamat, *„expectate mehercule"* [6]. A socotit puțin pe degete și a zis :

„E absolut imposibil. Îmi aduc aminte perfect că în cea de-a cincea zi dinaintea idelor era sărbătoarea evreilor, cea pe care ei o numesc sabatul, sărbătoarea lor săptămînală ; mi s-a întîmplat să mă aflu tocmai atunci în cartierul de dincolo de fluviu, din spatele portului, în care mișună toți orientalii ăia, palestinieni, sirieni, egipteni, care adoră zeități ciudate, porcul și asinul. Ședeau cu toții în mijlocul drumului fără să facă nimic, pretind că nu aprind nici măcar focul în ziua aceea. Nu vă mai spun ce forfotă și ce miros era ; și erau mai mulți bătrîni și bătrîne decît tineri, bătrîni cu bărbi îngălate pînă la buric, femei chele care se preumblau cu aer de cerșetoare, dar cînd am vrut să-i dau un obol uneia dintre ele a fugit bombănind de parc-aș fi ofensat-o."

„Poate că", m-am încumetat eu să spun, „poate că la sabat fiindu-le interzisă evreilor de către legea lor orice activitate, le este interzis și cerșitul."

Rufus, care începuse să peroreze ca și cum s-ar fi aflat în Curie, s-a uitat urît la mine, și-am citit pe chipul lui ceva asemănător cu „ce știi tu ?". Și-a continuat să facă socoteala zilelor, încheind „e chiar așa, sabatul lor cade tocmai în cea de-a cincisprezecea zi dinaintea kalendelor. Nu pornesc la drum nici chiar dacă mi-ar porunci Augustus în persoană, să călătorești în ziua care corespunde

sabatului evreilor, oricît ai să te înfurii tu, e chiar mai periculos decît să călătorești în zilele de care-am vorbit mai înainte."

Tatăl meu nu știa dacă să rîdă sau să se înfurie. „Mai întîi ai pretextat un eveniment care s-a petrecut cu patru sute de ani în urmă. Acum vii cu superstiția asta nouă, cu sărbătoarea evreilor."

„O fi ea nouă, dar toți cred în ea. Flăcăul ăsta al tău care cred că îl cunoaște pe de rost pe Ovidius, își aduce poate aminte că poetul, ca să demonstreze de cît eroism trebuie să dea dovadă îndrăgostitul ca să ajungă la iubita lui, sau ca să scape de ea, nu-mi mai amintesc bine, îl constrînge să înfrunte ploaia și furtuna și să nu se lase oprit de sabatul evreilor. Dar noi nu călătorim ca să săvîrșim acte eroice, nici eu și nici tînărul ăsta. Și nici unul din noi doi n-o pornește la drum ca să ajungă la iubita lui, sau ca să scape de ea." (Aici însă Virginius Rufus greșea, nu avea de unde să știe că eu mă înțelesesem într-ascuns cu Hostia s-o ajung în villa ei, în locul acela încîntător, și ferit — dat fiind sezonul încă rece — de prea multe priviri indiscrete.)

După nenumărate calcule și rezerve, n-a mai rămas decît să fixăm plecarea pentru cea de-a treisprezecea zi dinaintea kalendelor din iunie. Ca o paranteză, mi-a trebuit mult timp pînă să mă descurc în calendarul acela complicat, care socotea zilele înapoi și nu înainte, cu idele și cu nonele care cădeau în zile deosebite în funcție de luni. Tot așa mi-a trebuit o oarecare strădanie pînă să mă obișnuiesc cu faptul că orele de iarnă erau atît de scurte, iar cele de vară de două ori mai lungi. În fond, pentru viața fără grijă pe care o duceam, orele acelea elastice nu aveau prea multă importanță, și n-aveau prea multă nici pentru romani, a căror concepție cu privire la punctualitate era mai degrabă aproximativă ; și dealtfel aveau întotdeauna multe orologii la îndemînă, în prăvălii, în locu-

rile publice, clepsidre și orologii cu apă care n-am înțeles niciodată cum de reușeau să meargă bine, de vreme ce lungimea orelor era în fiecare zi alta.

Cum a pomenit tata de ziua de *13 ante kalendas* mi-a și trezit bănuiala că Virginius Rufus avea groază și de zilele însemnate cu cifra treisprezece. Din fericire superstiția asta nu exista încă în vremea aceea. Prudentul senator mai avea însă o îndoială, și a întrebat dacă nu cumva ziua de 14 era zi de tîrg fiindcă știa că Augustus nu se încumeta să întreprindă nimic în ziua care venea după *nundinae* [7], și-nclina să se ia și dînsul după exemplul puternicului nostru stăpîn.

De data asta tata i-a spus categoric. „Tîrg sau nu, pe treisprezece plecați, sau de nu te denunț împăratului pentru lezmajestate, fiindcă ai pretenția să-ți arogi obiceiuri care-i aparțin numai divinității sale."

Și-n felul ăsta am rămas înțeleși. În dimineața celei de-a treisprezecea zile de dinaintea kalendelor lui iunie, Caius Virginius Rufus a venit să mă ia cu trăsura lui personală, cu care urma să ajungem la stația poștală de la Porta Capena. Se gătise pentru călătorie ca și cum ar fi trebuit să traverseze Alpii ; o pălărioară din fetru legată sub bărbie, o manta din postav gros cu glugă, două fișii de lînă modeneză înfășurate împrejurul gîtului. M-am dus să-mi iau rămas bun de la tata, care mi-a dat cîteva scrisori de credit de la un *argentarius* de-al lui, cîteva polițe asupra unor bancheri din Napoli. Tatăl meu era un om bogat și foarte generos ; s-a gîndit însă că, dată fiind situația lui, era mai bine ca lumea să-l creadă socotit și atent cu banii pe care-i cheltuia. Mi-a recomandat așadar ca, atunci cînd aveam să mă duc la unul dintre bancherii căruia îi era adresată cîte-o scrisoare de credit, să mă prefac că n-o am decît pe aceea și să nu spun numele celorlalți bancheri cărora le erau adresate celelalte ordine de plată.

Cerul era complet acoperit și cădea o ploaie mărunță. Mă temeam ca nu cumva Virginius Rufus să amîne plecarea. L-am găsit, dimpotrivă, nespus de fericit de această prevestire. De îndată ce am pornit-o la drum, mi-a spus : „Acum, de vreme ce taică-tu nu mă aude, trebuie să-ți mărturisesc că și Augustus consideră că e semn bun dacă-i trage o ploicică în dimineața cînd pornește într-o călătorie, fie pe uscat, fie pe mare ; spune că e un semn sigur că întoarcerea o să fie curînd și cu succes."

Cu poșta imperială se călătorea splendid. Caii erau iuți și se schimbau des, trăsura era solidă și bine tapisată cu scoarțe și cu cuverturi ; ședeam tolăniți comod, am fi putut să citim sau să scriem nestingheriți. (Sclavii plecaseră călare înaintea noastră și ne așteptau la etapă.) Pietrele mari, pentagonale, care alcătuiau drumul erau atît de bine îmbinate, încît pavajul șoselei arăta ca o suprafață netedă. Am lăsat repede în urmă călători călări, care agricole, căruțe închiriate, mici trăsuri particulare, lectice închise, misterioase, cu perdele din piele sau din stofă, și în interiorul cărora îmi plăcea să-mi imaginez tolănită cîte-o femeie tînără ducîndu-se la templul Dianei de la Ariccia ca să ceară cîte o grație, sau să agațe tăbliță respectivă pentru favoarea ce i se făcuse ; loc cucernic, foarte frecventat de femeile care iubeau pădurea aceea deasă și lacul tăcut, un loc cît se poate de potrivit pentru durere sau pentru bucurie ; foarte frecventat și de către tinerii întreprinzători, care știau că două sînt momentele în care femeia constituie o pradă foarte ușoară pentru cel care ar dori-o, atunci cînd e neliniștită și atunci cînd e nespus de fericită.

Cunoșteam bine acea primă porțiune a Viei Appia, străbătută întotdeauna de un mare trafic ; și-mi aminteam de prima impresie lugubră pe care am avut-o despre dînsa, nu puteam s-o compar decît cu marea alee a unui cimitir monumental, avînd de o parte și de alta, începînd de la Porta Capena, morminte, columbarii [8], mauzolee, altare

funerare, un şir neîntrerupt de morminte cu care alternau numai temple, coloane şi cîte-o villă somptuoasă. V-am vorbit de superstiţii, dar anticii aceia erau cu siguranţă mai puţin fricoşi decît noi, mă miram cu cîtă dezinvoltură îşi făcea lumea casa sau villa în mijlocul unui cimitir, oricît ar fi fost el de monumental, şi se ducea să locuiască acolo fără teama c-o să găsească noaptea vreun spectru stînd de veghe în cubiculum. Natural, porţiunea aceea a Viei Appia pînă la a zecea sau a douăsprezecea milă nu avea nimic din aspectul romantic pe care l-a căpătat mult mai tîrziu, cu petele de chiparoşi şi cu cîmpia deşartă de jur împrejur ; nu se vedea altă verdeaţă de-a lungul drumului decît din cînd în cînd cîte-un umbrar din ramuri verzi înaintea vreunui han sau lîngă un corp de gardă al vigililor.

Noutatea călătoriei a început dincolo de Albano. Drumul care traversa acum o cîmpie deschisă şi ondulată îşi păstra un aspect îngrijit şi monumental. Fiecare milă era indicată de o coloană sau de un pilastru înalt de doi metri, avînd deasupra lui un bust sau o statuie a zeilor. Nişte trotuare din piatră, înalte de o palmă şi late de o jumătate de metru, îl mărgineau de-o parte şi de alta, şi la fiecare douăzeci sau treizeci de paşi se ridicau din trotuar nişte pietre pătrate, tăiate în trepte, pentru comoditatea celui care ar fi trebuit să încalece un cal sau un catîr. Cîmpia era împînzită cu căsuţe de ţară, nu prea deosebite de cele de astăzi, doar că era mult mai cu îngrijire cultivată. Puţin cîte puţin mormintele deveneau tot mai rare şi sporea, dimpotrivă, numărul villelor, la care însoţitorul meu de drum îmi înşira numele proprietarilor ; familii senatoriale sau oameni îmbogăţiţi prin speculaţii edilitare.

Din punctul acela, cu cai mereu odihniţi, am fi putut prea bine să ajungem la căderea nopţii la Terracina. Însoţitorul meu ţinea însă s-o luăm mai cu încetul, spunea ca şi Horatius, *minus est gravis Appia tardis*[9] ; patru ore de

călătorie pentru prima zi îi erau de ajuns, stabilise deja că urma să facem haltă la Forum Appium, unde era un *diversorium* [10] foarte frecventat de călători. Diversoriumul m-a decepționat. Era doar cu ceva mai răsărit decît o modestă locantă, cu atriumul înțesat de oameni de toate soiurile, niște camere fără alt mobilier în afara unui pat nu prea promițător, o sală mare pentru mîncare, unde oamenii mîncau așezați pe niște bănci grosolane, dinaintea unor mese rustice, și un triclinium pentru persoanele deosebite. Diversoriile erau însă frecventate și de oameni care se mulțumeau cu puțin, de comercianți, de oameni de la țară, de meșteșugari și, mai rar, de patricieni ; aceștia din urmă, îndeosebi cei care nu posedau ei înșiși ville, se duceau de cele mai multe ori ca invitați în cîte o villă a unor prieteni, risipite la distanțe potrivite pe căile consulare. Locanta de la Forum Appium se număra totuși printre cele mai renumite ; o inscripție cu litere roșii pe peretele din atrium amintea că acolo petrecuse o noapte Horatius, în drum spre Brundisium, iar o alta celebra popasul pe care-l făcuse acolo Iulius Caesar.

Patronul locantei era un om arțăgos și tăcut. L-a salutat fără nici o demonstrație deosebită de respect pe însoțitorul meu și, înainte de a ne duce să vedem camerele sau de a ne întreba ce vrem să mîncăm, a rostit scurt și poruncitor :

„Documenta".

A pronunțat însă *„dogumenta"*, în așa fel încît am dedus din asta că ne aflam de-acum în sfera dialectului partenopeic.

Caius Virginius și-a luat atunci un aer autoritar. A început să-i reproșeze patronului faptul că nu le cerea *documenta* doar celor de-o seamă cu dînsul ; că nouă trebuia să ne ceară, cel mult, să-i arătăm tăblițele sau *diplomata* care, justificînd faptul că mergeam cu poșta,

arătau totodată şi înalta noastră poziţie socială ; dînsul era senatorul Virginius Rufus şi numai la auzul numelui său ar fi trebuit să tremure ; tînărul acesta era nici mai mult nici mai puţin decît fiul senatorului Valerius Monellus, rudă cu împăratul.

Un torent de cuvinte. Patronul s-a cam speriat. Ne-a explicat că ceruse *documenta*, adică, să-i fie cu iertăciune, tăbliţele imperiale, ca să se asigure de identitatea noastră şi ca să ne scutească de odioasa vizită a lictorului trimis de pretor, care venea în fiecare seară să vadă registrul cu noii sosiţi ; şi nu se mulţumea numai cu atît, pretindea să şi stea de vorbă cu dînşii, şi-i întreba de unde veneau, încotro se duceau şi cu ce treburi.

„Cînd o să-i spun cine sînt iluştrii mei oaspeţi de astăzi o să mă lase-n pace. Nici nu-ţi închipui, *domine*, cît poate să fie de neobrăzat lictorul [11], mă ameninţă întruna că o să-mi ia autorizaţia ; ăsta e un han bun şi care aduce cîştig, vine aici lumea cea mai de soi, de la Roma şi de la Napoli, aşa că rîvneşte să i-l dea unei rubedenii de-a lui să-l ţină. Pînă acuma l-am potolit dîndu-i să cineze în fiecare seară şi vin cît poate să bea ; dar trebuie să mă păzesc să fac vreo greşeală, şi să nu-i dau nici un pretext să-mi ridice autorizaţia."

Tămîiat de atitudinea umilă a diversitorului, Virginius Rufus i-a băgat sub nas diplomele noastre, a comandat cina, şi apoi s-a închis în cameră împreună cu copistul lui, ca să pregătească un discurs pentru Senat. M-am dus să fac o scurtă plimbare prin tîrg, importantă staţie poştală şi totodată iarmaroc, şi am coborît în port cînd soarele ajunsese la asfinţit, atras de o mare îmbulzeală de oameni, bărbaţi, femei şi copii care alergau cu sufletul la gură către canal, cu bagaje şi boccele, cu mieluşei în braţe, cu legături de pui, şi cu coşuri mari cu verdeţuri. Pornea de acolo un canal navigabil pînă la Terracina, şi tocmai atunci se îmbarcau pasageri pe o plută lungă şi îngustă. Era o mare

îmbulzeală de bărcagii, de hamali, de oameni care plecau, de vameşi, de curioşi, de vînzători de plăcinte ; doi-trei băieţi de pe mal legau tocmai odgonul catîrului care trebuia să tragă la edec barca, urlînd şi blestemînd, n-am înţeles de ce, pentru că bietul catîr era docil şi resemnat. Rar mi-a fost dat să văd nişte oameni atît de severi ca cei doi sau trei *publicani* [12] care asistau la îmbarcare, la cea mai mică bănuială c-ar putea fi înşelaţi, puneau să se deschidă boccele, să se desfacă legături cu greu înnodate, cotrobăiau prin boarfe şi pachete, unei femei care li s-a părut mai groasă decît era normal voiau să-i caute cu orice preţ sub veşminte ; apoi l-au însărcinat cu treaba asta pe soţ, care, ca un cetăţean onest ce era, a pus mîna în sînul femeii şi i-a scos de-acolo doi pui pe care i-a arătat publicanilor ; şi ei au izbucnit în rîs şi-au spus că de data aceea îl scuteau de *portorium* [13]. Barca era deja încărcată şi tot mai continua să coboare în ea lume ; şi cîteva persoane de vază, din locurile rezervate de la pupă, au început să se ciorovăiască cu stăpînul bărcii, voia să-i bage pe toţi la fund ? *„Olie jam satis est !“* [14] Dar stăpînul bărcii nu le dădea atenţie, continua să împingă lumea spre proră strigînd „înaintaţi, mai e loc“. Doi tineri aşezaţi pe marginea bărcii, cu picioarele bălăbănind în afară, care se ţineau de după gît şi trăgeau întruna dintr-un burduf de ajunseseră mai plini de vin decît burduful însuşi, blodogăreau un cîntec în care era vorba de-o *bela pupa* care făcuse cîte şi mai cîte *per vindemia tota* [15], şi-odată cu venirea primăverii se trezise c-a intrat la apă.

Noaptea n-ar fi fost prea plăcută dac-aş mai fi avut asupră-mi vechiul meu corp, ţinînd seama de cantitatea de ţînţari care bîzîiau prin cameră şi de salteaua din puie şi nu din lînă, cu *cimices et pulices* [16], cu toate că patronul se jurase că locanta lui era cea mai curată de pe toată Via Appia şi pentru orice eventualitate făcuse în camere fumigaţie cu lipitori arse care, după cum se ştie, ucide pe

loc plosniţele. Din fericire, moştenisem corpul unui tînăr care se călise la ţînţari şi la purici sau care era insensibil la ei din tată-n fiu, mai apropiat decît mine cu nouăsprezece secole de nişte strămoşi necioplţi ; dimineaţa am găsit pe pielea mea semnele muşcăturilor făcute de animalele acelea, dar am dormit un somn de plumb şi n-am avut toată noaptea nici o senzaţie de mîncărime.

Nu e cazul să continuu să povestesc cu de-amănuntul călătoria aceea lungă, care a durat patru zile. O să amintesc numai impresia odihnitoare şi de limpezime pe care mi-au trezit-o cîmpia deosebit de fertilă, după ce am trecut dincolo de muntele de la Terracina, ogoarele verzi de grîu crud, perdelele de viţă răsfirate printre plopi şi, de-a lungul drumului, gardurile vii şi dese de trandafiri şi de mirt.

În dimineaţa în care trebuia să plecăm din Formia am fost deşteptat, puţin după răsăritul soarelui, de o ceartă în apropierea diversoriului. Curios cum eram la toate în acea primă perioadă, mi-am pus pe mine în grabă o tunică şi-am alergat afară. Iată ce se petrecea. Lîngă diversoriu se afla un mauzoleu impozant, un fel de mic templu fără pronaos, pe care-l observasem chiar la sosire, în după-amiaza din ajun, cu o faţadă frumoasă din marmoră sculptată, şi cu pereţii laterali acoperiţi cu decoraţii strălucitoare din stuc. Acum un *scriptor* [17] alesese tencuiala aceea albă şi îmbietoare ca să scrie pe ea mare, cu majuscule, în roşu şi negru, anunţul unui apropiat spectacol cu gladiatori la Pompei, la 31 mai, oferit de un oarecare Numerius Popidius Rufus ; care mai promitea pe deasupra, aşa cum era obiceiul, şi nişte numere cu animale sălbatice, şi dădea asigurări că avea să întindă perdele mari deasupra teatrului ca să-i apere pe spectatori de soare : N. POPIDII RUFI FAMILIA GLADIATORIA PUGNABIT PR. KAL. IUNIAS. VENATIO ET TELA ERUNT. Urmau după aceea numele, scoase în relief, ale celor mai buni gladiatori, doi

cîte doi, care aveau să se înfrunte în luptă. Şi nu se mulţumise numai cu asta acel scriptor, ci mai zugrăvise în partea de sus şi-n cea de jos două mici scene cu gladiatori şi cu fiare ; dovedind că nu ţinuse deloc seama de o inscripţie, săpată pe o mică lapidă din marmoră, care solicita lumea să respecte mormîntul şi să nu scrie pe el nici un fel de anunţuri, nici pentru jocuri, nici pentru alegeri. Proprietarul mormîntului, un om de vreo şaizeci de ani, cu o figură apoplectică, îl surprinsese pe scriptor care tocmai făcea ultimele retuşuri la opera lui ; iar acuma zbiera că avea să-l reclame pretorului, şi-ntre timp că trebuia să şteargă repede totul şi că dacă urma să fie refăcută tencuiala avea să-l reţină ca sclav pînă cînd o să facă toată reparaţia ; iar scriptorul, susţinut de alţi doi-trei inşi de teapa lui, îi replica cu îndrăzneală că executase ordine superioare şi că n-avea pentru asta nici un fel de vină. Era un tinerel înfipt, cu o bărbuţă creaţă, cu o hlamidă [18] scurtă, ca grecii, şi cu nişte plete lungi strînse într-un fileu ; şi agita pe sub nasul domnului celui apoplectic un penel muiat în vopsea roşie ca şi cum ar fi vrut să-l mînjească pe obraji cu el ca să-l facă să fie şi mai aprins. S-a amestecat în grupul lor ca împăciuitor şi patronul diversoriului, care a izbutit să-i convingă pe beligeranţi că cearta ar fi putut continua mult mai bine la el acasă, dinaintea unei căni cu vin.

Aşa că au plecat cu toţii, şi eu am rămas singur lîngă anunţ, să mă desfăt cu picturile, care erau cît se poate de spirituale ; tinerelul cu plete lungi era foarte dotat, numai cu cîteva pete de culoare izbutise să dea viaţă la doi retiari [19] care se luptau între ei, în partea de sus, iar jos unui om gol, înarmat cu o lance, care asmuţea doi cîini împotriva unei tigroaice. Am băgat de seamă că lîngă mine venise şi un tînăr elegant, drăguţ, mic de statură ; şi abia m-am întors către dînsul că a şi început să-mi vorbească repede cu un plăcut accent partenopeic [20].

„Îs frumoase, nu-i așa ? Dac-aș fi în locul bătrînului supărat, afară de reparația tencuielii, l-aș pune pe tinerelul asta să-mi picteze toată villa așa, drept pedeapsă că n-a ținut seama de «afișajul interzis». Scuză-mă pentru indiscreție, nu cumva ești fiul senatorului Valerius Monellus și călătorești împreună cu Virginius Rufus ? Am aflat numele voastre de la șeful de poștă. Crezi că Rufus o să-mi cedeze un loc în trăsura lui ? A mea s-a răsturnat, m-am lovit la un picior și mi-ar fi greu să-mi continuu călătoria călare."

Că era de familie bună se vedea după felul în care vorbea — chiar dacă o făcea cu accentul acela plăcut —, după toga bine călcată, și după alte amănunte : o pieptănătură la modă și un inel de mare valoare pe inelarul mîinii stîngi. I-am spus că Virginius Rufus avea să fie încîntat să aibă un tovarăș de drum ; dar trebuia să mai aibă răbdare, era cam somnoros senatorul, n-avea să se deștepte prea curînd.

Tînărul și-a întors privirile spre inscripție, repetînd cu jumătate de glas numele celui care oferea spectacolul, Numerius Popidius Rufus. „Îl cunoști ?"

Am răspuns că mergeam în sud pentru prima dată ; nu cunoșteam pe nimeni în părțile acelea.

„E putred de bogat, un amestec de zgîrcenie și de generozitate ostentativă. Are ville pretutindeni, la Napoli, la Baia, una foarte frumoasă la Pompei. Vrea să fie numit edil [21], sînt cîțiva ani de cînd a pus pe roate o trupă de gladiatori ; se duce mereu să-i aleagă din școala de la Capua [22]. Trebuie să știi că e una din cele mai bune, ies din ea cei mai reușiți atleți din lume. Îi antrenează în mod științific, îi îngrașă cu o mîncare specială, un regim stabilit de medici specializați, care face să le iasă în evidență niște mușchi uite așa de mari cu ajutorul exercițiilor și al masajelor, și-i pedepsesc aspru dacă-i surprind cu vreo carte în mînă. Profesorii sînt de părere că, dacă-și cultivă

cîtuşi de puţin să nu spun inteligenţa, dar măcar înţelegerea, fac rău la muşchi şi întîrzie perfecta realizare a atletului."

Acum ne plimbam încolo şi-ncoace pe drumul din faţa diversoriului, deja foarte populat de oameni pe jos sau călări pe asini şi pe catîri, de care, de căruţe ; soarele nu se înălţase încă, iar cerul în partea dinspre munţi era numai un portocaliu palid, dar lumina crudă a zorilor îi scosese de-acum pe toţi afară din casă, cu excepţia liniştitului Virginius Rufus, care dormea, mi-am dat seama de asta la Forum Appium, cu tampoane de ceară în urechi. Tînărul cel elegant continua să sporovăiască volubil, ca şi cum am fi fost de ani de zile prieteni.

„Acum îţi dai seama că dacă trebuie atîta cheltuială şi atîta trudă ca să formezi un gladiator, nu poţi privi nepăsător cum moare la prima încăierare. Poţi fi sigur, dac-ai să te duci la spectacolul vestit de anunţ, că economul de Popidius Rufus o să fie de acord să li se cruţe viaţa tuturor celor care pierd şi, ca să nu trebuiască să dea poruncă să fie omorîţi din cauza furiei mulţimii, risipeşte prin public oameni pe care-i plăteşte bine, tineri şi tinere, ca să ridice degetul în sus şi să strige : *„mitte, mitte !"* [23] de îndată ce gladiatorul rănit cere graţierea. Şi dacă vede un firişor de sînge suferă bietul Rufus. Fiindcă şi-a făcut din această *familia gladiatoria* [24] a lui o industrie rentabilă. îi închiriază chiar pe luptătorii lui, dar cu condiţia să-i vină înapoi perfect sănătoşi, şi-n orice caz, ca să fie sigur, pretinde o garanţie foarte mare. Indivizi ca Popidius Rufus există mulţi şi la voi la Roma, dealtfel ; iată de ce se răspîndeşte din ce în ce mai mult obiceiul spectacolelor decente, al luptelor pline de clemenţă. În ziua de astăzi, un gladiator ca să se trezească cu spada-n beregată trebuie să se comporte de-a dreptul ca un iepure. Mie, personal, lucrul ăsta îmi face plăcere, nu m-a amuzat niciodată sîngele vărsat astfel ; suferă însă din pricina asta

bătrînii şi austerii *quiriti* [25], care încă mai cred că spectacolul unor oameni care mor dovedind forţă şi îndrăzneală pînă-n ultimul moment constituie o şcoală bună pentru tineret."

În sfîrşit, l-am văzut pe Virginius Rufus apărînd în pragul diversoriului şi i l-am arătat tînărului : acesta s-a dus repede şi foarte degajat să i se prezinte, i-a spus cine şi-al cui fiu era ; iar senatorul, căruia-i plăcea compania, şi de-a mea trebuie că nu prea mai avea chef, fiindcă eu vorbeam puţin şi manifestam interes pentru nişte lucruri care lui i se păreau de prea mică importanţă sau cu totul neinteresante, a fost mulţumit să mai aibă pe cineva cu el în trăsură.

Şi mai mulţumit am fost eu. Aulus Papinius Flocca — fiindcă acesta era numele tînărului nobil napolitan —, cam de vreo treizeci de ani, m-a cucerit chiar din primul moment cu vioiciunea discuţiei şi a gesturilor sale. Ne-a spus imediat totul despre el, că petrecea lungi perioade de timp la Roma, că studiase la Atena, unde se reîntorcea în fiecare an, că mai cunoştea şi Egiptul şi Spania ; nu se simţea însă bine decît la Napoli, în nici un alt oraş din lume, spunea el, viaţa nu e atît de frumoasă şi felul de trai al oamenilor atît de plăcut ; el însuşi spunea despre sine *procul a Neapoli non possu esse* [26] ; „ai dreptate", i-am ripostat eu repede, avînd o ieşire neaşteptată, şi uitînd că-i spusesem cu puţin mai înainte că la Napoli nu mai fusesem niciodată, *„luntano'e Napule nun se po' sta"*, i-am fredonat, iar el m-a privit uimit, şi mai uimit încă decît dînsul a fost Caius Virginius ; dar în timp ce uimirea lui Flocca nu contenea, Virginius şi-a adus de bună seamă aminte de ceea ce auzise despre mine, de boala mea, de ciudăţeniile mele, şi-n timp ce priveam afară din trăsură încurcat, l-am văzut cu coada ochiului pe senator lovindu-se cu vîrful degetului arătător în frunte şi făcîndu-i cu ochiul lui Flocca.

Acesta n-a părut să ia prea în serios avertismentul respectiv ; se vede că-i devenisem din capul locului simpatic, era atît de preocupat de ceea ce spunea încît probabil că nu băgase-n seamă pronunţia mea încă nesigură, şi-mi arăta din ce în ce mai multă prietenie. Într-atît, încît în seara în care am dormit în apropiere de Capua, de data asta în villa nelocuită — erau numai sclavii — a unei rude de-a lui Virginius Rufus, mi-a propus să merg să stau împreună cu dînsul la Napoli, într-o villă pe care o avea la Posillipum. Am acceptat fiindcă planul iniţial să mă duc să locuiesc împreună cu Virginius Rufus la un coleg de-al lui, senator, nu-mi prea surîdea ; şi poate că i-am făcut chiar şi lui plăcere. Nu departe de villa lui Flocca, printr-o întîmplare fericită, îşi avea şcoala unul din cei mai celebri filozofi greci din Napoli ; şi aş fi putut profita. Lucrul ăsta l-a liniştit pe Virginius, care simţea o oarecare responsabilitate faţă de tatăl meu. O să povestesc mai încolo cît de puţin am profitat de pe urma acestui avantaj.

„Sînteţi cu toţii greci la Napoli ?“ l-am întrebat eu pe Flocca la un moment dat, în timpul călătoriei.

„Să nu confundăm. Acum Napoli are un nume grec şi, dacă vrei să-i faci un compliment vreunuia din compatrioţii mei, după părerea mea, poţi să numeşti oraşul Atena occidentală ; înainte de a fi Neapolis [27], era însă Paleopolis, o cetate străveche, aşa cum arată şi numele, şi înainte de asta era Parthenope, cetatea sirenelor, numită astfel de la Parthenope, care a fost înmormîntată aici. Napolitanii descind din zei, ăsta e adevărul, nu sînt nici greci, nici osci, nici romani, sînt zei. Care, ca să trăiască pe pămînt, s-au făcut aşa cum sîntem noi ; un amestec de spirit atic datorat atenienilor, de tenacitate oscă, atunci cînd e vorba de muncă, şi de inteligenţă îngăduitoare şi ascuţită în acelaşi timp, aşa cum se potriveşte unor fiinţe divine.“

Gesticula în trăsură, cu niște mișcări atît de iuți ale mîinilor, încît îmi făcea cu adevărat impresia că avea să se înalțe în zbor în văzduh ca să se înapoieze în cerească lui patrie.

„Au o poreclă bună la Roma pentru noi napolitanii și campanii [28], ne zic *terriones*, cu denumirea pe care-o folosesc țăranii pentru boii cei mai robuști ; *terriones*, adică țărani, oameni de la sapă și de la plug ; așa este, pămîntul îl lucrăm fiindcă e nevoie, și privește ce frumos e lucrat, cu ce rîvnă, și pe deasupra cu cîtă armonie și eleganță, *„pedíon eudaimonéstaton toũ apánton"* mi-a caracterizat mai zilele trecute campania asta a noastră un geograf grec pe care ai să-l găsești la mine acasă, un musafir de-al meu, lucrează la o descriere voluminoasă a întregii lumi [29], numele lui este Strabo, un moșneag îngălat, dar care o să-ți placă, a cutreierat prin toată lumea sau cel puțin așa spune el ; știi că *eudáimon* e adjectivul care se folosește pentru zei și înseamnă hărăzit, fericit, chiar dacă atunci cînd se referă la pămînt înseamnă îmbelșugat, roditor ; vezi, așadar, cît de potrivit este înțelesul ăsta dublu pentru pămîntul nostru «cîmpia cea mai fericită și totodată cea mai roditoare din toate»... Dar unde am rămas ?"

Te fura cu totul pălăvrăgeala lui Flocca, era să spun elocința, dar cuvîntul ăsta sugerează ideea de discursuri umflate și retorice, iar vorbirea lui era, dimpotrivă, cea mai naturală din lume, dar plăcută, variată, cu digresiuni permanente, și-ntotdeauna subliniată de sclipirea ochilor și de mimica neîntreruptă a mîinilor și a feței. Amesteca expresii grecești cu latina lui cultivată ; cînd se înflăcăra însă puțin o dădea în dialect, cu cuvinte pe care nu le înțelegeam întotdeauna, poate că erau de origină oscă ; și-atunci spunea *chiste* în loc de *iste*, *chilla* în loc de *illa*, *piacet*, dacă nu de-a dreptul *piace*, în loc de *placet*, *iammu* în loc de *eamus*;

„Ziceai că romanii vă spun vouă, celor de la cîmpie, *terriones,* fiindcă lucraţi bine pămîntul..."

„Da, aşa spuneam, e adevărat, lucrăm, sîntem oameni care trag din greu ; dar, odată sfîrşită munca, devenim iar fiinţe celeste ; romanii nu se detaşează niciodată de pămînt, rămîn mereu aceiaşi paraziţi ai provinciilor şi ai imperiului. Şi cînd spun napolitani trebuie să mă înţelegi. Mă refer la poporul de rînd, care în majoritatea lui e alcătuit din descendenţii populaţiei autohtone, ausoni, osci, la care s-au adăugat colonii romani ai lui Cornelius Silla — eu mă trag din aceştia din urmă, dar sînt mai pur decît ultimul şmecher din port — şi cumani de origine greacă. Şi acum poporul de rînd vorbeşte latineşte, şi pînă şi ţăranii care vorbesc încă osca ştiu latineşte, şi-apoi nici nu e mare diferenţa între cele două graiuri ; numai că latina vorbită de noi are dulceaţa şi limpezimea sunetelor din oscă. Eu mă descurc mai bine cu poporul de rînd decît cu aristocraţii care vorbesc greceşte, şi păstrează denumirile greceşti pentru conducerea cetăţii, ceea ce e cam caraghios, pentru demarchos [30] şi arhonte [31] şi agonothéta [32] : şi cu o mutră arogantă ce nu-ţi poţi închipui."

În tot acest răstimp Virginius Rufus nu rostise nici un cuvînt, părea că nici nu ne dăduse ascultare. Dar ascultase, dimpotrivă, chiar dacă gîndurile lui mergeau mai încet decît cuvintele lui Flocca ; şi, cînd a tăcut napolitanul cel vorbăreţ, el a murmurat :

„*Otiosa Neapolis*" [33].

„Da, aşa-i spune Horatius, care el însuşi înţelegea lucrul ăsta, fiindcă era el însuşi un om leneş şi inactiv ; aşa de leneş că nu s-a priceput nici măcar să născocească o odă făcută cu totul de el, a tradus cît a putut din alexandrini. Napolitanul nu e inactiv. E filozof. Ştie că viaţa e trecătoare, că viitorul e îndoielnic, că munca e pedeapsă ; acceptă orice trudă fiindcă trebuie să le dea de mîncare

picilor pe care-i are și femeii lui ; nu o exaltă însă, nu face din ea o misiune în viață așa cum ar fi dorit pisălogul acela de Cato. E sărac și nu e lacom de bani, e sobru și nu se ghiftuiește dacă întîmplarea îi pune dinainte o masă îmbelșugată."

Virginius Rufus, care ședea cu ochii pe jumătate închiși ca un judecător care ascultă pledoaria pasionată a avocatului, a deschis ochii la acest punct și, exact ca și cum ar fi pronunțat o sentință, a zis :

„A spus Cicero că Napoli este orașul în care oamenii bănuitori devin confidenți, iar cei nefericiți își găsesc consolarea. De asta eu, cînd sînt sătul de politică, viu la Napoli să uit tot."

M-am trezit aproape ajuns la țința călătoriei fără să-mi dau seama, într-atît mi se păruse de scurt drumul într-o tovărășie atît de plăcută. Între Pozzuoli și Napoli șoseaua pătrunde într-o galerie tăiată pe sub muntele Posillipum, cu rare torțe fumegînde de-a lungul pereților. Galeria e foarte lungă, mai mult de-o milă. Cînd am ieșit în sfîrșit din întuneric, din vacarm, din praf, mi-au apărut deodată înainte, străjuite de bolta emoționantă a cerului, contururile binecunoscute ale mării, ale insulelor și ale țărmurilor, mai apropiate sau mai îndepărtate, festonate cu plopi și cu vii, deosebite și totodată amalgamate într-o neclintită și senină perfecțiune. Și ne-am și trezit ajunși pe neașteptate în suburbiile orașului, pe-o șosea paralelă cu marea, înțesată de oameni și de vehicule zgomotoase, fără o țintă anumită, în vîrtejuri vesele și gălăgioase, căruțe lungi de țară în pasul lent a doi pînă la patru boi, altele mai înalte și mai iuți, trase de cîte trei sau patru cai în față și care înaintează în evantai și ocupă loc dublu pe stradă, cărucioare, trăsuri și lectice, carete cu două roți trase de cai sau de catîri, pietoni sau oameni călare fără șa și așezați de-a curmezișul pe spinarea animalelor ;

şi, de partea şirului neîntrerupt de case înalte, situate pe latura opusă ţărmului, albe, roz şi cenuşii, oameni care se văd la fiecare fereastră strigînd, gesticulînd şi rîzînd, într-un continuu dialog cu trecătorii şi deasupra şi pretutindeni în jur o fluturare multicoloră de rufe întinse, de flori şi de ardei roşii.

În dimineaţa următoare ne-am trezit devreme de tot şi golful era încă acoperit de ceţurile zorilor cînd, tolăniţi comod în lectică, am coborît spre oraş ; eram nerăbdători să confrunt cu oraşul de astăzi metropola care de la distanţă nu mi se părea prea diferită de amintirea foarte proaspătă pe care o păstram despre dînsa ; Flocca era şi dînsul nerăbdător să mă ducă în cartierele de pe colină, pe străzile comerciale şi prin tumultul popular. Îmi revenea în minte amintirea celei dintîi ieşiri prin Roma ; eram iarăşi printre oameni care se aflau în afara timpului, cufundat într-o eternitate de viaţă căreia nu-i mai sesizam sensul distanţării de secole ce mă stingherea atît de des. Asemănarea aici era şi mai puternică ; atît de mare încît aproape mă uimea faptul că nu citeam la începutul străzilor denumirile cunoscute, Vico Sopramuro, Lavinaio, Pallonetto di Santa Lucia ; şi, la fiecare răspîntie, micul altar al larilor care ocroteau *isola* [34] îmi era la fel de familiar ca şi imaginea Madonei sau a sfîntului patron al cartierului, din fiecare colţ de stradă ; şi termopoliile la fel cu pizzeriile, şi cîrciumile la fel cu cele de astăzi. Mergeam, ca-n atîtea alte rînduri cu mai bine de o mie nouă sute de ani mai tîrziu, observînd mişcările oamenilor ca şi cum i-aş fi admirat la teatru, culorile deosebit de variate ale micilor prăvălii, ale ferestrelor, chiar şi ale rufelor întinse şi-ale vegetaţiei înflorite şi căţărate sus pe ziduri şi ale metalelor strălucitoare care împodobeau micile altare. „*Manducate, manducate*“ [35], ne îmbiau trei băieţandri de pe pragul uneia din prăvălioarele acelea, alături de care un pictor popular zugrăvise nişte bărbaţi teribil de

grași îndopîndu-se cu plăcinte. *„Piziam queris ?"* m-a întrebat Flocca și, fără să aștepte vreun răspuns, a comandat să i se aducă două plăcinte din acelea care ieșeau calde și crocante din cuptor, la fel cu cele care la Roma purtau numele de *placentae ;* un fel de turtă circulară, din aluat de pîine, cu marginile ridicate și-n mijlocul căreia se coc ulei, brînză, urdă, capere și măsline negre, cu iz de ierburi aromatice [36]. Ni le-au dat înfășurate în cîte-o frunză de castan și ne-am așezat să le mîncăm pe o bancă din marginea străzii, ca pe țărmul unui rîu impetuos și spumegînd de oameni ; și-a venit și vînzătorul de apă să ne verse din amforă marfa lui proaspătă, pe care o bucățică de cedru o făcea să fie și mai plăcută la gust. Pe zidul de lîngă un cuptor am citit o inscripție scrisă cu caractere roșii, cursive, care spunea că pîine atît de bine prăjită ca aceea a lui *Comicius fornarius* [37] nu se mănîncă în tot orașul și că, dealtfel, bucățile necoapte pot să fie date înapoi. Am zăbovit mult înaintea unui zid lung și alb, acoperit cu inscripții și cu desene dintre cele mai obscene, precum și cu caricaturi ; o inscripție foarte îngrijită, în caractere lapidare trasate cu pensula, supunea oprobriului întregului cartier o fată care, din desenul alăturat, apărea *megalipigia* și *megalomasthos,* în limba noastră cu fese dolofane și cu sînii revărsați, BELA PUPA, EX CORPORE TUO LUCRU FACIS ; dedesubt însă, altcineva scrisese cu caractere cursive, grosolane, *mentitor qui scribe.*

Am urcat din nou la villă pentru scurtul somn de la amiază ; după baie ne-am reîntors în oraș și ne-am dus să mîncăm, pentru că se-nserase deja, într-unul din nenumăratele localuri aflate de-a lungul țărmului. Fără să mai trezească vreo mirare din partea mea, patronul mi-a adus un fel de *pasta-asciutta* [38], niște macaroane subțirele din făină de grîu tare, condimentate cu ulei și cu ierburi, fierte bine, și pe care le-am mîncat cu o lopățică din lemn ; și-un vinișor alb, puțin acidulat și foarte deschis la cu-

loare, care da strălucire mesei cu limpezimea lui. Voiam să întreb cum se numea în speranța c-o să aud ceva ca *asprinium*[39] ; căci avea cu adevărat culoarea vinului din Campania și — cu toate că nici cerul gurii nu mai era al meu — trebuie să mărturisesc că și gustul. Simțeam însă o sfîrșeală voluptoasă după toate cele văzute ; n-aveam poftă să mai conversez, mă cuibărisem în tăcerea mea ca-ntr-un fotoliu de spectator, privind scenariul, mereu la fel de drag și de cunoscut, chiar dacă Vezuviul mi se arăta altfel, ca un con unic și cu baza foarte vastă[40].

Treptat culorile asfințitului se topeau în strălucirea revărsată de o lună nouă care și începuse să-și aștearnă coasa argintie peste apa traversată de umbrele întunecate ale bărcilor ; și se auzeau dinspre bărcile acelea rîsete limpezi de femeie, și din cînd în cînd acorduri de țiteră și cîte-un cîntec care te seca la inimă ; nu reușeam să-i deslușesc cuvintele, dar aș fi putut să jur că erau aceleași de astăzi, și cu siguranță aceleași motive, ajunsesem să-i cunosc acuma îndeajuns pe napolitani, plîngeri de îndepărtare și de singurătate, de dragoste neîmplinită, de viață trecătoare.

Localul era modest, frecventat însă de patricieni ; se ședea în aer liber, la mesele vecine vedeam bărbați în tunică, alături de straiele simple ale oamenilor de rînd ; și chiar lîngă noi, la o masă mare, se afla un grup de tineri cu înfățișare și cu maniere de nobili, care vorbeau între ei cînd pe grecește cînd pe latinește și-n dialect cu o zgomotoasă voioșie ; trebuie să fi fost prieteni de-ai lui Flocca, căci se salutaseră între ei și din cînd în cînd își aruncau cîte o vorbă de la distanță. A venit să se așeze la masa lor un bărbat palid, cu obrajii supți și parcă arși de febră ; și-a început să atingă strunele unei chitare pe care-o avea cu el.

Tînărul a intonat cu un glas stins :

Nil durare pote tempore perpetuo...

Era acelaşi refren al canzonelor de astăzi, acelaşi cîntec disperat care face din orice sentiment o durere, şi din orice senzaţie un chin.

Nil durare pote tempore perpetuo.
Cum bene sol nitui redditur occeano,
Decresci luna que mo' plena fui... [41]

O puternică şi neaşteptată melancolie m-a cuprins la auzul acelui cîntec. Pentru întîia oară, după ameţeala celor dintîi zile, mi-am dat seama cu o neliniştе care-mi sfîşia inima de îngrozitorul exil la care eram condamnat, de cruzimea pactului pe care l-am acceptat cu atîta uşurinţă. Iată, n-aş fi fost smuls vieţii tihnite din adevăratul meu secol, m-aş fi aflat acum acasă la mine, acolo sus — mă gîndesc întotdeauna ca la un acolo sus atunci cînd mă gîndesc la viaţa mea cea adevărată — mi-aş scoate maşina, aşa cum am mai făcut o dată cînd am simţit pe neaşteptate nevoia să fiu la Napoli, şi-aş apuca-o prin noapte, pe şoselele pustii, într-o cursă nebună spre mare, spre pămîntul acela magic şi fericit chiar dacă se exprimă prin cuvinte de durere şi de moarte ; pămîntul acela, pămîntul acesta, mereu acelaşi, etern, în decursul a nouăsprezece secole. Şi-aş ajunge aici aşa cum mă aflu acum, aşezat cu faţa la lună şi la mare. şi i-aş asculta cîntînd pe Marmorino şi pe Murolo aşa cum îl ascult cîntînd acum pe Saturninus, căruia tinerii patricieni îi spun Saturni ; dar aş fi împreună cu contemporanii mei, cu femeia mea, printre prieteni dragi, vii cu adevărat ; şi nu cu fantasmele astea înfricoşătoare ieşite din ţărîna care le acoperă de nouăsprezece secole. Vai mie, cu fantasmele astea trebuie să-mi împart acum senzaţiile şi sentimentele ; cu

înfiorare revăd în gesturile lor, aud în cuvintele lor atitudinile şi părerile, şi sentimentele prietenilor mei de acolo de sus ; izolaţi într-un viitor înspăimîntător de îndepărtat la care nu sînt deloc sigur că o să mai ajung într-o zi : un viitor care poate că nu va mai exista pentru mine, care poate că e doar halucinaţia unui tînăr roman din secolul întîi care a fost bolnav multă vreme ; poate că au dreptate rudele mele, care cîteodată încă mai clatină din cap cînd vorbesc ; poate că are dreptate şi senatorul Virginius Rufus cînd îşi loveşte pe furiş fruntea cu indexul arătînd înspre mine.

Ce făceam acolo sus atunci cînd mă apuca spaima de viitor ? Dădeam pe gît ceva degrabă. Am dat repede paharul pe gît, am chemat patronul să mai aducă şi altul mai vechi ; ne-a adus Falern [42] negru şi aburit care s-a aşternut greu şi odihnitor peste frămîntările inimii şi m-a făcut să văd faţa cealaltă a lucrurilor, cea schimbătoare şi aventuroasă.

Acum Saturni cînta un alt cîntec, mai săltăreţ, mai iute, în greceşte, la care tinerii susţin refrenul cu priviri maliţioase ; e un cîntec care vine din Grecia sau din Egipt, şi e o înşirare glumeaţă a farmecelor iubitei.

O podòs, ò Knimis, ò tôn apólola dikéos
mirôn, ò glutôn, ò Ktenòs, ò lagónon,
ò ómon, ò mastôn, ò tû rhadinĩo trachílu,
ò chirôn, ò tôn ménome ommation...

Şi tinerii reiau în cor

ò tôn ménome ommation.

Acum înţeleg greceşte la fel de bine ca şi latineşte, graţie mai cu seamă înţeleptelor lecţii ale docilei Cleo-

nice, şi cuvintele cîntecului mi se traduc pe dată în minte, dar nu în limba toscană, ci-n napolitana de astăzi :

O che pede che tene 'a guagliona,
o che gamba, o che cosce che fanno muri,
o che pacche, o che pèttene tene,
o che muollo, o che spalle, o che pietto,
o che cuollo gentile, o che mane,
o che uocchie, che fanno 'mpazzi [43].

Era multă lume care se mai plimba încă de-a lungul ţărmului. La ora asta la Roma sînt toţi culcaţi, afară de grupurile tinerilor petrecăreţi ; luna însă abia acuma începuse să pălească, aerul era plăcut şi uşor, şi nimenea nu voia să se ducă şi să se închidă în locuinţele săpate sub nivelul străzii întunecate, toţi doreau să-şi prelungească plăcerea de a simţi că trăiesc în comuniune cu ceilalţi. Treceau cu mersul unduios, cîte două sau trei la braţ, tinere cu plete bogate revărsate pe umeri, sau ridicate în chip de diademă şi zulufi pe frunte, cu pandantive din pietre dure sau din corali la urechi şi la gît, cu ochi mari, negri şi trişti. Mai înalte, aproape toate, mai subţiri decît cele de astăzi ; ca şi cum ar fi fost prototipurile aristocratice, ba chiar divine, ca să zic şi eu ca noul meu prieten Flocca, ale fetişcanelor de astăzi, care poartă amprenta atîtor secole de decadenţă, de barbarie, de mizerie. Erau trişti ochii fetelor acelora pe care le vedeam trecînd, dar parcă din cauza amintirii paradisului pierdut, melancolie de zeiţe devenite terestre ; astăzi însă în ochii înfricoşaţi şi care privesc în gol ai femeilor din Campania retrăieşte groaza şi spaima încercate de-a lungul a o mie de ani. Timp de o mie de ani femeile acestea au scrutat marea cea sălbatică, mereu gata să fugă din casă, să se ascundă sub pămînt, să se închidă în peşterile munţilor împreună cu fiii şi cu fiicele lor mici, cînd sunau clopotele ca să dea alarma de primejdie, vestind la orizontul mării ivirea na-

velor cu trei catarge cu mauri, cu berberi, şi cu turci, lacomi de jaf şi dornici să ia ca pradă fecioare şi să captureze bărbaţi în floarea vîrstei. Mi-a plăcut mai mult decît toate celelalte una dintre femeile acelea care mergea singură, cu stola întredeschisă la pieptul acoperit de-o tunică colorată, înaltă, legănîndu-şi şoldurile înguste, dar pline. Toate privirile o urmăreau în tăcerea care se lăsase neaşteptat. Saturnî şi-a manifestat admiraţia printr-o uşoară atingere a corzilor de la chitară. Patronul a plescăit din limbă. Flocca privea încîntat. Unul dintre tinerii patricieni, prieten cu el, s-a aplecat zîmbind către el. „*Piacet ti chilla femina ?*“ [44]

Flocca n-a răspuns imediat. Apoi a rostit extaziat : „E strașnică !!“

Am tras prea puţin folos din faptul că în vecinătatea villei de la Posillipum îşi ţinea şcoala unul dintre cei mai reputaţi filozofi greci din Napoli, a cărui învăţătură ar fi trebuit să constituie pentru mine o adevărată comoară ; şi din faptul că l-am frecventat pe oaspetele lui Flocca, geograful acela grec Strabo, cu care era atît de plăcut să conversezi. Era un bătrîn de vreo şaptezeci de ani, se proclama filozof stoic şi avea o barbă lungă şi slinoasă, cu nişte dîre maronii pe ea, datorită sucului de lemn dulce pe care-l sugea în permanenţă, ca să-şi mascheze suflarea rău mirositoare, şi care i se scurgea pe la colţurile gurii.

Locuia în partea cea mai de sus a villei lui Flocca, într-un fel de foişor mare sub acoperiş, cu patru ferestre care se deschideau către cele patru puncte cardinale. Am văzut cu uimire că alături de masa ticsită cu manuscrise şi cu desene se afla şi un mapamond, adevărat şi real ; o sferă mare pe care nu făcea decît să înscrie şi să şteargă, ca să deseneze apoi din nou, contururile uscatului şi ţăr-

murile mării-ocean ; regiunile locuite alcătuiau o insulă mai mult sau mai puțin dreptunghiulară — de forma unei hlamide, spunea Strabo — ; și-n afară de faptul că America și Australia lipseau, restul, Asia, Africa și Europa, era desenat într-un mod nu cu mult mai rudimentar decît hărțile din Evul Mediu ; iar partea Mediteranei și a ținuturilor care o înconjoară era aproape perfect redată.

Strabo era ceea ce s-ar numi astăzi un liber-cugetător, cu o mare diferență însă. Considera basm și mit întreaga teologie existentă încă pe vremea aceea, precum și generațiile de zei, împreună cu toate armele acelea ridicole ale lor, tunet, săgeți, trident, șerpi veninoși și așa mai departe. Cu toate astea, religia e necesară, afirma el, ca să țină în frîu și să îndemne la virtute poporul de rînd ; cînd e să ai de-a face cu muierimea și cu plebea, nu e posibil să le determini să fie îndurătoare și supuse legilor, folosind argumente care să se bazeze pe rațiune ; e necesar să inciți în ele teama religioasă prin mituri și prin miracole. Să crezi însă în asemenea lucruri e un lucru nedemn pentru un om înțelept. Spre deosebire deci de liberii-cugetători moderni, nu făcea profesiune de ateism ; credea într-un zeu unic și misterios care nu săvîrșea miracole și nici nu slobozea săgeți, și pe care-l numea Prima Cauză a tuturor lucrurilor.

Înțelepciunea mea de bărbat matur mă îndemna să prelungesc cît mai mult instructivele discuții cu Strabo ; dar trupul și instinctele mele de adolescent judecau, sau mai bine zis judecau anapoda, și mă îndemnau la cu totul altceva, transmițîndu-mi nerăbdarea să ajung la Baia, unde știam că se afla deja Hostia ; și mă temeam că, amînîndu-mi prea mult sosirea acolo, avea să fie nevoită să-și caute alte distracții și altă companie.

Cînd am întîlnit-o în sfîrșit — Flocca îmi găsise o foarte comodă locuință în villa unui prieten de-al lui napo-

litan, care în răstimpul acelor cîteva zile se afla în Grecia — mi-am dat seama cît de rudimentară era concepţia Hostiei cu privire la secretul şi la discreţia despre care-mi pomenise la Roma. Dăduse de veste că se ducea la Baia la nu ştiu cîţi din curtezanii ei şi, atunci cînd am dat ochii cu ea, am găsit-o înconjurată de un roi de filfizoni sosiţi în masă, şi-nsoţiţi de prieteni şi de prietene, de cîntăreţi instrumentişti şi de dansatoare, cu dorinţa nestăvilită de a-şi cheltui averea cu serbări, cu spectacole, cu ospeţe nocturne, cu excursii pe lacul Avern, la Cuma şi la Pozzuoli, la Napoli şi la Sorrento. Şi închipuiţi-vă pe lîngă asta că la Baia mai exista o colonie permanentă de alţi *belli homines*[45] care-şi irosiseră întreaga avere şi sperau să se refacă la joc, şi-n orice caz să ducă dulcele trai de paraziţi pe spinarea celor al căror patrimoniu le mai dădea încă prilejul să risipească şi pentru care amărîtul care trăgea profit de pe urma lor nici nu mai conta. Şi aventurieri, străini bogaţi din Grecia şi din Egipt şi din regatele Orientului, cu veşmintele lor ciudate care erau imediat copiate de către *belli homines ;* ca, de pildă, unele mitre orientale, sau anumite pelerine scurte şi colorate, care constituiau tot ceea ce purtau pe deasupra tunicii. Mai erau şi oameni care veniseră la Baia din motive cît se poate de cinstite, alegînd luna respectivă cu iluzia că sezonul nu începuse încă ; veneau ca să-şi trateze reumatismele, artritele sau urmele vechilor răni ; şi aici existau mai multe categorii, cine avea bani puţini de cheltuit mergea la stabiliment şi ducea o viaţă retrasă, alţii ştiau însă să combine grozav distracţiile cu prescripţiile medicale, unii mizantropi se plimbau posomoriţi, privind cu oroare locul acela pentru moravurile lui neobişnuite, pentru atitudinile provocatoare, pentru distracţiile uşuratice ; dacă n-ar fi fost ca medicul să le fi prescris tocmai băile acelea, s-ar fi ţinut foarte departe de ele.

„Locu evitandu“ [46], spunea despre Baia un cavaler spa-

niol, istoric și retor, care-și dobîndise o mare faimă la Roma datorită lucrărilor și rigidității concepțiilor sale privind societatea, Lucius Annaeus Seneca ; îl întîlneam des la piscinele acoperite, cu apă caldă, însoțit întotdeauna de fiul lui, un adolescent cu o înfățișare de tocilar, slăbuț și gălbejit ; tatăl, de vreo șaizeci de ani, venea să-și îngrijească astma, pe care o numea *meditatio mortis* ; fiul, Lucius Annaeus Seneca, la fel cu tatăl, era îndeajuns să te uiți la el ca să-ți dai seama că la o vîrstă încă tînără avea să aibă și el astmă, și lingoare, și bronșită cronică, și oftică. Cu fiul acesta, care a devenit după aceea celebrul filozof și naturalist, am să vă povestesc imediat, că am ajuns cu timpul foarte bun prieten ; debil cum era, guturănos și ofticos, a dus o viață foarte comodă, și-a avut zile să ajungă bătrîn și să-mi supraviețuiască.

Baia, situată pe arcuirea occidentală a golfului de la Pozzuoli, la jumătatea drumului dintre acest foarte activ port și Capul Misenum, printre păduri de mirt, de tufani și de stejari, era o minunată stațiune termală, pe cale să devină una dintre cele mai somptuoase ; primele ville simple începeau să fie copleșite de ville mărețe, ascunse în desișul grădinilor de pe țărm sau de pe colină, sau chiar de pe mare, pe niște platforme artificiale legate cu țărmul printr-un dig lat, și cu avantajul, spuneau proprietarii lor, că aveau în permanență un aer curat și ventilat.

Și Baia își avea portul său propriu, foarte întins, pe atunci lacul Lucrin, care comunica cu marea printr-un canal ; pe țărmul lui oriental se aflau faimoasele crescătorii de stridii înființate de acel Sergius Orata care avusese cel dintîi ideea, cu vreo sută de ani în urmă, să cultive stridiile deosebit de gustoase din apele acelea călduțe și să le dea pe piață gurmanzilor, în locul stridiilor insipide care erau aduse cu mare cheltuială de pe coastele mării nordice ; și-a fost și cel dintîi care a exploatat în

chip raţional fumarolele[47] de pe cîmpia din jur, despre care se ştia că erau extraordinar de eficace împotriva durerilor din oase şi din muşchi ; puţini erau însă cei care profitau de ele.

Pe ţărmul occidental se afla portul pentru ambarcaţiuni ; n-am văzut şi n-o să mai văd niciodată bărci şi corăbioare şi iahturi atît de luxoase, atît de strălucitoare şi de frumos cizelate, de parc-ar fi fost desenate de fantezia unui ilustrator de basme orientale. Nave mici şi zvelte, din lemnul rar produs de cedrii din Cipru şi din Liban, cu ramele intarsiate cu argint, pentru cine dorea să rătăcească în voie pe apele închise ale lacului ; pentru golful exterior existau ambarcaţiuni mai mari, cu pînze albe sau din purpură, iar deasupra cu chipuri de himere, sau cu figuri îmbrăţişate de îndrăgostiţi, cuvinte care te îndemnau să te bucuri de viaţa scurtă, să te grăbeşti şi să porneşti pe mare atîta vreme cît era liniştită şi albastră ; în partea din faţă a provei aveau simulacre lucrate cu deosebită măiestrie de către artiştii greci, sirene, grifoni sau neptuni, poleite cu aur şi cu argint ; sau, în vîrf, o statuie mare a zeului protector, în ivoriu. Şi pupele erau sculptate cu basoreliefuri ; şi nu exista nici un obiect folosit în navigaţie care să nu fie intarsiat cu metale preţioase, sau modelat cu gust, sau a cărui valoare să nu se datoreze lemnului foarte rar din care era făcut.

Lumea se scula tîrziu dimineaţa şi zăbovea în cîte un termopoliu de lux ca să-şi ia aperitivul sau ca să facă prinsori : care dintre frumoasele care se despuiaseră mai mult în timpul nopţii avea să coboare mai întîi în mica piaţă de pe malul mării. Către ora a cincea soseau, aduse de cei mai iuţi curieri, copiile ziarelor de la Roma, din ziua precedentă, ale aşa-numitelor *acta diurna*, cu veşti de la curte, schimbările magistraţilor, procesele şi divorţurile în curs, lista spectacolelor şi a jocurilor, incendiile, minunile. Unii dintre compilatorii lor îşi făcuseră un oare-

care renume ; în afara cronicilor acelora, afişate în fiecare dimineaţă într-un loc public, şi copiate apoi din nou de librarii care le răspîndeau după aceea în întreg oraşul, compilau şi nişte buletine speciale pentru personajele importante aflate în provincii, proconsuli, guvernatori, proprietari şi alţii asemănători ; erau mai ales buletine politice, dar dădeau şi comentarii din For, şi scandalurile cele mai recente din înalta societate. Cel mai cunoscut era un „Comentariu al faptelor urbane" care se transmitea din tată-n fiu ; fondatorul lui fusese un oarecare Caius Rufus, care l-a avut printre primii lui abonaţi pe Cicero, pe atunci proconsul în Cilicia. Aşezaţi la soare, avînd alături un pahar cu vin grecesc sau cu vin de absint, ascultam, stînd comod, lectura acelor *acta* şi-a acelor *commentarii* pe care-o făcea cu glas tare un sclav.

„Operaţiunile militare din Dalmaţia şi din Panonia se desfăşoară încet, şi nu există nimic nou deosebit."

„Eram sigur", comenta unul din cei de faţă, care trecuse prin multe războaie şi trebuie să se fi îmbogăţit de cît a tot jefuit şi venise acolo să se bucure de odihna cuvenită unui veteran de cincizeci de ani, proprietar al unei frumoase ville şi al unei trupe de sclavi adolescenţi, toţi frumoşi, toţi la fel de înalţi, toţi cu părul de aceeaşi culoare, şi fără nici o femeie în casă, nici măcar o sclavă ; dispreţuia femeile bătrînul soldat, nu sînt bune nici în pat, nici la bucătărie, spunea el ; se numea Vetius Aquilinus, era plin de răni şi de decoraţii, şi vorbea mereu despre marile lui isprăvi, încît noi, tinerii, îi spuneam *egregius bellator* [48], „eram sigur, soldaţii nu fac altceva decît să prade şi să dea foc, iar Tiberius nu vrea să-şi piardă popularitatea printre infanteriştii lui punîndu-i prea des să-şi primejduiască viaţa."

„Împăratul Augustus", continua știrea, „părintele patriei, e cuprins de tristețe din pricina acestei încetineli a operațiilor și l-a trimis pe Germanicus ca întăritură cu trupe puternice."

„Din fericire", comenta Vetius Aquilinus ; „numai că Germanicus îi stă lui Tiberius ca sarea-n ochi și-or să-nceapă imediat să se certe."

„Fiscul a pus stăpînire pe patrimoniul lui Archelaos, exarh al Iudeei, care, cu un an în urmă, acuzat de proastă guvernare, fusese relegat în Galia. Iudeea, Idumea, Samaria au fost transformate în provincii ale Imperiului roman. Publius Sulpicius Quirinius, guvernatorul Siriei, ducîndu-se în Iudeea ca să execute confiscarea bunurilor regelui Archelaos și evaluarea proprietăților locuitorilor, a provocat indignarea iudeilor, care s-au căit de faptul că l-au pîrît pe Archelaos ; s-au răsculat, și soldații romani au restabilit ordinea în urma unor represiuni sîngeroase."

„Pe Elba e liniște. („Aparent, aparent", mormăia *egregius bellator,* „și-au să-și dea seama de asta în scurt timp.") Meroboduo, regele marcomanilor, își extinde pe cale pașnică dominația în orient dincolo de hotarele Panoniei și ale Noricului."

„A încetat din viață la vîrsta de o sută cincizeci de ani bolognezul Titus Fullonius ; recent el l-a vizitat pe Augustus și, arătîndu-i chitanțele taxelor pe care le plătise pînă atunci, i-a demonstrat că trăise într-adevăr toți acești ani."

„Un etiopian a prezentat la Circus Maximus un elefant dresat care a compus o frază în greceşte alegîndu-i una

cîte una literele din grămăjoara în care erau amestecate. Îmblînzitorul a făgăduit că în curînd va mai prezenta un elefant, care, fiind însă mai tare de cap şi deci rămînînd mai în urmă cu lecţiile, se scoală noaptea ca să le repete."

„La Heracleea, în provincia Bitinia, copilaşul în vîrstă de doi ani al propretorului Marius Valerius Monellus, pe care l-am mai semnalat pentru mintea lui extraordinar de precoce, a susţinut o discuţie în limba greacă cu cîţiva filozofi locali, dovedindu-se în măsură să le respingă argumentele cu elocvenţă şi cu ironie."

Ia te uită, mi-am zis în sinea mea, rudelor mele nu le mai este teamă de sacerdoţi şi preferă să-şi facă o glorie din faptul că au în familie un copil-minune. Şi poate că şi băiatul e mulţumit acum de situaţia asta grozavă, şi anume că e lăudat şi ridicat în slăvi de ziare ca un miracol de ştiinţă precoce. În orice caz, mai bine să fie acolo, în Bitinia, decît la Roma.

„Se anunţă din Atena că un meşter din respectiva cetate a întocmit după desenul filozofului pitagoreic Architas, un porumbel din lemn care zboară liber prin aer, se întoarce înapoi, se ridică şi se coboară, fără nici o susţinere."

Urma cronica citadină.

„La jocurile de circ oferite de către edilul Publius Cornelius Faustus a învins echipa verde ; cea roşie a rămas în coada tuturor, s-a produs o încăierare înverşunată între partizanii celor două echipe la ieşirea de la spectacol, au intervenit gardienii, doi liberţi au murit înjunghiaţi cu pumnalele."

„În cursul săptămînii trecute au avut loc la termele lui Agrippa zece recitări de poeți, opt de retori, nouă de filozofi."

„*Fulguravit, tonuit, et quercus tacta in summa Velia paulum a meridie.*" [49]

„*Caius Titius aedilis plebis multavit lanios* (măcelari) *quod carnem vendidissent populo non inspectam.*" [50]

„*Rixa ad Janum infimum in caupona, et caupo ad Ursum Galeatum graviter saulciatus.*" (Încăierare în cîrciuma de lîngă Janus infimus, grav rănit patronul de la „Ursul cu coif.")

La sfîrșitul comentariului cuprinzînd faptele zilei, și odată sosite și fetele cele mai matinale, se îndreptau cu toții încet spre baie. Nu spre baia de mare, pe care majoritatea o considerau prea puțin rafinată; ci spre marile piscine cu apă de mare, construite de-a lungul plăjii, și-n care apa se încălzea mult mai repede de la soare. Acolo se scăldau zglobii femeile tinere, goale, avînd doar niște pantalonași mititei și două bucățele de pînză care le acopereau sînii. În orele cînd soarele era puternic, deasupra piscinelor celor mai luxoase se întîndeau perdele, fiindcă frumoasele nu voiau să li se înnegrească pielea; și, odată întoarse pe țărm sau la plajă, se odihneau tolănite sub niște umbrele mari. Era obiceiul să se frecventeze și băile cu apă caldă sau fierbinți și medicamentoase; niște piscine acoperite, foarte vaste, cu o imensă cupolă terminată cu un fel de luminator, la fel cu bazilicile [51].

Pe Hostia nu reușeam niciodată s-o întîlnesc singură. Nelocuind aproape de ea, tot ce puteam să sper era că avea să mă primească pe ascuns la dînsa noaptea; de cele mai multe ori însă lumea nu se culca decît în zori. În primele zile îi făceam reproșuri amare pentru faptul că mă

făcuse să vin acolo făgăduindu-mi un fel de lună de miere, pe care şi-o petrecea cu toţi, în timp ce eu puteam să număr pe degetele de la o singură mînă orele de intimitate ; şi pentru rezultatul ăsta grozav, odată întors la Roma, înfruntam riscul să fiu pedepsit cine ştie cît de sever de către tatăl meu, care-şi închipuia că eu sînt la Napoli absorbit de studii serioase.

„Nu mă sîcîi", îmi spunea cu drăgălăşenie Hostia. „*Te solu amo, non ignoras.* [52] Şi nu fac nimic rău. Dar să nu începi şi tu să mă baţi la cap ca preacuviosul, care-ntr-o zi mi-a trimis o elogie întreagă — trebuie să recunosc, una din cele mai frumoase scrise de el — ca să se plîngă de ceea bănuia că săvîrşisem cu la Baia. Şi scîrbosul acela, care n-a avut nici un scrupul cînd a fost să seducă o fată nevinovată de şaisprezece ani cum eram eu, pentru ca mai apoi, temîndu-se că i se apropie moartea să înceapă să facă pe moralistul, scîrbosul acela îmi scria «Grăbeşte-te să părăseşti cît mai repede cu putinţă Baia cea coruptă, şi plaja aceea care a fost întotdeauna dușmana pudoarei pe care o au fetele caste, *litora quae fuerant castis inimica puellis* [53]»."

Am sfîrşit prin a mă resemna să fiu doar unul din elementele numeroaselor companii pe care le avea ea, şi pe care dealtfel le găseam cît se poate de interesante atunci cînd îmi aminteam că întreaga mea aventură trebuia să constituie de fapt o călătorie de studii. Mergeam să mîncăm stridii şi orate prăjite şi să bem vin de Falern în micile cîrciumioare care se-nşirau de-a lungul lacului. După aceea începeau distracţiile. Ne îmbarcam pe nişte bacuri luxoase, acoperite cu covoare, cu stofe şi cu perne, pe care bărcile le remorcau în larg, împreună cu o orchestră, cu dansatoare şi cu virtuoşi ai muzicii ; de jur împrejur erau numai lumini şi făclii şi torţe, pe ţărmuri, pe bord, o dantelărie de luminiţe colorate. Într-o noapte am observat că toată suprafaţa lacului era acoperită cu

petale de trandafiri, munca a nu știu cîți sclavi în timpul cît noi ne aflam la cină. Alteori, seara, mergeam în casa unor prieteni care-și aveau villa pe țărm sau în pădure; de multe ori la Servilius Vatia, care locuia de cealaltă parte a micii peninsule ce se lărgea din muntele Procida: un libertin rafinat, de vreo patruzeci de ani, care avea să ajungă la o vîrstă cît se poate de înaintată fofilîndu-se în permanență în perioadele lui Seianus și Caligula, stînd departe de capitală și de cei care cădeau în dizgrație; și evitînd să-i lingușească pe cei puternici. Avea o mare simpatie pentru Hostia și a început să mă agreeze mult și pe mine; a vrut să petrecem o zi întreagă împreună cu dînsul, fără alți vizitatori, care de multe ori îl enervau; în felul ăsta m-am bucurat îndelung de compania lui plăcută și de villa lui retrasă, clădită mai curînd ca o fortăreață decît ca o locuință de recreere, ascunsă în mijlocul unui parc vast și des. Era o zi cu o vreme din aceea pe care oamenii de prin partea locului o numeau încă de pe atunci *favognus, bafognus;* cerul era acoperit, aerul fierbinte, neclintit. Am ieșit după cină, pe la ora a unsprezecea, să ne plimbăm de-a lungul unui istm îngust cuprins între mare și lac; în timpul nopții fusese furtună și valurile retrăgîndu-se lăsaseră plaja compactă și netedă în așa fel încît era o plăcere să pășim pe ea, imprimînd niște urme foarte clare.

„Ai abandonat cu desăvîrșire Roma, Servilius Vatia?" a întrebat Hostia care mergea dreaptă, maiestuoasă, fără nici o urmă din veselia provocată de vinul băut în ajun; avea dreptate Propertius al ei, care avea mania comparațiilor docte și mitologice, așa înaltă și subțire și cu toată lumina adunată în priviri și pe chip, părea într-adevăr asemănătoare Minervei cu Gorgona pe piept.

„Nu cu desăvîrșire, dar simt din ce în ce mai puțin dorința să mă duc acolo. Și de ce-aș schimba liniștea asta extraordinară cu zgomotul și vacarmul Romei? Cred că

nu există pe lume o cetate mai zgomotoasă, cu stridența atelierelor, a prăvăliilor și a șantierelor, cu foiala mulțimii și, noaptea, cu huruitul carelor care-și barează unul altuia, în mare goană, trecerea la răspîntii ; am fost de curînd acolo și, dacă n-aș fi fugit, mă-mbolnăveam de nervi, a trebuit să-mi pun sclavul să-mi facă tamponașe de ceară și să mi le bag în urechi, ca să pot să dorm, și asta de-o sută de ori mai îndreptățit decît Ulisse ; el cu urechile descoperite ar fi auzit cîntece suave, pe cîtă vreme eu aș fi auzit zbieretele zurbagiilor și încăierările bețivanilor și sudălmile catîrgiilor blocați în ulicioarele înguste. Și ceea ce e și mai trist e că Roma și-a pierdut de-acum și specificul ei, încît Cato, dac-ar fi să se întoarcă, nici n-ar mai recunoaște-o ; năpădită de greci, de orientali, de tot felul de barbari, aventurieri, trișori, vițioși, prostituate, care aduc tot felul de obiceiuri ciudate, înăbușă vechea tradiție și nu ne lasă-n pace nici măcar limba. Pe porticul lui Octavius și pe Vicus Tuscus există mai multe inscripții grecești decît latinești. Am ajuns să nu mai pot suferi Roma asta grecizată, *non possum ferre graecam urbem.*"

Hostia a rîs.

„Spune-mi adevărul, Vatia. N-ai să pretinzi că stai departe de Roma numai din cauza zgomotului pe care-l fac carele noaptea sau din cauza prostituatelor cu scufie colorată pe cap, *barbarae meretrices cum picta mitra in capite,* care mișună în jurul circului. Un rafinat ca tine n-ar trebui nici măcar să știe de existența lor."

„Ei, mai sînt și alte motive, tot așa de puternice. Ar trebui să frecventez potentați, mari traficanți, invidioși, ar trebui să mă amestec într-o luptă politică care nu mă interesează, și aș fi cel puțin constrîns să iau atitudine, fie de partea Liviei, fie a lui Augustus, care, nu știu dacă sînteți la curent, la optsprezece ani, trebuia să se căsătorească cu una din mătușile mele de-al doilea, fiica lui Publius Servilius Isauricus, căruia îi datorez averea mea

modestă și tihna asta care mă face fericit. Cîteodată, cînd mi se-ntîmplă să mă abat prin For și mă apuc să recitesc tabelele pe care sînt înscrise fastele triumfale și văd cum și-a serbat triumful în două rînduri strămoșul meu, cum a supus Cilicia, cum a asediat și-a cucerit cele mai vestite cetăți din Licia, cum a invadat Isauria, a transformat-o în posesiune romană și-n răstimp de trei ani a pus capăt războiului, cum a fost cel dintîi dintre toți romanii care și-a croit drum dincolo de munții Taurus, și compar viața lui plină de activitate, de mare om de arme, de explorator, de pacificator al diferitelor neamuri din Asia, cu viața mea..."

„Îți vine să te rușinezi, Vatia, nu-i așa ?"

„Dimpotrivă, scumpa mea, sînt de părere că nici un triumf pe Via Sacra, nici o ovație a poporului și a soldaților, nici o intrare victorioasă în cetățile cucerite nu valorează cît tihna asta a mea prudentă, departe de lume, de griji și de ambiții. Ce folos să alergi după fapte deosebite, după cuceriri, după putere, cînd asta înseamnă în același timp să-ți grăbești sfîrșitul vieții ? De-aș putea eu să trăiesc cît mai mult în mijlocul prietenilor pe care mi i-am ales, petrecîndu-mi timpul cu lecturi plăcute, cu meditații filozofice despre caducitatea și zădărnicia tuturor lucrurilor, dar mai cu seamă despre zădărnicia de a te crucifica pentru asemenea lucruri deșarte și trecătoare. Și de-ar fi să vină și pentru mine într-o zi cît mai îndepărtată moartea dinspre mare, așa cum își dorea Ulisse, dinspre marea asta pustie a mea, — vecină însă cu deliciile Baiei dacă m-apucă pofta de ele — care învăpăiază atît de minunat fațada casei mele. Ia priviți !"

Soarele aproape de asfințit străpunsese norii și-i răsfrîngeau văpăile cerul spuzit la răsărit, și pădurea înaltă în mijlocul căreia se afla cuibărită villa, și marmora zidurilor. Ne-am întors tăcuți și-am urcat înapoi de-a lungul unui pîrîiaș limpede care curgea grăbit pe sub coroanele

plafanilor. Hostia s-a oprit, şi-a încolăcit braţele în jurul gîtului lui Vatia, şi l-a sărutat pe obraji.

„O Vatia, tu solus scis vivere." [54]

Trebuie să amintesc încă o întîmplare curioasă pe care am avut-o la Baia. Într-o zi, acasă la Hostia, am întîlnit o femeie cu mult mai tînără, de o frumuseţe extrem de delicată, dar umbrită oarecum de o melancolie fără leac ; avea nişte ochi adînci, îngreuiaţi de pleoape, nişte sprîncene dese corectate puţin cu depilatorul şi un păr negru, pieptănat foarte simplu, cu cărare în mijloc şi cu un coc jos pe ceafă. Vorbea puţin şi spunea lucruri de mică importanţă, dar asta poate numai fiindcă nu-şi considera interlocutorul demn de confidenţele ei. Cînd cineva i se adresa, îşi lua un aer încîntat, cu buzele puţin întredeschise. Mi-a atras atenţia din capul locului, fiind sigur c-am mai văzut-o, nu-mi aduceam însă aminte nici unde, nici cum. Am întrebat-o pe Hostia, care a izbucnit într-un hohot de rîs. „Şi tu te-ai aprins după Quartilla ? Ai grijă ; cu privirea aceea a ei aiurită a şi îngropat trei bărbaţi, şi-i pe cale să-l ucidă şi pe-al patrulea. Mi se pare cu neputinţă ca tu s-o mai fi văzut vreodată, sînt ani de zile de cînd n-a mai venit pe la Roma. Acum e măritată cu un cavaler care are o casă frumoasă, nu-mi aduc bine aminte dacă la Herculanum, la Pompei sau la Sorrento. E bolnav putregăit, şi-a părăsit Roma în căutarea unui aer mai bun, şi cred că ea a venit la Baia ca să ochească vreun succesor. Exercită un fel de vrajă asupra bărbaţilor, o *baskanía,* de care eu nu-mi dau seama, dar cad toţi ca perele coapte la picioarele ei. Totuşi e foarte cinstită ; se dăruieşte numai soţului legitim din momentul respectiv. Îţi pierzi timpul dacă ai de gînd să-i faci curte şi dacă nu ai intenţii serioase."

Pentru Hostia era întotdeauna pierdere de timp dacă le făceam curte altor femei ; de data asta însă, lăsînd la o parte răutatea, probabil că avea dreptate. O dată, cînd

am apucat-o pe Quartilla confidențial de braț, s-a smuls cu violență, ca și cum aș fi încercat s-o violez.

Dacă n-am mai avut cum s-o văd, să fi semănat oare cu vreo femeie din cealaltă viață ? Nici măcar ; nu-mi aminteam să mai fi văzut vreodată o față cu o expresie atît de absorbită, și niște ochi atît de pierduți și-atît de pătrunzători în același timp, ca și cum ar fi trecut cu privirea dincolo de persoana interlocutorului. Pînă în ziua în care, spunîndu-mi că urma să plece în dimineața următoare acasă la dînsa, la Pompei, mi s-a făcut deodată o lumină în minte, am revăzut o sală mică de la Muzeul Național din Napoli, și, atîrnat de perete, un mic tablou din niște pietricele de mozaic foarte fin, cu culori calde, era dînsa, era portretul ei, nu mai era nici o îndoială. Am vrut totuși să mă asigur. Îmi aminteam acum că profesorul Maiuri, făcîndu-mi descrierea portretului, îmi spusese că lucrarea fusese găsită în mijlocul pavimentului la o cameră de culcare ; și că putea fi chiar portretul stăpînei casei. Ședeam întinși pe plajă, sub o umbrelă mare, mai departe de ceilalți. Am luat un aer mîhnit din cauza plecării ei (cu puțin efort, deveneam mereu melancolic, ori de cîte ori mă gîndeam la faptul că femeile acelea înfloritoare erau pulbere de secole, și după gîndul ăsta mă năpădeau altele și mai triste, și mai disperate) și i-am spus : „Îmi pare rău, Quartilla, că pleci. Nu-ți poți imagina sentimentul pe care-l nutresc pentru tine din ziua în care te-am cunoscut ; sau, mai bine zis, recunoscut." S-a uitat la mine mai extatică ca-ntotdeauna, mai portretul ei ca-ntotdeauna, cu buzele întredeschise, cu privirea pierdută.

„Vezi tu, n-ai să pleci singură la Pompei. Voi veni și eu cu tine, dar tu n-ai să știi nimic de asta. Și de fiecare dată cînd o să simt nevoia, o să mă întorc în casa ta, o să

fiu alături de tine ; tu n-ai să știi însă nimic. Și-o să-ți mai spun că am și fost în casa ta, îți cunosc și camera de culcare, aș putea să ți-o descriu, în mijlocul pavimentului se află chipul tău în mozaic, o lucrare minunată, *«vermiculata»*[55]." Mergeam la nimereală, bineînțeles, se putea ca portretul să nici nu fie încă acolo ; sau s-ar fi putut să nu-mi fi amintit bine, poate să-i fi semănat numai, și-n realitate să fi fost imaginea mamei, sau a vreunei surori de-a ei. Nimerisem însă în plin. La vorbele mele a îngălbenit și-a făcut un gest de deochi. Mă așteptam la un șir de întrebări precipitate, cum de știam așa ceva, fiindcă în mod cert nu mă văzuse niciodată în casa ei. N-a spus însă nimic, a rămas ca împietrită la vestea unei nenorociri. Apoi a murmurat o rugăciune, o invocație, după cîte-am înțeles, adresată unei grecoaice Nemesis ; s-a ridicat după aceea, mi-a făcut semn să nu mă mișc, s-a îndepărtat apucînd-o de-a lungul țărmului și a dispărut.

N-am mai văzut-o niciodată. După cîteva zile însă Hostia m-a întrebat :

„Ce s-a petrecut între tine și Quartilla ? Mi-a scris de la Pompei să-ți spun că lucrarea e în curs de efectuare, așa cum ai spus tu, dar că ea nu știa încă nimic, că opera nu fusese încă începută atunci cînd a plecat ea la Baia. Ce mistere se ascund aici ? Ai grijă, dac-ai să te întîlnești iar cu ea. Eu am început să te bănuiesc de magie."

Biată Quartilla, calomniată ! În momentul acela probabil, în camera ei de culcare, regăsindu-și melancolia în imaginea de pe paviment, gîndea și ea la fel despre mine, cu aceeași spaimă ascunsă.

Capitolul al șaptelea

O curiozitate nestăvilită mă punea într-o continuă agitație, mă făcea să cutreier de la un capăt la altul Roma și împrejurimile, privind, cercetînd și comparînd.

Așa cum mi se întîmplase și la Napoli, aveam tot mai mult certitudinea că asist la ultimele momente ale unei societăți inteligente, de un extraordinar rafinament, care n-avea să-și mai găsească egal în istoria umanității, cel puțin pînă în secolul al douăzecilea. Decăzută din cauza propriei sale perfecțiuni, urmată de secole de grosolănie și de întuneric, avea să înflorească din nou după o mie și ceva de ani, într-o renaștere la fel de inteligentă, de sensibilă și de umană ; dar ca un fenomen limitat la numai cîteva cetăți sau regiuni, la puține elite sociale, într-o lume încă necivilizată, sfîșiată de lupte interne, cu populații ignorante, lipsite de orice obiceiuri alese. Abia după aceea, după trecerea altor secole, a reînceput un trudnic progres care ne-a condus spre mediocritatea secolului nostru, și el încă înapoiat față de acel secol întîi al erei noastre, cu toate invențiile lui magice care au învins spațiul și materia ; o epocă însă manifestînd tot mai multă repulsie față de exercitarea gîndirii și a logicii, mulțumindu-se doar să satisfacă viața, atunci cînd aceasta nu este total absorbită de un efort zilnic și orb de sclavi, cu impulsuri suscitate de manifestări tot atît de mecanice,

de spectacole cu foarte puțin mai umane decît acelea de circ, fără rațiune și fără noblețe.

Mă duceam des la termele de la Acque Albule înălțate de Agrippa, constructorul Panteonului, o fastuoasă construcție pătrată, cu patru cupole pe laturi unde se aflau cămărușele cu căzi pentru băi calde ; iar afară, printre porticuri și atrii cu pereții pictați, cu pavimente în mozaic, piscine vaste cu marmură pe margini și-mpodobite cu statui ale unor artiști ilustri. Eram un asiduu vizitator al stațiunii de la Acque Albule din secolul douăzeci ; o preferam mării de la Fregene și de la Castelfusano, de multe ori agitată, cu o plajă neagră de fier, plină de pietriș, prea aglomerată de lume și lipsită de umbră, afară de cea a pinetelor îndepărtate sub care aerul stagnează greu și neclintit. Acque Albule are, după cum se știe, miros de ouă stricate și culoarea albăstruie a sinelii ; același miros sulfuros pe care-l au unele puțuri din deșertul Irakului în vecinătatea cărora s-a descoperit petrol ; și numai asta ar mai lipsi ca să distrugă cu desăvîrșire cîmpia între Tivoli și Roma, puțurile cu petrol. Îmi plăcea la piscinele acelea curentul foarte rece de apă ; se-nalță de jur împrejur copaci falnici, platani, eucalipți, cenușari care dau permanent răcoare și pe care vîntul îi mîngîie cu o adiere ușoară. Îmi plăcea să înfrunt răceala apei cu o înfiorare plăcută, să înot în ea alene sau să mă las să plutesc pe spate, cu ochii pierduți în întinderea strălucitoare a cerului, așternut peste coroanele copacilor.

Mă duceam așadar cu plăcere acolo. N-o să mă mai reîntorc niciodată, însă acum, cînd am urcat la viața asta, și după ce am văzut termele lui Agrippa ; și pe împăratul Augustus sosind într-o dimineață întovărășit de o escortă restrînsă ; și cetățenii intrînd acolo fără să trebuiască să plătească biletul, săraci și bogați, meșteșugari, și filozofi, și cavaleri, avînd cu toții drept egal la vastele stabilimente, la săli, la aleile năpădite de lauri, de stejari,

de platani, unde lumea se plimba agale, deşi la început, sosit de puţină vreme în secolul acela şi avînd doar experienţa termelor de la oraş, am fost convins că cele de la Acque Albule erau un fel de club privat, rezervat doar persoanelor din cele mai înalte categorii sociale, senatori şi cavaleri.

Se deosebeau într-o singură privinţă de termele de la oraş : depărtarea lor de capitală le făcea să fie mai puţin populate, şi, prin largheţea nu ştiu cărui cavaler roman care-şi asumase sarcina respectivă, se intra în ele fără să se plătească nici măcar sfertul acela de as, o monedă neînsemnată şi accesibilă tuturor, care se plătea la cele mai populare terme din oraş. În rest, spectacolul şi aici, şi acolo era mai mult sau mai puţin acelaşi ; oameni de rînd şi senatori, patricieni şi plebei, oameni de la ţară şi de la oraş, bogaţi alături de săraci, se amestecau de-a valma, beneficiau în acelaşi mod de toate comodităţile, de frigidarium [1], de tepidarium [2], de piscinele cu apă caldă, de băile cu aburi, de sălile de gimnastică, de restaurante, de biblioteci, săli de conferinţe, toate instalaţiile care se găseau de exemplu şi la termele lui Agrippa. Bogaţii erau serviţi de numeroşi sclavi, cei mai înstăriţi de doi sau trei, iar săracii recurgeau la maseurii publici, la băieşi, la depilatori. În termele mai populate existau o groază de oratori, de saltimbanci, de jucători cu mingea care făceau gălăgie, de vînzători de cîrnaţi şi de plăcinte, din cauza cărora oamenii mai pretenţioşi preferau termele mai mici sau situate mai peste mînă, şi cu un public mai restrîns. Dar cel mai sărac şi cel mai bogat cetăţean şedeau alături fără nici o jenă, raporturile dintre cei care le frecventau erau prietenești şi pline de politeţe ; dacă un nevoiaş care ieşind din baia caldă îşi freca spinarea de perete ca să se maseze, fiindcă nu avea deloc bani ca să cumpere un sclav, ar fi primit în dar de la cineva un sclav, un pumn de sesterţi şi o togă, ar fi putut să stea alături

de orice patrician, și avînd maniere mult mai alese decît ale unui libert oarecare îmbogățit prea repede.

Îmi aduceam aminte de bărbații graşi pe care, prin 1950, îi întîlneam la Albule, deputați în parlament, bancheri, liber-profesioniști, despuiați sub jetul puternic al duşului, sau aşezați la măsuțele restaurantului cu burțile revărsate din chiloți, cu cîte-o femeiușcă alături, citind cîteodată de plictiseală cronica din *Messaggero* sau comentînd cu vecinul rezultatele meciului de fotbal. Îi comparam cu distinşii bărbați romani care, la umbra unui laur, sau pe treptele de marmoră ale atriului, ascultau cîte un autor care le citea primele capitole din vreo operă de-a lui sau puneau vreun sclav să le recite versuri din Homer sau dialoguri de Platon.

Cîteodată, e adevărat, dădeam însă peste altfel de scene, care-mi trezeau, dimpotrivă, sentimentul că mă aflam în mijlocul unei lumi cu totul străine, cu obiceiuri ciudate şi cu totul inimaginabile. Într-o zi, cînd mă aflam aproape de Porta Capena, am văzut apărînd o mare procesiune. În frunte mergeau pontifii — şi privindu-i, îmi veneau mereu în minte cardinalii Sfintei Biserici Romane —, importanți şi solemni în toga lor tivită cu o bandă lată din purpură, şi doi sau trei cu toga brodată, şi alături de ei unii cu cîte-o secure pentru sacrificii, alții cu cîte-o cădelniță cu apă lustrală ; iar pe cap cu o curioasă căciuliță ionică, din lînă, ca un fel de scufie de noapte, dacă nu s-ar fi terminat cu ceva asemănător cu vîrful unui ştiulete dezghiocat. În urma colegiului pontifilor venea un grup numeros de personaje importante, senatori, avocați, magistrați ; pe mulți dintre ei i-am recunoscut fiindcă-i văzusem în For, în Senat sau acasă la noi. Înaintau solemn, serioşi şi demni, în picioarele goale însă. Urma după aceea gloata dezordonată a oamenilor de rînd, şi ei în picioarele goale, numai în cămăşi ; adică, vreau să spun, numai cu tunica pe ei ; şi erau şi multe femei, care din

cînd în cînd şi pe neaşteptate îşi smulgeau părul revărsat în dezordine pe umeri şi pînă jos pe spate. În afară de treaba cu picioarele goale, aveam impresia că e o procesiune cum se văd atîtea în satele noastre din Sud, cu şiruri de femei care psalmodiază. Împins de curiozitate, am străbătut în grabă mulţimea şi m-am îndreptat spre capul cortegiului, unde unul din bărbaţii aceia importanţi pe care-i văzusem, un prieten de-al tatălui meu, îmi făcuse un semn în chip de salut. Cînd am ajuns lîngă dînsul mi-a spus : „Ori îi dai încălţămintea sclavului meu care e în spate, ori rămîi să faci pe spectatorul". Desigur ştia şi el, ca dealtfel întregul ordin senatorial de la Roma, de misterioasa mea boală. „Ai uitat pînă şi asta ? Este *nudipedalia* [3], procesiunea *ad pluvia petenda* [4]. Sînt patru luni de cînd nu plouă, uite ce uscat e cîmpul, şi pontifii merg să ia piatra miraculoasă."

M-am alăturat cortegiului. Am mers înainte cam o milă pe Via Appia ; gărzile opriseră sau făceau să devieze pe căile laterale traficul dens, care şi carete, trăsurile de piaţă, căruţele de călătorie, oamenii călări şi lecticele. Am ajuns la templul lui Martius Gravidus, şi-acolo procesiunea s-a oprit. Pontifii au înaintat şi s-au aşezat după un anumit ceremonial în jurul unei pietre cilindrice, lucioase, fără vîrstă, aşezată în picioare dinaintea intrării templului.

În ce-i priveşte pe pontifi, comparaţia cu cardinalii din zilele noastre nu prea se potriveşte. Majoritatea pontifilor acelora *maiores e minores* — *maiores* erau cei de neam aristocrat, iar *minores* ceilalţi — erau nişte flăcăi puternici şi vînjoşi şi era un adevărat păcat că erau scutiţi de serviciul militar datorită înaltei lor funcţii. O funcţie foarte solicitată dealtfel, şi-ţi trebuiau nişte recomandaţii cu totul speciale ca s-o ocupi ; într-atît erau de mari privilegiile rezervate corpului aceluia de pontifi. Aşadar, vlăjganii aceia de pontifi au alcătuit un pătrat în jurul

pietrei ; doi dintre ei cu o mișcare iute și îndemînatică au înșfăcat-o și, din ridicată cum ședea, au culcat-o la pămînt. Atunci cu toții de comun acord și printr-o mișcare spectaculoasă au trecut de partea cealaltă a pietrei întorcîndu-se cu spatele la templu ; și cîte patru deodată, și schimbîndu-se la fiecare sută de metri, au început să dea de-a rostogolul enormul bloc cilindric din piatră pe caldarîm, reținîndu-l de cîte ori drumul cobora, opintindu-se din răsputeri la el cînd drumul urca, întorcîndu-se din nou la Porta Capena și străbătînd mai departe orașul — cu procesiunea din spate devenită tot mai zgomotoasă, pînă sus la Capitolium. Acolo piatra a fost așezată din nou în picioare, pontifii și senatorii au pus sclavii să-i încalțe la loc și adunarea s-a risipit.

„*Petra manalis ista*", mi-a spus cel care mă pusese să-mi scot încălțămintea. „*Manalis quia facit manare aquas*[5]. Acum, că piatra asta a fost așezată pe Capitolium, dacă Jupiter nu ne trimite ploaie o să fie numai din cauza cruzimii lui, noi în ce ne privește ne-am făcut datoria."

Ploaia a venit într-adevăr. Și-a venit în cantitate atît de mare, încît după cincisprezece zile Tibrul a ieșit din albia lui și-a inundat o foarte mare porțiune din partea de jos a cetății ; se mergea cu barca în Forul roman, unde apa ajunsese de doi metri și jumătate. Și s-au năruit nu știu cîte magherniță de-ale plebei, rămînînd în picioare numai locuințele din cărămidă și de marmură. Timp de cîteva zile s-a vorbit peste tot numai de inundație. Augustus, spuneau prietenii mei din opoziție într-o dimineață la obișnuitul termopoliu, în loc să risipească nenumărate milioane ca să ridice temple ar fi mai bine să fi luat măsuri care să reglementeze cursul apelor. „Tibrul luat în sine e un fluviu pașnic, dar îl umflă și-l fac să inunde torenții prea numeroși din munte care se varsă în el ; există atîtea proiecte de deviere a torenților acelora

și de reglementare a cursului apelor prin rezervoare care să colecteze apa din perioada ploilor și s-o redistribuie apoi în lunile de secetă. Cine știe însă dacă vor putea copiii noștri să apuce să vadă lucrările acestea săvîrșite. Se vorbește numai de progres, în timp ce noi încă sîntem ca pe vremea regilor." Așa spuneau prietenii mei, iar eu îi ascultam și nu prea. Era o dimineață clară de primăvară, și rezemat de una din coloanele porticului de lîngă termopoliu, cu o cupă de absint în mînă, rămăsesem cu ochii pierduți către cerul pe care întîrziau nori grei și albi ; și, așa cum mi se întîmpla adesea în momentele de relaxare absolută, privind cerul și colinele, m-am îndepărtat în loc și-n timp, și niște amintiri extraordinar de clare m-au năpădit copleșindu-mă dintr-o depărtare de o mie nouă sute de ani, alungîndu-mi senzațiile mai proaspete ; m-am revăzut în biroul administratorului apelor de la Rovigo în noiembrie 1951, cînd priveam de la fereastră întinderea cenușie a apelor care făcuseră ca orașul să semene aproape cu o insulă, și ascultam cuvintele unui domn care ședea-n picioare în spatele unei mese lungi ; avea în față o hartă geografică, indica pe dînsa cînd un punct cînd altul, și spunea : „Padul, luat în sine, e un fluviu pașnic, îl umflă însă peste măsură numeroșii torenți din munte care se varsă în el ; ar trebui să se reglementeze cursul celor mai importanți prin rezervoare care să colecteze apa abundentă din anotimpurile ploioase și s-o redea fluviului în lunile secetoase. Poate copiii noștri s-apuce să vadă lucrările astea definitivate, și, în sfîrșit, atunci n-o să se mai poată vorbi de inundații"...

Într-o după-amiază mi-a sosit un răvaș de la Hostia, care-mi cerea să mă duc să cinez la dînsa, la ora a douăsprezecea ; destul de tîrziu pentru muritorii de rînd. În casa tatălui meu se servea masa cînd soarele era încă departe de asfințit, pe la ora a opta sau a noua. Cina

la care mă invitase însă Hostia, dealtfel masa principală a rafinaţilor şi a modernilor vremii, se numea *commissatio* [6], pe care, fiindcă nu-mi pierdusem obiceiul de a face calambururi, eu o tălmăceam prin „*como me satio*", o ditamai cină cu lume veselă şi uşuratică. „Vom fi doar cîţiva", glăsuia tăbliţa, „nici o faţă simandicoasă şi toţi cu o poftă nebună să ne distrăm. Dacă nu vii te-am şters din graţiile mele."

Am ieşit din casă ceva mai tîrziu decît trebuia. Păşeam agale pe străzile înţesate de lumea care se grăbea să se întoarcă acasă de la terme, de la cinele din casele prietenilor sau de la plimbare. Înaintea mea mergea un sclav care mă ajuta să-mi croiesc drum acolo unde înghesuiala era mai mare, iar un altul, foarte tînăr, mă urma trebuind să rămînă după aceea în apropierea mea tot timpul cît avea să dureze masa, un greculeţ elegant, pieptănat frumos şi care-mi ducea sandalele şi *synthesis* ; pe aceasta din urmă ţi-o dădea de obicei gazda, dar în seara respectivă mergeam în casa unei femei singure şi nu puteam pretinde să aibă dînsa grijă de lucruri de felul ăsta, cu atît mai mult cu cît era vorba de un prieten vechi ca mine. Pe atunci se considera că era necesar să te simţi comod mai cu seamă la masă ; dacă le-aş fi spus comesenilor mei că avea să vină o vreme în care, ca să stai la masă cu oameni binecrescuţi, era necesar să te închizi într-o cămaşă strîmtă, într-o haină mulată pe corp, înfăşurîndu-ţi şi strîngîndu-ţi tare grumazul, ar fi fost convinşi că se pregătea o perioadă de barbarie. Acolo, dimpotrivă, sosind în casa amfitrioanei, toţi îşi scoteau toga şi îşi puneau pe dedesubt o tunică uşoară sau chiar, în sezonul cald pe pielea goală, aşa-numita *synthesis*, care era chiar ca o haină sintetică ; o cămaşă uşoară şi desfăcută în care puteai sta comod şi răcorit toată seara. Iar bărbaţii în vîrstă, lacomii cei graşi, cei cărora vinul şi mîncarea li se transformau în sudoare mai repede decît li se urcau la

cap, își schimbau acea *synthesis* de două-trei ori în timpul mesei ; de fiecare dată sosea sclavul cu veșmîntul călcat proaspăt, scoțîndu-l de pe trupul revărsat pe cel dinainte, deja pătruns de sudoare.

Era o seară senină de mai și cerul, în așteptarea lunii, avea culoarea sidefului pal. Era ora care se numea *prima face* [7], atunci cînd lumina crepusculului persista, dar cînd oamenii mai bătrîni care se întorc de la terme, sau după ce au cinat în casa unor prieteni, încep să le ceară sclavilor să aprindă torțele ca nu cumva privirea lor slăbită să-i facă să se împiedice. De-abia intrasem în atriumul din casa Hostiei și priveam în jurul meu căutînd-o pe stăpîna casei, cînd m-am trezit că se aruncă asupra mea o femeie foarte tînără care mi-a aplicat pe neașteptate pe gură o sărutare cu miros de vin grecesc, amețindu-mă în același timp cu un parfum puternic. Mi-a trebuit un timp ca s-o recunosc ; era nepoata lui Augustus, Iulia, pe care n-o mai văzusem deloc din ziua aceea din casa împăratului. Mă simțeam încurcat și-n același timp măgulit de primirea aceea impetuoasă, fata nu mă mai slăbea deloc și din cînd în cînd iar mă săruta ; am simțit ațintită asupră-mi privirea ironică a Hostiei, căreia-i jurasem întotdeauna să-i fiu credincios, și era adevărat, nu puteam să pun la socoteală legătura devenită de-acum firească cu tînăra sclavă greacă, și, ceea ce era mai rău, am băgat de seamă că devenisem obiectul animozității unui vlăjgan tînăr, înalt și blond, cu un păr ciudat pieptănat, ridicat în față ; un tip de gladiator sau de străin, cu niște mușchi cu care putea să urnească el singur *pietra manalis*. În sfîrșit Julietta a avut bunul-simț să le explice musafirilor că eu eram nici mai mult nici mai puțin decît preaiubitul ei verișor, cam îndepărtat, dar oricum verișor, și că nu mă văzuse de atîta vreme, din vremea bolii, cum, oare nu știau tinerii de față că eu îmi pierdusem memoria ? Și m-a felicitat pentru faptul că-mi recăpătasem sănătatea ; iar sărutările

acelea pe gură erau unul din drepturile ei de vară, doar trebuiau să știe și ignoranții aceia de provinciali că a te săruta pe gură în timpuri străvechi constituia un drept și-o datorie a celor din aceeași familie sau înrudiți pînă la verii de gradul trei.

Vorbind astfel m-a pus să mă așez alături de dînsa, strîngîndu-mă de mînă cu un gest posesiv ; iar eu am început să mă uit în jur ca să văd cine erau comesenii. Erau mai mult sau mai puțin oamenii pe care mă așteptam să-i găsesc acolo și pe care în parte îi cunoșteam. Cîțiva tineri provinciali, sosiți la Roma cu o groază de bani cu care nu știau ce să facă și cu recomandații care nu le serveau decît ca să fie invitați ici și colo, trei-patru patricieni care aspirau la cîte-o funcție politică sau care se ocupau trîndav de proprietățile lor de la țară ; cîteva fete din cele mai bune familii, tinere sau foarte tinere, majoritatea deja divorțate de cîte un prim soț, altele însă nemăritate, dar emancipate de multă vreme și care se deosebeau de femeile măritate printr-un limbaj și prin niște gesturi mult mai libere. Învățasem deja, în sînul cinstitei și tradiționalistei mele familii, că societatea aceasta ușuratică și coruptă, care se ocupa de poeți numai cu condiția să fi scris versuri erotice, care prefera să vorbească despre spectacolele de circ și despre performanțele conducătorilor de bige și ale gladiatorilor decît despre literatură și despre politică, era un produs al noii epoci, de pe timpul războaielor civile. Era un adevărat abis între fetele acestea și mamele lor ; a căror majoritate, în special acelea din familiile cele mai nobile, își făceau o datorie de onoare din a nu ieși din casă decît la sărbătorile solemne, iar în casă își petreceau ziua supraveghind sclavii și sclavele, conducînd atelierele casnice, felul în care se cocea pîinea, se țesea pînza. Și Livia, soția lui Augustus, făcea așa ; dar cu ce expresie scandalizată își cobora repede glasul maică-

mea dacă venea vorba despre celelalte femei din familia imperială, una mai rău decît alta, spunea ea.

Printre persoanele pe care le vedeam pentru prima oară am remarcat un tînăr brun și slab, cu o chelie lucitoare care-i ilumina întreaga față și-i dădea un aer poate mult mai inteligent decît ar fi meritat în realitate. Luase cuvintele Iuliei drept o provocare — mi s-a spus după aceea că era un cercetător al vechilor analiști și că-și propusese să scrie o istorie care să-l învețe o dată pentru totdeauna pe Titus Livius ce înseamnă adevărul (în fond și tatăl meu judeca la fel cu el), dar amîna de pe o zi pe alta treaba aceea dificilă, ocupat pînă peste cap cum era să facă curte fetelor și femeilor de orice categorie — și cu niște cuvinte cît se poate de căutate și cu un frumos accent partenopeic a început să-i spună : „Ești mai mult decît ignorantă, preastimată și nobilă Iulia, ai avut o instrucțiune cît se poate de proastă. Sărutatul femeilor din familie pe gură a fost în vremea regilor un drept și o datorie totodată pentru *pater familias*[8] și pentru rudele de sex masculin din casă, femeile nu aveau nici un drept de felul ăsta. Și știi de ce am spus „drept și datorie" totodată ? Fiindcă, sărutîndu-și în felul ăsta femeile pe gură, se asigurau după mirosul răsuflării lor că n-au băut vin. Vinul era interzis cu severitate femeilor ; doar cel mult în zilele de sărbătoare le era îngăduit un păhărel de vin dulce.

„N-aș vrea să fi trăit pe vremea regilor", a spus o față cu un păr bogat, arămiu, pe care-l purta despletit pînă la mijlocul spatelui, și, punînd un sclav să-i dea un pahar cu vin grecesc, a adăugat cu voce visătoare, „și nici pe vremea republicii, și nici pe vremea mamei mele sau a surorii ei, care-și iroseşte și acum ultimii ei ani de femeie frumoasă făcînd pe vestala, *miserrima, infecunda, infelicissima*[9]."

Și fata cocheta cu vreo doi-trei tineri din jur, fără să fie deplasată, dar cu o extraordinară încredere ; își desfă-

cuse veşmîntul în spate, şi, sub arămiul pletelor, goliciunea braţului şi a spatelui strălucea ca marmura, trezind pofte nerăbdătoare, *sex appeal,* cum am spune noi, *baskanía* cum spuneau pe greceşte prietenii mei, vorbind jargonul la modă, şi era înconjurată ca de un halou. Mă fermeca mai cu seamă coama aceea a ei roşie ca focul ; prin comparaţie, căpşorul brun şi ciufulit al Iuliei mi se părea cu totul neglijabil. Iulia a observat privirea mea rătăcitoare.

„E frumos părul Martiei, nu-i aşa că-ţi place ? Ştii unde l-a cumpărat ? La porticul lui Minucio, la marsiliez. Are cele mai frumoase peruci din lume, le face cu părul germanelor şi costă o avere. Am şi eu două acasă, una roşcată ca asta, alta blond-cenuşie, dacă aş fi bănuit că părul barbarelor te impresionează aşa de tare mi-aş fi pus şi eu una. Eu pot să stau însă şi cu părul meu, fără perucă, Martia însă nu, sărăcuţa, e pe jumătate chelă."

Tînărul cel pleşuv îşi reluase subiectele din istoria veche şi le dezvolta. Alături de Martia se afla un caraghios slăbănog, cu privirea pierdută de miop, dar cu o înfăţişare vioaie şi spirituală. Răspunzînd la o replică a Martiei, pe care n-o sesizasem, a spus :

„Ai dreptate, Martia. Chiar păstrîndu-se caste, femeile acelea din vechime nu prea făceau întotdeauna o afacere bună. Soţia lui Caius Duilius a crezut pînă la sfîrşitul zilelor ei că toţi bărbaţii aveau răsuflarea rău mirositoare fiindcă aşa o avea bărbatu-său, şi nu-l mai încercase niciodată pe altul afară de el."

Tînărul chel a zîmbit cu indulgenţă, dînd de înţeles că ăsta era un fapt binecunoscut ; apoi a început din nou să peroreze şi, cînd a ajuns la prohibiţia vinului, a citat un scriitor antic ca să arate să strămoşii aceia severi, ca să-şi consoleze femeile de prohibiţia vinului, le dăduseră voie să-şi facă în schimb părul blond. „Nu e o concesie prea mare", a spus Martia. „Ar fi fost grozav să trebuiască să renunţ la vin ca să mi se dea voie să port părul ăsta

al meu teribil și atît de costisitor." Și cu un gest neașteptat și-a scos peruca. Am rămas uimiți, toți cei care-o vedeam pentru prima dată pe Martia. Eu, mai ales, fiindcă era cu totul altfel decît cheală, așa cum voise să mă facă să cred Iulia, convinsă că prietena ei n-avea să se arate cu părul ei natural toată seara aceea ; avea un păr des și încrețit mărunt, foarte negru, cu niște ondulații atît de fine după ce fuseseră maltratate de strînsoarea perucii, încît era cît pe ce să cred că și aceea era o perucă. Mai mult decît toți se minuna însă vlăjganul cel înalt și blond, care binc-înțeles că nu știa nimic de perucă și crezuse probabil pînă atunci că Martia era o fată din neamul lui, o celtă sau o gală, sau o germană, sau o britană, ce-o fi fost ea. Mai tîrziu Hostia mi-a spus că era un prinț german care obținuse proaspăt cetățenia romană și venise la Roma invitat de Senat.

„Nu", repeta Martia, care-și chemase o sclavă ca să-i aranjeze din nou peruca pe cap și-i urmărea mișcările privindu-se într-o oglindă de metal împodobită cu pietre prețioase, „nu, nu mi-ar fi plăcut deloc să trăiesc în vremurile acelea barbare." Apoi, mulțumită de felul în care-i fusese aranjată din nou peruca pe cap, a dat oglinda sclavei ca să i-o țină și-a început să-și refacă fardul ; a luat dintr-o cutiuță mică o cremă albă pe care și-a aplicat-o încet pe față, apoi dintr-o alta o pudră roz pe care și-a întins-o cu mare artă pe obraji.

„Recte dicis, Martia", a spus tînărul miop care părea să fi venit acolo numai ca să-i dea dreptate seducătoarei. „Prea aspre legi pentru voi, fetele, dac-ar fi fost să trăiți în vremurile acelea. Cunoașteți cu toții povestea nefericitei Virginia, ucisă de tatăl ei numai pentru faptul că scîrbosul acela de străstrăstrăbunic al iubitei noastre Claudia, care se află aici de față, decemvirul Appius Claudius, începuse să-i dea tîrcoale. Dar poate că nu știți povestea lui Publius Mevius, care a pus să fie omorît libertul lui favorit

pentru faptul că sărutase cu cele mai bune intenții pe o fată a lui ajunsă la vîrsta măritișului, fiindcă, a spus el, fiica mea trebuie să-i aducă soțului ei nu numai o virginitate neprihănită, ci și sărutări lipsite de orice pată și o piele pe care să n-o fi atins nimeni, nici măcar cu răsuflarea."

„Ce noroc", a exclamat un altul lucios și rotofei, „că asemenea concepții barbare cu privire la virginitate și la pudoare sînt lucruri care țin de-acum de domeniul trecutului."

Atunci am căpătat și eu curaj : și, martor al anumitor experiențe din vremea mea și părîndu-mi-se imposibil ca în douăzeci de secole să nu se fi făcut nici un progres în domeniul ăsta, cu toate că nu aveam nici o experiență a locurilor pe care-mi propuneam să le citez, am spus :

„Și totuși mi se pare că am auzit spunîndu-se că mai persistă încă în anumite părți ale Italiei, în Campania, în Sicilia, aceleași obiceiuri rigide în virtutea cărora Virginius și-a ucis fata. Ba mi s-a spus chiar că în părțile acelea există mentalitatea că o fată care și-a pierdut virginitatea, chiar dacă a fost constrînsă sau amăgită, trebuie să fie ucisă, fiindcă este pătată pentru totdeauna, și-n orice caz e socotită nedemnă să devină soția unui cetățean roman."

Cuvintele mele au stîrnit rîsul tuturor.

„*Quis ti narravit istas fabulas ?*" [10] a zis Cornelius Macula, tînărul napolitan chel. „Oare în secolul nostru se poate să mai existe încă oameni, crescuți în legile și-n civilizația noastră, care să considere vinovată o fată pentru o violență pe care a trebuit s-o îndure ?" Am rămas confuz, nu știam ce să spun, nu puteam doar să citez cazuri din secolul meu, care li s-ar fi părut prea dure și necivilizate acelor noi contemporani ; nici să le povestesc, printre multe altele, cazul tînărului calabrez care a vrut să se logodească cu o fată cuminte, dar tatăl lui i-a interzis,

fiindcă fata fusese logodită mai înainte cu altul, și cine știe ce-or fi făcut în timpul cît a durat logodna, și numai pentru acest singur fapt ea era nedemnă să intre într-o familie cinstită ; și nici să le traduc cuvintele lui Stendhal : *„Opinion publique de 1822.* (Și din 1954.) *Un homme de trente ans séduit une jeune personne, de quinze ans, c'est la jeune personne qui est déshonorée“* [11].

Hostia avea o casă plină cu statui, cu ornamente, cu mozaicuri de mare valoare și cu pereții pictați de artiști foarte moderni, care, în locul tablourilor de gen de modă veche sau al decorațiilor cu ghirlande și cu peisaje, adoptaseră o manieră numai de formă și de culoare, mari spații policrome îmbinate cu gust, mărginite de linii drepte și late și nimic altceva. În sala de masă, în locul obișnuitelor triclinii, am dat peste un pat foarte lung și arcuit pe care ne-am putut întinde toți cîți eram, tolăniți unii lîngă alții ; stăteam cam înghesuiți, dar, fiindcă alterna un bărbat cu o femeie, înghesuiala aceea era plăcută. Masa, la fel de lungă, urma și ea forma arcuită a patului. Bucătarul Hostiei trebuie să fi fost un poet, fiindcă varia felurile într-un mod deosebit de plăcut, ne trimitea pe masă niște feluri necunoscute ale căror ingrediente erau greu de identificat, și cu toate astea erau delicioase, iar altele în care amestecase cu multă îndrăzneală gusturi deosebite și constrastante. La începutul mesei, atunci cînd palatul era încă neatins și apetitul mare, cele mai multe laude le-a suscitat o mîncare alcătuită în chipul următor : pe fundul platoului erau sturzi curățați de oase și barbuni fără oase puși împreună într-un sos gros și iute, nu atît de iute însă încît să acopere gustul cărnii : iar deasupra un strat gros de fructe de mare de tot felul, stridii, scoici, moluște scoase din cochilii și cufundate într-o pastă făcută din nenumărați arici de mare. Și, desigur, rafinata gazdă îi alesese cu o grijă deosebită și pe tinerii sclavi folosiți pentru diverse servicii, ca să pună și să ia farfuriile, să

aducă apă pentru spălarea mîinilor după fiecare fel de mîncare, să toarne vinul din recipientele în care fusese amestecat cu apă călduță, să reîmprospăteze coroanele de flori de pe cap.

Banchetul s-a desfășurat o bună bucată de timp într-un mod foarte civilizat, cu toate ceremoniile tradiționale și cu divertismente rafinate ; în prima oră conversația fusese sclipitoare și spirituală, chiar dacă vinul și mîncarea aprinseseră imaginația ; vecina mea din stînga, Iulia, nu scăpa nici o ocazie ca să mă sărute pe gură, și chiar de la început îmi luase mîna și mi-o dusese la pieptul ei, așa cum făcuse și Hostia în prima zi în care ne întîlnisem, și m-am gîndit că era poate un obicei foarte răspîndit printre fetele acelea ca să-și încurajeze vecinul timid sau ca să-i spulbere îndoielile pe care le-ar fi putut avea el cu privire la darurile ascunse ale partenerei lui. Banchetul era înviorat de muzică, de flautiști și cîntăreți la țiteră ; a urmat apoi un actor care ne-a recitat poezii din Ovidius, din Lucius Cassius, din Vibius Flaccus, niște poeți excelenți ; Hostia a cerut și ea s-asculte una de Propertius, chiar pe aceea care mi-a venit în minte în prima noapte petrecută alături de dînsa, și-n care se invoca noaptea înstelată și culcușul cald ; și-a plîns, și s-a înduioșat, și a dispărut după aceea o bucată de vreme, și s-a întors cu un veșmînt nou, și cu o față iluminată de fericire, și-a venit alergînd la locul unde ședeam eu, și mi-a strivit buzele cu o sărutare lascivă și prelungă. „Distrează-te cît poftești cu Iulia, dar nu pleca împreună cu ceilalți", mi-a șoptit la ureche fără să audă Iulia, care-n momentul acela era ocupată cu vecinul ei, soldățoiul german ; voia să-l potolească, dar flăcăul era din ce în ce mai gelos, se uita la mine cu o privire feroce, ce noroc, mă gîndeam cu, că n-are spada la șold, altminterea unul dintre noi ar sfîrși-o rău. Cît a lipsit Hostia, Cornelius Macula l-a mustrat pe recitator că nu știe să citească bine versurile și ne-a declamat el însuși cîteva, de un poet pe

care nu-l cunoșteam, excelente după cît mi-am putut da seama, moderne, fără mitologie, fără aluzii savante. După aceea a urmat un balet de spaniole din Cadix. Pe vremea aceea gaditanele erau la modă la Roma, dansau punctînd ritmul cu castaniete, fluturîndu-și fustele largi, deasupra cărora își săltau sînii îndrăzneți, și aplecîndu-se pe spate pînă cînd atingeau pămîntul cu pletele lungi.

După două sau trei ore eram cu toții amețiți, majoritatea sclavilor dispăruseră și perechile se sărutau fără nici o jenă ; Iulia a fost ridicată de pe pat la un moment dat de către soldățoi și mărturisesc că chestia asta m-a cam iritat, n-aveam nici un motiv, dar m-a iritat totuși ; apoi am văzut cu mare ușurare că voise numai să-și bată joc de nemțălău, s-a lăsat ridicată în brațe, neamțul a dus-o așa alergînd pînă la ușa unei camere de culcare care se afla în față ; acolo s-a aplecat cu gura lacomă asupra ei care i-a ars o palmă de-a răsunat și s-a smucit din strînsoarea lui, întorcîndu-se repede la locul ei, agilă ca o dansatoare, cu un zîmbet imperceptibil pe figură. „Acum o să mă sărute pe mine", mă gîndeam eu, „și să vedem dacă neamțul rabdă afrontul ăsta." Nu m-a sărutat, s-a mulțumit să-mi ciufulească părul tolănindu-se alături de mine ; și s-a întors și nemțălăul, și s-a lungit și el de partea cealaltă. I-a ciufulit și lui părul, și s-a făcut din nou pace în colțul nostru. În fond, exista o anumită delicatețe în jocurile și-n vorbele noastre.

Acum se făcuse noapte tîrziu, și eu așteptam ca Hostia să-și conducă musafirii și să mă rețină la ea ; de pe vremea Baiei nu mai avusesem ocazia să rămînem în doi și băgasem de seamă cu plăcere că se eschivase în permanență de la gesturi prea intime, și chiar dacă a dat ocazia să fie luată în brațe din cînd în cînd, nu dispăruse niciodată din tricliniu. În momentul ăsta a intervenit însă un lucru neprevăzut. „*Praetor ad Illyricis terris*", va spune cititorul ca să mă ia în zeflemea. Chiar așa. Pretorul acela

avea mania să pice pe neașteptate, fără să se anunțe nici măcar cu un bilețel ; cu toate că avea destui curieri iuți, *celeriferi,* la dispoziția lui. Realitatea era că sosea pe neașteptate ca s-o țină pe Hostia mereu în alerta unei eventuale sosiri a lui, și, pe de altă parte, credul cum era, ca să aibă mereu noi dovezi că-i era cît se poate de credincioasă și devotată. De data asta însă vestea sosirii lui a ajuns cu mult înainte de el, și Hostia a avut tot răgazul să ne expedieze și să facă să dispară urmele banchetului. Unul din sclavii din casă îl văzuse pe pretor sosind cu trăsura la poarta Collina ; și alergase pe ulicioare și pe scurtături ca s-o anunțe pe sclava personală a Hostiei cu mai bine de jumătate de oră înainte.

Și ne-am trezit cu toții aruncați în stradă ; și nimeni n-avea chef să meargă să se culce, iar femeile și mai puțin. În jurul nostru, se aflau sclavii cu torțe și purtătorii de lectice pentru femei ; și tînărul cel voluptos care se trăgea din ginta Quintilia pusese să-i fie adusă lectica. Luna strălucea sus în mijlocul cerului și femeile începură să strige că nu era nici o nevoie de sclavi, că voiau să meargă prin oraș să se distreze fără coada aceea după ele, care prea le-ar fi bătut la ochi paznicilor de noapte. E adevărat însă că dinspre partea paznicilor nu prea aveau să se sinchisească prietenii Iuliei, așa cum am constatat mai tîrziu. În orice caz, și Iulia a fost de acord să concediem sclavii ; *„tot servi"*, spunea ea pe șoptite, *„tot inimici"* [12]. S-a hotărît ca sclavii cu lecticile să ne urmeze doar la o oarecare distanță, ca-n felul ăsta femeile să se poată întoarce comod acasă atunci cînd aveau să se satură de plimbare. Am flecărit mult dinaintea casei pînă cînd Hostia ne-a trimis vorbă să plecăm de acolo ; avea dreptate și ne-am dus într-o mică piață din apropiere ca să discutăm cu privire la programul nopții aceleia. Tînărul napolitan ne-a propus o distracție, trebuie să mărturisesc nu prea de bun-gust, dar care constituia noul sport al tinerilor spirituali,

şi anume să mergem prin cîrciumile de rînd şi să-l păcălim pe cîrciumar prefăcîndu-ne beţi, să dăm pe gît în neştire vin, să-l vărsăm în mare parte pe jos, să spargem amfore şi cupe de pămînt şi să ne prefacem că vrem s-o luăm la sănătoasa fără să plătim nici consumaţia, nici daunele. *„Iammu in popinas calices frangere“* [13], repeta tînărul. Alţii însă propuneau să facem o farsă acasă la un prieten de-al lor, care de-o bucată de vreme nu se mai arăta, îi sosise o fată din provincie şi şi-o păstra lacom numai pentru dînsul, stînd închis în casă de dimineaţa pînă seara. Deodată însă Iulia, cuprinsă de o frenezie neaşteptată, ne-a impus tuturor tăcere şi-a început să declame de parc-ar fi fost pe scenă.

„Să mergem în For. Sub nasul bunicului meu Augustus — *magister morum* [14] de nevoie, fiindcă e un bătrîn ramolit de-acum —, asta e noaptea în care o să agăţ şi eu o coroană de braţul lui Marsias, şi nu vă spun cu concursul căruia dintre voi, *pilosi*, aşa încît cine mă iubeşte mă urmează, şi Martia şi Domitilla şi Claudia şi Annia ar face bine să se ia şi ele după exemplul meu ; iar tu, verişorule, dacă nu vrei să fac să fii expediat la graniţa Imperiului de către bunicul meu, care are mania asta, ai să fii cel dintîi care o să mă urmeze. Înainte, cu toţii spre patul nupţial al mamei mele, spre patul nupţial al mamei mele !“

Şi aşa ne-am pus în mişcare ; în număr ceva mai restrîns, fiindcă bondocul o ştersese, pretextînd nişte treburi urgente pentru a doua zi în zori. Iulia s-a lăsat luată de braţ şi mai mult tîrîtă de către german, iar eu m-am trezit alături de mine din nou cu Claudia, care mi-a explicat imediat povestea strigătului aceluia al Iuliei : „Spre patul nupţial al mamei mele !“ Cred că e inutil să-i mai amintesc doctului cititor că mama Juliettei era tocmai Iulia Major, unica fiică a lui Augustus, cea care începea de mai mulţi ani în exil. Într-o zi, mai înainte ca

Iulia să fi fost exilată, Augustus a anunţat personal poporului de la tribuna rostrată [15] din For promulgarea foarte apropiată a unei legi care urma să pedepsească sever adulterul. Şi, cu această ocazie, poporul, bine îndoctrinat dinainte, a început să-i dea titlul acela care-o făcea atîta să rîdă pe mica Iulia, „restaurator al obiceiurilor", „*magister morum*". Or, în aceeaşi seară, după discursul de la tribuna rostrată, Iulia Major se dusese în For cu o şleahtă de oameni veseli după ea, aşa cum eram şi noi la distanţă de zece sau de cincisprezece ani.

„Iulia era într-adevăr în formă în seara aceea", spunea Claudia, „unul dintre curtezanii ei a fost primul meu bărbat, pe care l-am lăsat însă imediat fiindcă era prea bătrîn ; probabil că noaptea aceea fusese singurul eveniment din viaţa lui şi nu mai contenea să-mi povestească amănuntele. Iulia s-a urcat pe tribună şi-a-nceput să declame, imitînd accentul şi stilul tatălui ei în timp ce anunţa promulgarea legii. După care a continuat cu vocea ei naturală : «Iată ce efect are asupra mea legea adulteriilor. Înainte, vajnici cetăţeni, hai, sus, nepoţi ai lui Romulus, cu toţii pe tribuna moralistului ! Hai, sus, cine vine la rînd, sub nasul moralistului de Augustus !»"

Asta-mi povestea Claudia în timp ce mergeam în noapte pe străzile luminate de lună sau întretăiate de umbre clare. Oamenii dormeau cu toţii de mult, în ville, în casele mari care erau date cu chirie sau în cocioabele cele mai mizerabile ; mai exista însă cineva treaz şi trebuie să mai fi fost vreo cîrciumă deschisă fiindcă veneau de departe frînturi pierdute de cîntece şi glasuri de zurbagii.

„Şi ce e cu coroana care trebuie agăţată de braţul lui Marsias ?"

„Nu-i deloc originală Julietta noastră. Şi asta i se atribuie tot mamei ei. În faţa rostrelor se află statuia aceea a lui Marsias, ţi-o aminteşti ? E silenul acela cu braţul întins, care se găseşte alături de cei trei copaci

sacri. Iulia Major luase obiceiul ca, de fiecare dată cînd își lua un nou amant, să se ducă și să agațe o coroană de brațul statuii. În noaptea aceea, pretindea bărbatul meu, era și a lui acolo".

Deodată liniștea nopții a fost tulburată de o zarvă nedesluşită, tot mai puternică pe măsură ce înaintam ; și, ieșind de pe o ulicioară pe o esplanadă care domina Forul și cartierele vecine din partea de jos a orașului, am văzut focul unui incendiu[16] puțin mai jos, și-n jur o întreagă forfotă de umbre, și lume care striga sau ieșea la ferestre sau alerga spre vîlvătaia de flăcări. Unul dintre nenumăratele incendii, pentru care exista un corp de pompieri de șapte sau opt mii de oameni ; era un spectacol destul de obișnuit și care nu putea să ne atragă, totuși cineva a propus să mergem să vedem ; poate o fi vreo fată frumoasă care s-o fi salvat, săraca, goală din foc, a spus cineva. Și-n felul ăsta grupul s-a despărțit în două ; unii s-au îndreptat în grabă către foc, iar Iulia i-a silit pe cei rămași s-o urmeze pe altă stradă.

„Bineînțeles, Crassus nu rezistă, dacă vede un incendiu trebuie să alerge repede, pe lîngă curiozitatea de a vedea o fată fără cămașă, mai e și vocea sîngelui !" a zis Iulia, și toți au izbucnit în rîs, numai eu singur n-am priceput hazul aluziei. Claudia și-a închipuit însă că aveam nevoie de lămuriri ; și-n vreme ce-i urmam pe Iulia și pe ceilalți în jos, pe un șir de trepte care coborau înspre Circus Maximus, mi-a spus :

„În fond, ce noroc ar fi fost pentru tine amnezia asta, care te-a făcut să uiți de atîtea lucruri, dacă noi nu ne-am străduit atîta ca să ți le reamintim. Crassus ăsta e nepotul lui Marcus Licinius Crassus, triumvirul, cel care a murit ucis de parți, după înfrîngere."

„Asta o știu", am spus eu.

„Și știi și că Crassus n-a avut alt merit în afară de acela de a fi fost dezgustător de bogat ?"

„Și asta o știu.“ („Crassus, spune-ne, că tu știi, ce miros are aurul ?“)

„Și știi și cum a făcut bani ? Ei uite, asta nu-ți mai amintești. Trebuie să știi deci că, aproximativ cu un secol înaintea lui Augustus, s-a gîndit și dînsul să creeze un corp de pompieri, dar sub conducerea lui : vreo cinci-șase sute de sclavi, de meserie zidari, foarte pricepuți să dărîme ziduri și să le construiască la loc ; și cînd izbucnea vreun incendiu alerga degrabă cu toți oamenii lui, care, în loc să se-ngrijească să stingă focul, dărîmau casele din apropiere ca nu cumva focul să se extindă, și-n timpul acela nefericiților proprietari ai caselor plîngeau și spuneau : cine ne va despăgubi de tot ce-am pierdut ? Atunci venea Crassus și le cumpăra acolo, la fața locului, numărîndu-le banii, casa arsă și pe cele dărîmate, terenul și ruinele, ieftin, pe nimica toată și repede ; și ridica iar și făcea din nou alte case mari, pe care le închiria, și valoarea terenului creștea de o sută de ori, și așa a devenit în scurt timp proprietar pe mai bine de jumătate din Roma. Iată de ce vorbește Iulia de vocea sîngelui la Crassus al nostru.“

Era plăcută conversația cu Claudia, mă cucerea felul ei atît de măsurat de a se comporta și delicatețea cu care pronunța obscenități nemaipomenite ; expresii grosolane care se-aud doar la răspîntii, la periferie și la circ, sunau pe buzele ei ca niște perle poetice. Acum Iulia mi se părea prada definitivă a germanului (tînărul miop dispăruse după incendiu, luînd-o cu dînsul și pe juna Domitilla, cu același zel plin de nerăbdare cu care-o cucerise și pe Claudia în timpul banchetului ; pe Domitilla nu v-am descris-o, era ca un fel de Claudie, dar mai subțirică, mai simplă, mai tăcută ; poate că tînărul miop nici nu băgase de seamă diferența dintre ele, și credea că-i făcea curte tot Claudiei). Pe neașteptate însă, voluntară și autoritară, Iulia a ales-o din grup pe Martia și aproape că a aruncat-o în brațele

neamțului, impunîndu-le, ei să nu se împotrivească, iar lui să se ocupe de dînsa — eu mă aflam departe și n-am auzit cuvintele, gesturile însă erau elocvente.

Germanul era cu siguranță foarte aprins după Iulia și, desigur, măgulit să poată spera favorurile unei fete din neam imperial ; dar probabil că-i era și o teamă nebună de dînsa ; Iulia amenința în dreapta și-n stînga, la cel mai mic pretext, ca regina de cupă din *Alice în Țara Minunilor*, nu c-o să pună să i se taie capul celui care n-o va asculta, ci c-o să-l facă pe bunicul ei să-l exileze ; și-n cazul de față, c-o să pună să fie expediat din nou, nici mai mult, nici mai puțin, decît în înspăimîntătoarea Germanie, despre care se știa, din relatările soldaților ce se-ntorceau de acolo, că era o țară întunecată, tristă, mlăștinoasă, cu cerul acoperit în permanență de nori. În realitate însă, o anumită putere avea într-adevăr, dacă nu asupra bunicului, în schimb asupra acelora care-i stăteau în preajmă ; așa cum am constatat ceva mai tîrziu. A venit și s-a agățat de brațul meu, după obișnuita sărutare umedă pe gură, și deodată am văzut-o pe Claudia departe, plecînd tăcută de lîngă mine, fără măcar să mă mai salute, și alăturîndu-se tînărului chel care fusese mai înainte cu Martia. Iată, așadar, cum aveau să ia sfîrșit aventurile nopții aceleia. Iulia nu se cheltuise în casa Hostiei, dar cu certa intenție să se descarce asupra mea. Fără să mă laud, îndrăznesc să afirm că alesese cea mai bună smochină din coș. Puteam să gîndesc așa cu o îndreptățită mîndrie, avînd în vedere că trupul respectiv nu era al meu. Timiditatea mea naturală constituia, pentru fata aceea deșănțată, un stimulent în plus. Succesul pe care-l aveam la femei, mai ales în acei primi ani, îl datoram cu siguranță în bună parte unei anumite aure misterioase pe care-o adusesem cu mine din cealaltă lume ; sau unei foarte deosebite tehnici amoroase, dacă pot spune așa, neașteptatului meu fel de a

face avansuri, reacţiilor pe care le aveam la o atitudine rezervată sau îmbietoare, şi care nu erau ale celor de vîrsta mea din secolul respectiv. Pe de altă parte, cînd o femeie îmi dădea să înţeleg că-i plăceam, nu izbuteam să mă eliberez de senzaţia, puţin umilitoare, că aveam pe mine o uniformă ţipătoare, pene şi podoabe care nu-mi aparţineau, şi că numai datorită accesoriilor acelora mă privea dînsa cu ochi lacomi.

În concluzie, Iulia intenţiona să mă jertfească pe tribuna rostrată, aşa cum făcuse şi mamă-sa, şi-aşa cum era probabil moda printre matroanele cele mai desfrînate de atunci. Ei bine, aş fi preferat să fiu cu Claudia pentru o treabă ca asta, dar şi Iulia avea ceva ingenuu şi proaspăt în îndrăzneala ei, care mi-o făcea dragă. La ieşirea din Via Nuova, mica noastră ceată a atras atenţia unui post de pază de lîngă Arcul lui Fabius ; ne-au ieşit înainte şi s-au apropiat de noi cu felinare din bronz şi cu zgomot de arme. Chipul Iuliei strălucea sfidător şi solemn în lumina lunii, fiind cît se poate de recognoscibil. Comandantul soldaţilor acelora a ridicat totuşi felinarul şi l-a plimbat pe faţa ei. Iulia nu s-a clintit, nu a rostit un cuvînt. Soldatul a lăsat să-i cadă braţul cu felinarul, a pus un genunchi în pămînt, a sărutat marginea veşmîntului Iuliei şi-a spus : *„Domina, impera“* [17]. Iulia a avut un surîs imperceptibil. „Asta mi-e porunca. Eu şi cu prietenii mei vrem să ne distrăm puţin în For, fără să fim deranjaţi. Faceţi-ne o pază bună în jur, opriţi-i pe sclavii cu lectice şi nu lăsaţi pe nimeni altcineva să vină. *Hoc volo, sic jubeo* [18].“

Prima geană a zorilor prinsese să mijească dincolo de coline şi luna începuse să apună, cînd Iulia s-a smuls din amorţeala care o cuprinsese în braţele mele. „Mi-e frig“, a spus ea, şi mi-a zîmbit, un zîmbet imperceptibil, copi-

lăresc. Cu mișcări lenoșe și armonioase în același timp s-a sculat în picioare, a ridicat de jos coroana de trandafiri pe care-o avusese pe cap pînă cu puțin înainte, a coborît de pe tribună și s-a dus să pună coroana pe brațul lui Marsias. Nu mai era nimeni în preajma noastră, pînă și germanul dispăruse. Am văzut înaintînd din fundul pieței, unde se afla micul grup imobil al soldaților, lectica purtată pe umeri de patru sclavi.

Capitolul al optulea

Împlinisem de-acum douăzeci de ani şi nu făcusem încă serviciul militar, pe care tinerii romani îl începeau în general pe la optsprezece. Tatăl meu însă, aşa cum am arătat, era preocupat ca eu să-mi refac cît mai repede cu putinţă cultura pe care trebuia s-o fi avut deja, din urmă cu cîţiva ani ; şi la fel ca atunci cînd îi spuneam că vreau să călătoresc şi să văd locuri necunoscute, tot aşa, ori de cîte ori îl întrebam dacă nu e momentul să merg să-mi fac armata, îmi răspundea *expecta*. În aşteptare, îmi păstram în cele mai bune condiţii trupul pe care-l moştenisem, făcînd pe Cîmpul lui Marte exerciţii de lupte, de alergări, de sărituri, călărind cai fără şa, după cea mai austeră tradiţie.

În fine, către sfîrşitul anului 761, tata m-a considerat matur pentru noua experienţă ; mi-a spus că mi-a căutat un post la comandamentul armatei din Germania şi că-i ceruse deja lui Augustus să semneze decretul prin care aveam să fiu numit ofiţer. Un privilegiu al tinerilor care făceau parte din clasa mea socială era scutirea de stagiu pentru gradele inferioare ; erau numiţi direct tribuni, ceea ce ar fi, cum am spune noi, colonei. Pe vremuri tribunii erau ofiţeri combatanţi şi deţineau alternativ conducerea unei legiuni, aveau nevoie de multe campanii ca să ajungă la gradul acela, iar numirea lor era făcută de către popor. Augustus însă şi-a arogat singur privilegiul acesta ; con-

tinua să-i distingă cu titlul respectiv pe vechii ofiţeri, dar îl acorda cu multă dărnicie şi celor tineri sau vlăstarelor din familii senatoriale ; aceştia ajungeau la legiuni cu nişte atribuţii foarte vagi de ofiţeri de stat-major, cu multă ignoranţă şi cu multă infatuare ; şi niciodată, sau aproape niciodată, nu-i conduceau pe soldaţi în luptă, stînd mai mult sau mai puţin masaţi în apropierea comandamentului.

Toate lucrurile astea le-am învăţat cu timpul. Eram în aşteptarea numirii ca tribun, cînd, într-o dimineaţă, pe la sfîrşitul lui noiembrie, am primit de la Hostia unul din răvaşele acelea ale ei categorice, să trec pe la dînsa cît mai repede cu putinţă. Cîteva cuvinte reci, fără nici un fel de nerăbdare amoroasă : e adevărat că tăbliţa nu-mi fusese adusă de obişnuita Evia, ci de un sclav pe care nu-l mai văzusem niciodată. După cina din seara respectivă trecuse o bună bucată de vreme fără să ne mai vedem ; pretorul cu drepturi maritale stătuse mai mult la Roma, după aceea se dusese Hostia la villa unor prieteni din regiunea formiană şi nu-mi trimisese nici un fel de vorbă să mă duc s-o întîlnesc acolo ; am început s-o văd din nou după ce s-a înapoiat la Roma pe la începutul lui octombrie ; şi nu ştiu dacă datorită reţinerii mele sau poate rezervei ei, nu ni s-a întîmplat niciodată să vorbim despre cina din noaptea aceea de mai ; spre marea mea uşurare, fiindcă n-aş fi ştiut ce să răspund, dacă m-ar fi întrebat cum sfîrşisem respectiva noapte.

M-a întîmpinat cu un aer serios. Nu rece, nici mîniată, şi primirea ei a fost cît se poate de tandră ; cînd s-a desprins din braţele mele şi mi-a spus *„sede"*, am văzut însă că avea o cută dreaptă între sprîncene, semn de tulburare la ea. Primele ei vorbe m-au uimit.

„Ce aştepţi ca să te duci şi să faci serviciul militar ? Nu ţi-a sosit încă numirea ? Ar trebui să-i spui tatălui tău să-l piseze pe Augustus, e posibil oare să fie nevoie de atîta timp ca să semneze un act ?"

Eram uimit. Îi mai vorbisem și înainte de o iminentă plecare în Germania ; și cînd aflase se întristase, și mă sfătuise să mai aștept pînă să plec, nu exista oare nici o modalitate ca să se mai întîrzie numirea ? și ar fi trebuit măcar să-mi amintesc că militarii și eroii nu-i plăcuseră niciodată. Iar acum mă îmboldea să plec imediat. Am privit-o fără să spun nimic.

„Într-adevăr, nu se poate să te lase cineva singur cu o femeie, ești mai rău decît nu știu cine", a reluat dînsa. „Ce nevoie a fost să aranjezi toată nerozia aceea cu Iulia, de atunci noaptea din For, și chiar pe tribuna rostrată ?"

Am ajuns și la subiect, m-am gîndit eu. Acum o să-mi facă o scenă de gelozie întîrziată. Doar n-o să vrea acum să mă expedieze să fac milităria ca să nu mai am ocazia s-o întîlnesc pe Iulia ? Care, dealtfel, de la o vreme nu mai dădea nimănui atenție, fiindcă îi era cu totul fidelă, se spunea, lui Decimus Silanus, noul ei amant.

„Nu pricep."

„Uite că acum ai să pricepi. Și dacă or să te trimită în insule, o să-mi facă o plăcere nebună, și-o să mă duc la templul Vestei să-i aduc mulțumiri. Cu atît mai rău pentru tine. Dar, într-adevăr, nu știi nimic ?"

A înțeles de pe chipul meu că nu știam nimic.

„Ei, poate că nenorocirea nu e atît de iminentă. Slavă cerului."

„Și atunci ?"

„Atunci trebuie să știi că Augustus i-a dat ordin nepoțichii să plece imediat la Tremiti. Curat domiciliu forțat, biata Iulia. Un ordin asemănător i-a trimis și lui Iunius Silanus, fără să-i fixeze însă un loc anumit, să se ducă unde vrea numai să stea departe de Roma. Și le-a spus, la amîndoi, să se ducă fără nici o discuție și să fie fericiți că nu pune să li se facă proces și nu le aplică lex Iulia, care în calitate de cap al familiei i-ar da chiar dreptul să-i ucidă. Silanus are foarte multă protecție la curte ; dacă

n-ar avea, cred că Augustus, care e furios din cale afară de cîteva zile încoace, l-ar fi lichidat, așa cum a pus să fie ucis și Iullus Antonius, amantul bătrînei Iulia, cînd a exilat-o pe cea din urmă ; a făcut să fie condamnat la moarte pentru lezmajestate și sacrilegiu, fiindcă membrii familiei sale sacre sînt inviolabili. Ei, n-ai nimic de zis ?"

„Îmi pare tare rău pentru Julietta, chiar dacă n-am mai văzut-o din seara aceea petrecută în casa ta. Era foarte simpatică. Dar cu ce amestec am în asta ?"

„Cum, ce amestec ai ? Crezi că n-a venit Claudia să-mi spună de combinația ta cu Iulia, și de tribună, și de coroana agățată de brațul lui Marsias ? Crezi că povestea nu s-a răspîndit în întreaga Romă ? Crezi că nu s-a dus cineva pînă acum sau că n-o să se ducă, poate, de acum înainte să-i șoptească despre toată treaba asta și lui Augustus ? Crezi că nu te-ai făcut oare și tu vinovat de sacrilegiu și de lezmajestate, chiar dacă cretina aceea a adus argumentul înrudirii dintre voi ? Cît despre faptul că n-ai mai văzut-o după aceea, asta să i-o spui portarului tău. Odată cu Silanus, Augustus a izgonit din Roma și alți amanți, mai mult sau mai puțin cunoscuți, ai nestatornicei Juliette ; nu înțeleg pentru ce ție nu ți-a trimis încă nici o înștiințare. Uite de ce ai face bine să pleci imediat. Am auzit că și Fabius Maximus trebuia să fie exilat, dar că a plecat din Roma și Augustus nu s-a mai gîndit deloc la el. Ascultă-mă pe mine, vezi, dacă poți, roagă-l pe tatăl tău să te facă să pleci."

Ieșind de la Hostia m-am dus la termopoliul de la porticul lui Neptun ; unde, ar fi trebuit s-o spun de la început, nu mă mai arătasem de vreo zece zile, pe care le petrecusem la țară, ca să fac socotelile cu administratorul proprietății formiene [1] a tatii ; și-n tot răstimpul acela nu avusesem nici o veste din capitală. Mă înapoiasem la Roma chiar în dimineața aceea, și-n timp ce tatăl și fra-

tele meu tocmai plecaseră din oraș, așa că habar n-aveam de ultimele evenimente.

Mi-am găsit prietenii în mare fierbere. I-am întrebat ce știau despre relegarea Iuliei și a lui Silanus. Aflaseră vestea chiar în dimineața aceea ; toată treaba asta, spuneau ei, punea într-o nouă lumină dizgrația lui Ovidius Naso.

„Ce i s-a întîmplat ?"

„Da' unde-ai stat pînă acuma ? Naso ne-a părăsit, să tot fie vreo cinci zile de atunci, exilat de Augustus în fundul Mării Negre, într-un loc al cărui nume nimeni nu l-a auzit vreodată. I-a lăsat numai trei zile ca să-și strîngă tot calabalîcul." Cel care-mi vorbea astfel era Licinius Crassus, pe care-l cunoscusem în casa Hostiei : un individ care știa multe, grație numeroaselor cunoștințe pe care le avea la curte și-n rîndul partidului de opoziție, cum s-ar spune. „Nu se cunoaște absolut nimic cu privire la motivele acestui asasinat ; fiindcă a-l trimite pe un bătrîn, în toiul iernii, într-una din regiunile cele mai sălbatice ale imperiului e ca și cum l-ai condamna la moarte. De cînd i-a sosit ordinul, Naso n-a făcut altceva decît să-și strige disperarea spunînd tot felul de lucruri incoerente, «uite ce se întîmplă dacă am avut ochi în cap și-am fost martor nevinovat al unui delict». La ce delict se referea însă e un mare mister."

Bietul de el ! Am rămas foarte impresionat. Vestea, în realitate, n-ar fi trebuit să mă surprindă, căci îmi aminteam din anii de gimnaziu că murise în exil, la Tomis, și îi văzusem chiar și monumentul la Constanța, orașul Tomis de astăzi ; dar nu mă așteptam ca dizgrația lui să vină atît de repede, și-am fost real afectat din cauza ei ; știam că n-avea să se mai întoarcă niciodată, că n-aveam să-l mai revăd niciodată la obișnuitul termopoliu sau la librarul de alături, unde-și petrecea multe ceasuri din zi, recitind sau comentînd cu vioiciune noutățile politice și

micile scandaluri mondene și literare, dîndu-și oarecum aere de predicator printre noi, tinerii, dar fără invidie sau răutate, și atît de naiv plin de dînsul și de succesele lui, încît vanitatea aceea îl făcea mai uman și mai simpatic decît mulți alții. Și m-a înspăimîntat și perfidia lui Augustus. Cu atîtea locuri pe care le avea la dispoziție, unde ar fi putut să-i exileze pe cei căzuți în dizgrație, Corsica, Africa, micile insule din Marea Tireniană sau din Adriatica, izolate, depărtate desigur și ele, dar consolate de o climă dulce ! Nu, domnule, te zvîrle în colțul cel mai inospitalier al imperiului, în regiunea cuprinsă între Moesia și Tracia, ale cărei ierni aspre deveniseră proverbiale ; și mai ales că poetul suferea pînă și de pe urma iernilor blînde de la Roma. Dar și Augustus suferea de pe urma lor, își înfășura picioarele de la gleznă pînă la genunchi de cum dădea frigul, și nu și le desfășura decît în aprilie ; și pe sub togă, în afară de tunică, purta și *femoralia,* niște pantaloni strînși la genunchi și cîteodată chiar căptușiți cu piele. Feroce răzbunare a unui friguros, împotriva unui om la fel de friguros ! Și Ovidius își înfășura picioarele iarna și purta *femoralia ;* și pe deasupra togii își mai punea și-o manta, o *lacerna,* după moda galică, cu glugă strînsă sub bărbie ; și încotoșmănat așa se ducea și se așeza în afara porticului, la soare, între ora a cincea și a șasea, și se sorea ca un guștер ; nemișcat, cu mîinile încrucișate pe pîntece, și înfofolite în mănuși, niște mănuși mari, pe dinafară din piele și pe dinăuntru cu blană, cum purtau perșii.

Prietenii continuau să comenteze dizgrația lui.

„Tot ducîndu-se pe la curte, o fi văzut probabil una din numeroasele grozăvii care se săvîrșesc acolo", a spus cineva.

„Eu zic că e vorba, dimpotrivă, de ceva mult mai simplu", a spus altcineva. „Augustus cu cît îmbătrînește cu atît mai mult o face pe moralistul ; s-o fi gîndit probabil

că glumele acelea erotice ale lui Naso au constituit unul din elementele care vor fi zdruncinat morala tradiţională a cetăţenilor — îţi recomand şi ţie morala vechilor cetăţeni ! — şi-l exilează ca pe un corupător de moravuri, ca pe unul care perverteşte tineretul, un Socrate întîrziat şi de format mai redus."

„Faptul că astăzi e ştiut că Augustus îi trimite în insule pe Iulia şi pe Silanus", a reluat Licinius Crassus, „mă face să presupun că o fi existînd totuşi un oarecare adevăr cu delictul acela pe care spune că l-a văzut ; poate că l-au surprins în timp ce înlesnea amorurile Iuliei, poate chiar că el însuşi a fost prins făcînd pe îndrăgostitul cu fata."

M-am întors acasă perplex. Tata plecase, după cum am aflat, la Napoli. Fratele meu, cînd i-am pus cîteva întrebări cu privire la ultimele evenimente, a început s-o facă pe misteriosul, aşa cum face mereu de cînd a fost numit cvestor. Am ajuns la convingerea că tot ce puteam să fac era să aştept. Temerile Hostiei puteau să fie mai curînd rezultatul exaltării decît al altui motiv. Şi, după cîteva zile, a mai intervenit un fapt care m-a convins că-n povestea cu Ovidius, cu Iulia şi cu Silanus trebuie să fi fost motive mult mai serioase decît nişte istorioare cu adulter şi cu aventuri nocturne.

Într-o dimineaţă, sosind la termopoliu, mi-am găsit prietenii în mare agitaţie datorită unui ultim eveniment. Augustus convocase Senatul într-o şedinţă secretă, în cursul căreia Agrippa Postumus, fiul adoptiv al lui Augustus, fusese declarat incapabil să fie succesor al bunurilor paterne şi strămoşeşti ; tot ceea ce îi aparţinea era trecut în patrimoniul statului şi trimis la fondul militar ca să li se distribuie soldaţilor ; iar el era exilat într-o insulă îndepărtată şi pustie, cu osîndă pe viaţă, şi închis într-o temniţă cu paznic la intrare. În plus, adopţiunea era anulată. Aici e momentul să-i amintesc cititorului în cîteva cuvinte cine era acest Agrippa Postumus. Era ultimul

născut din cei cinci copii pe care Iulia, fiica lui Augustus, îi avusese cu Agrippa. Bunicul Augustus, ca să-şi asigure un moştenitor direct, după ce îi adoptase succesiv pe primii doi copii de sex masculin ai Iuliei, pe Caius Caesar şi pe Lucius Caesar, morţi şi unul şi altul în chip misterios la o vîrstă foarte tînără, îl adoptase pe Agrippa, ultimul supravieţuitor din acea stirpe, contracarînd planurile ambiţioase nutrite de soţia sa, Livia, care voia să asigure succesiunea pentru fiul ei Tiberius. Cu doi ani în urmă, Agrippa mai fusese relegat, la Sorrento, într-un fel de semiexil, ca să stea departe de curte, unde, se spunea, începuse să comită extravaganţe. Vestea noii măsuri luate trezea indignarea prietenilor mei ; pentru dînşii, Agrippa Postumus era o victimă a Liviei şi a ramolitului de Augustus, mereu sub papucul nevestei. Primul comentariu pe care l-am auzit de îndată ce am ajuns la termopoliu a fost următorul :

„Aici e mîna Liviei. Mai întîi l-au dat drept nebun pe nefericitul acela, acum îl lasă să moară în mizerie. Iar Naso îi era prieten, şi iată acum şi explicaţia dizgraţiei lui."

Suetonius Paulinus, cel mai clevetitor din grupul tinerilor acelora, dar de multe ori, şi-n chip misterios, şi cel mai bine informat, n-a fost de acord.

„Eu ştiu cum a fost toată povestea. Scîrbosul acela de poet bătrîn a avut curajul să facă o escapadă amoroasă împreună cu Iulia, şi-au dat o raită pînă la Sorrento cu scuza că se duc să-l întîlnească pe Agrippa."

„Da, dar n-a făcut asta decît ca să ţină lumînarea. Nu ştiţi că Julietta şi cu frăţiorul ei..." şi aici Vibius Balbus, un provincial bogat din Apulia, care se dădea în vînt cînd auzea glume şi bîrfeli scandaloase, a făcut un gest elocvent alăturîndu-şi degetele arătătoare de la mîini şi frecîndu-le unul de altul ; în douăzeci de secole s-a schimbat limba, dar gesturile, modul de a se exprima cu ajutorul mîinilor şi al figurii pe care-l aveau anticii aceia şi oa-

menii moderni a rămas același, un plebeu din Suburra și un transteverin [2] din zilele noastre, dac-ar fi să se întîlnească, ar putea susține o conversație foarte amplă fără să rostească un singur cuvînt. „Și din cauza asta", a încheiat el, „Augustus i-a lichidat pe toți trei."

Prietenii aceia ai mei, care nu puteau suferi dictatura și erau ostili curții și familiei lui Augustus, se distrau grozav răspîndind sau colportînd asemenea zvonuri ; și nu reușeam deloc să-mi dau seama dacă erau, într-adevăr, niște fapte de care izbutiseră să aibă cunoștință, sau presupuneri, sau pur și simplu invenții. Despre familia imperială și despre femeile ei se spuneau o groază de lucruri, dar ca drăgălașa aceea de Julietta să fi vrut să facă și experiența incestului nu-mi venea să accept.

Și nu-i venea să accepte nici lui Crassus.

„Voi, cu mania voastră pentru veștile scandaloase, faceți jocul dușmanilor libertății. Îi convine Liviei și clicii ei să răspîndească zvonuri pe seama lui Agrippa Postumus, să spună că e un smintit, un viciat, un incestuos. E un nenorocit, care ispășește faptul că e fiul lui Agrippa și că a dat dovadă că are mai mult cap decît imperialele lui rude."

Am întrebat ce știau de Fabius Maximus, de care-mi vorbise Hostia ; un personaj ilustru pe care-l văzusem de mai multe ori în casa tatălui meu, prieten la cataramă cu Augustus, prieten și rudă cu Ovidius. Nu era un mister faptul că Fabius Maximus era foarte atașat de Agrippa Postumus și, ca să zic așa, de partidul lui, și considerat deci din cauza asta suspect de către Livia. Cineva din cei de față a spus că Fabius îi era prea apropiat lui Augustus, ca cel din urmă să se poată hotărî să-l pedepsească, cu toate insistențele Liviei. În orice caz trebuie să fi adulmecat furtuna, fiindcă în zilele acelea se afla departe de Roma ; singurul motiv, după Hostia, pentru care nu fusese și el exilat.

Oricum, aceste informaţii au sfîrşit prin a mă linişti. Asta era o poveste de proporţii mari. Iulia era exilată pentru adulterele ei, dar, în mod clar, şi pentru că se arăta partizana partidului fratelui ei Agrippa, şi la fel şi Silanus ; iar Ovidius în ochii lui Augustus trebuie să fi apărut ca un fel de conspirator, sau ceva asemănător, şi nu numai un om uşuratic, autorul unor versuri lipsite de pudoare şi care circulau prin Roma de vreo zece-doisprezece ani.

În situaţia asta, cine putea să se agaţe de mine, un tînăr care nu aparţinea nici unei facţiuni şi care n-avea nici o altă vină în afară de aceea că petrecuse şi dînsul cîteva momente mai vesele împreună cu nepoata lui Augustus ? M-am întors acasă liniştit şi, cînd tata s-a înapoiat de la Napoli, nu l-am mai întrebat deloc de numirea mea de ofiţer. M-a anunţat însă el, după o vreme, că decretul fusese semnat şi că fusesem afectat armatei din Germania pe care o comanda Publius Quintilius Varus. Dar atîta vreme cît armata stătea în taberele de iarnă era inutil, mi-a spus el, să mă duc şi să înfrunt vitregiile sezonului rece, puteam să aştept comod primăvara. (Ca o pedeapsă pentru precauţia tatălui meu şi pentru indolenţa cu care acceptasem propunerea lui de a-mi amîna pentru primăvară plecarea, iarna aceea a fost la Roma, după spusele bătrînilor, cea mai aspră, după treizeci şi şase de ani, adică după aceea din anul 725, *Octaviano et Sexto Apuleio consulibus*[3], cînd a îngheţat Tibrul şi Horatius a scris faimoasa lui odă „vezi cît de alb şi împovărat de zăpadă e Soracte, şi cum trosnesc copacii sub gerul aspru care a îngheţat apa rîurilor". Şi-n acel an a nins de mai multe ori, şi-ntre o ninsoare şi alta au fost zile cu soare strălucitor şi frig mare, şi din cauza asta au îngheţat mlaştinile din jurul cetăţii şi timp de cîteva zile însuşi Tibrul. În casa tatălui meu era bine, sau cel puţin aşa i se părea trupului meu de atunci, de bună seamă cu

mult mai deprins cu rigorile climei decît acela pe care-l lăsasem acasă la mine dinaintea căminului. Două mari cămine, în afara celor de la bucătării, existau şi-n villa noastră de la ţară, anume în atrium şi în tablinium, şi-n ele ardeau de dimineaţa pînă seara buşteni uriaşi de stejar ; şi existau şi recipiente cu jeratic în toate camerele de culcare ; pe deasupra mai aveam însă şi încălzire centrală, graţie unor instalaţii anumite pe care le comandase tatăl meu cu cîţiva ani în urmă ; prin toate încăperile treceau, de-a lungul şi-n interiorul pereţilor, nişte tuburi cu aer cald care se ridica dintr-un cazan aflat în subsol, la fel ca la băile publice. Desigur, noi eram printre privilegiaţi. Într-o zi m-am dus acasă la Vibius Balbus, care locuia într-o casă cu chirie, de construcţie recentă, într-un cartier elegant, situat la poalele lui Gianicolo, cu nişte clădiri de cinci-şase etaje, cu totul diferite de căsoaiele mari populare din Suburra şi de pe Celio ; avea un apartament la etajul întîi, pentru care plătea suma rotundă de douăzeci de mii de sesterţi anual. Dar nici în casele astea moderne nu exista nici urmă de instalaţii cu aer cald sau de cămine, întreaga încălzire se făcea cu recipiente cu jeratic ; iar Vibius Balbus, care venea din Puglia şi clima Romei i se părea boreală, tremura de frig, cu toate că-şi pusese pe el atîta lînă şi atîtea piei, încît mai-mai să-i întreacă pe Augustus şi pe Ovidius ; şi se plîngea de zgîrciţii aceia de proprietari ai caselor care cheltuiau milioane ca să construiască intrări din marmoră şi porţi din bronz şi decoraţii de tot felul, acoperindu-şi apoi cheltuielile cu chirii enorme, dar nu alocau un ban ca să aducă apă în apartamente şi să introducă încălzire centrală ; „aceeaşi politică sforăitoare şi găunoasă ca şi a lui Augustus".

Tata era prieten cu Publius Quintilius Varus, legatul augusteic pentru Germania. Varus venea dintr-un post administrativ, fusese pretor şi proconsul, cvestor în Ahaia

şi legat imperial în Siria, unde devenise renumit fiindcă potolise cu mijloace foarte expeditive o revoltă a evreilor, şi-n plus fiindcă, aşa cum aflasem de la un senator în casa tatălui meu, şi gluma respectivă nu-mi mai ieşise după aceea deloc din minte, se dusese sărac în Siria bogată, şi plecase de acolo bogat lăsînd în urma lui o Sirie săracă. Tata avea totuşi o slăbiciune pentru el şi ţinuse ca eu să-mi încep cariera militară pe lîngă comandamentul lui.

Natural, în neştersele amintiri persistînd din viaţa mea precedentă, existau şi unele cunoştinţe de istorie romană care-mi rămăseseră din şcoală ; ştiam de pildă că, aproximativ în anii aceia, una din căpeteniile germanilor, pe nume Arminius, nimicise în Pădurea Teutoburgică o armată romană comandată de un general Varus. Cînd tatăl meu mi-a spus că avea să mă trimită pe lîngă legatul augusteic Publius Quintilius Varus mi-am închipuit imediat că era vorba de una şi aceeaşi persoană şi că aveam să asist la faimosul dezastru, şi-am avut atunci un sentiment pe care n-aş putea să-l exprim bine, de entuziasm pe de o parte, pentru faptul că puteam să particip la unul din acele rare evenimente istorice despre care se pomeneşte de-a lungul secolelor, de spaimă pe de altă parte, la gîndul că urma să petrec săptămîni în şir, sau luni, sau ani (nu-mi mai aminteam bine data înfrîngerii), în mijlocul unor oameni a căror soartă tragică a cunoşteam dinainte. Pe urmă am ajuns să nu mă mai gîndesc decît rar la lucrul ăsta, şi încet-încet s-a cuibărit în mine o impresie sau, dacă vreţi, o speranţă, că Varus cel cu înfrîngerea ar fi putut să fie o altă persoană, şi că dezastrul acela s-ar fi petrecut în altă perioadă decît cea în care urma să-mi fac eu serviciul militar. Cu timpul, impresia aceasta, sau speranţă, ce-o fi fost ea, a devenit aproape o certitudine ; o certitudine care se înrădăcinase în subconştient şi de care aproape că nu-mi mai dădeam seama ; dar datorită căreia, în toată

perioada de început a campaniei, cu toate că vedeam că lucrurile mergeau mai curînd prost, nu mi-am pierdut niciodată încrederea într-un deznodămînt fericit.

Cu această ocazie, am să atrag pe scurt atenţia asupra unui fenomen petrecut în conştiinţa mea, care începuse să se manifeste de la o vreme încoace făcîndu-se tot mai simţit şi care vine să explice mai bine senzaţia asupra căreia am insistat mai înainte. Am spus în mai multe rînduri cît de puternică era în permanenţă la mine amintirea vieţii precedente ; acum însă mi se întîmpla ca, atunci cînd mă găseam ca actor sau ca spectator direct al evenimentelor care-mi reclamau în întregime participarea, referirile la lucruri din cealaltă viaţă sau amintirile pe care le avusesem din şcoală cu privire la evenimentele din secolul întîi să devină tot mai rare sau să se şteargă cu totul. Noaptea, în singurătatea patului meu, cînd mă chinuiam să adorm, în anumite ore de repaus ale zilei pe care le petreceam contemplînd lucruri eterne, cerul, cîmpia, colinele, în plimbări solitare, sau în timp ce citeam cu o mult mai mare înţelegere nişte autori pe care-i mai cunoscusem deja odinioară, îmi reveneau o viziune clară şi promptă a lucrurilor lăsate acolo sus, o dorinţă arzătoare pentru femeia mea, o nostalgie puternică pentru profesiunea mea, un regret pentru alte deprinderi. Reîncadrîndu-mă însă în mijlocul oamenilor, participînd cu fervoare la evenimente sociale şi politice, amintirea celeilalte vieţi rămînea parcă izolată, dată deoparte, nu dispărea, bineînţeles, dar nici măcar, ca să zic aşa, nu era evocată sau consultată. Era ca şi cum ar fi stat închisă în paginile unei cărţi ; dacă deschideam cartea, o regăseam însă în toate amănuntele ei ; dacă o ţineam închisă, aveam doar senzaţia că amănuntele acelea rămîneau închise acolo înăuntru, aşteptînd momentul în care aş fi dorit să le rechem în minte. Fără această stare sufletească, fără această binecuvîntată formă de uitare, chiar dacă era

atenuată sau temporară, viața în vremurile acelea ar fi devenit în scurt timp pentru mine de netolerat ; ca-n seara aceea la Napoli, aș fi avut în permanență impresia că mă mișc în mijlocul unei mulțimi de fantasme acorporale, unic supraviețuitor, condamnat să iau parte la faptele desfășurate pe o peliculă cinematografică. Eu însă, dimpotrivă, aveam posibilitatea să-i contemplu pe noii mei contemporani de pe atunci ca pe niște creaturi care existau cu adevărat, în stare să ia hotărîri și să acționeze, cu un viitor deschis înaintea lor ; și chiar dacă mi se întîmpla să prevăd uneori sfîrșitul trist sau prematur al vreunora dintre ei, ca de pildă în cazul lui Ovidius, senzația pe care o încercam nu era prea deosebită de aceea pe care o încerc în mod natural acum, reîntors în secolul meu, atunci cînd văd fatala decădere, îmbătrînire sau moartea fiecăruia dintre noi.

Am sosit la comandamentul lui Varus pe la sfîrșitul lui aprilie, cînd armata se și instalase în taberele de vară de-a lungul rîului Visurgis, pe teritoriul tribului cheruscilor. Nu mi-au trebuit multe zile ca să-mi dau seama că lucrurile mergeau prost. Germanii nu puteau să îndure ocupația romană, și mai cu seamă taxele foarte ridicate la care îi impusese Varus. Legionarii stăteau contra voinței lor într-o țară atît de inospitalieră, cu femei cu totul inabordabile, și-n orice caz ținute sub strînsă supraveghere de niște rude mult prea bănuitoare. Mi-a prins bine îndelungatul serviciu militar pe care-l prestasem în secolul douăzeci, de-a lungul a trei războaie, ca să-mi pot face prieteni și să le inspir încredere, atît soldaților cît și ofițerilor ; mă aflam acolo de vreo cincisprezece zile și mă și bucuram de confidențele unui vechi soldat, atașat comandamentului după ce douăzeci de ani luptase în linia întîia în legiuni, și care-mi era ordonanță.

„Ni se dau zece ași pe zi drept soldă, din care trebuie să ne cumpărăm echipament, arme și cort. Sîntem co-

mandați de patru filfizoni care n-au luptat nici măcar o singură zi ca militari și au dobîndit grad de centurioni sau de tribuni stînd comod pe lîngă comandament. Ne tratează ca și cum am fi sclavi, chiar dacă sîntem veterani care au făcut treizeci sau patruzeci de ani de serviciu. Nu ne dau permisii, și sîntem siliți să rămînem în legiuni pînă la adînci bătrînețe. Ne petrecem întreaga viață în mijlocul mlaștinilor ăstora infecte, în mijlocul pădurilor ăstora sălbatice, cu ierni care nu se mai sfîrșesc niciodată. Nici în zilele de sărbătoare nu putem să avem un pic de vin, ne dau pesmeți uscați și carne sărată și mai uscată, și apa colorată cu oțet. Cu toată soluția găsită cu serviciile comisariatului și cu carele care ne urmează, continuăm să mărșăluim ca niște catîri."

De bună seamă, soldații sînt mereu la fel și, cu cît sînt mai viteji și trimiși în primele linii, cu atît mai mult bombănc. Nu mă mai săturam să-i observ, cu toate gesturile și cu distracțiile lor, pe soldații aceștia legendari, care purtaseră acvilele victorioase de la un capăt la altul al lumii cunoscute, gata să treacă din Gallia și din Lusitania în Tracia și-n provinciile Asiei, deplasîndu-se pe distanțe de sute și sute de mile în marș, cu pasul lor militar (patru mile pe ora de vară, adică în șaptezeci și cinci de minute), instalîndu-și tabăra seara, ridicînd-o în dimineața următoare, cu etape de la douăzeci la douăzeci și cinci de mile pe zi. Mărșăluiau îmbrăcați cu o tunică din lînă cu mînecile scurte ; cu încălțăminte înaltă și închisă, țintuită și legată pînă sus pe gambă ; și pe deasupra tunicii o cuirasă greoaie, din piele și din metal ; și un pulpar din piele ca să le apere piciorul drept. Coiful nu și-l țineau pe cap în timpul marșului, ci pe piept, agățat de o curea petrecută în jurul gîtului. De umărul stîng le atîrna scutul lung, din lemn, acoperit cu piele și cu blană. Tot pe umărul stîng era agățată și mantaua din lînă ; o manta de campanie împotriva frigului și a ploii. Purtau la șold spada scurtă

cu tăiş dublu ; în mîna stîngă duceau două sulițe ; în dreapta purtau un par pentru fortificații în jurul căruia erau aranjați sacii cu bagaje (hrană pentru cincisprezece zile, pîine, veselă, rîșnița pentru grîu). În spate duceau un ferăstrău, o cazma sau o bardă, un coș și cîțiva țăruși pentru tranșee sau pentru val.

Avea dreptate să vorbească de catîri ordonanța mea. Pentru mine, ca ofițer, era mult mai comod. Spada o purtam agățată în bandulieră pe șoldul stîng. Cuirasa, în întregime din metal, era cu mult mai ușoară decît cea a unui infanterist. Nu duceam nici echipament, nici pari nici merinde. Aveam un cal și dreptul de a-l încăleca la marșuri. Un inel de aur indica gradul meu.

Eram de-acum pe la sfîrșitul lui septembrie și Varus se gîndea să se întoarcă la Aliso, pentru tabăra de iarnă. Vremea se înăsprise deja ; și dealtfel o vară adevărată și propriu-zisă nici n-am avut. Cei mai friguroși dintre camarazii mei, imitîndu-i pe barbari, își puseseră niște nădragi strînși pe picior și legați cu o curea la mijloc. Nu vedeam nici o diferență, sub aspectul climei, între Germania din vremea aceea și cea în care am stat cîțiva ani înainte de actuala mea aventură. Aceeași cîmpie tristă, acoperită aproape în permanență de nori, și pădurile întinse, învăluite în cețuri. Trebuie să vă vorbesc însă și despre comandantul meu, legatul augusteic Publius Quintilius Varus.

Era mare amator de femei și, dacă putea să înhațe pe vreuna din nemțoaicele acelea, nu stătea deloc pe gînduri. Era leneș și lent. Dintr-o familie mai mult ilustră decît nobilă, înota în aur după funcția aceea a lui de proconsul în Siria. Nutrea un dispreț profund față de germanii pe care venise să-i administreze. Spunea că n-aveau nimic omenesc în afară de glas și de înfățișare. Luase în serios un cuvînt pe care-l lăsase odată Tiberius să-i scape, „să

romanizăm“ [1] ; și acțiunea asta voia s-o săvîrșească în mare grabă, încercînd să-i facă pe germani să-și schimbe obiceiurile, și să-i oblige să-și însușească modul de viață al romanilor.

Cînd îl vedeam desfășurîndu-și activitatea în acest sens, nu mă puteam împiedica să mă gîndesc la colegul meu Renzo Martinelli, care mă însoțise în Etiopia în calitate de corespondent de război în anul 1936. În dimineața în care am intrat în Desie, Martinelli a adunat în jurul lui cîțiva copii și-a început să le țină un discurs ; din care copiii n-au înțeles o iotă, bineînțeles, dar discursul era destinat altor urechi. „Micuți abisinieni“, striga Martinelli, „pînă acum ați trăit în bezna barbariei. Acum a venit Italia, mama civilizației, și vă izbăvește. Foarte curînd o să aveți un prefect, obligația de folosire a timpului liber, asasinatul din motive de onoare și protestarea polițelor.“ Varus ținea să introducă legislația romană și, mai cu seamă, sistemul judiciar, care constituia ideea lui fixă. Cartierul său general era în realitate un tribunal ; își adusese de la Roma o mulțime de avocați și jurisconsulți experți în tot felul de chițibușuri, în fața cărora bieții indigeni, care nu cunoșteau deloc limba și care aveau un sistem economic și social cu totul diferit de al nostru și, sub anumite aspecte, mult mai puțin incorect, se înfățișau cu totul pierduți. Bineînțeles, în scurtă vreme le-a impus și un tribut ; iar Arminius și ceilalți șefi și principi germani, care veneau des la cartierul general, îi arătau recunoștință pentru isprava asta a lui, pe care o numeau civilizare. Era o totală ipocrizie, așa cum aveam să ne dăm seama foarte curînd ; dar Varus îi lăsa să-l lingușească și era convins că toți îl iubeau. „Nu înțelege“, mi-a spus într-o bună zi unul din șefii aceia, singurul care ne iubea, Segestes, „nu înțelege că pentru oamenii ăștia legile romane sînt mai crude decît armele.“

Quintilius Varus, care se dovedea neîndurător atunci cînd prezida un tribunal sau cînd își exercita autoritatea în fața soldaților, era un conviv plăcut seara la masă, cu noi cei din statul-major, cu personajele care veneau de la Roma să-l viziteze și, mai ales, cu cei circa o duzină de germani romanizați care se aflau mereu în preajma lui. Unul dintre aceștia, cum am spus, era Arminius, care comandase pe vremuri trupele auxiliare germane în campania precedentă, și fusese făcut de către împărat cavaler roman. În afară de faptul că știam de pe atunci cît de mare dușman avea să se demaște că ne era acesta, mie personal îmi displăcea și din cauza înfățișării lui, a gurii veșnic umede, a ochilor răi și foarte deschiși la culoare care, atunci cînd se-nfuria sau era ațîțat, deveneau aproape albi ; precum și din cauza atitudinii lui disprețuitoare, care se topea însă în dulcegării respectuoase ori de cîte ori se afla în preajma lui Varus. Încă nu v-am spus că, după cîteva luni de la sosirea mea la comandament, începusem să înțeleg și să vorbesc oarecum dialectul germanic, ajutat fără îndoială și de faptul că în cealaltă viață știam bine limba germană. Lucrul acesta îmi permitea să conversez îndelung cu unii dintre germanii aceia, care, fie din cauză că erau prea bătrîni, fie din cauză că stătuseră mai puțin timp printre noi, vorbeau latinește cu greutate ; și mi-i făcusem chiar prieteni pe cîțiva dintre ei. În limba lor greoaie, mult mai aspră decît germana de astăzi, conversam mai ales cu Segestes, socrul lui Arminius. Socru cu totul în pofida voinței sale. Segestes, era unul dintre *catti* și nu prea îi simpatiza pe cherusci în general, și pe Arminius un particular, și, cînd aceștia au venit la el să-i ceară mîna fiicei sale Tusnelda, le-a refuzat-o. Într-o bună zi însă Arminius a răpit-o și-a luat-o în căsătorie cu forța.

Ne aflam în ajunul zilei în care trebuia s-o pornim spre taberele de iarnă. Un marș de mai multe zile. Pe neașteptate a sosit vestea că locuitorii dintr-un tîrg apropiat atacaseră

mica garnizoană romană de acolo. Varus a hotărît ca, în drum spre taberele de iarnă, să trecem prin tîrgul acela ca să-i potolim pe rebeli. „Vom face o expediţie punitivă grozavă", mi-a spus dînsul frecîndu-şi mîinile. Mă aflam numai eu în cortul lui, şi pentru o clipă am avut presentimentul catastrofei. I-am spus : „N-ai putea mai bine să trimiţi pe cineva, vreun detaşament ? Dac-o să mergem cu întreaga armată, cu femei şi cu civili, o să fie o călătorie cam incomodă, o să trebuiască să părăsim drumul militar şi să ne angajăm într-un ţinut necunoscut." „Nu te gîndi la asta", a spus Varus, „aici toţi ne sînt prieteni, o să facem o plimbare prin păduri."

În ajunul plecării a fost invitat la cartierul general şi grupul căpeteniilor germane de care ne împiedicam la tot pasul, printre care Arminius, tatăl său Sigimerus, şi Segestes ; în după-amiaza aceea, intrînd în cortul în care erau invitaţii, am dat cu uimire peste o veche cunoştinţă, nemţălăul acela pe care-l întîlnisem cu un an în urmă în casa Hostiei. Ştiam că acest Segimundus, cum am auzit că-i spuneau, era un prinţ german, dar nu mi-aş fi imaginat să-l găsesc aici. A venit la mine ca şi cum şi-ar fi reîntîlnit un frate mai mic, m-a îmbrăţişat, s-a plîns de faptul că nu mă mai văzuse deloc din scara aceea din casa Hostiei, şi m-a întrebat ce părere aveam despre dizgraţia bietei Iulia ? I-am întors aceleaşi efuziuni şi altele pe deasupra, dar cu mare efort. Cuvintele lui îmi sunau fals, iar amabilitatea lui mi se părea ostentativă. Am fost fericit să nu mai dau de el prin preajma mea la cină. Pentru Varus, pentru *praefectus castrorum*, pentru Lucius Eggius, comandant de etapă, şi pentru cvestor (care era şeful intendenţei), pentru alţi cîţiva ofiţeri superiori şi pentru oaspeţii nemţi, fuseseră pregătite paturi ; noi, ceilalţi, şedeam care cum puteam pe jos, pe rogojini şi pe covoare, tolăniţi pe perne sau pe suluri de învelitori. După vreo două-trei ore mi s-a părut că Varus şi ofiţerii lui erau

ameţiţi. Nemţii însă, spre marea mea uimire, fiindcă în general sfîrşeau întotdeauna prin a se rostogoli jos din pat într-atît erau de neştăpîniţi la băutură, ori că în seara aceea erau mai rezistenţi ca de obicei, ori că se abţineau. Cei care şedeau mai aproape de Varus îl băteau pe umăr cu putere şi-i spuneau că era cel mai simpatic om din lume. Lucrul ăsta mă înfuria, fiindcă ştiam prea bine că atunci cînd erau între ei îl porecliseră pe Varus *dumbrkarlaz,* adică „prostovanul".

La un moment dat am văzut că Segestes îmi făcea nişte semne discrete ; apoi s-a ridicat de la locul lui şi-a ieşit în grabă din cort.

Am aruncat o privire în jur, am văzut că puteam să mă deplasez fără să atrag atenţia, şi m-am dus după el. Înserarea coborîse grabnic, era deja întuneric beznă. Segestes m-a luat de mînă şi m-a dus cu el departe de corturi, într-o rarişte pustie. Era turburat şi vorbele i se încurcau în gură făcîndu-l să se bîlbîie. Mi-a spus :

„Nu-i timp de pierdut. Dă-i de veste lui Varus că Arminius şi ceilalţi l-au trădat. Au pus la cale o insurecţie. Atacurile din tîrgul unde intenţionează să se ducă ca să le pună capăt au fost puse anume la cale. Intenţia e să vă facă să ieşiţi de pe drumul militar, cu toată încărcătura de bagaje şi cu toată droaia de civili pe care o cărăţi după voi, şi să vă atace cînd o să fiţi în mijlocul pădurilor şi al mlaştinilor. Du-te repede la Varus şi spune-i cum stau lucrurile. L-am avertizat şi eu astăzi, dar n-a vrut să mă creadă. Poate şi pentru că nu eram prea sigur asupra datei. În seara asta însă am mai primit şi alte informaţii. Nici n-o să apucaţi să faceţi douăzeci de mile de aici că mîine or să şi tabere pe voi. Spune-i lui Varus să-i aresteze imediat pe şefii germani, să mă aresteze chiar şi pe mine. Adevărul va ieşi repede la iveală şi se va convinge că am dreptate."

Vorbele bătrînului rege al cattilor aveau un ton atît de sincer, încît nu mi-au lăsat nici un dubiu. Nu știam ce să fac. Aveam impresia că Varus era ameţit deja şi ar fi fost în stare să le spună totul prietenilor lui germani. Tot ce puteam să sper era ca banchetul să se sfîrşească repede şi să-l mai pot prinde în stare să mă asculte după ce toţi ceilalţi vor fi fost plecaţi.

M-am întors în cort şi m-am cutremurat văzîndu-l pe Varus că ţinea un fel de discurs, pe jumătate în picioare, pe jumătate rezemat de patul de pe care căzuse.

„Am avut cinstea să lupt sub Tiberius, urmaşul marelui nostru împărat. Tiberius e un mare băutor, soldaţii îi spun Biberius[5], şi vinul îi place simplu, neamestecat, *merum*, şi din cauza asta îi spun Biberius Mero în loc de Tiberius Nero. Ha, ha, ha!"

Anecdota era veche, circula de ani de zile prin tabere, dar oaspeţii făceau care mai de care haz de dînsa; iar Varus, în timp ce ceilalţi hohoteau, rîdea şi el pe-ntrecute, repetînd printre sughiţuri Biberius Mero, Biberius Mero, ca şi cum era pentru prima oară că auzea gluma asta.

„Împăratul nostru, căruia Jupiter să-i dea zile nenumărate, bea, dimpotrivă, foarte puţin. Dacă o să adăugaţi vinul foarte puţin băut de împărat la vinul foarte mult al lui Biberius, tot n-o să ajungeţi la cantitatea de vin pe care sînt eu în stare s-o dau pe gît cînd mă aflu între prieteni. Şi acum vă anunţ că mîine o să mergem să-i pedepsim pe rebelii care s-au ridicat împotriva autorităţii Romei, şi-or să-şi capete pedeapsa binemeritată pentru trădarea lor şi-or să înveţe să cunoască în toată forţa lor armele romane."

Şi aşa a continuat o bună bucată de vreme; discursul lui însă le-a reamintit de bună seamă germanilor de ceea ce puneau la cale. N-a apucat Varus să se întindă din nou pe pat că s-au şi ridicat în grabă spunînd că vor să plece, că se făcuse deja tîrziu. Varus i-a salutat cu efuziune, după

care a rămas singur, fiindcă şi ofiţerii lui au plecat ca să-i conducă pe oaspeţi. Pleoapele i se lăsaseră peste ochi şi avea aerul că vrea să doarmă. Sperînd că nu era atît de beat încît să nu poată auzi ce-i spuneam eu, i-am repetat cuvînt cu cuvînt tot ceea ce-mi mărturisise Segestes. Varus a izbucnit într-un rîs puternic. „Oh, doamne", m-am gîndit eu, „e absolut năuc." Nu era tocmai năuc, mi-am dat seama de asta cînd a început să vorbească. Nu voia să mă creadă însă nici pe mine. „Cine ştie ce-ai înţeles. Întîi de toate, de ce-ar trebui să se lege de mine ? Le fac numai bine, îi fac să se împărtăşească din cultura noastră, din binefacerile civilizaţiei romane, am făcut să le vină grupuri de negustori care le aduc mărfuri şi noutăţi din toate părţile, şi-n felul ăsta n-or să mai trăiască la fel cu animalele, aşa cum fac acum. Arminius şi ceilalţi sînt mereu aici şi beau din vinul meu şi se ospătează la masa mea. Arminius, afară de asta, e mai roman decît tine şi decît mine, are de gînd să-şi cumpere o villă în Italia aşa cum a făcut şi Flavius, fratele lui. Cum îţi închipui că ar prefera să-şi închidă viaţa în sălbăticiile astea, făcînd-o pe regele acestor cherusci necioplţi ! Segestes e înverşunat împotriva lui de cînd i-a răpit fata, şi e un bătrîn ramolit. Şi la mine a venit astăzi să-mi înşire ceva de soiul ăsta. L-am sfătuit să se ducă şi să-şi petreacă iarna la Baia, şi să facă acolo o cură zdravănă de odihnă."

M-a trimis apoi la culcare aşa cum trimiţi un copil care a stat pînă la o oră prea tîrzie cu cei mari. Mi-a venit în minte să-l caut pe Segestes şi să-l aduc înaintea lui ; nu ştiam însă unde aş fi putut să dau de dînsul, şi aveam dealtfel şi presentimentul că ar fi fost inutil s-o fac.

Am început să mărşăluim în dimineaţa următoare, cînd era încă întuneric. Ploua. După două sau trei ore de marş am părăsit drumul militar şi călăuzele germane ne-au băgat printr-o zonă accidentată şi dificilă, urcînd şi coborînd fără încetare coline şi văi, în mijlocul unei vegetaţii

dense, cu copaci foarte înalți, ici-colo cu cîte un desiș compact care parcă nu fusese niciodată bătut de picior omenesc și prin care geniștii trebuiau să deschidă drumul ca să poată carele să treacă. Am băgat de seamă că geniștii aceia erau singura noastră avangardă. Desigur Varus considera în mod cert că expediția respectivă nu era decît o plimbare în țara unor prieteni. M-am pomenit alături de mine cu Caius Apicius, un centurion bătrîn care avea la activul lui douăzeci de campanii, atașat pe lîngă comandament deoarece era încă în convalescență în urma unei răni. Apicius, ca toți ceilalți soldați care au făcut războiul sau continuă să-l facă în prima linie, vorbea rău de superiori.

„Avea dreptate Cato cînd spunea că războiul e un lucru prea serios ca să-l lași în seama consulilor și a legaților, care au dreptul să poarte mantaua militară și galoanele așa cum am eu să mă duc și să-l apăr în fața tribunalului lor pe unul care a șterpelit găinl. Războiul trebuie să ne lase să-l purtăm noi, soldații cei vechi, care știm cum se merge la asalt, care de sute de ori am aruncat cu fascine asupra tranșeelor ca să le cucerim și ne-am avîntat în vîrtejul luptei cu spadele astea mititele și scurte, care te silesc să-l privești pe dușman fix și de aproape în ochi mai înainte de a-i spinteca măruntaiele. Vrei să fii rămășag cu mine că dacă mîine nemții ne atacă, numai la auzul urletelor lor sălbatice de luptă, Varus o să facă pe el ? N-a mai participat niciodată la o campanie. Nu vezi că are mai curînd înfățișarea și pîntecul unui pretor urban decît al unui comandant de armată ? S-a mai pomenit vreodată să înaintezi pe un teritoriu dușman în felul ăsta, fără să ai măcar ceva trupe ușoare înaintea ta sau în flancuri ?"

I-am spus lui Apicius că de bună seamă Varus știa prea bine ce face. În sinea mea nu eram atît de liniștit însă, dar nu știu din ce scrupul nu i-am spus nimic despre toate cîte mi le povestise Segestes și nici despre neîncrederea pe care i-o arătase Varus. În realitate, așa cum am mai spus,

Varus îmi era simpatic. Avea o comportare cu adevărat nobilă, de curtean rafinat, și era o figură remarcabilă printre toți bădăranii aceia de soldați de meserie. Și-n plus, mai era și un prieten de-al tatălui meu, și mi-ar fi fost neplăcut să aud și din gura lui Apicius aprecierea de *„stultissimus“* [6].

Am parcurs o distanță mică în acea primă zi, am întîlnit două rîuri mari și Lucius Domitius, comandantul geniului, a trebuit să ridice poduri. Erau extraordinar de pricepuți acei *fabri* [7] ai lui. Mai văzusem eu ridicîndu-se poduri în timpul primului și al celui de-al doilea război mondial, aveam impresia însă că noii mei camarazi erau cu mult mai destoinici. Asta poate și fiindcă nu aveau atît de multe mașini și lucrau cu siguranța meșterului care știe să se folosească de puținele unelte pe care le are la îndemnă și nu e viciat de prea multe scule. Rîurile curgeau încet, umflate, mîloase prin mijlocul străvechilor păduri și copaci centenari se înălțau pe maluri și-și cufundau în ape crengile lor joase. Îmi reveneau în minte rîurile din Congo, pe care le văzusem cu cîțiva ani în urmă, sau, dacă vreți, cu o mie nouă sute patruzeci de ani mai tîrziu (mă încurc mereu cînd e să fac referiri la viața mea actuală).

Am petrecut noaptea în creștetul unei coline joase și golașe, din vecinătatea pădurii. Am pornit-o din nou la drum în dimineața următoare, cînd ploaia tot nu încetase. Soldații erau morocănoși și înaintau mai mult în dezordine. Varus a trimis să mă cheme ca să-mi spună că primise o scrisoare de la tatăl meu ; îi scrisese și el imediat ce sosise în tabăra de iarnă ca să-i spună că eram bine și că mă comportam ca un adevărat soldat. I-am răspuns timid că nu avusesem încă ocazia să lupt și că probabil, stînd la comandament, nu voi avea ocazia nici măcar de data asta. „Cine știe...“, a spus Varus, avînd parcă o presimțire neașteptată. După aceea a zîmbit : „Nu te mai gîndi la asta, o să te trimit cu cohorta care o să restabilească ordinea

printre rebeli, şi dacă or să opună vreo rezistenţă, cît de mică, vei avea şi tu partea ta de glorie. Dar răspund pentru viaţa ta şi faţă de tatăl tău. E necesar să capeţi şi tu o decoraţie pentru vitejie, dar nu e necesar neapărat s-o şi meriţi. Şi acum", a încheiat dînsul bătîndu-mă cu mîna pe umăr, „du-te la Lucius Caedicius şi spune-i să se asigure că n-a rămas nici un car în urmă şi să-i împingă pe cei care întîrzie înaintea lui, dacă e cazul."

Lucius Caedicius era comandantul ariergardei. Un tip de soldat perfect, care, cu toate că avea numai vreo treizeci de ani, era şi mai priceput în luptă decît Apicius. Eram mulţumit că mă duc să schimb cîteva vorbe cu dînsul. Provenea de la trupă, dar nu era lipsit de cultură ; foarte supus la disciplină şi la datorie, ştia să fie şi vesel şi spiritual.

M-am îndreptat deci spre coada coloanei. Cu toate că era pentru întîia oară cînd luam parte la o expediţie, aveam impresia că lucrurile nu mergeau cum ar fi trebuit să meargă. Coloana era resfirată pe o întindere de o milă, fără să vădească nici o ordine, pe o cărare tăiată prin pădure şi lată de cîţiva paşi. În urma fiecăreia din cele trei legiuni veneau bagajele fiecăreia, carele cu merinde şi cu familiile civililor ; mă pricepeam destul la manevre ca să-mi dau seama că într-un marş desfăşurat în preajma duşmanului, soldaţii stau adunaţi toţi la un loc, iar bagajele stau la urmă. Aici însă cavaleria era amestecată în neorînduială cu pedestraşii, carele care trăgeau maşinile de război cu cele ale artileriei, baliste şi catapulte, trase de boi şi de catîri, erau îngrămădite între cărucioarele comisariatului şi căruţele acoperite în care se aflau femeile şi copiii. Nu izbuteam să înţeleg superficialitatea lui Varus ; în ciuda faptului că se ducea să restabilească ordinea într-o zonă de rebeli, trebuie să fi fost ferm convins că era vorba de un marş absolut paşnic de înapoiere în tabăra de iarnă, pe un teritoriu cucerit şi prieten.

Ploua întruna. Din cînd în cînd se vedeau înălțîndu-se dîre de fum cînd din dreapta, cînd din stînga, din spatele cîtorva spinări joase de munte, care făceau ca locul prin care înaintam să semene aproape cu niște chei ; și din pricina asta aveam un sentiment de neliniște, îmi revenea în minte ziua aceea din anul 1936, cînd mi s-a întîmplat să străbat cu autocarul, greșind drumul, o vastă întindere a platoului abisinian pe unde nu mai trecuse niciodată nici un soldat italian ; și dîre misterioase de fum se ridicau pe neașteptate din pădure de o parte și de alta, de pe unde trecusem cu puțin înainte și nu întîlneam nici un semn de viață ; era străvechiul obicei al indigenilor de a semnaliza trecerea dușmanului. Germanii cunoșteau, de bună seamă, același procedeu.

N-am mai ajuns la ariergardă. Germanii au ieșit pe neașteptate din pădure și ne-au atacat. S-au năpustit mai întîi asupra convoiului de bagaje, evitînd să dea piept cu trupele combatante. Erau prevăzători la început, aruncau cu săgeți și sulițe, ascunși în frunzișul copacilor, și cînd un grup de soldați de-ai noștri le ieșea înainte cu spada scoasă se împrăștiau printre copaci și dispăreau. În scurt timp numeroase care erau cu roțile sfărîmate și blocau drumul, în așa fel încît carele din spate nu mai puteau înainta. Soldații repartizați la bagaje, de teamă să nu piardă legătura cu restul trupelor bine înarmate din legiunea de avangardă, n-au stat mult pe gînduri și și-au abandonat carele în speranța că germanii au să se oprească și au să le prade.

M-am îndreptat în grabă spre capul coloanei și-am dat acolo peste prima legiune care se înapoiase cam cu o milă sau două și se repliase pe colina golașă unde petrecusem noaptea, oprindu-se acolo în poziție de apărare. Soldații aveau o atitudine curajoasă și reușiseră să-și păstreze carele. Întreaga zi s-a scurs în atacuri dezordonate din partea germanilor, în diverse puncte ale coloanei, asupra

uneia sau a alteia din cele trei legiuni, şi mai cu seamă acolo unde terenul era mlăştinos şi pădurea mai deasă ; şi bieţii pedestraşi, îngreunaţi de cuirasele şi de scuturile lor, devenite şi mai grele din cauza pieilor ude, se deplasau anevoie în mijlocul marilor cete de barbari. Seara, la apeluri, a rezultat că o treime din forţe fuseseră ucise sau date dispărute.

Au urmat două zile a căror amintire mi-a rămas ca un coşmar, o rătăcire ca de somnambul prin noroaie, în întunericul pădurii şi al cerului acoperit de nori, auzind în fiecare moment, ici şi colo, în faţă şi-n spate, urletele care te scoteau din fire ale barbarilor ce se năpusteau pe neaşteptate asupra noastră ca după aceea să se facă nevăzuţi. În zorii zilei a treia, Varus reuşise să se regrupeze într-un spaţiu liber, fără copaci, unde avea posibilitatea să manevreze şi să le ţină piept duşmanilor, lipsiţi de experienţă, dar decişi şi sălbatici. Ca să facă acest lucru a trebuit să abandoneze însă aproape toate carele de transport ; astfel încît, în seara celei de-a treia zile, mulţi dintre soldaţi nu-şi mai găseau *impedimenta*[8] şi nu ştiau de unde să ia ceva de mîncare. La apelul legiunilor din seara aceea am aflat că trei sferturi dintre soldaţi fuseseră nimiciţi ; morţi, răniţi sau capturaţi. Varus s-a gîndit atunci că desişul pădurii ar fi oferit mai mult adăpost decît cîmpul deschis şi-a intrat în el.

Ne-am petrecut noaptea fără să mai ridicăm corturi, culcaţi pe pămînt, doborîţi de oboseală printre trunchiuri. Bine că pe vremea aceea nu se dădeau lupte şi noaptea. De cînd se însera şi pînă în zori, pe barbari parcă i-ar fi înghiţit pămîntul, nu se auzea un zgomot, nu se vedea un foc. Mare noroc pentru noi, avem posibilitatea să beneficiem de cîteva ore sigure de somn, să uscăm corzile de la arcurile prăştiaşilor dinaintea focului, să le dăm îngrijiri celor care aveau răni uşoare. În zorii zilei a patra a început din nou să plouă. Mai mult decît atacurile şi ameninţările

dușmanilor îi descuraja pe soldați vremea în permanență potrivnică : în timp ce germanii păreau să-și reînnoiască forțele în păduri, ca și cum frigul și ploaia le-ar fi dat puteri noi. Și-au început iarăși luptele de hărțuială ; nu exista nici o posibilitate de sustragere de la atacul acela continuu și omniprezent, care se isca și se potolea în diverse puncte, și de fiecare dată rămîneau noi morți pe teren, și soldații dezarmați erau mînați de învingători către desișurile pădurii. În dimineața aceea m-am trezit din nou lîngă Lucius Apicius, care avea o rană ușoară în frunte. Sîngele i se prelingea peste ochi. Vorbea ca un om beat, ca și cum l-ar fi înveselit tristețea din jurul lui, cerul întunecat și ploaia necontenită.

„Știi, mi-a spus dînsul, „că dacă n-aș fi veteran și cavaler roman nu m-aș mai afla acum printre voi ? Făceam de gardă acolo sus, pe colina aceea, în spatele unei palisade din trunchiuri de copaci, care am pus să fie înălțată ieri seară ca să nu fim luați prin surprindere, cînd a apărut din pădure un german și s-a apropiat agitînd o bucată de pînză albă. A venit pînă la poalele valului, și-ntr-o latină aproximativă ne-a anunțat că Arminius oferă fiecărui soldat roman care dezertează femei cîte vrea, terenuri în stăpînire și cîte o sută de sesterți pe zi. Cîndul e-aș putea deveni proprietarul pămîntului ăstuia sălbatic nu mă prea încîntă ; dar trei sau patru nemțoicuțe din astea blonde ca neveste nu mi-ar displăcea și nici cei o sută de sesterți pe zi, fără să fac nimic, nu sînt de disprețuit. Ce păcat, *eques romanus sum* [9]."

Apoi, schimbîndu-și pe neașteptate și expresia și tonul, mi-a spus : „Oricum, în seara asta o să fiu mort". Înspăimîntat, m-am gîndit să mă duc să-l caut pe Varus ; nu-l mai văzusem din seara dinainte ; mă trimisese cu o misiune fără să-mi ordone să mă înapoiez imediat, așa că mă oprisem lîngă un grup de soldați viteji, căutînd să-mi

cîştig gloria în luptă şi să merit cu adevărat răsplata pe care mi-o făgăduise dînsul.

Abia se îndepărtase Apicius, probabil ca să-şi întîlnească soldaţii, cînd s-au năpustit din pădure pe urmele lui scoţînd urlete îngrozitoare nu ştiu cîţi germani, care pe moment mi s-au părut fără număr ; şi nu pot să vă descriu uimirea mea cînd am văzut că erau comandaţi de Segimundus, prinţul cheruse sau cat care cu cîteva zile în urmă mă îmbrăţişase călduros la cartierul general. Nu ştiu dacă m-a recunoscut, dar ştiu că s-a năpustit cu furie asupră-mi, urlînd şi suduind îngrozitor ; şi mi s-a părut o nimica toată să mă aplec şi să-i împlînd în pîntec, sub cuirasă, spada mea scurtă. Şi-am avut senzaţia că spada a pătruns în osînză, n-am întîlnit nici cea mai mică rezistenţă, ca şi cum ar fi străpuns un spectru lipsit de carne ; în momentul următor însă am crezut că-ntreaga lume s-a năruit peste mine, m-a doborît şi m-a culcat la pămînt şi mi-a pus trupul enorm al germanului zvîrcolindu-se pe trupul meu. Cu greu m-am eliberat. Cînd m-am ridicat în picioare, nu mai era nici urmă de germani în jur, grupul soldaţilor căruia mă alăturasem se îndepărta în goană, de bună seamă urmărindu-i. A trebuit să constat cu melancolie că nimeni nu fusese martorul faptei mele vitejeşti.

Cînd am ajuns la comandament l-am văzut ieşindu-mi în întîmpinare pe Lucius Eggius, împreună cu doi-trei tribuni cu chipuri îngrozite. Unul din ei avea ochii plini de lacrimi. Tocmai voiam să întreb de Varus cînd Lucius mi-a spus : „Varus şi-a înfipt spada în piept şi e mort. La fel au făcut şi şeful lui de stat-major, şi aghiotantul lui şi scribul. O să mă omor şi eu şi cred că şi aceşti iluştri cavaleri or să facă la fel."

În momentul acela am uitat totul, şi viaţa cealaltă a mea, şi artificiul care făcea din mine oaspetele intrus al morţilor acelora, şi detaşarea celui care observă şi e străin, pe care am avut-o întotdeauna faţă de dînşii ; am rămas

numai tînărul căruia dascălul de-a lungul tuturor anilor de şcoală îi întipărise în minte neîntrecute exemple de demnitate, de mîndrie, de sacrificiu pentru patrie, patria cea unică şi măreaţă, singurul lucru care poate să justifice şansa şi sacrificiul, viaţa şi moartea. Şi, uitînd de avertismentul funcţionarului de la oficiul celest, că dacă mi-aş fi curmat prin voinţa mea viaţa n-aveam să mă mai reintorc în secolul meu, stăteam şi mă gîndeam dacă şi eu, Publius Valerius Monellus, fiul senatorului Lucius, vlăstar al ilustrei ginte Valeria, n-ar fi trebuit să le urmez exemplul.

M-au sustras de la gîndurile acelea cuvintele tribunului care-mi vorbise. Mi-a spus că voia să-mi încredinţeze o tăbliţă în care-şi lua rămas bun de la soţia lui, dacă aveam să am norocul să scap teafăr din luptă.

„*Consiliu ti do.* [10] Apuc-o în jos pe cărare, cu băgare de seamă, şi încearcă să ajungi la ariergardă, care, după spusele unui legat, sosit cu puţin înainte, pînă azi-dimineaţă n-a fost încă atacată. Povesteşte-i lui Lucius Caedicius cum s-au petrecut lucrurile aici sus, că totul e pierdut, că Varus e mort şi acvilele legiunilor au fost capturate."

Eram într-adevăr tulburat şi impresionat, tînăr lipsit de experienţă cum mă simţeam în momentul acela, smuls cu totul din cealaltă viaţă a mea, avînd aşadar sentimentul că aceea era adevărata mea viaţă, Roma lui Augustus adevărata mea patrie, soldaţii aceia tovarăşii mei de arme, şi onoarea lor a mea ; dar chipul tribunului care-mi vorbea era rece şi senin şi chiar şi cel pe care-l văzusem lăcrimînd avea acum ochii uscaţi ; lacrimile lui fuseseră pentru moartea lui Varus şi nu pentru propria lui soartă.

Peste cîteva minute am pornit la drum spre ariergardă ; despre drumul acela am numai o impresie confuză ; a durat mai multe ore în şir, dar mi le amintesc doar ca pe nişte clipe. Înspăimîntător cîmp de bătălie, desfăşurat de-a lungul unui drum extrem de lung, printre bălţi şi păduri stufoase. Ici-colo se vedeau urmele tran-

şeelor improvizate şi pe jumătate surpate, care cu roţile în sus, maşini de război incendiate sau răsturnate, cai cu măruntaiele pe afară. Prin luminişuri numeroase cadavre în diverse poziţii, soldaţi de-ai noştri sau germani, unii care căzuseră luptînd, alţii care fuseseră loviţi pe la spate şi căzuseră pe brînci. Cîte un cadavru de femeie şi de copil ; majoritatea femeilor însă, împreună cu copiii, trebuie să fi fost tîrîte în interiorul pădurii. Trupuri de militari şi de civili, fixate în picioare de trunchiul cîte unui copac, cu o săgeată care le străpungea gîtlejul şi alta înfiptă în mijlocul pieptului. Traversînd o rarişte pustie, într-o tăcere covîrşitoare, am dat peste patru sau cinci cadavre din acelea ţintuite de trunchiuri groase şi care păreau să fi crescut din aceeaşi rădăcină, iar pe capul unuia dintre ele o inscripţie fixată cu o săgeată. Cu toate că-mi dădeam seama de riscul pe care-l înfruntam, ieşind în loc deschis, n-am putut să rezist curiozităţii de a vedea ce scria acolo. Întîi am recunoscut două dintre cadavre, cărora le scoseseră ochii şi le tăiaseră mîinile, erau doi avocaţi pe care-i adusese Varus cu sine de la Roma, implacabili cînd era vorba să pledeze şi să acuze. Altuia îi cosesră buzele, şi-i prinseseră cu un cui o foaie de papirus deasupra capului cu cuvintele : *„tandem vipera sibilare desisti“* [1].

În momentul acela s-a năpustit asupra mea o ceată de germani gigantici şi-am crezut că mi-a sunat şi mie ceasul, erau însă beţi, umflaţi de vinul pe care-l capturaseră din proviziile noastre, şi-i trăseseră o beţie straşnică care-i făcea să se clatine pe picioare, să rîdă-n hohote sau să lăcrimeze, dar să fie totuşi drăgăstoşi şi lipicioşi ; au tăbărît pe mine, m-au îmbrăţişat, m-au sărutat, m-au îndemnat să beau cu dînşii folosind nişte cuvinte latineşti rudimentare, sau cuvinte germane pe care le înţelegeam prea bine, trebuia să beau şi eu, dar, fiindcă eram aşa de mititel pe lîngă ei, era nevoie de un pocal mai mic, unde era un pocal mai mititel pentru romanul cel mititel ? dar

a trebuit totuşi să beau. Şi am băut. Şi mi-au turnat vinul cu forţa pe gît din burdufuri, şi-au făcut cerc în jurul meu cîntînd mereu acelaşi refren de beţivani pe limba lor, *nauh ains, nauh ains,* încă unul şi încă unul. Iar pentru mine se punea acum doar întrebarea dacă aveam să mă îmbăt mai întîi şi să nu mai fiu în stare să mă mişc, sau dacă aveam să mai fiu în stare să mă sustrag cu timpul îmbrăţişărilor lor de beţivani ?

Era tîrziu către seară cînd, după ce străbătusem pe o distanţă de vreo milă o porţiune de pădure absolut pustie, am dat de Lucius Caedicius. Şedea pe un buştean şi un soldat îl bărbierea. Am fost cuprins de o linişte neaşteptată înaintea omului aceluia senin, înconjurat de viguroşii piemontezi din detaşamentul lui. I-am povestit că Varus se omorîse, că totul era pierdut, că se omorîseră şi ofiţerii statului-major şi mulţi soldaţi. Şi se omorîse şi Lucius Eggius, *praefectus castrorum ;* şi Caius Cejonius, colegul său, nu avusese curajul să se omoare şi se predase duşmanului. Şi acvilele legiunilor fuseseră luate de către germani. Fără să-mi dau seama, pe măsură ce vorbeam, regăseam tonul mîndru şi disprețuitor al tribunului care-mi încredinţase tăbliţa pentru soţia lui.

Lucius Caedicius a aşteptat în tăcere ca bărbierul să-şi termine treaba. Apoi s-a ridicat şi-a ordonat ca soldaţii să se adune roată în jurul lui şi să fie rechemate santinelele care vegheau în preajma poziţiei. Erau ceva mai mult de vreo sută de oameni. Între timp am aflat că Caedicius nu mai primise ordinul pe care iniţial trebuise să i-l transmit eu, şi anume să lase să treacă înainte convoiul care urma ariergarda, şi să se plaseze la sfîrşitul coloanei pentru a-l proteja. Convoiul respectiv fusese atacat, fără ca atacul să se extindă însă şi asupra ariergărzii, care se aşezase în poziţie apărată.

„Soldaţi, n-avem de făcut decît două lucruri. Ori unul, ori altul. Ori să ne predăm duşmanului, care făgăduieşte femei, bani şi pămînt. Dacă e să-i daţi crezare. În ce mă priveşte, ştiu de pe acum că voi fi ţintuit cu săgeţi de un copac, la fel cu avocaţii pe care i-a văzut tribunul Monellus. Vouă poate c-o să vă mergă mai bine. Cealaltă soluţie este ca, dimpotrivă, să încercăm să ne croim drum printre cîinii ăştia şi să ajungem la Aliso. După părerea mea, aceasta e singurul lucru pe care-l avem de făcut. Efectele la spinare şi la drum." Stîrnită parcă de cuvintele acelea îndrăzneţe, o ceată mare de germani s-a ivit pe drumul parcurs de mine cu puţin înainte, şi s-a repezit asupra noastră atacîndu-ne cu hotărîre. Şi mai hotărîţi au fost însă Caedicius şi oamenii lui. Le-au ieşit înverşunaţi în întîmpinare, Caedicius mai vîrtos decît toţi, cu spada lui scurtă înainte, cu braţul stîng înfăşurat în manta; îşi lepădase scutul ca să fie mai uşor, sau poate în semn de dispreţ faţă de duşman. Am simţit un mare gol în suflet şi, cu o hotărîre surprinzătoare m-am aruncat şi eu în mijlocul încăierării. Nu-mi dau seama bine, dar, după o vreme, care mi s-a părut extrem de scurtă, numeroşi duşmani rămăseseră întinşi pe pămînt, alţii se făcuseră nevăzuţi. Caedicius avea pe chip o lumină de curajoasă mulţumire.

„*Reveniamus domu.*" [12] Şi i-a chemat pe trompeţi, şi le-a ordonat să sune plecarea. Mai tîrziu am aflat de la prizonieri că la o mică distanţă se afla Arminius, cu cele mai bune forţe ale lui, din care cei pe care-i respinsesem noi alcătuiau doar o avangardă; şi că fusese pe punctul de a intra cu şi mai multe forţe în luptă, dar, auzind trompetele, a crezut că vesteau sosirea celor două legiuni de la Magonza, comandate de Lucius Nonius Aspernatus, care ne veneau în ajutor; şi cum începuse să se lase şi întunericul, nu putuse să se încredinţeze dacă bănuiala lui corespundea realităţii. Şi se retrăsese repede în pădure; iar

noi, mărşăluind o bună parte din noapte, am izbutit să ne sustragem de la pericolul acela iminent, regrupîndu-ne în ziua următoare într-un loc mai deschis, mai puţin înghesuit de munţi şi de păduri.

Peste cîteva zile, plecaţi o sută, am sosit şaptezeci la Aliso, o fortăreaţă situată pe malul drept al Rinului, la adăpostul unor mijloace sigure de apărare. Atacaţi imediat de germani, am avut posibilitatea să-i ţinem la distanţă de ziduri, dar nu să-i şi punem pe fugă ; eram prea puţini la număr şi efectivul pe care l-am găsit în fortăreaţă la sosire era prea redus. Şi aşa am stat asediaţi timp de cîteva zile. În fortăreaţă se afla un tribun dintr-o familie nobilă bologneză, puţin mai în vîrstă decît mine, cu care m-am împrietenit imediat, datorită înfăţişării sale frumoase, petroniene, modului său deschis de a vorbi, şi spiritului său inteligent şi ironic, Lucius Rusticelius ; îl amintesc aici pentru că o să-l reîntîlnesc mai tîrziu la Bologna, spre marea mea surprindere ; îl lăsasem muribund, într-o după-amiază cînd am ieşit împreună din patrulă ca să căutăm ceva de mîncare dincolo de val, şi ne-am trezit cu o ceată de germani, iar dînsul s-a ales cu o lovitură de lance între tîmplă şi grumaz care l-a făcut să se prăbuşească în nesimţire. L-am ridicat în spate (aveam foarte multă forţă pe atunci în corpul acela al meu de împrumut) şi l-am purtat pînă dincolo de ziduri, la infirmerie. Medicul militar s-a uitat la el şi a făcut o grimasă : „Te-ai comportat vitejeşte cînd l-ai adus aici, pe pămînt consacrat, dar cine ştie dac-o să mai apuce dimineaţa".

Nu m-am mai ocupat de el, furat de evenimentele asediului, cu felul acela uşor în care se uită în război lucrurile astea. Acum, puţinii supravieţuitori ajunseseră la capătul puterilor ; ajutor nu puteam spera ; şi-ntr-o noapte fără lună şi plină de nori întunecaţi, Caedicius ne-a scos pe toţi afară, cu femei, cu copii, cu bătrîni şi cu răniţi, şi, fără ca asediatorii să bage de seamă, am izbutit să ajungem

cu bine la Vetera, unde am găsit cele două legiuni ale lui Lucius Nonius Aspernatus care veneau de la Magonza.

Lucius Caedicius a obținut pentru mine ordinul de la Aspernatus să plec imediat la Roma în calitate de curier extraordinar. „Tatăl tău trebuie să fie neliniștit din pricina ta", mi-a spus el, „și trebuie să-i duci și tăblița soției tribunului Lucius Eggius." *„Non es contentus ?"* [13] a adăugat apoi, văzînd mina pe care o făceam.

Desigur că și-n noua mea viață îmi păstrasem caracterul, datorită căruia mi-a displăcut întotdeauna să lupt în război, dar mi-a și fost întotdeauna rușine să nu mă aflu alături de soldații din linia întîi.

Mi se părea că scăpasem prea ieftin. Îmi imaginam că, odată ajuns acasă, n-aveau să mă mai lase să plec. Pe deasupra, în razboiul acela, atît de diferit și-n același timp atît de asemănător cu cele moderne, mă distram grozav, tocmai datorită faptului să făceam mereu comparații și căutam asemănări. Nu mi-ar fi trecut niciodată prin minte că și pe atunci existau servicii de informații bine puse la punct, care-i interogau pe prizonieri, trimiteau spioni în armata dușmană și întocmeau hărți ale diverselor regiuni. În cele cîteva luni am auzit comandanții plîngîndu-se de furnizorii care le expediau marfă de aruncat la gunoi, centurioni care-i criticau pe colonei și pe generali ; și soldați plîngîndu-se de aprovizionare și de comisariat, discutînd de reangajări, de soldă, de permisii, de fete pe care se duceau să le cucerească noaptea, de pui buni de șterpelit, ca și camarazii lor de peste nouăsprezece secole. Luam parte aproape cu plăcere la războiul acela ; și pentru considerentul că, dacă-mi aflam moartea acolo, nu pierdeam cine știe ce, m-aș fi întors în secolul meu și adio romanitate. *„Va, va"* [14], mi-a spus Lucius Caedicius. „Și, dacă n-or să te oprească la Roma ca să faci pe filfizonul printre curtezanele de la porticul Octavici, întoarce-te iar, fiindcă aici război în care să le rupem botul o s-avem încă destul

de-acum înainte. O să trebuiască să le dăm o lecție serioasă indivizilor ăstora. Nenorocirea este că acum au văzut că nici soldații romani nu sînt invincibili, și o să fie o treabă serioasă. Întoarce-te și, dacă vrei, o să te-nvăț să devii un comandant adevărat, și nu un colonel de formă cum ești încă. Te-ai comportat curajos. *Adhuc majora a te expecto.* [15] Și-acum pleacă, te trimit în calitate de curier, și-n felul ăsta ai să mergi cu poștele cele mai rapide."

Mi-au trebuit doar cinci zile ca să ajung la Roma, făcîndu-mi cele o sută douăzeci de mile pe zi. Am dat acolo peste prăpădul pămîntului, sau cel puțin așa mi s-a părut. Și primii oameni pe care i-am întîlnit mi-au spus că înainte cu cîteva zile, cînd a sosit vestea catastrofei, fusese mult mai rău. Își pierduseră cu toții capul, și militarii, și civilii. Mai cu seamă în cartierele populare lumea își încărca avutul în căruțe ca să se refugieze la țară, ca și cum germanii s-ar fi aflat la porțile cetății. Fusese proclamată un fel de stare de asediu, fiindcă se temeau de o insurecție populară. Despre zvonurile cele mai catastrofale mi-a făcut în grabă un rezumat tatăl meu ; asta după ce m-a salutat sobru, ca și cum aș fi lipsit doar cîteva zile, și ca și cum n-aș fi ajuns acasă cu pielea întreagă numai ca printr-un miracol, și după ce a ascultat fără nici un comentariu relatarea impresionantă a pățaniilor mele. A zimbit doar puțin, atunci cînd i-am spus că Varus ținea să-mi dea cu orice preț o recompensă. „Coroana civică", a zis el, „n-ar trebui să ți-o refuze nimeni : ea i se cuvine unui soldat care ucide un dușman și rămîne stăpîn pe cîmpul de luptă, cum e cazul tău : după ce l-ai ucis pe prințul cherusc și-ai ieșit de sub el, de bună seamă că ai rămas stăpîn pe cîmpul de luptă, fiindcă nu se mai afla nimenea în jurul tău. Și poate că ți se cuvine și coroana pentru asediu, sau cea pentru val, fiindcă ai traversat teritoriul dușman cu armele în mîini. Dacă ții însă la ea, să nu vorbești cu nimeni despre beția pe care ai făcut-o cu

germanii aceia gigantici și dobitoci. O să vedem. O să discut despre asta cu împăratul atunci cînd se va mai liniști, și n-o să mai fie atita panică peste tot."

Tatăl meu mi-a spus că nici comandanții militari supremi nu mai știau ce hotărîre să ia. „Se pare că nu mai există nici o legiune disponibilă. Cetățenii chemați la arme refuză să se prezinte fiindcă spun că războiul împotriva germanilor înseamnă moarte sigură. Nu numai că a fost pierdut dintr-o dată întregul teritoriu de dincolo de Rin, dar există teama ca nu cumva germanii să invadeze Galia, să-i răscoale pe gali și să vină împreună asupra Romei. Augustus a ordonat recrutarea obligatorie și cei chemați se sustrag. S-a organizat o razie în Suburra care să strîngă cu forța indivizi de tot felul și sclavi fugiți și să-i înroleze obligatoriu. Vai de noi, cîtă decădere față de romanii de pe timpul republicii. Augustus însă se dovedește demn de momentul acesta. A dat niște ordine cît se poate de înțelepte și a trimis întăriri la trecătorile din Alpi."

Cînd, după cîteva ore, m-am dus să-mi întîlnesc prietenii la barul obișnuit, am auzit cealaltă versiune.

„Bătrînul și-a pierdut firea. Umblă prin toată casa lovindu-se cu capul de ușorii ușilor și gemînd «*Quintili Vare, reddemi legiones*»[16]. Strigă că nu mai vrea să-și taie barba și părul de pe cap. E o zdreanță. Își sfîșie veșmintele, se tăvălește pe jos, și spune că vrea să se lepede de calitatea de Augustus și de Deus."

Am aflat că partidul germanofililor sau al renunțătorilor era foarte puternic. Mulți dintre senatori considerau că era momentul să se pună capăt politicii de expansiune, că trebuia să renunțăm și la celelalte cuceriri și să ne mulțumim cu frontiera de la Rin, dacă și aceea se mai putea menține. Se vorbea c-avea să fie trimis acolo sus Tiberius, interzicîndu-i-se însă orice tentativă de a recîștiga teritoriul pierdut. Prietenii mei, ca de obicei, erau grozavi cînd

era vorba să pălăvrăgească și să colporteze zvonuri. Mai cu seamă unul, Vibius Balbus, despre care v-am mai vorbit, grăsun și lucios ca o ceapă și în permanență cu un zîmbet satisfăcut pe buze, emitea maxime cu privire la germani. „Sînt mai viteji decît noi, și mai puternici", spunea dînsul ; „ar trebui să vină să facă puțină ordine aici la noi, să înlăture dictatura asta imbecilă, care irosește toți banii cu cheltuielile militare și lasă serviciile publice în stadiul în care se află acum." Peste cîteva zile Augustus a cerut să mă vadă și m-a pus să-i relatez eu însumi cum s-au petrecut lucrurile ; mi-a acordat coroana civică, alcătuită din frunze de stejar, și coroana murală, din metal, închipuind un bastion cu turnuri și creneluri, fiindcă izbutisem să ajung împreună cu camarazii mei în valul de la Aliso. Cu o oarecare mîhnire însă trebuie să menționez că pe prietenii mei nu-i interesau cîtuși de puțin decorațiile acelea ale mele, nici faptul că aș fi putut să le povestesc amănunte cu privire la marele dezastru, sau că eram unul din puținii lui supraviețuitori. Dacă-mi făcusem iluzii că întorcîndu-mă la Roma atît de repede aveam să savurez un mic triumf, a trebuit să-mi schimb repede părerea. Nu exista nimeni căre să-mi spună *„narra mi"* [17], curios să afle peripețiile mele, nimeni care să dorească să afle de la mine cum arătau germanii aceia, văzuți de aproape : dînșii, de bună seamă, știau asta mult mai bine decît mine. Îmi spuneau colonel, e drept, dar pe un ton anumit, dacă nu chiar zeflemitor, în orice caz puțin ironic.

Speram să mă revanșez cu Hostia. M-am dus într-o zi la ea, îmbrăcat tot militar, cu frumoasa mea coroană din frunze de stejar pe cap. Mi-a făcut o primire sărbătorească, dar mi-a spus imediat — fără ca eu să fi apucat să scot vreun cuvînt — „Și-acum, destul cu istorisirile din război". Apoi mi-a scos delicat de pe cap coroana din frunze de stejar și mi-a pus în loc una luată din părul ei,

de trandafiri proaspeți de toamnă, delicați și abia culeși. Și-n sfîrșit, petrecîndu-mi brațele în jurul gîtului și atrăgîndu-mă la dînsa ca să mă sărute, cînd buzele ei erau pe punctul de a le atinge pe ale mele, m-a îndepărtat un moment, ca să-mi șoptească „și vai de tine dacă te gîndești să mai pleci. Adu-ți aminte că prefer un laș care să stea lîngă mine decît un erou îndepărtat.".

Capitolul al nouălea

Întors din război, familia mea a început să insiste să mă însor. Așa cum mi-am închipuit, tata n-a vrut să mă mai întorc în Germania, ci mi-a spus că îmi făcusem de-acum datoria mea de cetățean și că trebuia să mă pregătesc și eu, la fel cu fratele meu, pentru cariera politică ; dar dacă, dimpotrivă, doream să mă dedic studiilor și să mă ocup cu administrarea bunurilor familiei, pentru el era totuna. În realitate de la mine nu se aștepta prea mult și cred că eram considerat în permanență și în mod incurabil oarecum tarat. Toate ambițiile și le pusese în fiul lui mai mare, Lucius.

Ai mei au considerat că lucrul cel mai urgent era să încheie o căsătorie reușită. De asta se vorbea des în casă, chiar în prezența rudelor sau a prietenilor, și uneori se încingea chiar și cîte-o discuție mai savantă despre treaba asta și despre avantajul de a te căsători devreme sau tîrziu, sau de a nu te căsători deloc. Fiindcă nu toți erau de acord cu ai mei în privința asta. Și chiar și argumentele celor care-mi dădeau ghes să mă grăbesc și să mă însor nu erau nici ele întotdeauna prea încurajatoare. Așa de pildă Valerius Messalla, un cavaler care la treizeci de ani se afla deja la a treia căsătorie, mi-a citat într-o zi ceea ce spusese într-un discurs, pe vremea cînd era cenzor, Metellus Numidicus, ca să-i înduplece pe cetățenii celibatari să se căsătorească.

„Dacă nouă ne-ar fi îngăduit, o cetățeni, să trăim fără femei, *omnes ea molestia careremus*[1]; dar, de vreme ce natura a stabilit că nu se poate trăi în liniște alături de ele și nici pe de altă parte fără de ele, să ne preocupăm mai curînd de perpetuarea neamului nostru decît de fericirea scurtei noastre vieți." După aceea fratele meu, care se căsătorise prima dată la douăzeci de ani și a doua oară la douăzeci și patru, avea și el un argument cu care mă încuraja să-i urmez pilda. „Dacă nu te însori repede", îmi spunea în glumă „ai să fii prea bătrîn pentru cea de-a treia și a patra căsătorie a ta, care sînt de fapt cele care contează." Cînd am auzit fraza asta, mi-a venit în minte ceea ce-mi spusese un prieten american la New York cu privire la țara lui, în care, la fel, e cît se poate de răspîndit obiceiul de a te căsători foarte tînăr. „Un bun american", spunea prietenul meu, „se căsătorește în medie de trei ori : prima dată la o vîrstă foarte tînără, și numai *to canalize the sexual desire*[2]; odată satisfăcut, divorțează și-o ia în căsătorie pe fiica șefului, sau pe una care să aibă un tată întreprinzător și important, cu alte cuvinte o fată care să-l ajute să-și croiască un drum în viață. După ce a reușit acest lucru, divorțează din nou și se căsătorește cu femeia pe care o iubește, aparținînd tipului de femeie care i-a plăcut întotdeauna și căreia de obicei îi rămîne credincios ; cu atît mai mult cu cît atunci cînd s-ar putea să-i treacă prin minte s-o înlocuiască cu o a patra soție, tinerică de tot, moare în general într-un accident, lăsîndu-i întregul său avut unei văduve încă de nedisprețuit."

Bineînțeles că vorbele fratelui meu îl indignau pe tata, un om de modă mai veche ; și-i ofereau întotdeauna pretextul pentru o tiradă retorică, o violentă mustrare adresată timpurilor moderne în care asistai la destrămarea tuturor concepțiilor tradiționale cu privire la familie. Nu că n-ar fi avut nimic de reproșat vremurilor de altă-

dată ; se lega mai cu seamă de comediantul acela ipocrit la adresa căruia folosea un neologism grecesc care era la modă pe atunci, *hypokritès,* anume Cato cel Bătrîn, cu toate că acesta murise cu un secol şi jumătate în urmă ; un zgîrciob îngrozitor, spunea el, care se descotorosea pentru o sumă de nimic de sclavii lui, de îndată ce îmbătrîneau, de teama de a nu fi nevoie să-i întreţină fără să mai încaseze echivalentul muncii lor ; şi pe ceilalţi sclavi îi biciuia după cină, şi pentru lipsuri mai grave îi judeca el însuşi şi-i condamna la moarte şi executa sentinţa chiar în prezenţa celorlalţi sclavi. Şi, fiindcă nu-i plăcea ca sclavii să se iubească şi să se înţeleagă unii cu alţii, răspîndea printre ei tot felul de vorbe şi de intrigi, îi asmuţea pe unii împotriva altora, în aşa fel încît să fie întotdeauna bănuitori şi divizaţi unul faţă de altul. Iar la optzeci de ani s-a căsătorit cu o fetişcană de douăzeci." („Într-adevăr, tată, dar dacă nu se căsătorea, n-ar fi avut un fiu, şi aproape cu siguranţă că a fost al lui, Cato Salonius, care a fost la rîndul lui bunicul celuilalt Cato, pe care tu îl stimezi atît de mult.") Şi lui Cicero îi aducea reproşuri, că făcuse acelaşi lucru, îşi părăsise nevasta după treizeci de ani de căsătorie şi-şi luase una tinerică numai fiindcă era bogată. Un *hypokritès,* spunea el, şi acest Tullius Cicero, care scria că-i e ruşine că e afectat din cauza morţii unui sclav tînăr, care-i servea de lector, fiindcă, închipuiţi-vă, considera nedemn de un om liber să sufere din pricina unui sclav.

Tata avea în privinţa asta nişte idei pe care aş putea să le numesc moderne şi creştine şi, dacă n-ar fi fost să fie decît situaţia aşa-numiţilor proletari, sau cea a micilor-burghezi sau a salariaţilor particulari, nu s-ar părea că epoca asta a noastră, evoluată şi creştină, ar fi cu mult mai bună decît cea a sclavilor din secolul întîi, care nu trebuiau să aibă grijă de casă şi masă, şi nici nu aveau motive să se teamă că aveau să-şi piardă postul dintr-un

moment în altul. Aceeași omenie față de acei colaboratori necesari, de la cei mai umili pînă la cei mai răsăriți, întîlneam pretutindeni în casele rudelor și ale prietenilor ; și dacă mai existau încă stăpîni care să-i trateze pe sclavi ca bătrînul Cato, sau chiar mai rău, în general proaspeții îmbogățiți sau boiernași necioplți din provincie, erau judecați cu destulă asprime. Odată, în casa tatălui meu, l-am auzit pe Sentius Saturninus povestind un fapt pe care toți l-au caracterizat drept monstruos, și al cărui protagonist fusese un oarecare Vedius Pollio, un cavaler putred de bogat, care-n bazinul unei ville a lui de la Posillipum creștea murene ; niște pești cu înfățișarea unor șerpi grași, după care gurmanzii se prăpădeau cu firea ; și care erau foarte lacomi, căci, dacă se întîmpla să muște un om, nu spun că l-ar fi devorat cu totul ca acei *piranhas* din apele Braziliei, sau ca acei *caribes* venezueleni (în Savana Grande, unde Orinocul se desface într-o sută de brațe și fiecare dintre ele caută să ajungă la ocean el singur, băștinașii de prin partea locului, cînd le moare cineva din familie, îi leagă cadavrul de un par pe care-l înfig în mijlocul curentului apei ; și vin imediat peștii aceia canibali și-n scurt timp îl devorează cu totul, încît nu rămîn decît oasele albe și curate pe care rudele le împart în trei-patru părți și le vîră într-un sac, iar sacul îl agață de colibă ; și există colibe cu familii mai numeroase sau mai vechi, care au agățate numeroase asemenea săculețe funebre și lucrul ăsta le conferă un fel de glorie față de celelalte) : murenele nu sînt așa de feroce, dar dacă se-ntîmplă să se nimerească un om în mijlocul lor, îl mușcă cu furie și-i injectează un venin mortal. Pollio acela, într-o zi cînd îl avea musafir în villa lui pe Augustus, întîmplîndu-se ca unul din sclavii lui să spargă un potir din cristal foarte fin, a poruncit să fie aruncat în bazinul cu murene. Nefericitul s-a prosternat în fața lui Augustus cerîndu-i îndurare : și Augustus l-a rugat pe Pollio să-l ierte, dar a întîmpinat

împotrivirea turbată a acestuia. (Care era în dreptul său, ca stăpîn al unui lucru, căci sclavul de fapt asta era : dacă musafirul meu mă roagă să nu arunc pe focul care arde-n cămin un scaun de pildă, eu pot, chiar dacă e nepoliticos, să nu ţin seamă de dorinţa lui.) Atunci Augustus, reluîndu-şi instantaneu autoritatea lui de împărat, i-a poruncit lui Pollio să-l *manumittere* [3] imediat pe sclav, adică să-i redea libertatea ; şi-a luat toate paharele de cristal care se aflau pe masă şi le-a spart ţăndări, aruncîndu-le. Şi l-a silit, în sfîrşit, să secere bazinul cu murene.

Cînd am auzit-o povestită, întîmplarea aceasta mi-a făcut o puternică impresie, dar m-a impresionat şi mai mult comentariul tatălui meu.

„Nu mă mir㔠, a spus el, „atitudinea lui Pollio. Era el însuşi fiul unui sclav eliberat.“

Întorcîndu-mă acum iar la insistenţele familiei de a mă căsători, eram zăpăcit şi nu ştiam ce să răspund. Persista încă la mine sentimentul pe care l-am descris deja într-un capitol precedent, ca să zic aşa, jena aceea de a-mi trăda iubirea din secolul douăzeci ; moderat totuşi, aşa cum am explicat, datorită faptului că de la noile femei îşi lua plăcerea un trup care era al meu, dar nu cel cu adevărat al meu. Eram de bună seamă generos cînd era să găsesc subterfugii, atunci cînd îmi aduceam argumente mie însumi ; pentru căsătorie însă nu găseam nici o justificare. Pe de altă parte, fiind lucru stabilit că viaţa mea extemporală în mijlocul romanilor nu avea să lase nici o urmă şi nici nu trebuia să lase, dat fiind că se încadra într-o epocă în care fiecare eveniment cît de mic fusese deja definit şi încheiat, era logic că eu nu trebuia să am nici nevastă, nici copii, la fel cum n-aş fi putut săvîrşi nici vreo operă sau vreo faptă care să aibă urmări sau să rămînă în amintire. Viaţa mea romană trebuia să fie într-adevăr o scriere pe apă, şi atunci cînd mi-am dat seama din plin de acest

lucru am încercat din pricina lui un sentiment de oarecare umilință.

Mi-am făcut iluzia c-am să pot să le ofer cel puțin contemporanilor mei vreuna din invențiile care fac viața noastră ușoară și complexă, și-am fost foarte amărît chiar de la început constatînd că sînt atît de ignorant în materie de mecanică, de electrotehnică, în materie de radio, telefon și celelalte, închipuindu-mi că, dac-aș fi fost, dimpotrivă, un individ priceput în domeniul ăsta, aș fi putut să le dăruiesc cine știe, poate lumina electrică, sau telefonul, sau măcar aș fi putut să mă folosesc de ele eu acasă la mine, pentru uzul meu personal. Am vrut odată, avînd printre sclavii fatalui meu un meșteșugar deosebit de iscusit, să-l pun să-mi facă o bicicletă. Nu vă spun ce bătaie de cap a fost ca să pun de acord vagile mele reminiscențe în materie de cunoștințe mecanice, cu bunăvoința unui meșter fierar și tîmplar în același timp care nu înțelegea ce doream. În fine, după strădanii îndelungi, a ieșit ceva care semăna cu o bicicletă așa cum seamănă o pirogă scobită într-un trunchi cu un schif de concurs ; cu pedale, roți subțirele cu spițe din lemn, și transmisie cu lanț. Cînd a fost însă vorba să mă urc pe ea și să pedalez n-a fost chip. Noul meu corp nu dădea ascultare impulsurilor mele de pedalator din cealaltă viață ; nu reușeam să mă mențin în echilibru pe cele două roți nici măcar o clipă și oricît de mult m-am încăpățînat n-am izbutit să fac în două sau trei zile nici cel mai mic progres, pînă cînd am lăsat baltă toată treaba și-am dat încolo angrenajul acela. În paranteze fiind zis, faptul ăsta pentru familia mea care asista amuzată sau alarmată la încercările mele, a reîntărit credința că nu eram cu desăvîrșire vindecat : nebun ieșisem după amnezie și nebun continuam să fiu. Mai întîi sclavul care-mi construise mecanismul, luîndu-mă cu binișorul, și după aceea tata, folosind un limbaj filozofic și citate din Platon, din Empe-

docles și din Anaxagoras, au încercat să mă facă să-mi amintesc cum că orice corp fără susținere cade jos, și că de cînd a fost roata născocită nu s-a mai pomenit niciodată să pui o roată în fața alteia, ci întotdeauna una alături de alta.

Am renunțat la asemenea proiecte nebunești, dar pentru ca experiența aceea a mea să nu fie cu totul inutilă, mi-am pus în gînd să devin un studios și un om de știință ca să pot să le redau contemporanilor mei cît mai mult cu putință din cultura de atunci, din operele dispărute în cursul secolelor, din autorii al căror nume se pierduse. Mi-am dat seama chiar de la început, de exemplu, că poeții latini pe care-i cunoaștem noi și ale căror opere ne-au fost transmise, Horatius și Vergilius mai ales, se bucurau printre cei mai intransigenți și rafinați critici ai vremii de aprecieri mult mai puțin bune decît se bucură astăzi ; nu că le-ar fi tăgăduit meritele sau talentul poetic, dar fiindcă de bună seamă erau inferiori unor poeți ca Valerius Edituus, Quintus Catulus, Porcius Licinius, ale căror nume le cunosc astăzi doar savanții. Horatius era considerat un epicureu simpatic, o companie plăcută, un moralist cam îngîmfat și care voia să dea de înțeles acest lucru, ca atunci de pildă cînd se lăuda că se mulțumea la cină cu praz, cu năut și cu un fel de tăieței și că-i erau de ajuns trei sclavi ca să-l servească la masă ; iar odelor lui le reproșau mai cu seamă faptul că erau cam lipsite de originalitate și-n ce privește ideile, și-n ce privește versificația, calchiate mai mult sau mai puțin după poeții alexandrini. Lui Vergilius, adulatorul lui Augustus și al traficantului aceluia toscan care a fost Mecena, și care-n dosul paravanului unui soi de salon literar se pricepea grozav să-și facă anumite afaceri cam dubioase și să cîștige gologanii cu sacul, i se aduceau laude pentru arta lui de improvizator și pentru poeziile lui bucolice, dar i se reproșau servi-

lismul și falsa modestie pe care știuse s-o afișeze în fața persoanelor influente precum și exaltarea dictaturii. Într-o zi, auzind-o pe mama, care descindea așa cum știți din ginta Iulia, numindu-l pe Vergilius „mîrlanul ăla din cîmpia Padului", i-am spus că în fond Iuliii trebuiau să-i fie recunoscători, fiindcă celebrase originea lor de la Eneas și de la troieni ; dar prea-aristocratica mea mamă avea și-n direcția asta ideile ei proprii : „Eu sînt mulțumită să știu că Iuliii erau o gintă patriciană deja puternică pe vremea regilor ; și nu-mi place cîtuși de puțin ideea că aș descinde dintr-un păstor oarecare de neam barbar, trac sau asiatic ; n-are decît să se laude cu asta Augustus, care n-are nici un drept în privința asta, și n-are decît să-i cînte Vergilius cît o vrea în strună, pe mine nu mă încîntă deloc."

Desigur am avut ocazia să cunosc în vremea aceea poeți și scriitori, cărora astăzi nu li se mai cunoaște nici măcar numele, Fabius Calvus, Sempronius Luscinus, Atilius Curio, Pedo Albinovanus, ale căror opere au fost distruse din ordinul Cezarilor fiindcă se ridicau împotriva regimului sau fiindcă erau niște oameni incapabili de lingușiri. Încercam să memorez cît mai mult din versurile lor ca să-i fac cunoscuți profesorilor din secolul meu ; din cînd în cînd recit în gînd cîte unul din versurile acelea minunate, moarte de nouăsprezece secole, și care după această scurtă și intimă reînviere vor muri din nou și definitv împreună cu mine. Am început să citesc cu rîvnă întreaga operă a lui Titus Livius, și mai mult decît el pe analiștii pe care Livius i-a spoliat fără nici un respect și fără nici un scrupul ; și așa am făcut și cu cărțile lui Varro, insuportabil poligraf, și cu ale altora. O să arăt mai departe ce-am născocit ca să fac să renască numele atîtor minunate talente, și cum am dat un total faliment în întreprinderea mea.

Mai presus de toate am considerat însă că venise momentul, fiind acum în afara severei tutele exercitate de tatăl meu, să mă consacru unor lungi călătorii. Vechiul meu spirit nomad, care mă făcuse să aleg profesiunea de ziarist itinerant, mă făcea să fiu plin de neastîmpăr și-n reîncarnarea mea. Pe la sfîrșitul anului 763 am plecat, deși numai provizoriu, de acasă ; m-am dus să locuiesc într-o căsuță de pe Palatin aparținînd unei rude de-a noastră care era hoîtei și fusese trimis să guverneze o provincie îndepărtată ; îi părea rău să lase casa goală și obținuse învoirea tatălui meu ca să mă duc eu să-i supraveghez pe portar și pe sclavi, în număr de o duzină sau două. Om instruit, poseda o mică dar aleasă bibliotecă particulară, un bucătar bolognez, și un sistem ultramodern de încălzire cu aer cald ; așa că mă simțeam bine acolo.

Revenisem la Hostia, așa cum am spus. Cu mai puțină ardoare însă, cu atît mai mult cu cît dînsa era atunci pe punctul de a se căsători cu cavalerul acela cam trecut al ei, iar eu hotărîsem că după căsătorie aveam să evit orice ocazie de a mă mai afla singur alături de dînsa chiar dacă soțul, după cum se părea, intenționa s-o încurajeze în toate felurile. Și-am regăsit-o la Hostia pe sclava Evia, cu care mă amuza să vorbesc germana ; și ei îi făcea plăcere lucrul ăsta, cu toate că înțelegea mai mult decît vorbea idiomul ei matern, fiind venită în Italia de mic copil. Într-o zi, cînd mă dusesem la Hostia și stăpîna nu era acasă, am stat de vorbă îndelung ; mi-a povestit o sumedenie de lucruri, că era fiica unui șef sicambru foarte important, a unui rege de fapt, care, contrar cu ceea ce făcuseră ceilalți, nu voise deloc să capituleze în fața romanilor ; și-așa fusese ucis în luptă, iar ea împreună cu mama ei duse în sclavie. Povestea lucrul ăsta fără mînie, fără pasiune, ca pe un lucru natural ; și nici nu părea să sufere din cauza condiției sale, fiind născută liberă și nobilă. S-a înfiripat multă încredere între noi ; și, lucru curios, n-am mai simțit niciodată

impulsul din prima noapte, de a o strînge în braţe. Nu că n-ar fi fost frumoasă şi plăcută, şi foarte tînără mai presus de toate, nu putea să aibă mai mult de douăzeci de ani. Mi se părea însă demnă de respect la fel ca o fată liberă şi chiar mai mult, şi-mi displăcea faptul că dînsa ar fi putut să-şi închipuie că numai condiţia ei de sclavă m-ar fi îndemnat la o familiaritate uşuratică la care dealtfel nici n-ar fi avut posibilitatea să se împotrivească. (Cu toate astea, în noaptea respectivă avusese o docilitate însufleţită de oarecare căldură, la care nu era desigur obligată.)

Într-o seară, cînd eram singur acasă, Evia a venit la mine. Se întîmpla uneori să vină cu tăbliţe de la stăpîna ei, pentru o invitaţie la cină, pentru o întîlnire, şi bătrînul portar o lăsa zîmbind să treacă la orice oră. Era foarte frumoasă în seara aceea ; aprinsă la faţă, şi părul ei părea să fi păstrat în el culoarea caldă a asfinţitului care împurpura cerul ; avea ceva tragic între sprîncene şi-n jurul buzelor, care, după zîmbetul cu care m-a salutat, s-au strîns imediat cu asprime. *„Da mi tabellas"*, i-am spus eu. *„Quid novi ?"* [1] Şi imediat am adăugat în germană că mi se pare că are o expresie neobişnuită şi oarecum neliniştită.

Nu avea tăbliţe. Venise din propric iniţiativă. Îmi cerea sprijinul. Vorbind latineşte, fiindcă asta reuşea mai uşor, mi-a spus că era ameninţată de un lucru îngrozitor. Nu îndrăznea să-mi vorbească despre el şi cu toate astea eu eram singurul din întreaga Romă, singurul din lume (şi-a rostit aceste cuvinte fără nici o emfază, şi coborînd puţin tonul ca şi cum şi-ar fi cerut iertare pentru înfumurarea ei, adică pentru faptul că situaţia ei ar fi trebuit să intereseze pe toată lumea) care poate ar fi putut s-o ajute.

În vremea noastră, unei fete care vine în asemenea condiţii în casa unui bărbat tînăr se ştie ce i s-ar fi putut întîmpla. A săvîrşit o greşeală cu un bărbat care a abandonat-o, are un copil în pîntece şi nu ştie ce să facă. Sau

e o poveste dureroasă cu datorii și cu încurcături familiale ; iar fata vine să propună rușinată, dar hotărîtă, un mic tîrg, trupul ei, pe de o parte, o alocație pe de altă parte. Evia însă era o sclavă, obișnuită de-acum cu condiția ei, nu avea dramc, în afara faptului că stăpîna ar fi intenționat s-o vîndă, lucru care nu mi se părea probabil, sau că i-ar fi impus drept soț pe vreunul din sclavii ceilalți din casă, lucru dealtfel natural și la care nici un sclav sau sclavă nu se poate gîndi să se împotrivească.

„Dic mi, Evia." [5]

În sfîrșit și-a făcut curaj. Povestea era următoarea. Pretorul, faimosul *praetor ab Illyricis terris*, care acum nu se mai afla în Illiria, ci în Galia și venea mai puțin des ca înainte pe la Roma, acceptase numai după lungi dispute, și cu făgăduiala din partea Hostiei că lucrurile aveau să rămînă ca și înainte ori de cîte ori avea să vină el pe la Roma, căsătoria ei cu cavalerul cel bătrîior. Hostia, mi-a explicat Evia, îl lua pe cavaler numai pentru că era putred de bogat și mai cu seamă fiindcă era înrudit cu familiile cele mai nobile și-i dădea o situație socială de care dînsa avea nevoie. Dar nici cu pretorul nu putea s-o lase mai moale, era singurul bărbat de care era cu adevărat îndrăgostîtă, în pofida tuturor aventurilor de mai demult cu bătrînul Propertius și cu atîția alții.

„Et tecu, domine."

S-a oprit încurcată. Am zîmbit, și-am făcut-o să înțeleagă că știam prea bine cum stăteau lucrurile, că nu eram cu adevărat îndrăgostit de Hostia. Bun. Pretorul pusese drept condiție ca Hostia să i-o cedeze pe Evia. „Evia", spusese dînsul, „o să-mi țină o companie plăcută cît timp sînt departe, și o să mă împiedice să mă gîndesc la alte femei, și, ținînd-o în brațe, o să am impresia că te țin pe tine." Hostia acceptase imediat, treaba i se păruse cît se poate de naturală ; și chiar se gîndea că-i face un serviciu în felul ăsta fetei : „gîndește-te, îi spusese ea,

acesta ar putea fi începutul norocului tău. Pretorul e destinat unei cariere strălucite, cine știe ce mare personaj o să devină, cine știe dacă pînă la sfîrșit nu o să-ți redea libertatea și n-o să se căsătorească cu tine ; n-o să fie pentru prima dată cînd o sclavă devine stăpîna Romei." „Are dreptate", i-am spus Eviei, încercînd să dau întregii situații un aspect mai puțin dramatic ; în ce mă privea însă, avînd mentalitatea unei epoci fără sclave, treaba mi se părea obscenă. *„Si ita censes, domine..."* [6] Dar eu cu pretorul nu mă duc, n-o să mă duc niciodată."

O pusesem pe Evia să se așeze lîngă mine pe patul îngust care-mi servea și de divan și de fotoliu și, după aceste cuvinte rostite cu o pasiune vehementă, și-a lipit fața de umărul meu și-a-nceput să plîngă. Oricît aș fi știut că Evia era, așa cum am spus, o sclavă neobișnuită, atitudinea aceea a ei, de un romantism demn de secolul al nouăsprezecelea, disperarea aceea de fecioară, eroină de Märchen [7] sau dintr-un calendar pentru familiile creștine, m-au impresionat, mi-au provocat un amestec amețitor de mai multe epoci diferite, suprapuse între ele și învălmășite. Așadar, fiica aceea de regi sicambri se comporta ca o Gretchen în lacrimi care descoperise că iubitul ei e logodit cu fata unui conte.

I-am făgăduit Eviei că aveam să vorbesc cu Hostia. Era o făgăduială absurdă și o sarcină asumată cu ușurință, mi-am dat seama de lucrul ăsta îndată după plecarea fetei ; nu aveam nici o autoritate asupra Hostiei, știam prea bine asta ; nici Hostia nu era genul care să-mi fi făcut confidențe cu privire la raporturile dintre ea și pretor, și-ar fi trebuit să fac cine știe ce manevre abile pentru ca s-o determin pe dînsa să-mi împărtășească proiectele acelea ale ei, fiindcă Evia mă rugase să nu pomenesc nimic despre vizita ei sau despre mărturisirile pe care mi le făcuse.

Lucrurile s-au desfășurat mult mai simplu decît mi-aș fi putut imagina eu. Peste două zile, seara, Evia a venit

din nou la mine cu o tăbliță din partea Hostiei, care mă invita în seara aceea la dînsa. Evia mi-a înmînat-o, m-a rugat să-i scriu răspunsul și a plecat fără să mă roage nimic și fără nici un fel de aluzie la convorbirea noastră dinainte. Am avut totuși bănuiala că dînsa fusese aceea care, prin cine știe ce mijloace, grăbise respectiva invitație. Poate povestindu-i stăpînei sale că frumosul tînăr Publius Valerius avea mult succes la prietenele ei, spunîndu-i că fusese văzut cu vreo două zile în urmă chiar la Circus Maximus împreună cu Claudia, care era nebună după jocuri, după gladiatori și după bige. Claudia mă determinase să-mi încalc o hotărîre pe care mi-o ținusem pînă cu puțin înainte, de a încerca și de a căuta toate experiențele posibile, abținîndu-mă însă de la spectacolele cu gladiatori. Mă temeam ca nu cumva luptele acelea barbare să mă facă să-i judec prea aspru pe noii mei concetățeni ; aveam groază de ceea ce ar fi trebuit să văd, trupuri sfîșiate de fiare, sau sfîrtecate în ciocniri pe viață și pe moarte.

Am sfîrșit prin a mă duce acolo ; și trebuie să mărturisesc că doar rareori mi-a fost dat să asist la explozii de sălbăticie ca cele descrise în nenumărate rînduri, la acea frenezie de sînge, consacrată de toate scrierile, a întregului popor, mai înclinat să condamne decît să-l absolve pe luptător ; dimpotrivă, l-am văzut răsplătit întotdeauna cu viața pe gladiatorul curajos și nefericit ; și m-am convins tot mai mult că avea dreptate napolitanul Flocca atunci cînd îmi vorbea de interesul pe care-l aveau laniștii, stăpînii așa-numitelor *familiae gladiatoriae,* de a-și menține cît mai mult posibil intact capitalul lor.

Tocmai începusem să cred că ororile tradiționale care se relatau erau una din numeroasele deformări ale istoricilor tîrzii, cînd într-o bună zi am fost silit să-mi schimb părerea. Tiberius, care devenind în urmă împărat s-a dovedit cam îndărătnic ori de cîte ori a fost vorba să ofere poporului asemenea jocuri, a dat într-o zi un somp-

tuos spectacol de gladiatori în memoria bunicului său Drusus ; și m-am dus și eu să asist la el, din mai multe motive. Mai întîi de toate din considerație față de cel care-l oferea ; absența unuia dintre fiii senatorului Valerius Monellus de la o sărbătoare ca aceea, la care au participat cu tot fastul Augustus și Livia și întreaga familie imperială, ar fi bătut la ochi și ar fi fost comentată nefavorabil. În al doilea rînd, știam că spectacolul avea să fie unul dintre cele mai miloase, deoarece Tiberius invitase să coboare în arenă, plătindu-le cîte o sută de mii de sesterți fiecăruia, cîțiva gladiatori emeriți, care erau acum niște cetățeni bogați și îmbuibați, dar ale căror nume erau încă pe buzele tuturora, și poeții îi celebrau, iar copiii le scriau cu cărbune numele însoțite de „trăiască" pe ziduri. Era clar că ei nu aveau de gînd să rişte cîtuși de puțin ; și nici pe de altă parte gladiatorii care aveau să-i înfrunte, sorțiți deja să fie învinși, nu puteau fi sacrificați pentru un simplu capriciu al mulțimii. Și-n felul ăsta mi-a fost dat să asist la lupta unor indivizi care mie nu-mi spuneau nimic, dar care trezeau entuziasmul și-i impresionau pe cetățeni.

Spectacolul, ca toate celelalte de genul ăsta, a durat întreaga zi, de dimineață pînă seara ; pe la ora a șaptea a avut loc obișnuita pauză mare și lumea a plecat să ia masa, să se odihnească sau cel puțin să tragă un pui de somn acasă, în liniște. Eu însă nu m-am clintit de la locul meu ; auzisem deja vorbindu-se de acele faimoase intervale, voiam să mă încredințez cu ochii mei dacă lucrurile înspăimîntătoare despre care se vorbea existau cu adevărat. Și-am văzut într-adevăr lucruri groaznice și dezgustătoare. Rămăseseră spectatorii cei mai fanatici, oameni din plebea cea mai de jos, liberți, sclavi, ticăloși veniți din toate colțurile imperiului ca să speculeze și să facă avere prin mijloace necinstite ; spectacolul togat de mai înainte nu-i satisfăcuse, doreau sînge, chinuri, moarte. Și sînge și chi-

nuri mai cereau cu voce tare și alții, care năvăliseră în număr mare în arenă, stătuseră departe pînă acum de luptele curtenitoare, iar acum alergau cu ochii sticloși și cu un rînjet crud, o șleahtă care mi se părea și mai josnică decît cealaltă, majoritatea cu veșminte și cu chipuri barbare. Nu voi descrie toate cîte s-au petrecut în acele două ore, mai port încă și acum în amintire oroarea lor. Au fost aruncați în arenă ticăloși, delincvenți de rînd, socotiți oricum morți din cauza fărădelegilor lor, puși să lupte unul împotriva altuia, fără nici o armă de apărare, fără scut și fără cuirasă; lupta era întotdeauna mortală, cel care învingea și era asmuțit de urletele gloatei să-i dea lovitura decisivă celui căzut (*„Occide, verbera, jugula! Quare tam timidu? Quare non occidis audacter?"*)[8], cădea la rîndul lui într-a doua sau într-a treia încleștare, victoria era numai o amînare a morții care venea sigur. Și luptele nu se desfășurau una după alta, ci zeci deodată, ca sîngele să curgă cît mai repede și cît mai repede să crească grămada de morți și de muribunzi răspîndiți prin arenă. Experiența aceea mi-a fost de ajuns pentru toată viața. Am rămas însă cu convingerea că oamenii pașnici, cetățenii cinstiți evitau orgiile acelea sîngeroase; ele constituiau o nadă socotită necesară pentru masa atît de oscilantă a păturilor celor mai de rînd, în marea lor majoritate oameni din alte țări, barbari avînd încă gusturile primitive ale barbarilor, traci care veniseră pe jos din Balcani, sarmați care se hrănesc cu lapte de iapă, etiopieni care trăiesc aproape de izvoarele Nilului, zdrahoni roșcovani și solizi sosiți de pe țărmurile mărilor înghețate.

Claudia m-a inițiat și la cursele de care. Și aceste întreceri durau de dimineață pînă seara, avînd cîte șapte, zece sau douăsprezece curse, și fiecare dintre ele necesitînd cel puțin jumătate de oră; bineînțeles că publicul de soi de pe locurile din partea cea mai de jos, rezervate senatorilor și cavalerilor, asista doar la cele mai importante: așa,

de exemplu, în ziua aceea noi am sosit pe la ora a opta, cînd lumea era deja înfierbîntată și făcea mare zarvă datorită faptului că se afla acolo de vreo patru sau cinci ore, și datorită pasiunii cu care urmărise cursele dinainte. Dintre echipele sau grajdurile cărora le aparțineau carele concurente, învinseseră pînă atunci toate probele cea numită *prăsina*, adică cea verde, în timp ce *vèneta*, adică cea albastră, preferata mulțimii, *albata* și *russata* rămăseseră tot timpul la urmă. În ce mă privește cursele de felul acelora mi s-au părut întotdeauna mai curînd plictisitoare. Cele patru care, fiecare avînd în față înhămați cîte patru cai, trebuiau să facă șapte tururi complete ale pistei, și-n timpul primelor tururi conducătorii, deși încurajați în gura mare, se cruțau, încercau să se păstreze pentru turul final, avînd grijă doar să-și asigure o poziție favorabilă în interiorul pistei. Pentru mine spectacolul adevărat îl constituia însă uriașul amfiteatru, o impunătoare construcție din travertin, care cu vremea căpătase o culoare aurie într-un splendid contrast cu arena strălucitor de albă, presărată cu un nisip argintiu, obținut prin fărîmițarea cristalelor de ghips, care se extrage din regiunea bologneză : cu patruzeci de rînduri de gradene afară de locurile din partea de jos, pentru senatori și pentru cavaleri, o înspăimîntătoare mulțime de o sută cincizeci de mii de oameni, în permanentă frămîntare, și-n timpul curselor, și-n pauze ; tot timpul dau din picioare, urlă, ocărăsc, strigă pe nume cai și concurenți, aplaudă și blestemă, agită batiste, se păruiesc cu vecinii care au alți preferați. Și vai de cel care nu participă la frenezia tuturor și stă liniștit și serios ; e privit ca un trădător, ca un dușman al patriei.

Cînd am sosit la locurile noastre, am aflat de la vecini că doar cu puțin înainte îl scoseseră afară pe fiul unui senator, leșinat sau poate mort accidental, care nu rezistase la suferința provocată de cea de-a patra înfrîngere

a culorii lui. Claudia știa tot despre curse, numele conducătorilor, ale animalelor ; și cînd au fost date în lături porțile grajdurilor și au năvălit pe ele cele patru care în tropotul celor patru cai pe care-i avea fiecare, și-n picioare pe care cei patru conducători cu o tunică foarte scurtă, un coif din piele pe cap, și un bici lung, fiecare din ei cu veșmîntul și hamurile în culoarea grajdului respectiv, alb, roșu, verde, albastru, aproape fără să-și dea seama a făcut și ea ecou mugetului care s-a ridicat de pretutindeni. Apoi s-a întors către mine roșie la față și „uită-te, mi-a spus foarte emoționată, o să trebuiască să-l urmărim pe Symmachus, e conducătorul cu tunica verde, asta e culoarea mea, și fii atent la Attalus, e preferatul meu, cel mai grozav cal din lume, uite-l, acela care se află pe extrema stîngă".

Concurenții parcurseseră deja cinci ture de arenă și cursa se apropia de sfîrșit ; un car, cel alb, fusese lovit cu roata de către Symmachus care știuse în turul final să evite lucrul acesta la o foarte mică distanță, depărtîndu-se apoi puțin, pînă cînd l-a izbit pe concurent, și carul alb s-a răsturnat în arenă, caii au fost văzuți cu copitele în sus, au alergat îngrijitorii ca să-l scoată de sub car pe conducătorul care pierdea sînge și să elibereze în grabă pista. Mulțimea care aștepta era agitată, urla, îndemna, ocăra, se sculaseră în picioare toți spectatorii de pe locurile cele mai populare, adică cele mai de sus. Avea să reușească oare Symmachus să aducă cea de-a patra sau a cincea victorie consecutivă echipei lui ? Se părea că da, carul lui îl depășise cu o lungime pe cel albastru care îl urmărea îndeaproape ; la ultimul tur al întrecerii însă, nu știu din ce motiv, fiindcă n-am fost niciodată priceput în asemenea lucruri, am văzut caii lui distanțîndu-se și, în spațiul dintre car și sosirea unde era gata să ajungă cu cutezanță, că-și croiește drum carul roșilor, care părea cel mai rămas în urmă ; și-a fost imediat în frunte, și-a ajuns

victorios la sfîrşit, depăşind cu mai mulţi metri celelalte care.

Claudia era indignată, ţipa că Symmachus se lăsase înşelat de-un începător ; cu caii lui irpini, cei mai buni de pe lume, să te laşi bătut de patru mîrţoage din Cappadocia ? În locurile populare zarva creştea din ce în ce, au izbucnit conflicte, am văzut pumni ridicaţi, guri schimonosite care suduiau, şi deodată un întreg sector al amfiteatrului s-a transformat într-o învălmăşeală sălbatică de oameni care se băteau, se loveau, se luau de beregată, suporteri care erau copleşiţi de suporterii celorlalte culori, o încăierare furioasă, care lua proporţii tot mai mari. Am văzut sosind echipe de paznici pentru restabilirea ordinii, s-a zvonit deodată că muriseră nişte femei în învălmăşeală, că fuseseră oameni ucişi cu cuţitul şi răniţi în număr mare. În sectorul senatorilor, unde mă aflam, turburarea a fost doar cu ceva mai educată şi mai severă, dar nu mai mică decît în rîndurile mulţimii. Chipul Claudiei, atît de palid şi de senin întotdeauna, era ca al unei Erinii. Deodată s-au auzit sunînd trîmbiţele pe care Claudia le-a şi interpretat : „Era de imaginat, preşedintele a suspendat jocurile". Mulţimea a protestat cu un urlet care a ajuns pînă la cer ; soseau însă echipe tot mai compacte de gardieni în arenă şi la porţile pe unde se ieşea, aşa că nimeni n-a mai cutezat să se revolte, mulţimea a început să se scurgă prin cele o sută de porţi, în jos pe scări, prin ieşirile amfiteatrului şi prin vestibulul exterior.

Îi sugerasem Claudiei să lăsăm puţin lumea să se scurgă, ea însă, nerăbdătoare şi pornită, n-a vrut ; şi pînă la urmă cînd am ieşit afară din circ, ne-am trezit înghesuiţi într-o masă uriaşă de oameni care ne împingeau din toate părţile, oameni modeşti, numai în tunică, desfăcuţi la pieptul plin de sudoare şi gălăgioşi. Cu greu am împins-o pe Claudia lîngă un zid, făcîndu-i scut în faţa mulţimii. Am aşteptat mult timp, căci nu mai îndrăzneam să mă

avînt din nou în îngrămădeală. La un moment dat, Claudia a început să rîdă.

„Știi la ce mă gîndesc ? La răposata de străstrăstrăbunică-mea !"

„Ce legătură are străstrăstrăbunică-ta cu toată învălmășeala asta ?"

„Mă refer la fata lui Appius Claudius Caecus, o poveste de-acum trei secole. Ieșea într-o zi de la un spectacol de circ, și s-a trezit ca și noi blocată și înghesuită în mulțime, că nu mai putea nici să respire. Cînd în cele din urmă a izbutit să se strecoare afară din înghesuială a spus cu voce tare : «Am avut noroc, ce mi s-ar fi întîmplat dacă fratele meu, Publius Claudius, n-ar fi suferit acea binecuvîntată înfrîngere navală în fața cartaginezilor, datorită căreia au murit atîția cetățeni ? Prea mulți sîntem la Roma, ar trebui să se întoarcă în viață, să se ducă cu o flotă bună să mai încaseze o înfrîngere ca să mai împuținеze în felul ăsta numărul cetățenilor.»"

„Grozavă femeie."

„Da. Dar a pățit-o. Cuvintele ei au fost aduse la cunoștința autorităților și edilii poporului au condamnat-o la o amendă de douăzeci și cinci de mii deași."

„Și care o să fie amenda oare pe care or să ți-o dea ție, care ai repetat povestea cu atîta satisfacție ?" am întrebat eu. Lîngă noi se afla un grup de tineri meșteșugari care ascultaseră cu multă plăcere anecdota, relatată cu un glas cît se poate de melodios și de clar, și care acum rîdeau și-și dădeau coate.

Claudia și-a întors către dînșii fețișoara ei frumoasă, fină, de fecioară — divorțase deja și de cel de-al doilea soț — ; și tinerii au privit-o intimidați, și s-au oprit din rîs.

„Sînt sigură", a spus ea atunci cu voce tare întorcîndu-se spre mine, „că vorbele mele i-au amuzat numai pe tinerii aceștia cumsecade. Și sînt sigură că or să vrea

chiar să mă ajute să nu fiu tîrîtă de mulţime şi să ies din înghesuiala asta."

Dată naibii fata. Nu degeaba îi curgea în vine sîngele uneia din cele mai nobile, mai mîndre şi mai orgolioase ginte din Roma, care dăruise republicii treizeci şi doi de consuli, cinci dictatori şi şase generali triumfători. Tinerii s-au arătat săritori şi gata la ordinele ei, ne-au luat în mijlocul lor şi-au început să-şi croiască drum prin mulţime şi să-şi facă loc cu coatele strigînd „Faceţi loc preanobilei Claudia Pulchra, urmaşa lui Appius Claudius Caecus !" ; şi-n scurt timp am ieşit din înghesuială.

E vremea să mă întorc acum însă la Hostia şi la Evia. Spuncam că Evia ştiuse probabil să trezească la stăpîna ei un sentiment care s-ar putea numi gelozie. Într-adevăr, abia am ajuns la ea acasă, că m-a şi întrebat dacă era adevărat că o trădam cu Claudia.

„Ce înţelegi prin trădare ? Tu nu mă trădezi oare şi de cîte zece ori pe lună cu Bavius şi cu Mevius ?"

„De zece ori pe lună ? De ce nu spui de-o sută ? Exageratule ! Şi pe urmă eu pot să fac ce doresc. Şi tu poţi să faci ce doreşti, dar numai cu permisiunea mea. Şi trebuie să ştiu cu cine umbli. Tu eşti descoperirea mea, şi-acum toate prietenele mele se-ntrec în a-ţi face avansuri. Claudia e o infamă şi merge cu tine numai fiindcă ştie că-mi face mie în necaz."

Am asigurat-o că nu era nimic serios cu Claudia ; era numai o companie plăcută la circ sau la teatru.

Nu i-am mărturisit însă, tocmai din prudenţă, că acum îmi plăcea mult altă fată, fiica lui Lucius Asprinius, care era cel mai vestit orator din vremea aceea, fiindcă avea nişte ochi albaştri şi reci de nordică şi-un păr ca mierea fără nici un truc ; se şoptea că Lucius Asprinius n-avea nici un merit în asta şi că adevăratul autor al fetei ar fi fost un sclav frizon care-i plăcuse maică-sii.

În seara aceea Hostia s-a cam îmbătat, avînd un aer vesel și intim care-i ședea grozav de bine. Aveam cu adevărat nespus de multă simpatie pentru inițiatoarea mea, atît de extravagantă mereu, în realitate însă simplă și dornică numai să placă și să se facă iubită. M-am gîndit în noaptea aceea cît de bine ar fi sunat în gura ei versurile doctei curtezane Veronica Franco :

Cosi dolce e gustevole divento
quando mi trovo con persona in letto
da cui amata e gradita mi sento
che quel mio piacer vince ogni diletto... [9]

Și așa amețită de intimitate și de plăcere, de vinul de Chios și de parfumul trandafirilor, a început să-mi vorbească de pretor și de pretenția lui absurdă de a și-o lua pe Evia ; „grozav motiv a mai invocat, chipurile să-i fie alături atunci cînd eu sînt departe ; trebuie să fie nebun să-și închipuie c-o să i-o dau, i-am spus că da numai așa, în bătaie de joc, și el a crezut că vorbeam serios ; tu ce spui de asta ? Trebuie să i-o dau sau nu trebuie să i-o dau ? Nu din invidie, fiindcă nu pot să fiu invidioasă pe o sclavă. Poate însă c-ar fi un noroc pentru Evia. El e în stare să-i redea libertatea și să se căsătorească cu ea, nu e pentru prima oară cînd se întîmplă asemenea lucruri."

Trebuia să profit de starea ei de îndoială și s-o fac să-și asume o răspundere chiar în fața Eviei. I-am spus imediat că avea dreptate, pe Evia trebuia să și-o țină lîngă dînsa, unde ar mai fi găsit o slujnică atît de devotată și de atentă ? Și-i aminteam mereu de întîmplara aceea cînd alergase așa de repede și cu folos ca s-o avertizeze că pretorul era pe cale să-i bată la ușă... Hostia s-a amuzat cînd și-a adus aminte. „Ce grozavă a fost, într-adevăr, cît de repede a netezit ea patul, cît de repede a făcut să dispară cocoancle, cum a băgat de seamă în ultimul moment că aveam o vînătaie pe braț și-a ascuns-o sub un strat de

pomadă armenească ; e foarte devotată, n-aş mai găsi o alta ca dînsa. *Da mi vinu.*"

Şi a sorbit un pahar mare de vin, cu care m-am trezit apoi în gură în timpul sărutului. S-a ridicat, s-a îndreptat spre camera de culcare şi eu am urmat-o ; şi Evia a alergat şi ea la chemarea ei poruncitoare.

M-am prefăcut beat şi, stîrnind rîsul Hostiei, dînsa fiind cu adevărat cam beată, i-am ţinut Eviei cu o elocinţă umflată un discurs, jumătate pe latineşte şi jumătate în germană ; pe latineşte spuneam lucruri ridicole şi fără sens, în germană însă, în cuvinte puţine şi esenţiale, i-am spus că trebuie să se arate în ochii stăpînei suferindă, abătută, ca şi cum ar fi durut-o foarte tare capul, fără să spună însă care era motivul durerii acesteia. Evia a înţeles imediat şi s-a pretat perfect la toată farsa. Hostia a întrebat-o plină de solicitudine ce avea, de ce arată aşa de tristă, iar sclava a răspuns cu cuvinte evazive : „poate că", am spus eu pe un ton glumeţ, „poate că, Hostia, dacă vrei s-o vezi din nou veselă, ar fi bine să-i spui că ai hotărît s-o ţii cu tine, că n-o mai trimiţi de aici." Vorbeam ca şi cum voiam să glumesc, dar Hostia a spus imediat pe un ton serios : „Evia, doar nu eşti aşa de tristă din cauză că ţi-am dat sfatul acela, bineînţeles că n-o să fie nimic, tu ai să rămîi cu mine, *abeat in mala peste ille praetor* [10]." Atunci eu m-am prefăcut sceptic : „Biata Evia", i-am zis, „dac-o fi să-ţi dea crezare ; mîine dimineaţă ai să vezi lucrurile într-alt fel, o să primeşti o scrisoare de la pretor şi-ai să-ţi schimbi iar părerea". Hostia a scos atunci un ţipăt cum n-o mai auzisem scoţînd, decît o dată la Baia cînd a muşcat-o un scorpion ; şi am crezut că şi de data asta i se întîmplase aceeaşi nenorocire, şi mă şi repezisem să caut unde era animalul ca să-l ucid şi să-l ard în cenuşă, şi să pun cenuşa într-un pahar cu vin şi să i-l dau să-l bea, fiindcă acesta era pe atunci cel mai sigur leac împotriva veni-

nului acestui animal. Nu era vorba însă de nici un scorpion, Hostia era furioasă că puneam la îndoială spusele ei : „Du-te, i-a spus ea Eviei, trezește-l pe Narcissus, să ia din dulapul cu Lari cele două simulacre de argint, să mi le aducă aici, împreună cu cădelnița, iar tu adu-mi o cupă cu vin, și întoarce-te repede, să-i dau o lecție acestui domnișor care pune la îndoială cuvîntul unei femei nobile căreia poeții i-au dăruit eternitatea." Hostia încă declama, cînd Evia a și luat-o la fugă, după ce mai întîi m-a privit cu ochi plini de strălucire și de bucurie. După aceea s-a așezat pe un colț al patului fără să-mi spună nimic, cu privirea pierdută, cu o expresie atît de serioasă și de încordată, încît m-am temut ca nu cumva ieșirea aceea să-i fi accentuat amețeala și să-i vină rău.

Dar iată că a sosit și tînărul Narcissus, custodele Larilor, cu ochii umflați de somn ; iar Evia a adus o măsuță pe care au fost așezate cele două statuete de argint și, punînd un vîrf de tămîie într-o cădelniță mică, i-a dat-o în mînă Hostiei ; care în picioare, după ce a împrăștiat puțin fum din cădelniță asupra strălucitoarelor simulacre, a luat cupa cu vin, a vărsat puțin din el pe masă, pe restul l-a băut dintr-o sorbitură, și-a spus *„Per Junone, per deos Penates juro,* n-o s-o dau pe Evia pretorului, n-o s-o gonesc din casă, o să rămînă mereu cu mine pînă cînd va fi din nou liberă, *per Junone, per deos Penates juro."*

S-a întors apoi către mine, cu fața transfigurată, ca și cum ar fi celebrat un ritual solemn și teribil. Nu mai era beată, nu mai era nici zîmbitoare, părul îi cădea în dezordine în jurul feței. Tînărul sclav a strîns în grabă măsuța, a luat și-a dus totul. Evia, și ea cu chipul grav, stătea mută într-un colț privindu-și stăpîna, ca și cum s-ar fi întărît între ele un nou și tragic pact. Aș fi vrut să spun ceva vesel, să înviorez cu un gest glumeț, cu un hohot de rîs încăperea plină de miros de tămîie și de

vin ; n-am îndrăznit însă. Am simţit puternic dorinţa să fiu afară şi departe. Hostia s-a apropiat de mine, mi-a pus mîinile pe umeri, şi mi-a spus fără să zîmbească, fără să mă sărute, cu o voce aspră şi obosită :

„*At nunc vale. Volo manere sola.*" [11] O să-ţi scriu mîine."

Am tras-o spre mine ca s-o sărut. A întors capul, şi buzele mele i-au atins doar obrazul.

„*Move te. Vale.*" [12]

O vreme n-am mai avut deloc veşti de la dînsa. Am plecat la ţară, am petrecut cîteva zile în villa noastră din Lavinium, m-am întors după aceea la Roma. Hostiei nu-i plăcea s-o caut eu, era un vechi obicei că trebuia întotdeauna să aştept un semn din partea ei. După două sau trei săptămîni din seara jurămîntului a venit la mine Evia. A intrat însoţită de portar, cu obişnuitul ei aer solemn şi absent, de mesageră. A răspuns plecîndu-şi ochii la salutul meu. După ce a ieşit portarul, şi uşa s-a închis în urma lui şi-am rămas singuri, Evia a ridicat către mine ochii strălucitori de lacrimi, şi-a aruncat braţele în jurul gîtului meu şi şi-a lipit capul de obrazul meu, fără să rostească un cuvînt. Am simţit masa diafană a părului ei, răspîndind parfumul preferat al Hostiei. Era clar, în dăruirea aceea timidă, că Evia venise la mine să-mi spună că mă iubeşte ; nu din recunoştinţă, cu toate că nutrea îndeajuns şi asta, nu din devotament ; mă iubea cu o dragoste mîndră, de femeie născută liberă şi de neam regesc, pentru bărbatul pe care şi-l alesese de bunăvoie.

După-amiaza aceea a fost deosebit de importantă în viaţa mea de tînăr patrician. N-am mai făcut amor cu Hostia. N-am mai vorbit niciodată de atunci despre Hostia cu Evia. Şi s-a întîmplat ca Hostia să-i dea libertate Eviei cu ocazia căsătoriei sale ; şi-a fost de acord să vină în casa mea, în calitate de menajeră ; libertă discretă, pri-

cepută să-mi conducă gospodăria, amantă tandră. Știu că povestind toate acestea voi face vreun cititor să strîmbe din nas, și cu o frază obișnuită în vremurile noastre, și amintindu-mi de prima mea experiență cu Cleonice, să mă acuze că m-am dedat amorurilor ancilare. Cleonice (care rămăsese în casa tatălui meu, îmi era mereu cît se poate de devotată, dar se căsătorise cu un sclav grec din casă și-și încetase vizitele amoroase), Cleonice n-are nici un amestec aici. Intrînd în corpul lui Publius Valerius moștenisem de bună seamă, în afară de nume și de situația familială, și legăturile pe care tînărul deja împlinit la trup, care-și luase de acum toga virilă și-și răsese și prima barbă, putea să le fi avut cu o fată sau cu alta. Asupra prietenelor din afara casei n-am avut decît cîte-o bănuială sau cîte-o intuiție ; e clar că indiferența mea naturală față de ele, cînd le-am întîlnit pentru prima dată, va fi fost interpretată ca o schimbare de dispoziție pentru care erau prea mîndre ca să-mi ceară socoteală. Cît despre mica poveste cu sclava din casă, fusesem doar beneficiarul inconștient al unor raporturi începute cine știe de cînd, și întrerupte doar de boala mea neașteptată cauzată, dacă aș putea să-i spun așa, de schimbarea domiciliului.

În afară de asta Evia era sclavă, într-adevăr, însă după ceremonia care-i redase libertatea a devenit din nou fata nobilă de odinioară, din vremea cînd tatăl ei stăpînea peste cine știe care triburi sicambre. Am considerat-o întotdeauna germanică ; neamul ei se regăsește astăzi printre suedeze, sau printre norvegiene, mai curînd decît printre nemțoaice ; regăseam la dînsa frumusețea mîndră și puțin rece a islandezelor. Sub anumite aspecte era mai delicată decît Hostia, mai închisă și rezervată. Pe de altă parte, venită de mică copilă în Italia și avînd o inteligență vie, își temperase exotismul ei originar printr-o fericită asimilare a culturii mediteraneene ; studiase ca o

tînără de condiţie liberă, cînta la ţiteră, cunoştea poeţii moderni şi le declama versurile cu multă finețe.

Aş vrea să adaug la tot ceea ce am spus despre Evia un ultim amănunt, dar am o reţinere pe care nu pot s-o explic prea bine. În sfîrşit, cititorul va dori însă poate să cunoască la fel cu cititorii acelor *Confessioni di un italiano* [13], despre Pisana, în ce situaţie se afla în după-amiaza aceea virtutea sclavei Evia ? Cu o stăpînă atît de zvăpăiată şi generoasă cu ea însăşi, cu exemple ca acelea în faţă, dată fiind uşurinţa cu care se lăsase sărutată în noaptea cînd era să fiu surprins, fata aceasta de douăzeci de ani, se va gîndi cititorul, în Roma coruptă a Cezarilor, dacă ar fi fost să se ia la întrecere cu stăpîna ei probabil că n-ar fi fost mult mai prejos decît ea. Dacă-şi închipuie aşa, cititorul se înşală ; să citească în capitolul paisprezece din *Confessioni* ale lui Nievo ce spune Carlino despre Pisana ; aceleaşi lucruri pot să le spun şi eu, pentru aceleaşi bine-întemeiate motive.

Capitolul al zecelea

Într-o dimineață frumoasă de mai din anul 11 mi-am început călătoria către Septentrion.

Mă duceam să revăd regiunea în care m-am născut, orașele în care am trăit multă vreme cînd eram adolescent și apoi tînăr, Bologna, Modena, Piacenza. N-o să vă povestesc amănuntele drumului ; ar însemna o înșiruire de senzații subtile, de emoții fulgerătoare, de confruntări uneori evidente, alteori obositoare sau de-a dreptul uimitoare, în împrejurări de multe ori absolut identice și-n foarte rare cazuri comic de deosebite. Adesea, evadînd din continua obsesie că viața mea se desfășura de-acum încolo închisă în secolul întîi al erei noastre, aveam impresia că trec din nou cu o trăsură de călătorie, cu trei sau patru sclavi și secretari cu al căror mod de a se-mbrăca mi se obișnuise de-acuma ochiul, așa cum dealtfel ajunsesem să le înțeleg fără nici o greutate și limba, pe acolo pe unde cu nouăsprezece secole mai tîrziu trecusem în automobil, regăsind nu numai aceleași linii eterne ale munților și ale văilor, cursul sinuos al rîurilor prunduite, pădurile cățărate pe munți, dar și același fel de agricultură, ogoarele verzi de lucernă și de grîu care începea să îngălbenească, măslinii care învăluiau în argint colinele, boltile de viță împreunate ici-colo cu ulmii, nucii și castanii, plopii care umbreau adesea drumul și casele țăranilor, foarte puțin deosebite de cele pe care le văzusem cînd eram copil pe

colinele și în cîmpia modeneză, sau în vremea războiului, cu trupele de eliberare pe înălțimile marchigiane sau romagnole ; și șoproanele pentru unelte, hambarele pentru produse și căpițele de paie pe arii.

Mai rar chiparoșii ; erau arbori veniți în Italia de curînd, ca și eucalipții din vremea noastră, dar își găsiseră repede aceeași răspîndire, căci, fiind considerați oarecum funebri, de cîte ori murea cîte cineva, erau plantați dinaintea casei. Erau folosiți însă și pentru a schimba din cînd în cînd rînduiala perdelelor de plopi, pentru a marca vîrful unei coline sau pentru a împodobi intrarea într-o vie.

Mi se întîmpla cîteodată să poposesc la vreuna din casele acelea de țărani, ca să cer de băut sau ca să-mi odihnesc caii ; cînd dădeam peste oameni comunicativi, regăseam în vorbirea lor țărănească aforismele sentențioase ale țăranilor de astăzi, aceleași observații simple privind efectele lunii, succesiunea anotimpurilor, sau motivele recoltelor proaste. Spuneau încă de pe atunci că e nevoie să tai sau să rărești copacii cînd descrește luna și cînd nu suflă vîntul siroco, căruia ei îi spuneau *ostru* [1], așa cum îi spun și astăzi țăranii și pescarii de pe întregul țărm al Adriaticii. Spuneau că după fiecare o sută de luni căldura verii sau asprimea iernii crește sau scade. Spuneau că luna roșie e semn de vînt, iar atunci cînd are un halou întunecat vestește ploaie. Spuneau că ulmul este cel mai folositor dintre copaci, fiindcă susține bine vița de vie, iar frunzele lui constituie hrana favorită a boilor și că e de preferat ulmul originar din Galia celui de la noi, fiindcă e mai viguros.

Într-o dimineață a trebuit să poposim la o căsuță de agricultori aflată în Apenini, pe versantul care coboară spre valea Padului, la două zile de drum de Bologna, căci din cauza unui catîr care sărise în lături unul dintre sclavii mei căzuse și-și rupsese gamba sub genunchi.

Nefiind prea priceput în asemenea lucruri şi neştiind dacă era vorba de o fractură sau de o luxaţie, i-am întrebat pe ţăranii aceia dacă puteau să-mi găsească două scîndurele şi puţină fașă ca să-i imobilizez încheietura pînă la Bologna, unde aveam să-i căutăm un medic. Un bătrîn cap de familie, cu înfăţişare de patriarh, s-a dovedit mult mai priceput decît mine. „*Luxatu*“ mi-a spus el după ce a atins cu o delicateţe de chirurg tibia nenorocitului aceluia, aburindu-mi faţa cu o răsuflare duhnind a ceapă ; şi-a dat apoi cîteva porunci la doi tineri, feciori sau nepoţi, şi unei femei ; şi-au venit în grabă cu nişte tije de trestie groase pe care bătrînul le-a despicat repede în jumătate şi-a făcut din ele un fel de armătură în jurul tibiei, după care a înfăşat atît armătura cît şi încheietura strîns cu benzi din pînză groasă pe care femeia le-a rupt dintr-un cearşaf ; şi m-a asigurat că pînă ce n-o să-l desfeşe medicul nu era nimic altceva de făcut. Pînă aici nimic nou sau mai neobişnuit, în afară poate de extraordinara gingăşie cu care ştiau să atingă mîinile acelea noduroase, bătătorite, deformate de muncile grele ale cîmpului. Însă tot timpul cît a durat îngrijirea a stat alături de dînsul unul dintre tineri psalmodiind în permanenţă un fel de rugăciune cu o voce plîngătoare, dar limpede, un amestec dintr-o latină arhaică şi dintr-un dialect care avea modulaţia şi inflexiunile dialectului bolognez de astăzi : „*auat auat auat, ista pista sista, damnabo damna ustra*“. La început n-am înţeles nimic din asta în afară de acel *ustra* care aşa cum ştiam din alte dialecte ţinea loc de *vostra ;* apoi mi-am dat seama că *auat* era cuvîntul arhaic pentru verbul *aueo*, doresc, rog ; că *pista* era latineasca *pestis, pèsta* din dialectele noastre emiliene ; înţelesul formulei, sau al descîntecului împotriva forţelor malefice era deci acesta „se roagă, se roagă, se roagă, ca răul ăsta să-nceteze, să plece suferinţele pe care le aduceţi“. Odată terminate îngrijirile, bătrînul l-a întrebat zîmbind pe sclav :

„Ai învățat descîntecul după ce l-ai auzit de-atîtea ori ? Hai să te-aud.“ Sclavul i l-a reprodus întocmai. „Bine, spune-l dimineața și seara ; și-ai să te vindeci mult mai repede.“

În timp ce traversam Etruria am avut o experiență ciudată. Am izbutit să capăt într-un mod neașteptat de simplu explicația problemei care i-a preocupat timp de atîtea secole pe savanți și pe care, atunci cînd visam chiar fără nici o speranță la o călătorie înapoi în timp, mi-o propuneam ca pe unul din principalele scopuri ale misiunii mele, anume cum de n-a fost transmis de către nenumărații poligrafi ai Romei de la sfîrșitul republicii și din primul secol al imperiului un tratat despre limba etruscă, un vocabular bilingv, în sfîrșit, o mărturie filologică mai profundă și mai valabilă decît rarele referiri care se găsesc la Quintilian, la Festus și la alți cîțiva scriitori. (Mai tîrziu, împrietenindu-mă cu vărul meu Claudius, cel care a devenit după aceea împărat, am avut prilejul să citesc un studiu de-al lui asupra idiomului etruscilor, care dealtfel nu mi-a dezvăluit nimic în plus față de ceea ce știam deja.) Un fapt e cert, anume că pentru romani vorbirea etruscă nu era o limbă căreia să-i dedice studii speciale, ci era un dialect nu prea deosebit de celelalte dialecte de pe întinsul peninsulei și care le suna destul de inteligibil la ureche. Cu alte cuvinte un roman întîmpina aceeași greutate sau, din alt punct de vedere, avea aceeași ușurință în înțelegerea vorbirii etrusce pe care ar avea-o un *ciociar*[2] de astăzi cînd ar fi să înțeleagă un lombard sau un sicilian, care s-ar exprima fiecare în dialectul lui. Am mai spus deja că-n vorbirea sclavilor sau a poporului am regăsit deseori aceleași fraze din limba noastră curentă, sau, și mai precis, din dialectele noastre. Îmi amintesc că am văzut la Berlin, cam prin 1925, spectacolul dat de un grup de sarzi pe care un împresar îi ducea de colo pînă colo ca să se exhibeze în

concursuri de sulky, cu struți în loc de cai, sau în curse de bige antice travestiți în romani antici. În pauză m-am dus dincolo de îngrăditura arenei ca să-i văd de aproape. M-am trezit alături de doi sarzi din aceia, cu încălțări de legionari și cu tunică, care se pregăteau să iasă în arenă în chip de conducători de bigă, și l-am auzit pe unul spunîndu-i celuilalt, în dialectul său : *„Pone mi elmu in capite"*, exact aceeași expresie pe care aș fi putut-o auzi la un gladiator din secolul întîi. La fel mi s-a întîmplat să regăsesc, cu cea mai mare stupoare, dialectul toscan în unele fraze ale țăranilor etrusci, aceeași aspirație, aceleași cuvinte prescurtate sau reduse.

Faptul că etruscii scriau de la dreapta spre stînga, că nu făceau nici o pauză între un cuvînt și altul, că lăsau să se subînțeleagă anumite litere, cum era dealtfel obiceiul în scrierea epigrafică a tuturor popoarelor din acele timpuri, inclusiv a latinilor — etruscii, de pildă, îl eliminau din scrierile lor pe *e* scurt, așa cum fac astăzi stenografii — au făcut să rămînă indescifrabile timp de secole niște inscripții care, cu puțină bunăvoință, ar fi stat la îndemîna tuturor. Într-o zi am făcut o haltă în apropiere de Chiusi la villa suburbană a unui cetățean, care avea, alături de micul altar al zeilor penați, o inscripție în idiomul acela. Am izbutit cu ajutorul lui să-i descifrez caracterele ; și deodată i-am descifrat și înțelesul, și gazda mea a rămas înmărmurită, văzînd că inscripția aceea era mai inteligibilă pentru mine decît pentru mulți alți romani cărora le-o arătase ; eu însă am interpretat-o cu ajutorul dialectului toscan din munți.

Pe măsură ce mă apropiam de Bologna, nerăbdarea mea era tot mai puternică și neliniștită. Aveam să revăd locurile unicei mele adolescențe, ale studiilor mele universitare, ale primelor mele experiențe de început de viață ; cunoșteam cu ochii închiși colinele acelea pe care le cutreierasem iarna și vara, pe jos, pe bicicletă, pe schiuri ;

ulicioarele roşii şi înguste ale oraşului pavate cu pietre rotunde, casele din cărămidă, porticurile, aspectul lui întunecat medieval erau atît de vii în amintirile mele, încît mă gîndeam că o să le distrug trezindu-mă într-un oraş cu siguranţă mult mai mic şi deosebit, fără turnuri, fără arcade şi portiţe, cu o populaţie care nu putea fi aceea pe care o ştiam eu, de bonviveuri, cu plăceri ale pîntecului şi cu o vorbire suculentă.

Am ajuns cînd se-nsera, pe un drum din fundul unei văi mărginite de coline ; fără să am aşadar posibilitatea să privesc de sus oraşul mai înainte de a intra în el. Secretarul meu sclav m-a sfătuit să mă opresc la primul deversoriu pe care aveam să-l întîlnim, situat în afara oraşului, pe ultimele ramificaţii ale colinelor care-l mărginesc spre miazăzi, fiindcă, după informaţiile lui, era cel mai bun ; şi i-am urmat sfatul. Hanul se afla la vreo două sute de paşi de ziduri, chiar la picioarele colinei care se numeşte astăzi colina dell'Osservanza. După ce am lăsat căruţa cu bagajele în paza sclavilor, am luat repede cina — mîncarea era cea obişnuită prin partea locului şi comună ; am aflat însă că patronul era un campan, venit acolo de puţină vreme — şi am apucat-o imediat spre oraş, trecînd printr-o poartă dincolo de zidurile care-l închideau de jur împrejur, în forma unui patrulater regulat.

Şi-odată ajuns acolo am avut impresia că atît simţurile, cît şi amintirile mă înşelau. Cum am trecut de ziduri, am văzut că drumul era mărginit pe-o parte şi pe alta de porticuri. Întru nimic asemănătoare cu porticurile solemne de la Roma, nişte construcţii monumentale şi de sine stătătoare ; nu, erau nişte porticuri mititele, aşa cum se mai văd şi astăzi pe străzile cele mai vechi şi mai populare din Bologna, acelea care n-au fost distruse de bombardamentele aeriene ; acoperişuri din lemn ieşite în afară, şi de cele mai multe ori alcătuind de-a dreptul o adevărată galerie cu stîlpi din cărămidă sau din lemn,

pe care se sprijinea faţada caselor, mai îngustă sau mai lată, mai înaltă sau mai lăsată, la fiecare casă în felul ei şi fără nici un fel de legătură cu cea de alături. Şi pe sub drumul acela acoperit mişuna o mulţime volubilă, compactă ; iar în zidul lateral se aflau prăvălii cu alimente, bazare cu mărfuri diverse, cîrciumi, mici altare, aşa cum se întîlnesc şi la Roma în cartierele populare pe faţadele caselor de închiriat. Am deosebit imediat în lumea aceea obişnuită cele două tipuri etnice încă foarte vizibile şi-n secolul al douăzecilea ; pe urmaşii colonilor aduşi din Latiu, bruni, slabi, uscaţi, şi pe urmaşii celor care locuiau în regiunea respectivă înainte de cucerirea romană, celţi, gali cu pielea albă, cu părul şi cu mustăţile roşcate, aceleaşi chipuri de ţărani care veneau acasă la tata pe vremea cînd eram copil, şi mi se păreau oameni de alt neam, aducînd în bucătăria dichisită un iz aspru de grajd şi de brazdă. Şi-am observat că mai exista şi-un al treilea tip, care aducea cu cel semitic, cu părul roşu sau negru ; de bună seamă descendenţii etruscilor care întemeiaseră cetatea sau o cuceriseră de la umbri.

Continuîndu-mi drumul pe strada aceea dreaptă, cardinele [3] fostei tabere fortificate a colonilor din care a luat naştere cetatea romană şi care mi s-a părut să corespundă actualei Via d'Azeglio, am ajuns la încrucişarea cu decumana care se desfăşura pe locul actualelor străzi Rizzoli şi Ugo Bassi ; acolo se deschidea o vastă piaţă. Am zărit un templu mare, un teatru, o bazilică, un portic monumental, construcţii care în comparaţie cu căsuţele joase ale străzii păreau uriaşe : şi păreau spuzite în strălucirea asfinţitului apropiat pe fondul cerului din partea occidentului, aşa cum păreau spuzite şi turnurile şi bisericile din secolul al şaisprezecelea în serile cînd, în adolescenţă, rătăceam pe străzi şi prin pieţe, imaginîndu-mi tot felul de aventuri absurde sau reevocînd istorii vechi, împreună cu un prieten şi mai pedant decît mine ; şi căruia îi

recitam din cînd în cînd cîte o poezie latinească alcătuită de mine, din care nu-mi mai aduc aminte decît primul distih,

Centum cauponis centum me Felsina celsis
Turribus insignis, pinguis et uncta, tenet ;

şi-n seara asta chiar îmi repetam în sinea mea versurile acelea care, avînd o competenţă mult mai mare cum, mi se părea că nu sună deloc rău. „Sînt din Bologna, vestită printr-o sută de cîrciumi şi-o sută de turnuri, Bologna cea îmbuibată şi grasă" ; şi într-adevăr, îmbuibată şi grasă mi se părea şi acum, şi dacă n-avea turnuri, cu siguranţă că avea vreo sută de birturi, judecînd după cît erau de multe cele prin faţa cărora trecusem eu în scurtul drum făcut de la poartă pînă aici. Şi nu numai birturi ; uite că sub portic se află şi un termopoliu, are un aspect promiţător, hai să intrăm să facem cunoştinţă cu lumea bună din oraş ; secretarul meu sclav m-a şi informat, Bologna e o cetate bogată, aşezată între Apeninii împăduriţi şi cîmpia intensiv cultivată.

M-am îndreptat spre termopoliu. Abia am avut răgazul să zăresc lîngă tejghea un bărbat de vreo treizeci de ani, mătăhălos, solid, cu o gură foarte mare în umbra unui nas borcănat, şi să mă întreb unde-l mai văzusem oare, cînd bărbatul mi-a şi sărit de gît, m-a sărutat pe amîndoi obrajii şi pe umăr :

„Jupiter te fulminet" [4], a spus el, „ce bucurie să te revăd." Şi-mi pipăia braţele şi bărbia, rîzînd, şi continua să bolborosească cîte şi mai cîte.

„Ecca mala bestia, ce grozav arăţi, îţi mai aminteşti de mine ? Lucius Rusticelius, camaradul tău de arme din fortăreaţa de la Aliso cu Lucius Caedicius, *ille erat homo.* Îţi aminteşti cînd m-ai dus la infirmerie cu coşcogemite gaura în cap ? Sînt sigur că nu mai dădeai doi bani pe viaţa mea. Noi, bolognezii, avem însă capul tare, am

reuşit să mi-l păstrez numai printr-o adevărată minune, o să-ţi povestesc."

Îl recunoscusem de-acum pe veselul meu camarad şi bineînţeles că i-am întors complimentele, dar cu mai puţină efuziune, societatea aristocratică pe care-o frecventam la Roma mă ajutase să-mi păstrez o oarecare rezervă pe care o aveam de la natură, precum şi groaza de expansiuni. Şi m-am bucurat după aceea imediat şi eu de înfăţişarea lui înfloritoare.

„Belle corpulentus es", şi într-adevăr lucea ca un purceluş din turma lui Epicur, avînd de pe acuma un început de bărbie dublă.

M-a prezentat imediat, fără să uite să le numească pe nici una dintre ilustrele mele rude, persoanelor care se aflau în jur, centurioni, nişte tineri cu un aer delicat şi studios, homăraşi durdulii şi satisfăcuţi de grăsime ca şi el. Am băgat de seamă că latina lui, atunci cînd vorbea cu ceilalţi, suna mult mai dialectal decît cea pe care o folosea faţă de mine ; şi-am recunoscut cu emoţie binecunoscutul accent gras şi şuierător atunci cînd a început să-mi vorbească despre femeile frumoase pe care aveam să le văd la Bologna şi despre tinerii instruiţi care veneau aici ca să studieze la maeştri străluciţi.

„Culta Bononia, ştii prea bine cum ni se spune."

Şi pronunţa *beliscime domne, doctiscime juvenes.*

„Şi acum *esto sicurus* că nu te mai slăbesc deloc, o să trimit să-ţi aducă bagajele de la deversoriul acela al tău, *illa spurciscima taberna,* şi-ai să vii la mine acasă, ai să fii musafirul meu, să nu spui nu, *es in manu mea, de improviso tanta fortuna vidérete,* să nu-ţi închipui cumva c-o să renunţ la plăcerea de-a te lua la mine. *Cenatus es ?"*.

„Cenavi in diversorio."

„Atunci vei fi mîncat te miri ce. O să cinăm din nou, aici, la Bologna, se mănîncă de două-trei ori pe seară, închipuieşte-ţi." M-a pus să-mi termin în grabă paharul

cu absint pe care i-l comandasem omului de la bar și m-a tîrît după el, după ce a poruncit la doi sclavi să meargă la han și să-mi ia lucrurile ; apoi, pe niște străduțe din ce în ce mai aglomerate de oameni, pe sub niște porticuri întunecoase luminate doar din loc în loc de opaițe sau de focuri care se ridicau din niște vase mari cu jeratic, apoi traversînd forul înconjurat de clădiri solemne, apoi, ieșind dincolo de ziduri, pe niște drumuri cu ville și pe o alee mărginită de lauri și de chiparoși, am ajuns înaintea unei grădini întinse, înconjurată cu ziduri înalte și avînd în fundul ei o casă mare cu o înfățișare comodă și solidă.

Și cum am pătruns în grădină Lucius a și început să strige de la distanță : *„Paula, Gaia, currite, amicus meus venit, meus dexter ocellus, oh, incredibile fortuna"* [5].

Au ieșit atunci din casă, însoțite de cîțiva sclavi care purtau torțe luminoase, două femei, sau mai bine zis două zeițe, așa cum mi s-au părut de îndată ce le-am zărit trupurile și trăsăturile. Maiestuoase, cu linii nobile, împlinite fără să fie însă pline, cu umeri rotunzi și gîturi marmoreice care susțineau niște capete tinere și severe totodată, acoperite cu plete ce încadrau frunți netede și strălucitoare și se revărsau apoi în zulufi mari pe spate. Nespus de negru era părul uneia, de un blond cenușiu al celeilalte ; în rest erau de-o asemănare cu totul stranie. Ne-au ieșit înainte apropiindu-se nici prea grăbit, nici prea încet, cu mersul acela care-mi era atît de cunoscut, ușor și sinuos, și care dă o mișcare alternativă și șoldurilor, și sînilor, și ajungînd înaintea mea mi-au zîmbit cu o spontană prietenie, deschizîndu-și buzele cărnoase și făcînd să strălucească niște dinți puternici.

Foarte tinere amîndouă și deja femei în toată splendoarea lor, iradiind bucuria de a trăi, și senzațiile plenare ale unui corp de-o sănătate animalică, bine hrănit, pe deplin satisfăcut, care doarme bine și se hrănește bine și face

dragoste în mod somptuos. Paula se numea cea brună și era soția prietenului meu, Gaia cea blondă și era sora lui mai mică ; eu însă aș fi putut să le dau numele celor mai drăguțe bologneze pe care le-am cunoscut în anii în care studiam la universitatea de acolo ; Lina, maiestuoasă ca și ele, înaltă, dreaptă, cu profil de ducesă, pe care am sărutat-o extrem de timid, pentru prima oară după șase luni de cînd ieșeam împreună, de-a lungul canalului dincolo de Porta San Felice, prima mea sărutare de îndrăgostit dată unei femei, și cea mai voluptoasă sărutare din toate amintirile mele ; Iolanda, mica croitoreasă care locuia în apropiere de Porta Zamboni, care-și strîngea fundul pietros într-o fustă roșie traversată, peste ce era mai interesant, de o bandă neagră, și pe care o celebram cu o poezioară cam trivială, așa de fericită și de furtunoasă se dăruia celui care-i plăcea, „și mica croitoreasă de la Porta Zamboni cînd se iubește pălesc felinarele... ; Maria din Borgo San Pietro, o blondină palidă și subțirică, care-ți făcea impresie că nici nu exista sub haine, și care dimpotrivă exista, și încă cum, cu totul în regulă, piept și contrapiept ; și care mi-a spus într-o bună zi „știi, asta e ultima oară cînd ne întîlnim, fiindcă fratele meu nu vrea să mai ies cu tine", „o să-i trag eu niște pumni, fratelui tău", am răspuns eu arogant ; și dînsa a zîmbit foarte timidă — „știi, fratele meu e luptătorul cutare", și mi-a spus numele unui vestit luptător de categorie grea de pe timpul acela.

Abia dac-apucasem să schimb cîteva cuvinte cu femeile, că prietenul meu m-a și luat de acolo repede ; „mai încolo, mai încolo ai să le povestești provincialelor ăstora despre splendorile vieții tale de la Roma" ; și m-a dus într-un cubiculum pe care mi-l destinase, *„Intra, donec ti preparatur cena"*, și m-a dat în grija unui sclav ca să mă spele și să mă maseze. Iar el continua să facă naveta între cubiculum și triclinium, de unde ajungeau pînă

la mine tot felul de ordine pe care le dădea cu glas tare pentru nu ştiu ce masă bogată, şi camerele femeilor cărora le povestea trunchiat isprăvile mele din Germania şi cum îi salvasem viaţa în pădure, şi cît de nobilă era familia mea ; şi de fiecare dată se-ntorcea la mine, tot mai expansiv, triumfător, adevărată imagine a omului fericit şi senin.

Am considerat potrivit să i le laud pe cele două femei. Lucrul ăsta nu l-aş fi făcut niciodată în faţa fandosiţilor mei prieteni de la Roma, m-ar fi considerat un bădăran ; aici, în provincia asta expansivă, mi se părea natural, şi dealtfel nu era nici un fel de exagerare în admiraţia mea (numai că Lucius nu-şi putea imagina că pentru mine ele erau ca nişte prietene regăsite) :

„Quam lepide, quam venuste, quam bellissime domne".

Mi-a spus că soţia lui Paula era dintr-o veche familie romană, care descindea din primii coloni strămutaţi aici cu două sute şi mai bine de ani în urmă. Lucius însă era etrusc. „Aş putea să mă laud şi eu, ca Mecena, că sînt din neam de regi, *atavis editus regibus*". Bine înţeles că trebuie să fi existat însă şi o mică proporţie de sînge gal şi celt la romanii aceştia strămutaţi, şi la fel şi la etrusci ; şi din fericitul amestec al celor trei rase proveneau caracterul acela blajin şi formele acelea solide şi cam monumentale. Pe sora lui Gaia o luase în casă la el fiindcă bărbatul ei plecase cu nişte treburi în Provenţa. Se căsătorise de curînd, nu aveau copii, dar cu siguranţă — şi Lucius a izbucnit într-un hohot puternic de rîs — cu siguranţă că înainte de plecare cu vreo douăzeci de zile, bărbatul trebuie că-şi făcuse datoria, erau deja nişte semne sigure ; dealtfel fata n-avea decît douăzeci de ani. Douăzeci şi doi avea soţia lui, Paula, mamă a doi gemeni zdraveni, „boxează mereu între ei de parc-ar fi Castor şi Polux, se-nţelege, doar i-am înţărcat cu vin, ai să vezi ce pui de lei sînt".

Trecuse de-acum o săptămînă de cînd sosisem la Bologna, şi încă nu mă hotăram să plec, bucurîndu-mă de căldura provincială a oraşului şi de locuitorii lui — Lucius îmi făcuse cunoştinţă cu cei mai importanţi, el însuşi se afla printre cei de frunte, ca fiu al unui distins orator —, de atmosfera plină de afecţiune din casa lui, de prietenia cordială şi spontană a celor două femei. Era clar că domnişorul roman, patricianul, ruda împăratului, făcuse o oarecare impresie asupra lor, şi cînd le surprindeam singure începeau să cocheteze ; iar dacă, prefăcîndu-mă că nu mă sinchisesc, şi întîlnindu-mă cu vreuna din ele în cîte-un colţ al grădinii le strîngeam la piept, sau le sărutam pe gît, erau îngăduitoare, şi cîteodată de-a dreptul provocatoare. Îmi propusesem însă să nu depăşesc asemenea jocuri nevinovate ; primit în casa camaradului meu de arme cu atîta spontaneitate, nu puteam să înşel încrederea lui atît de sinceră.

La sfîrşitul unei anumite zile am anunţat că a doua zi aveam să plec. Lucius era consternat, insista să rămîn cu violenţă şi pînă la sfîrşit cu lacrimi în ochi. În fond nu aveam motive ca să nu cedez rugăminţilor lui ; aşa că mi-am amînat cu cîteva zile plecarea, pînă la o petrecere pe care voia s-o pregătească în cinstea mea ; avea să invite cele mai înalte autorităţi municipale, pe Pomponius, fiul lui Lucius Pomponius, cunoscut autor de atelane ; şi două sau trei din cele mai frumoase *puellule*[6] din oraş ; „cine ştie dacă ele n-or să izbutească să te determine să-ţi mai amîi plecarea, de vreme ce proastele astea două nu sînt în stare s-o facă". Şi-aici un hohot de se strica de ris, şi rîdeau şi cele două femei, cu faţa cuprinsă de-o plăcută îmbujorare.

Şi-au venit şi ajunul plecării, şi seara petrecerii. Prietenul meu aranjase totul cum nu se poate mai bine.

În sala de mese din vasta lui casă aşezase două *mese*; nouă şedeam culcaţi în jurul uneia şi alţi nouă în jurul alteia. Eu eram oaspetele de onoare şi aveam, bineînţeles, locul consular; adică şedeam pe patul stăpînului casei, şi ocupam locul din stînga, cum şedeai cu faţa la masă; şi-o aveam lîngă mine pe nevasta stăpînului casei, Paula; şi-n afară de Paula mai era şi el, Lucius. Stînd aşa, sprijinit în cotul stîng, se nimerise să stau puţin întors cu spatele la Gaia, care era pe patul vecin, împreună cu alt domn şi cu una din acele *puellule* de care-mi vorbise Lucius; îi aveam însă în faţa mea pe toţi musafirii care ocupau al treilea pat. Pomponius, o altă *puellula* şi un magistrat gras şi impunător, preocupat doar de mîncare, care nu vorbea deloc şi care cred că se gîndea că nu era cazul să se facă atîta tam-tam pentru un mucos, fie el şi fost combatant în războiul din Germania şi rudă cu împăratul (iar el era republican cu siguranţă, ca toţi cei din provincie, cu excepţia autorităţilor, bineînţeles, şi a funcţionarilor guvernului). Mai era după aceea încă un pat, cu alte personaje importante, chiar dacă erau inferioare celor de la masa mea, şi cu fete înfloritoare; mie însă îmi era de-ajuns să privesc şi să fac conversaţie la masa mea; cît despre Gaia, era suficient să întorc puţin capul ca să dau de ochii ei zîmbitori îndreptaţi asupra mea, ca şi cum n-ar fi aşteptat pînă în momentul acela altceva decît să mă salute şi să mă invite, cin-cin [7], să golesc o cupă cu dînsa.

Tînăr cum eram, şi mîndru de frumuseţea cu care mă trezisem pe mine, superb veşmînt acoperind o minte tocită de om copt, îmi plăcea nespus de mult să constitui obiectul, sau cel puţin aşa îmi făceam iluzia, unei plăcute, dar făţişe dispute între cele două femei. Abia mă aşezasem comod la locul meu şi un băiat îmi scosese încălţămintea, şi începuse să-mi verse apă înmiresmată pe picioare, că Paula s-a şi întins către mine pe deasupra micii bariere de

perne şi-a lăsat să-mi fluture pe obraz ca din nebăgare de seamă, zulufii ei deşi, încărcaţi de arome excitante ; s-a retras apoi repede şi-a spus cu un zîmbet ambiguu : „imediat vei avea şi tu acelaşi parfum în păr, e specialitatea familiei" ; şi într-adevăr, a apărut o sclavă mică şi drăgălaşă care, cu multă îndemînare, aşa cum fac coafezele îmbrăcate cu halate albe care servesc în saloanele de coafură din Scandinavia, mi-a vărsat în păr, frecţionîndu-mă, un parfum puternic şi intim ca cel al Paulei. M-a pieptănat după aceea din nou cu grijă şi mi-a pus pe cap o coroniţă cu flori ; ştiam de-acum că o coroană ca aceea avea menirea să înlăture ameţeala prea rapidă ; fiindcă — aşa cum mi se explicase — parfumul florilor absoarbe aburii vinului şi-i îndepărtează de creier. (Eu aveam însă un remediu şi mai sigur.) Am profitat de operaţia aceea plăcută ca să-mi îndrept ochii spre blonda Gaia ; care imediat a început să-mi spună cît de bine îmi venea îmbrăcat cu alba mea *synthesis* (era un rafinament de-al meu sau, dacă vreţi, o cochetărie acea *synthesis*-albă, din cel mai fin in adus din Orient ; în general veşmîntul acela avea culori puternice, cele purtate de Lucius de pildă erau verzi şi galbene), adăugînd la asta şi faptul că-mi dădea aerul unei vestale masculine, dacă s-ar putea imagina un paznic masculin al focului sacru ; şi-a zîmbit ironic după cîte mi s-a părut, ca şi cum ar fi voit să atribuie rezerva mea din zilele precedente unei virtuţi dictate de un legămînt.

A fost o masă somptuoasă şi extrem de bogată. Judecînd după numărul comesenilor, după varietatea şi abundenţa felurilor am fost înclinat să compar cina respectivă cu cele la care participasem cîteodată în casele unor mari mîncăi ca Publius Octavius şi Caius Apicius sau Gallus, care durau ore în şir, cu reprezentaţii de mimi, cu dansuri obscene şi cu o droaie de sclavi dispuşi în chip viţios să satisfacă toate capriciile comesenilor ; şi, la

sfîrșit, oameni care vomitau pe paviment sau puneau să li se aducă oala ca să se ușureze în prezența tuturor.

Cina de față însă se desfășura într-o armonie pe care aș înclina s-o numesc familiară și într-o extraordinară corectitudine, ca și cum comesenii, în loc să fi băut cum au băut, *sicut terra sicca* [8], și-n loc să fi mîncat cum au mîncat, s-ar fi abținut să bea și ar fi ciugulit doar cîte ceva de ici și de colo.

Cel puțin la început, cînd eu mă așteptam la niște spectacole vesele și măcar la niște dansatoare din Cadix, a fost o lectură de versuri din poeți contemporani (făcută de un sclav venerabil, cu barba albă și cu voce cît se poate de cizelată) parcă anume pentru a-l încredința pe musafirul sosit din capitală că provincia aceea era cu adevărat instruită. Mai tîrziu mi-am dat seama că era vorba de un simplu rafinament, o inteligentă tergiversare, un mod de a aborda *lento pede* plăceri mai voluptoase. Așa, de pildă, după versuri din Catullus și din Iulius Calidus au urmat altele cam deocheate, de un bolognez al cărui nume l-am uitat, și-n care actele amoroase erau descrise fără întorsături de frază și fără aluzii mitologice ; frumos și clar și cu numirile lor anatomice. Au urmat apoi dansatoarele, niște provensale care dansau cu foarte multă decență, goale însă de la brîu în sus ; atît de decent era însă dansul lor, încît goliciunea aceea părea cît se poate de castă. Niciodată nu mă simțisem atît de bine la o masă, cu atîta apetit, un băutor atît de grozav, îi țineam piept lui Lucius ca și cum toată viața mea, în loc s-o fi petrecut într-o familie cu moravuri austere, și doar cu o scurtă paranteză a războiului, aș fi petrecut-o numai prin cîrciumi luîndu-mă la întrecere cu cei mai teribili bețivani. E adevărat că exista și puțină înșelătorie din partea mea ; o învățasem de la Hostia, care la rîndu-i o învățase de la un vechi administrator de-al ei. *„Si voles moltu bibere in convivio"*, mi-a spus

dînsa odată, *„si voles cenare lautissime*[9], să mănînci varză crudă, înmuiată în oțet. O să ți se pară tot timpul că ești nemîncat.“ Și trebuie să mărturisesc că remediul acesta mi s-a părut întotdeauna excelent, cel puțin în viața mea romană. E adevărat că aveam și stomacul unui roman adevărat ; și erau niște stomacuri grozave pe-atunci, nici nu se comparau cu stomăcelele mofturoase și prea repede sătule din vremea noastră. Știind dinainte că-n seara aceea aveau să fie toți cu ochii pe mine, ca să vadă cum aveam să mă comport la băutură și la mîncare, îi dădusem cîteva porunci secrete unuia din sclavii mei ; anume ca înainte cu jumătate de oră de-a merge la masă să-mi aducă la mine în cubiculum cea mai bună varză faentină îmbibată cu un foarte vechi oțet de Modena.

Și atunci cînd, odată plecate balerinele, au fost aduse noi feluri de mîncare pe masă, încît am avut impresia că cina avea să fie luată de la capăt, Lucius s-a ridicat puțin într-un cot și-a început să țină o cuvîntare. Mi-am dat imediat seama că mă depășise ; cum ar spune Sören Kierkegaard, se afla sub vizibila putere a vinului ; asta nu înseamnă că era de-acum beat. Dealtfel, trecuseră trei ceasuri de cînd se tot bea. Se începuse cu un vermut, vreau să spun cu vin de absint, care, atît cît îmi puteam da seama cu un cer al gurii care nu mai era al meu, trebuie să fi avut exact gustul vermutului nostru ; obicei nou ăsta m-a mirat, pînă atunci nu mi se mai întîmplase să beau înainte de a începe să mănînc. După aceea cu ouă și cu stridii, și alte gustări servite în farfurii de argint, cu măsline, măsline, lăptuci, niște feliuțe de carne rece care semănau cu salamul, iar sclavii ne aduceau cupe cu un vin dulce de miere. După felurile cu carne și cu pește (după fiecare fel sclavii le împărțeau comesenilor niște pîinișoare calde, delicioase, crocante și chiar atunci ieșite din cuptor), au urmat amfore cu diferite vinuri,

cu etichete care indicau un an de sigilare din ce în ce mai vechi ; băieţii mergeau de jur împrejurul mesei, arătîndu-ne sigiliile, după care le vărsau într-o crateră mare, care conţinea deja o proporţie potrivită de apă. Pînă în momentul în care Lucius s-a ridicat ca să vorbească ni se turnase vin din amfore pe care scria cu litere mari roşii *„Trebianum annorum centum“* [10].

Lucius se afla sub puterea vinului, dar avea încă limba dezlegată şi vorbirea clară. A spus că s-ar putea ca ilustrul său prieten venit de la Roma să fi fost dezamăgit de banchetul acela intim. Eu am făcut gesturi largi de protest, dar el a continuat o vreme pe acelaşi ton. „Eu ştiu că tu eşti obişnuit să stai la mese încărcate cu produse din nenumărate ţări, aduse cu nenumărate nave ; ulei din Sicilia, şi afumături din Galia, şi condimente din Orient, şi fructe din Chios sau din Damasc, şi gazele din Egipt, şi pîrşi din Baleare (interzişi de cenzori, şi din pricina asta cu atît mai apreciaţi de gurmanzi), şi păsări din Sciţia, şi cocoşei din Africa. Tot ce ai mîncat pînă acum şi ce ai să mănînci şi de acum încolo provine din regiunea aceasta binecuvîntată a noastră, cea mai bogată din toată Italia, care are apă din abundenţă şi păduri dese şi un pămînt uşor de arat şi deosebit de fertil mai cu seamă după ce consulul Emilius Scaurus l-a asanat, îndrumînd către canalele care a pus să fie construite surplusul de apă din lacuri şi din mlaştini. Trufele pe care le-ai gustat, o hrană cu adevărat zeiască, căci eu sînt convins că acest tubercul e în realitate ambrozia cu care se hrănesc zeii, şi unii se mulţumesc chiar numai să le miroase, trufele acestea albe, cu mult superioare celor negre din Provenţa şi celor cenuşii şi violete din Sabina, care-şi trag savoarea numai din pămînt, trufele acestea cresc la rădăcina stejarilor care îmbracă colinele de prin împrejurimi. Carnea pe care-ai mîncat-o provine din grajdurile de la Modena şi nu există alta mai fragedă.

Ai gustat din porcii negri care se hrănesc cu suculentele ghinde din munții noștri — și-atît de mulți stejari sînt și ghinde, încît există de două ori mai mulți porci în regiunea asta decît oameni, și-s de-ajuns ca să hrănească întreaga Romă. Peștii vin de la Ravenna, verdețurile sînt toate produse în *suburbano meo* [11], pe ogoarele mele de aici din vecinătate. Vinul este din viile faentine, din acelea care se numesc trecenarie, fiindcă fiecare iugăr produce pînă la trei sute de amfore de vin, și de pe dealurile din împrejurimi. Și să știi că la noi, aici, butoaiele sînt mai mari decît casele."

Mă uitam cu duioșie la robustețea sănătoasă a prietenului meu, la pîntecul care începea să i se rotunjească puțin sub *synthesis* (și-o schimbase deja de două sau trei ori, fiindcă grăsimea îl făcea să transpire); și la bărbiile duble a lui Pomponius, a magistratului, a doi sau trei domni de pe celălalt pat, și la formele promițătoare ale femeilor; fericit ținut e ăsta, mă gîndeam eu, cu oameni pașnici și cordiali, și totuși încă de pe atunci cu spirit ascuțit, avusesem ocazia să-mi dau seama de asta în cele zece-douăsprezece zile ale ședерii mele acolo; oameni socotiți și prieeputi, spirituali cînd era vorba de jocuri de cuvinte, creatori de zicale inteligente. Și cu cîtă emoție, de nespus, în așa fel încît cu siguranță că nici unul din cititorii mei n-ar putea să-și dea seama, fiindcă nici unul din ei n-a avut norocul să se întoarcă înapoi în timp și să-și întîlnească strămoșii din urmă cu douăzeci de secole, cu cîtă emoție l-am auzit pe Lucius povestind, în latineasca lui sonoră și presărată de cuvinte și cu rezonanțe dialectale, aceleași din vremea mea, aceeași anecdotă pe care o auzisem la Bologna în vremea studiilor mele universitare; povestea bolognezului necioplit care se dusese în India, și care văzuse acolo, printre alte minunății, un elefant și, înapoiat la Bologna, a vrut să le dea și compatrioților lui o idee despre el, *vidi bestia grandis-*

sima in uno campo de cocumeres ; tollebat cocumeres cum coda sua, et mittebat eos in culu suu [12].

După aceea Lucius i-a rugat pe comeseni să se gîndească la preceptul lui Platon, care le recomanda bărbaților adevărați să bea vitejește ; „a venit momentul", a zis el, „să ne-aruncăm asupra mîncării și-a vinului și să le dăm gata ca într-o bătălie, și trebuie ca în acest moment al banchetului atît mintea, cît și trupul să ardă de vin".

Și-am început din nou să mîncăm și să bem cu forțe noi ; și într-adevăr, pe la sfîrșitul mesei ieșeau flăcări de vin din comeseni ; din bărbați mai mult decît din femei, a căror beție se manifesta numai în strălucirea arzătoare a ochilor, în neorînduiala părului, și-a coroanelor de flori desfăcute și-a frunzelor strălucitoare din jurul capului și al gîtului. Au revenit și fetele din Provența pentru alte dansuri ; și printr-un subtil rafinament, în vreme ce mișcările lor erau cu mult mai provocatoare și mai impetuoase decît prima dată, purtau de data asta veșminte largi și unduioase care le acopereau pînă sus la gît. Acum eram și eu o fericită victimă a puterii vinului ; vedeam totul printr-o pînză plăcută care încețoșa lucrurile și figurile, iar cuvintele comesenilor îmi sunau în urechi pline de niște semnificații pe care le descopeream abia acum pentru prima dată. Simțeam o mare dragoste pentru toți, m-am ridicat ca să-l sărut pe Lucius, am trecut și l-am sărutat pe Pomponius, apoi pe magistratul cel taciturn, și pe domnii de pe celălalt tricliniu ; și pe femei, bineînțeles, și pe *puellule*, și pe dansatoare, cu sărutări pe obraji care-mi provocau o emoție fraternă, aș fi fost tare indignat dacă cineva mi-ar fi spus că sărutările acelea erau sărutări amoroase, eram de-a dreptul îmbătat de o virtute triumfătoare ; și nu numai față de Gaia și de Paula, gazde demne de tot respectul, dar și față de grațioasele *puellule* și față de-o grăsană de vreo treizeci de ani, tremurînd toată de carne proaspătă, mă

simţeam din cap pînă-n picioare numai puritate şi dragoste cinstită, în aşa măsură încît trebuia să mă întorc iarăşi să le sărut, ca să simtă în îmbrăţişarea mea castitatea frăţească a intenţiilor mele.

La un moment dat am băgat de seamă că cina luase sfîrşit. Musfirii se dădeau jos de pe paturi clătinîndu-se sau cîntînd, iar sclavii veneau iute să-i sprijine ; îşi luau rămas bun invocîndu-i pe zei şi plecau abia ţinîndu-se pe picioare, torţele străluceau prin grădină, răsunau glasuri care chemau purtătorii de lectice pentru cutare sau cutare domn. Pe Lucius pe care pînă atunci îl văzusem foarte activ, mereu gata să spună o glumă, să încurajeze un sclav, să aplaude un discurs, să poruncească să se aducă mereu mîncare şi băutură, l-am văzut deodată alunecînd jos de pe patul lui şi rămînînd nemişcat, ca trăsnit ; au venit repede doi-trei sclavi, l-au ridicat pe braţe, l-au luat de acolo, încît foarte puţini au fost cei care-au băgat de seamă ce s-a întîmplat. Paula rămăsese la locul ei, alături de mine ; şi m-a rugat să nu mă supăr, asta era prima beţie a lui după aceea grozavă pe care-o făcuse atunci cînd se întorsese din război, nu-şi aducea aminte să mai fi făcut altele, era numai de bucuria de a mă fi avut musafir, trebuia să fiu mîndru din pricina asta, adică era aşa numai în cinstea mea.

Rămăsesem doar noi trei în triclinium, Gaia, Paula şi cu. Uitînd că obiceiurile s-au schimbat, gîndindu-mă numai la ceea ce aş fi propus şi-aş fi zis dacă m-aş fi aflat în casa mea de la Roma în 1954, le-am rugat pe cele două femei să nu se retragă imediat : voiam să mai beau o dată împreună cu ele, înc-o sorbitură din vinul acela vechi de o sută de ani, mai bun decît cel mai vechi Falern pe care-l băusem vreodată ; şi să-mi îngăduie să-l beau de data asta curat, fără apă ; au zîmbit, şi Gaia m-a întrebat dacă aşa era obiceiul în familiile patriciene, anume ca matroanele să rămînă să bea cu musafirul, după plecarea

stăpînului casei și a tuturor celorlalți, ele erau niște biete provinciale, nu prea știau cum mergeau lucrurile, voiau să fie inițiate.

Devenind îndrăzneț datorită vinului am adoptat atunci cu curaj un limbaj aluziv și plin de subînțelesuri. Am răspuns, cu un aer oarecum temător și-n același timp dorind să le dezvălui niște lucruri minunate și interzise muritorilor de rînd, că tocmai în asemenea cazuri începea pentru femeile aristocrate adevărata distracție. Femeile erau curioase și insistau să spun mai mult, atîtate de lucrurile dezvăluite și, în mai mare măsură, de cele tăinuite. Și atunci le-am descris, prefăcîndu-mă mereu că ezit să continuu ca să fiu încurajat prin multe insistențe, cîteva din experiențele mele cunoscute cititorilor din casa Hostiei, cu Claudia și cu altele ; și-am sfîrșit prin a descrie și noaptea în care Iulia m-a dus pe tribuna rostrată din Foc.

Nu i-am dezvăluit bineînțeles numele, dar am lăsat să se înțeleagă că era o femeie sus-pusă, poate chiar foarte, înrudită cu familia imperială. Paula și Gaia, la curent cu toate cancanurile, adevărate sau imaginare, care circulau prin provincii în legătură cu ilustrele mele rubedenii, discutînd ele între ele între patru ochi și excluzînd-o pe una pentru un anumit motiv, pe alta pentru altul, au ajuns în cele din urmă să ghicească adevăratul nume, Iulia Minor, Iulilla ; și mi-e teamă că n-am negat cu destulă energie faptul că dînsa a fost răpitoarea.

Ajunși la punctul ăsta Paula s-a ridicat de pe pat, a chemat un sclav și i-a spus să mă conducă la mine în cubiculum și să nu mă părăsească pînă cînd nu va fi fost clar că nu mai aveam trebuință de nimic ; și fără să mai spună ceva, cuprinsă pe neașteptate de nu știu ce gînd trist care-o copleșea, a apucat cu putere brațul Gaiei, aproape smulgînd-o de lîngă mine, care mă aplecasem s-o sărut în chip de noapte bună pe frunte ; și s-a îndepăr-

tat împreună cu dînsa îndreptîndu-se spre încăperile femeilor, fără nici un alt rămas bun decît o înclinare a capului şi un zîmbet uşor, dispărut pe dată.

Eram prea buimac, înconjurat de un nor care mă învăluia cu o puternică suavitate, ca să mai stau şi să mă mai gîndesc ce voia să însemne schimbarea aceea neaşteptată în comportarea Paulei, cred că mi s-a părut cît se putea de natural faptul că se retrăsese în felul acela, şi eu fusesem doar ceva mai înainte cît p-aci să plîng gîndindu-mă că trebuia să plec, iar acum eram foarte vesel şi plin de încredere. Am intrat în cubiculum bine dispus, satisfăcut şi amuzîndu-mă de mişcările mele nesigure. Cum şedeam aşa pe pat, în timp ce sclavul îmi scotea încălţămintea şi-mi dădea veşmîntul de noapte, mi se învălmăşeau în minte o mulţime de imagini voluptoase şi schimbătoare ca într-un vis : chipul, mişcările, gesturile, zîmbetele, vorbele şoptite ale musafirilor, ale celorlalte femei aflate la banchet, ale dansatoarelor provensale, îmi fulgerau pe dinaintea ochilor ca tot atîtea proiecţii ale unei singure persoane desprinse de pe un ecran, zîmbitoare şi îmbietoare.

L-am expediat repede pe sclav, i-am spus să ia cu el şi opaiţul ; şi m-am întins în pat abandonîndu-mă fericit fantasmagoriei aceleia de imagini. Imediat m-am simţit însă tîrît ca de o vijelie, întunericul mi s-a învolburat în jur ca o mare neagră, m-a aruncat jos, tot mai jos în abisul unui somn greu şi adînc. Atît de adînc a fost somnul, încît s-a risipit repede ; cînd m-am deşteptat şi-am simţit femeia alături de mine, era cu siguranţă noapte adîncă, nici o lumină nu se zărea pe sub uşă.

Abia mă deşteptasem şi-am fost imediat cît se poate de lucid, ca după trezirea dintr-un somn de multe ore. Am acceptat prezenţa femeii ca pe un lucru natural, am luat-o în braţe, i-am căutat lacom gura, şi gura ei era moale şi gata să-mi înapoieze sărutarea. Ridicînd mîna ca

să i-o cufund în păr, dezlipindu-mi buzele de buzele ei ca să-i şoptesc un cuvînt, mi-a fulgerat prin minte revelaţia că nu ştiam cum să-i spun. Paula ? Gaia ? Pentru că de asta eram absolut sigur, nu putea fi decît una din două, în nici un caz o sclavă, sau una dintre *puellule* care s-ar fi putut întoarce cine ştie cum înapoi. Mi se abandonase imediat, voluptoasă, nemişcată ; puţin după aceea însă, ca şi cum şi-ar fi învins o reţinere iniţială, a devenit întreprinzătoare, de o curiozitate lacomă. Era Paula, cu siguranţă. Îi simţeam în mînă culoarea întunecată a pletelor, nu aveam nici o îndoială, densă şi aspră, şi-am coborît de-a lungul spatelui şi i-am recunoscut curba plină ; şi am închis mîna peste sînul mic, tare, şi iată, n-am mai recunoscut-o pe Paula, am fost sigur că era Gaia, aşa de tăcută, şi neliniştită, şi doritoare. Dar nu, nu putea fi Gaia, parfumul părului era cel pe care-l aspirasem întreaga seară în zulufii Paulei, care-mi atinseseră în atîtea rînduri faţa. După aceea însă mi-am amintit de cuvintele Paulei : e un parfum al familiei, o să pun să ţi-l toarne şi ţie pe cap. Era acelaşi parfum, şi parcă nu tocmai acelaşi ; mai puţin aromat, mi se părea, mai dulce, părea ceva mai pur chiar, acelaşi parfum devenit altul într-o coamă de păr blond.

Şi acum să nu creadă cumva cititorul că nedumerirea asta a mea, şi anume faptul că mă întrebam pe cine ţineam în braţe, mă preocupa în mod excesiv sau mă turbura, sau mă distrăgea de la plăcuta sarcină de a-i procura plăcere femeii care venise ea singură s-o caute, desigur, o simplă şi deplină plăcere animalică ; nu, eram în total acord cu simţurile ei, se crease între noi o fericită armonie de gesturi şi de gingăşii, dar mi-ar fi plăcut totuşi să ştiu cu certitudine care din două era, ce nume să-i şoptesc la ureche, s-o fac să vadă cît de perspicace şi de sensibil eram şi cît de capabil în a nu o confunda cu cealaltă. Da, dar care cealaltă ? Paula nu putea fi, dacă

şedeam să reflectez bine ; avusesê o expresie atît de absorbită şi de severă cînd ne despărţisem ; Gaia însă îmi zîmbise cu sinceritate, îmi urase noapte bună întinzîndu-mi fruntea ca s-o sărut.

Şi cînd în sfîrşit frenezia aceea plăcută s-a calmat, zăcînd fericiţi, nemişcaţi şi îmbrăţişaţi, mereu tăcută dînsa, dar nu anume parcă, ci numai simţînd doar că vorbele erau inutile — şi apoi trebuia să stăm totuşi cît mai liniştiţi, ca nimeni să nu bănuiască nimic — mîngîind-o cu o delicată asiduitate pînă sus, pe gît, şi pînă pe plete, continuam să mă întreb, Paula ? Gaia ? Încercam să-mi aduc aminte, rememorîndu-mi întîlnirile şi discuţiile din zilele precedente, pe care din cele două fete o curtasem mai mult decît pe cealaltă, şi care mi se păruse mai potrivită pentru un capriciu ca ăsta. Gaia, desigur, al cărei soţ era departe de săptămîni întregi ; nu trebuie să fi fost prea uşor pentru dînsa să suporte absenţa unui bărbat, cu temperamentul acela buclucaş pe care-l avea. Gaia era, acum eram sigur de asta, Gaia care venise la mine tocmai fiindcă avea nevoie de un bărbat ; şi era comod să-l ai la îndemînă pe tînărul prieten al fratelui tău, şi să te foloseşti de el noaptea cînd toţi dormeau tun, doborîţi de aburii banchetului. Gaia, care cu siguranţă că acum zîmbea prin întuneric, cu zîmbetul ei etrusc, puţin misterios, puţin zeflemitor, iar acum poate şi puţin afectuos şi recunoscător.

Mi s-a smucit deodată din braţe, auzind cîntecul unui cocoş îndepărtat, a sărit jos din pat, s-a aplecat asupra mea pentru o ultimă sărutare ; i-am sărutat gura, obrajii şi eram cît p-aci să-i şoptesc numele urcînd cu gura ca să-i găsesc ochii, şi i-am simţit înlăcrimaţi sub sărutarea mea. Şi n-am mai îndrăznit să-i pronunţ numele. Lacrimi de voluptate ? Din nou Gaia. Sau de emoţie, izvorîte din starea aceea neaşteptată de spirit care-o făcuse pe Paula să fie atît de deosebită în momentul despărţirii ? Am simţit uşa deschizîndu-se, apoi închizîndu-se încet la loc ; şi nu

s-a mai auzit nici măcar un foşnet de picioare goale afară, absolut nimic, am rămas singur în tăcerea nopţii încă depline, nici vesel, nici trist.

În dimineaţa următoare, deşteptîndu-mă dintr-un somn de plumb, am fost o bucată de vreme nesigur dacă nu cumva visasem aventura aceea absurdă. Dar nu, n-o visasem, îi simţeam încă sfîrşeala plăcută în muşchi, în vene. Acum, cu mintea odihnită aveam să-mi dau seama cine era vizitatoarea mea, ia să vedem puţin, trebuie să fi fost vreun semn, un fir de păr în pernă, sau prin pat. N-am găsit nimic, fir-ar să fie, îşi ţine bine părul pe cap, blondă sau bruna care-o fi fost ea, cu toate că-mi înfipsesem de mai multe ori mîinile în el, i-l ciufulisem bine de tot. Nu-i nimic, acum o s-o întîlnesc eu, fie în casă, fie-n grădină, şi o să-mi dau seama dintr-un gest, dintr-un zîmbet, dintr-o ocheadă : e imposibil să nu se trădeze, Gaia sau Paula, cine-o fi. Şi acum mă înşelam. Mi-au ieşit înainte în grădină, îmbrăţişate strîns între ele ; m-au făcut să mă ruşinez că dormisem atîta, pînă şi Lucius se trezise şi plecase, ele coborîseră repede, umpluseră un coş cu flori. Băusem mult cu o seară înainte, nu-i aşa ? Altfel n-aş fi îndrăznit să spun istoriile acelea, să povestesc secretele unor femei atît de nobile. Rîdeau senine, cordiale ca totdeauna. Aveau ochii limpezi, feciorelnici. Izurile ospăţului se risipiseră, miroseau a dimineaţă proaspătă, a rouă, a flori tăiate.

De două sau de trei ori în cursul zilei mi s-a întîmplat să mă aflu singur pentru cîteva minute cu una sau cu cealaltă. Şi una, şi cealaltă m-au lăsat să le strîng în braţe, mi-au întins obrazul sau colţul gurii ca să le sărut, au fost puţin cochete, puţin provocatoare, şi una, şi cealaltă, aşa cum fuseseră întotdeauna. Am încercat un semn timid, o aluzie, dar atît de discrete, de teamă de a nu o trăda pe una sau pe cealaltă, încît i-a fost uşor vinovatei să-l treacă cu vederea. Am renunţat să mai cercetez. Am avut

din nou senzația că am visat. Aveam însă un semn, în capul pieptului, care-mi amintea prea bine cum îmi fusese făcut, în ce moment al nopții. Poate că ar fi trebuit să aștept un timp, până să aflu cine fusese vizitatoarea mea nocturnă.

N-am știut-o niciodată. Nici una nu m-a mai vizitat în noaptea următoare. A doua zi am plecat. Mă așteptau alte călătorii, în Grecia, în Panonia, în Germania, alte aventuri, războaie, amoruri. Am trecut din nou prin Bologna după cinci sau șase ani. Și-am fost iarăși oaspetele lui Lucius, întîmpinat cu aceeași zgomotoasă cordialitate. Le-am regăsit pe cele două femei afectuoase și cochete așa cum le lăsasem, cu forme ceva mai pline, și fără să mai aibă pe obraji ușoara pîrguială a primei tinereți, dar încă frumoase și apetisante. Paula avusese alți doi copii, iar Gaia trei și părea fericită alături de soțul ei, un ditamai bolognez și el, pe care era de-ajuns să-l vezi ca să-l și etichetezi. Mi l-au arătat pe primul născut al Gaiei, un dolofan de cinci ani, care promitea de pe acum să devină solid și zdravăn ca tată-său și ca unchiu-său, și pe cel de-al treilea copil al Paulei, o fetiță născută la egală distanță de cei doi gemeni, mai mult sau mai puțin de aceeași vîrstă cu verișorul ei. I-am examinat cu atenție. Puteau să semene cu oricine, numai cu mine nu.

Capitolul al unsprezecelea

Am revenit la Roma din Grecia pe la sfîrşitul lui august în anul 767 al Romei. Am venit direct acasă la tata ca să aflu veşti despre familie. Erau cu toţii la villa din Lavinium, tata însă sosise pe neaşteptate în dimineaţa aceea, şi se dusese imediat la Senat. Mi-a spus portarul că erau noutăţi mari ; murise Augustus, se spunea că era moartă şi Livia, de durere, că Agrippa Postumus era pe cale să revină din exil ca să fie proclamat succesor.

M-am dus în grabă la obişnuitul termopoliu, sperînd să dau acolo peste vreun prieten care să mă informeze cu mai multă exactitate ; dacă nu cumva erau cu toţii, dat fiind sezonul, la Baia, la Formia, la Capri, la Sorrento, sau în staţiuni asemănătoare de vilegiatură mondenă şi plăcută.

I-am găsit, dimpotrivă, aproape pe toţi prezenţi ; strînşi într-un colţ, şuşotind între ei cu gesturi iuţi ; la salutul meu sonor de prieten care se înapoiază după o absenţă îndelungată au răspuns oarecum distrat, ca şi cum s-ar fi temut că am venit să le întrerup comentariile şi discuţiile. Suetonius Paolinus, care perora făcînd gesturi largi, m-a întrebat puţin plictisit : „Ai tras vreun profit de pe urma studiilor tale ?“, şi-a continuat apoi pe greceşte : „Ai aflat vestea cea nouă ?“

„Că Augustus e mort ?“ am răspuns eu în aceeaşi limbă. „Dar e adevărat că a murit şi Livia ?“

„Da' de unde ! Băbăția trăiește încă, e nemuritoare ; dacă n-ar fi fost dînsa, Augustus ar mai fi trăit încă și acum. Nu că mi-ar părea rău că a murit tiranul, dar nici Tiberius n-o să fie mai bun, *libertate perdidimus* și n-o s-o mai recăpătăm niciodată."

„Se spune că Tiberius nu vrea să fie cu nici un preț împărat, că vrea să lase în seama altora pacostea asta, și-a adus deja faptul acesta la cunoștința Senatului, căruia i-a scris de la Nola", a spus Licinius Crassus.

„Și tu crezi așa ceva ? Ăla joacă teatru." Și Paolinus a adăugat șoptit pe grecește, privind înspre tejgheaua vînzătorului, lîngă care ședeau doi sau trei tipi pe care nu-i mai văzusem niciodată, cu o înfățișare suspectă. „Am impresia că de azi-dimineață, de cînd am aflat cu toții vestea, circulă niște mutre de delatori care mă pun oarecum pe gînduri. De ce să nu mergem la tine acasă ?" a zis el întorcîndu-se către Aulus Fabius, cel mai bogat dintre noi toți, „am putea să comentăm vestea fără teamă că mîine o să ne trezim pe listele de proscripție."

Cred că v-am mai spus deja că grupul prietenilor acelora ai mei, aproape toți mai mari decît mine cu patru sau cinci ani (îi moștenisem, ca să zic așa, de la fratele meu, care, de cînd își începuse cariera politică, nu-i mai frecventa ; avea aceleași opinii ca și dînșii, dar nu voia să se compromită prea mult), intelectuali, urmași ai unor familii mai mult sau mai puțin ilustre, unii dintre ei întorși din războiul din Germania sau din Panonia, doi-trei avocați cu succes, erau toți, cum s-ar zice cu un cuvînt modern, în opoziție, adică împotriva noului regim, pe care-l găsiseră alcătuit deja de cînd se născuseră, dar pe care-l vedeau cu dezaprobare cum se consolida și se impunea în toate ramurile vieții publice și administrative.

Cel mai violent era Vibius Balbus, pugliezul de care v-am mai vorbit, de origine umilă, care venise la Roma să practice avocatura ; în realitate își investise bănuții pe

care-i dăduse taică-său, un proprietar bogat de la țară, în niște antreprize cu gladiatori și cu curse de care ce-i aduceau un venit liniștit fără să trebuiască să se oboseaască lucrînd. Își petrecea zilele între librar și termopoliu, peroînd, de îndată ce era sigur că avea cine să-l asculte, împotriva acelora care constituiau de ani de zile ținta atacurilor lui ; și cu o mimică amețitoare și continuă, gesticulînd foarte repede cu mîinile, cu ochii ridicați către cer, cu hohote deșănțate de rîs atunci cînd era vorba de propriile sale replici, ținea cuvîntări despre Augustus, despre Livia, despre cei care profitau datorită înrudirii sau de pe urma unor alianțe, despre poeții adulatori, despre istoricii vînduți tiranului ; se agăța și de vii, și de morți, de Titus Livius în viață încă, dar orb de-acum și lipsit total de memorie („nu că memoria i-ar fi servit vreodată prea mult, căci de vreme ce și-a păstrat fantezia bogată poate să-și continue istoria lui romană pînă în zilele noastre"), de decedații Vergilius și Horatius și de epigonii lor, „și mai răi decît maeștrii aceia proști".

Cînd am ajuns în frumoasa casă a lui Aulus Fabius și după ce au veni cîțiva sclavi și ne-au adus de băut, profitînd de prezența mea ca să povestească din nou amănuntele pe care le aflase în legătură cu moartea lui Augustus, a început din nou să peroreze și așa de multe avea de spus, și-așa era de pornit în simțămintele lui, încît adesea se bîlbîia, încurca silabele, lăsa frazele la jumătate.

„Să vă spun eu cum stau lucrurile. Augustus e mort de-acum șapte-opt zile, dar i-a ținut secretă moartea intriganta aceea de Livia împreună cu Tiberius, fiindcă voiau mai întîi să-și aranjeze ei răzbunările lor și să-și asigure succesiunea. Eu sînt sigur că a murit asasinat de Livia ramolitul cel bătrîn. Aproape că mi-e milă de dînsul, cu toate că era și timpul să crape după ce-a distrus toate vechile și bunele tradiții. Pun mîna în foc c-a fost Livia.

Nu e prima oară cînd recurge la otrăvuri vrăjitoarea, sau la pumnalul unui sicar, sau la mîinile unui strangulator."

Şi-a început să înşire, şi de fiecare dată cînd număra o nouă victimă a Liviei, ridica un deget, îl apuca între degetul mare şi arătătorul de la cealaltă mînă, şi-l ţinea ridicat pînă cînd ridica alături de el degetul următor.

„De cînd s-a căsătorit cu Augustus, cu burta mare prin meritele celuilalt soţ, n-a avut decît o singură şi unică idee, să-i asigure succesiunea lui *dexter ocellus*, lui Tiberius al ei ; ipocrită, şireată, cu aerele acelea de femeie simplă şi de modă veche, care şade-n casă şi toarce lînă, şi ca să nu fie supusă la corvoada să se culce cu Augustus îi procura amante ; adevărat Ulisse în fustă, în cincizeci de ani de căsătorie l-a îmbrobodit bine pe bărbatu-său. Primul moştenitor prezumtiv, Marcellus, fiul lui Octavius, moare la douăzeci şi unu de ani, fără nici un motiv, era sănătos tun ; Livia însă i l-a trimis pe Musa, medicul ei personal, şi-n cîteva zile l-a expediat *ad patres*. Ăsta-i unul. Vine Agrippa, ginerele lui Augustus ; un colos cu o sănătate de fier, se întoarce teafăr şi zdravăn dintr-o campanie grea din Panonia, se duce să se recreeze la Baia şi-o boală cu totul misterioasă îl curăţă în două zile şi cu siguranţă că la mijloc a fost tot gheruţa Liviei. Fac doi. Augustus îşi alege drept urmaşi pe cei doi fii mai mari ai Iuliei. Ce se întîmplă ? Lucius Caesar se îmbolnăveşte la Marsilia, şi el tot la douăzeci şi unu de ani, un flecuşteţ de boală pe care-am avut-o cu toţii ; aleargă Musa la căpătîiul lui şi moare. Fac trei. Rămîne Caius Caesar, se luptă vitejeşte împotriva parţilor, se-alege cu o mică zgîrietură fără importanţă, boleşte un an sau doi şi moare şi dînsul. Fac patru."

„De data asta însă nu l-a mai îngrijit Musa", a zis Fabius rîzînd.

„Mai rău. Caius Caesar era îngrijit de Lollius, geniul rău al Liviei ; a avut el grijă cu siguranţă să-i dea, din or-

dine superioare, prăfuleţul. Şi acum să vă spun vestea cea mai colosală, am ţinut-o secret pînă acuma, n-am vrut s-o dau în vileag spunîndu-vi-o mai înainte într-un loc plin de urechi ciulite. V-am spus că Tiberius şi cu Livia au ţinut ascunsă moartea lui Augustus timp de o săptămînă, ştiţi pentru ce ? Ca să aibă răgazul să-l trimită pe centurionul Fabius Persicus la Pianosa să-l sugrume pe Agrippa Postumus. Şi cu ăsta fac cinci."

„Fugi de acolo, asta mi se pare imposibil."

„Portarul meu", am zis eu, „mi-a spus din contra, că Agrippa e în drum spre Roma ca să fie făcut împărat."

Au rîs cu toţii în afară de Balbus, care era nerăbdător să-şi reia vorba. „Portarii, se ştie, sînt la curent întotdeauna cu tot ; dar *quandoque bonus dormitat janitor*[1]. Pot să vă spun acum şi amănuntele...

De data asta l-a întrerupt Licinius Crassus, care pînă atunci tăcuse tot timpul, ca şi cum ar fi rumegat ceva.

„Ascultaţi, eu pe Tiberius îl cunosc mai bine decît voi. Vă asigur că nu este absolut deloc dispus să-şi asume împovărătoarea moştenire a lui Augustus. Nu ştii ce fiară grozavă este puterea, îmi spunea el nu demult, *«ignarus es, quanta belva sit imperium»*. Şi dacă e adevărat că l-au curăţat pe Agrippa, pot să jur că e numai şi numai opera Liviei, săvîrşită fără ştirea lui Tiberius."

„Ori c-a fost din ordinul amîndurora, ori numai dintr-al Liviei, fapt e că Agrippa nu mai e în viaţă. Cunosc şi amănuntele, dacă vă interesează, mi le-a relatat cineva care a sosit azi-dimineaţă de la Pianosa. Însă Tiberius şi cu Livia, sau numai Livia singură, aşa cum vrea Crassus, grijulie să-i asigure moştenirea micuţului ei copil sexagenar, era logic să şi-l înlăture din drum. Poate că Valerius Monellus este singurul de aici care n-a auzit vorbindu-se de călătoria misterioasă întreprinsă de Augustus cu puţine luni în urmă, ca să se ducă tocmai la Pianosa, foarte blajin, plin de cele mai bune intenţii ; s-a dus să plîngă în braţele

nepotului său, spunîndu-i că știa prea bine că fusese victima calomniilor și a insinuărilor de tot felul, că era ultimul vlăstar din sîngele lui, fiul fiicei lui, și că hotărîse să-l recheme la Roma și să-i redea locul de moștenitor care-l aștepta."

Pentru mine vestea se vădea a fi cu adevărat nouă Îmi părea bine că venisem imediat la termopoliu, în loc să rămîn în casă și să mă odihnesc după călătoria aceea grăbită de la Brundisium pînă aici. Mă simțeam însuflețit de o stranie mîndrie ; ca și cum m-aș fi constituit judecător și arbitru în fața unor evenimente deosebit de importante, detașat de ele și de autorii lor și, pe de altă parte, participînd într-un mod extraordinar de strîns la sentimentele noilor mei contemporani.

Și-a spus atunci Valerius Messalla, care avea ceva mai mult de treizeci de ani și divorțase deja de trei neveste și pe care aveam să-l întîlnesc peste cîțiva ani în calitate de consul :

„Bietul Augustus, ținuse lucrul acesta strict secret, nimeni nu trebuia să știe nimic de el. Îl pusese numai pe Fabius Maximus să-l însoțească, impunîndu-i să păstreze cea mai strictă tăcere. Știți cum sînt însă soții..."

„Dacă n-ăi ști tu...", a zis Balbus rîzînd. „Ai căzut în cursă în tinerețe, și-ai fost în trei rînduri recidivist."

„Da", a zis Messalla „numai că eu nu fac parte din categoria soților îndrăgostiți de soția lor. Nătărăul acela de Fabius Maximus a simțit imediat nevoia să-i povestească toată treaba Martiei lui ; și Martia ce-a făcut ? Repede a băgat la cap și a dat fuga la Livia ; și-așa, din vina unei femei flecare și-a unei babe răzbunătoare, Augustus a murit într-un sat ca Nola, în loc să moară ca un domn la casa lui, iar Agrippa a fost sugrumat."

În momentul acela și-a făcut intrarea un sclav și i-a făcut un semn stăpînului casei, care s-a ridicat și-a ieșit. A intrat din nou după cîteva minute, trăgîndu-l după

dînsul pe un tînăr mărunțel, blond, spălăcit, cu fața trasă și cu pîntecul proeminent, aducînd cu o amforă, ca să zic așa. Eu nu-l cunoșteam, însă prietenii mei îl cunoșteau evident foarte bine, și i-au făcut o primire cît se poate de călduroasă. După cum am aflat mai tîrziu, era un *notarius*, cum am spune astăzi un ziarist ; era cel care redacta așa-numitele *Acta Diurna* ale lui Augustus, cotidianul oficial din vremea aceea, care bineînțeles că era alcătuit sub cenzura atentă a celor de la palat. Tînărul acesta, care am auzit că se numea Vipsanius, era tocmai ceea ce se numea un *subrostranus*, adică unul din cronicarii aceia care stau din zori și pînă-n seară în For, sub tribuna rostrată, mereu în căutare de știri, ca un burete care le primește și le pune mereu la rîndu-i în circulație. Se vede că de astă dată avea o știre senzațională, mai senzațională decît aceea pe care ni le relatase Balbus pînă acum ; și se complăcea așa, avea un zîmbet plin de sine, ca și cum ar fi gustat deja de pe acum efectul pe care aveau să-l stîrnească vorbele lui.

Și fără nici o constrîngere, avînd în vedere că ne aflam în casa unui prieten, cu sclavii trimiși în cele mai îndepărtate unghere, ne-a pus să ne adunăm în jurul lui și-a început să povestească în șoaptă.

„*Augustus veneno periit.*“ [2]

„Nu v-am spus eu ?“ a strigat triumfător Balbus ; și, ridicînd mîna cu degetul mare în sus și strîngîndu-l cu degetul mare și arătătorul celeilalte mîini : „și cu asta fac șase“, a zis el, fiindcă să fiu eu răstignit dacă nu-i la mijloc tot mîna babei și de data asta.“

Vipsanius a așteptat cu o vizibilă nerăbdare ca Balbus să-și termine discursul. Apoi și-a reluat povestirea, cu același glas conspirativ.

„Augustus a ieșit la Capri într-o dimineață mult prea devreme din casă, dimineața aceea era răcoroasă, și s-a ales cu o diaree. O diaree cît se poate de simplă, a în-

durat el boli cu mult mai rele fără nici un inconvenient. Nimic altă, decît *alvi profluviu cacarilla*, cum spun cei de acolo. N-ar fi murit niciodată din așa ceva. S-a oprit la Nola pur și simplu numai ca să aștepte să-i treacă deranjamentul acela. Și deja se înzdrăvenise, și a ieșit să se plimbe prin grădină ; și erau acolo niște smochini, lui întotdeauna i-au plăcut nespus de mult smochinele. S-a oprit în fața celui mai frumos arbore și-a început să-i ciugulească fructele. În timpul nopții s-a trezit cu niște dureri infernale și-n dimineața următoare a murit. Livia coborise și ea cu el în grădină, și culesese și dînsa smochine din arborele acela și le mîncase pe-ale ei, și se simțea cum nu se poate mai bine, șmechera de babă. Pusese să se presare otravă pe fructele cele mai cărnoase și mai frumoase și ca o soție afectuoasă ce era i le oferise soțului ei. Pentru ea și le luase pe cele mai puțin arătoase și neatinse de otravă."

„Faptul ăsta ai să-l povestești în *Acta Diurna* de mîine", a zis Crassus.

Vipsanius a rîs. „Nici vorbă, așa că o să trebuiască să mă ajuți să pun cîteva amănunte mișcătoare, din acelea care să plaseze într-o lumină favorabilă regimul. Doar știți că nu pot să-mi pierd postul. Ceva care să placă mulțimii și imbecililor de la palat, dar care să ne facă să zîmbim pe noi, intelectualii care știm să citim printre rînduri."

„Pune acolo", a zis Messala, „că Augustus a murit în brațele Liviei spunîndu-i : «Livia, amintește-ți de frumoasa noastră căsnicie și rămîi sănătoasă». Cu alte cuvinte îți sînt recunoscător că m-ai ținut în sclavia ta timp de cincizeci de ani și că la urmă mi-ai dat otravă."

„Minunat", a zis Vipsanius. Și scoțîndu-și de la piept din togă o tăbliță, a început să scrie repede, repetînd încet cuvintele : *Decessit in oculis Liviae. Parva voce dixit, Livia, nostri conjugii memor vive, ac vale.* Grozav."

„Mai am o idee", a zis Balbus. „De ce nu pui în *Acta* că Augustus, știind că avea să moară, a cerut să i se aducă o oglindă, și-a netezit părul, și l-a întrebat pe Tiberius, care ședea lîngă dînsul..."

„Nu, Tiberius se afla în Dalmația, Livia a pus să fie chemat după ce Augustus murise, și pînă la sosirea lui a ținut secretă moartea pentru oamenii din Nola."

„Ce importanță are, nu tu ești acela care faci istoria ? Spune că Tiberius a stat o zi întreagă de vorbă cu Augustus în taină și că acesta din urmă i-a împărtășit arta de a-și suprima dușmanii, de a-i exila pe cetățenii buni..."

„Optime !" Vipsanius continua să noteze repetînd încet ceea ce scria :

„...secreto sermone... Tiberium detinuit..."

„Și-apoi, am spus eu, scrie că a cerut să i se aducă o oglindă, că și-a machiat fața, că a pus să i se aranjeze părul și că i-a întrebat pe cei din jur : «Mi-am recitat bine partea care-mi revenea în comedia vieții ? Și acum aplaudați-mă»."

„Minunat, perfect", continua să spună Vipsanius, în timp ce scria.

„Petito speculo... capillum corrigere... admissos amicos... comoedia vitae... valete et plaudite... Ce bogat material pentru istoricii viitorului."

Eu eram bineînțeles un simplu spectator tăcut și atent. Nu neg faptul că am sugerat și eu cîte un cuvînt, cîte-o mică glumă zelosului Vipsanius, eu avînd o mai mare experiență în materie de dictatori ; știam însă cu certitudine că în mod sigur sau dînsul n-avea să ia în seamă sugestiile mele, sau istoricii viitorului n-aveau să țină cîtuși de puțin cont de ceea ce va fi scris la sugestiile mele ; jucam același rol steril, dar de-acum nu mai sufeream din cauza asta decît rareori, hotărît să recit și eu pînă la capăt partea mea de reînviat înapoi în timp, ca să zic așa ; și s-o recit cît mai bine.

Numai că nu-mi închipuisem pînă atunci, în viața mea rudă, că presa — dacă pot să folosesc acest cuvînt fiind vorba de niște documente manuscrise — avea o atît de mare importanță la Roma ; pentru știrile pe care le publica și mai cu seamă pentru cele pe care nu le publica din ordine superioare. Anticipez aici cu titlu de exemplu un fapt petrecut cîțiva ani mai tîrziu, pe vremea principatului lui Tiberius. S-a întîmplat ca porticul Massimus de la Roma să se lase pe neașteptate într-o parte și lumea se temea c-o să se surpe ; și a fost chemat să vadă cum stau lucrurile un tip bizar de arhitect, pe care-l cunoscusem cu ocazia călătoriei mele în Grecia și pe care, din păcate, și eu pot să spun ce rău îmi pare de asta, nu-mi mai amintesc deloc cum îl chema ; vreau să spun că nu-mi mai amintesc deloc nici numele și nici cognomenul lui, ci numai prenumele mi-a rămas în minte, Caius, și porecla pe care i-am dat-o noi, care-l cunoșteam bine, Magus, datorită îndemînării cu care se pricepea să facă tot felul de jocuri și numere de scamatorie. Toți spuneau că porticul ar fi trebuit dărîmat și să se construiască altul în loc, fapt care-l necăjea mult pe Tiberius, care, atunci cînd era vorba de construcții era cît se poate de zgîrcit, cu totul opus lui Augustus. S-a prezentat însă Magus și a spus „am eu grijă de el, dați-mi numai materialul de care am nevoie, veșminte din postav gros de la magaziile militare și lînă, și cînghii, și oameni mulți, și mașini de la geniu, și pe urmă lăsați-mă să fac ce știu eu". A luat oamenii și i-a pus să lege și să înfășoare strîns întregul portic, în așa fel încît a devenit o masă compactă ; după aceea a început să împingă porticul înfășurat astfel cu mașinile, consolidîndu-i treptat temeliile, pînă cînd l-a adus la locul lui. Tiberius i-a dat o sumă mare de bani, dar a interzis ca în *Acta Diurna* — care pe vremea lui își schimbaseră denumirea și se numeau *Comentarii* — să i se pomenească numele. Din invidie, spunea lumea, eu cred însă că din alte

motive. cu siguranță tipul nu-i plăcea, cred că se temea de deochi ; avea pielea foarte brună, dinții ieșiți în afară și o barbă pătrată ca barbarii și ochii inflamați mereu și roșii ; și avea obiceiul, în timp ce vorbea, să rîdă fără nici un motiv, lucru care, așa cum am citit într-o carte a lui Asinius Pollio, era un indiciu sigur de deochi. Rezultatul a fost că l-a plătit bine, dar l-a expulzat din oraș și i-a interzis celui care redacta *Comentarii* să-i pomenească numele. și-n felul ăsta nimeni nu are cunoștință de dînsul. După ce m-am întors în secolul douăzeci m-am dus să-i citesc pe istorici și-am găsit că vorbesc despre el ca despre un necunoscut ; iată de ce îmi displace profund faptul că nu-i mai reține numele, aș fi putut să-i dăruiesc puțină glorie, fie și cu o întîrziere de multe secole.

După-amiază, cînd m-am întors acasă, l-am găsit pe tata pe punctul de a pleca la Lavinium. Nu m-a surprins faptul că m-a salutat cu același calm evident, ca și cum ne-am fi despărțit doar de cîteva zile, cînd în realitate nu mă văzuse de aproximativ un an. M-a întrebat în cîteva cuvinte dacă am călătorit bine și dacă m-am văzut la Atena cu niște prieteni cărora mă recomandase ; apoi a început imediat să vorbească despre moartea lui Augustus și despre consecințele ei probabile. Fusese la Senat și la palat, unde toți erau în mare agitație, mai cu seamă cînd a sosit vestea omorîrii lui Agrippa Postumus și se temeau de dezordini și de mișcări de stradă ; sosiseră după aceea depeșe de la Nola că rămășițele lui Augustus erau în drum spre Roma, și senatorii s-au adunat ca să stabilească desfășurarea și alcătuirea funeraliilor.

Mi-a povestit foarte indignat că un coleg de-al lui, senatorul Numerius Atticus, l-a luat la un moment dat deoparte și i-a propus să i se asocieze într-o hotărîre trăsnită de-a lui ; cînd rămășițele lui Augustus aveau să fie așezate pe rug, avea să se jure în gura mare că i-a văzut sufletul înălțîndu-se la cer, la fel cum se spusese

despre Romulus. Lucrul ăsta, i-a spus Numerius Atticus tatălui meu, o să facă lumea să creadă că el a devenit cu adevărat zeu ; şi va îndepărta orice primejdie de turburare în legătură cu succesiunea.

„A fost întotdeauna un cretin Numerius Atticus ăsta, dar nu credeam să fie într-un asemenea grad. Sau poate că e mai rău decît cretin, şi se gîndeşte să tragă nu ştiu ce profit de pe urma născocirii ăsteia a lui. Nu-l cunoaşte însă pe Tiberius. Genul ăsta de linguşitori nu merg la el. I-am spus pe şleau părerea mea acestui Numerius Atticus, sînt sigur însă că argumentele mele nu l-au făcut să-şi vină-n fire şi-n ziua funeraliilor o să-şi pună planul în aplicare. În orişice caz, eu am şi vorbit despre asta cu doi-trei prieteni şi, dacă o să se-apuce să strige într-adevăr că a văzut sufletul lui Augustus înălţîndu-se la cer, o să povestim în jur că e nebun. Ei, acum trebuie să fug, ca să pot să ajung înainte de a se întuneca. Cînd vii să-ţi vezi mama ?"

I-am răspuns că intenţionam să rămîn la Roma cîteva zile şi să mă întorc în casa mea de pe Palatin. Aveam să mă duc ceva mai tîrziu la Livinium ca să-mi văd familia.

„Fă cum vrei. Poimîine eu sînt iar la Roma, şi rămîn aici pînă la proclamarea lui Tiberius ca succesor al lui Augustus. Ai să ai răgaz să-mi vorbeşti despre călătoria ta."

Peste cîteva zile a trimis după mine să mă cheme. Nu m-a întrebat nimic despre Grecia ; s-a ambalat într-un discurs cam misterios, care n-am înţeles unde voia să bată, referindu-se la boala mea din urmă cu nouă ani. Mi-a spus că era satisfăcut de însănătoşirea mea, chiar dacă portarea mea vitejească în armată şi mult mai puţin de viaţa pe care o dusesem după înapoierea mea din Germania şi înainte de a pleca în Grecia. Suferea mai cu seamă de pe urma faptului că nu arătasem nici un fel de înclinaţie pentru cariera politică ; cu numele meu, cu averea

familiei, aș fi putut să aspir la cele mai înalte posturi administrative din Italia și din provincii. Recunoșteа că mă preocupau studiile ; și că știam să alternez tovărășiile ușuratice, scuzabile la vîrsta mea, cu frecventarea literaților și-a filozofilor. Dar și în domeniul ăsta avea impresia că realizasem prea puțin.

Ascultam fără să încerc să combat nici unul din argumentele lui. Aș fi putut să-i răspund că în Grecia mă ocupasem mult de politica externă dusă de Roma și că aveam de gînd să scriu o carte cu privire la raporturile Romei cu statele vecine. Îl cunoșteam de-acum destul de bine, așa că știam că discursul acela era introducerea la un altul, mult mai important și mai actual.

„A sosit momentul", a zis într-adevăr tata cînd am ajuns la punctul ăsta, „să demonstrezi că nu ești un trîntor împrăștiat, cum te-am considerat pînă acuma, că ești dispus să slujești republica. (Tata continua să folosească acest cuvînt cu sensul lui cel mai demodat, cu toate că era convins mai mult decît oricine că republica, în înțelesul democratic pe care-l dădeau acestui cuvînt iubitorii libertății, murise la Farsale.) O să trebuiască să pleci imediat cu o misiune cu totul specială. Ai să-ți reiei gradul tău de tribun și-o să te duci în Germania cu poșta cea mai rapidă."

I-am răspuns că eram gata să fac orice. În fond, interesat cum eram să văd și să cunosc, acceptam cu entuziasm orice pretext pentru o călătorie. Tata, recomandîndu-mi de mai multe ori o absolută discreție, mi-a spus cele ce urmează. Sosise în Senat vestea cu privire la puternica nemulțumire a legiunilor care staționau în Panonia și în Germania ; mai cu seamă situația din Germania dădea de gîndit. Rapoartele pomeneau de dezordini, de cazuri de insubordonare, de îndemnuri la răscoală ; mai mulți centurioni fuseseră uciși de furia trupelor. Ațîțau incendiul soldații cei noi, aceia pe care Augustus îi strîn-

sese în grabă de prin Suburra, drojdia societăţii ; după dezastrul lui Varus, oameni nedeprinşi cu greul şi care tînjeau după viaţa lipsită de griji de la oraş. La Rin se aflau două armate, una comandată de Caius Silius, aşezată ceva mai la Septentrion, cealaltă în partea inferioară a Rinului, condusă de Aulus Cecina, un vechi militar cu patruzeci de ani de serviciu la activul său, curajos în luptă, cu sînge rece în faţa primejdiei, dar nu prea energic cu soldaţii. Ambele armate erau sub ordinele lui Germanicus, numit de curînd propretor.

„Germanicus se află de cîteva zile în Galia, pentru recensămînt. A primit ordin să se întoarcă în grabă la Rin şi să restabilească ordinea. Faptul care ne turbură e însă următorul : legiunile spun pe faţă că intenţionează să-l proclame împărat pe Germanicus. Ele afirmă că puterea romană se află în mîinile lor, că statul creşte datorită victoriilor lor, că numai de la ele se aşteaptă să fie numiţi împăraţii. Tu îl cunoşti bine pe Germanicus şi pe soţia lui Agrippina ; i-ai întîlnit la noi acasă, sîntem mai mult sau mai puţin înrudiţi. Misiunea ta e următoarea : să-l sfătuieşti pe Germanicus în numele Senatului să nu-şi plece urechea în nici un caz la solicitări de felul ăsta. Nu fiindcă Germanicus n-ar valora de zece ori cît Tiberius. Dar acum lucrul e stabilit, Tiberius s-a lăsat deja convins de către Senat să accepte puterea, dacă Germanicus se încăpăţînează ajungem în mod sigur la război civil."

A adăugat apoi că pregătise deja escorta necesară pentru călătorie. Plecam oficial în calitate de curier imperial ; nimeni nu ştia nimic despre misiunea mea secretă, afară de tata şi de alţi cîţiva senatori ; în orice caz îmi pregătise o scrisoare pentru Germanicus.

Ajuns la comandamentul trupelor din Germania, m-am temut în primul moment să nu fi sosit prea tîrziu. M-am trezit în mijlocul unui tumult indescriptibil. Mi se părea

că nu seamănă a soldaţi miile acelea de oameni care urlau, tălăzuiau de la un capăt la celălalt al taberei, se îmbulzeau în jurul unor oratori frenetici ; alţii se înghesuiau ca să ajungă cu toţii la un punct care trebuie să fi fost Germanicus ; cineva mi-a spus că Germanicus sosise din Galia chiar atunci. Şi iată că l-am şi zărit la un moment dat în depărtare, o persoană impozantă tîrîtă parcă de mulţimea incitată, care nu izbuteam că înţeleg ce dorea. Anunţîndu-mi cu glas tare calitatea mea de tribun, ajutat de acţiunea viguroasei escorte pe care o aveam, am izbutit să răzbesc prin gloată şi să mă apropii de proconsul. Era înconjurat de vechi soldaţi care încercau să-i apuce mîna plîngînd, alţii cu un gest melodramatic îşi desfăceau tunica la piept arătîndu-şi rănile cicatrizate. Ajunsesem la cîţiva paşi de dînsul cînd am văzut un soldat cu părul cărunt înşfăcîndu-i mîna, apucîndu-i cu forţa un deget, pentru a şi-l introduce în gură. Acum o să-l muşte, mă gîndeam cu înspăimîntat, dar soldatul a fost împins în lături şi l-am auzit cum striga că voise numai să-i pipăie comandantul gingiile goale, îşi pierduse toţi dinţii luptînd pentru republică, ce răsplată avea el pentru asta ? Germanicus, venindu-şi în fire după prima surpriză, a început să dea ordine cu glas tare tribunilor celor mai apropiaţi şi gloatei de soldaţi.

„Unde vă e disciplina ? Unde sînt centurionii voştri ? Aliniaţi-vă din nou, aşezaţi-vă pe legiuni şi pe centurii, cohortele să-şi pună înaintea primului rînd drapelele ca să le pot recunoaşte. Şi după aceea să-mi spuneţi ce doriţi."

Statura impunătoare, vocea sonoră, chipul lui calm şi sever în acelaş timp, au fost de ajuns ca să-i potolească îndată pe cei din imediata lui apropiere ; au pornit apoi ştafete, tribuni, centurioni, strigînd din răsputeri ordinele în diverse părţi ale taberei, şi după puţin legiunile erau aliniate înaintea lui, alcătuind o adunare atentă şi tăcută.

Soldaţii însă s-au plictisit repede să-i dea ascultare Cuvintele lui, prin care amintea cu veneraţie de moartea lui Augustus, de victoriile şi triumfurile lui Tiberius, de acordul Italiei şi al Galiilor cu privire la noul împărat, de pacea şi liniştea aşternute în toate celelalte părţi ale imperiului, nu prea erau concludente pentru spiritele acelea aţâţate. Cineva a început să strige : „Pace şi linişte şi în Panonia ?“ Şi deodată, ca la un semn de cap invizibil, ca la ordinele prestabilite ale unui director de scenă, mii de soldaţi şi-au desfăcut cu un singur gest tunicile, dezgolindu-şi pieptul, arătîndu-şi semnele rănilor. Apoi a reînceput vacarmul. Din nou ordinele s-au amestecat, grupuri alergau ici şi colo, la o mică distanţă de Germanicus a început să vorbească în picioare pe o maşină de război un soldat care li se adresa celorlalţi pomenindu-le de solda mizerabilă, de disciplina sălbatică, de ordinele care-i sileau, între o bătălie şi alta, la corvezi de sclavi transportînd pietre, sau furaje, sau paie. Şi cînd avea să le fie distribuită prima făgăduită soldaţilor în testamentul său de către Augustus ?

Pe neaşteptate, din mijlocul unui grup foarte mare de veterani, s-a înălţat un strigăt : „Îl vrem pe Germanicus împărat, să fie proclamat împărat Germanicus şi toţi o să fim cu el.“ Şi strigătul s-a răspîndit în întreaga tabără, furtunos, era difuzat în unde, repetat de grupuri tot mai îndepărtate ; şi stegarii şi-au ridicat în sus drapelele, iar soldaţii şi şefii de manipule spadele goale. Germanicus, care vorbea de pe estrada aşa-zisului tribunal, fiindcă de acolo era obiceiul să li se împartă dreptate soldaţilor, cetăţenilor şi indigenilor, auzind strigătul acela am văzut că-şi strînge buzele, că se face palid, privind împrejurul lui parcă cu spaimă.

„La naiba“, m-am gîndit eu în sinea mea, „uite că tînărul acesta cumsecade o să şi-o ia în cap, acceptă puterea, şi eu n-am putut nici măcar să încep să-mi aduc la înde-

plinire misiunea." Încercam să-i atrag atenţia, să-i vorbesc, cînd mi-am dat seama cu uşurare că misiunea mea devenise inutilă, că Germanicus era absolut hotărît să nu se ridice nici împotriva lui Tiberius, nici împotriva Senatului. A făcut de la tribună nişte gesturi de negare, a rostit nişte cuvinte care s-au pierdut în gălăgie, dar înţelesul lor era clar, a sărit după aceea jos, rugîndu-i pe cei din apropiere să-l escorteze pînă la cortul său ; la un moment dat a trecut pe lîngă mine, şi ca şi cum prezenţa mea ar fi fost cea mai naturală din lume, „ştiu c-ai picat într-un moment potrivit", mi-a spus el, şi-n timp ce se îndepărta a adăugat : „Aştia-s nebuni, mai bine mor decît să-mi calc jurămîntul" ; şi am avut într-adevăr pentru o clipă impresia că risca o primejdie de moarte, cei mai porniţi dintre veterani încercau să-l determine cu spadele goale să se urce din nou la tribună. S-a întors deodată spre apucaţii aceia urlînd : „Decît să-mi calc jurămîntul mai bine mă omor", şi şi-a tras spada de la şold, şi-a făcut un gest ca şi cînd ar fi fost gata să şi-o împlînte în piept. Din fericire, îi aveam aproape pe oamenii puternici care alcătuiau escorta mea, şi doi sau trei dintre ei i-au oprit braţul, în timp ce cei mai îndepărtaţi strigau : „Nu-l opriţi, lăsaţi-l să se rănească, *feriat, feriat*". Şi iată că s-a năpustit un soldat care am auzit că se numea Calusidius care încerca să-i întindă lui Germanicus prin mulţime sabia lui, urlînd „ia-o pe asta, taie mai bine, *est magis acutus*". Gestul lui ridicol şi nebunesc a folosit ca să calmeze pe loc furia mulţimii ; braţele ridicate s-au lăsat în jos, chipurile crispate s-au destins într-un zîmbet ; Germanicus a putut să se adăpostească în cortul lui.

S-a sfătuit repede cu Aulus Cecina şi cu ofiţerii din statul său major. Am avut răgazul să-l scot pentru un moment din adunare, să-i spun că eram purtătorul unei misiuni din partea Senatului pe care atitudinea lui loială o făcuse acum inutilă ; şi i-am înmînat scrisoarea tatălui

meu. A desfăcut sulul, a parcurs din ochi ceea ce scria și nu m-a întrebat nimic altceva. Avînd în vedere necesitatea de a restabili imediat liniștea în rîndurile legiunilor lui Aulus Cecina, care erau deja pe cale să trimită emisari la armata lui Caius Silius ca s-o atragă la răscoală, și ținînd seama de pericolul ca nu cumva dușmanul să profite de dezordine și să ne atace, s-a hotărît ca armata să fie înștiințată că în momentul acela sosise o scrisoare de la Roma — Germanicus și-a tras de la piept scrisoarea tatălui meu, a agitat-o închisă pe deasupra capetelor, apoi a pus-o la loc —, prin care împăratul hotăra următoarele cu privire la soldații din Germania : veteranii cu douăzeci de ani de serviciu aveau să fie lăsați la vetre ; cei mai vîrstnici aveau să rămînă sub arme, dar numai ca să lupte, eliberați de orice altă îndatorire ; legatul testamentar al lui Augustus, făgăduit deja, avea să fie dublat. Am fost indicat tuturor ca purtător al scrisorii lui Tiberius și am dobîndit astfel în rîndul trupelor o neașteptată popularitate.

Reîntors în secolul acesta și recitind cu atenție diferitele istorii am observat că în ele, în cea a lui Tacitus mai cu seamă, evenimentele din zilele acelea sînt povestite respectîndu-se destul de mult adevărul. Natural, despre mine și despre misiunea mea nu se pomenește, și de aici ar putea să încolțească o nelămurire în sufletul cititorului, dacă eu nu m-aș fi amestecat cu atîta violență, ca unul venit din afară, în evenimentele acelea, cine ar fi fost arătat legiunilor drept purtător al respectivei scrisori ? E clar că toată treaba asta nu are nici o importanță. Prezența mea nu putea interveni cu nici un fel de schimbare în desfășurarea naturală a evenimentelor ; am spus deja că Germanicus nu a avut nevoie de îndemnurile mele ca să renunțe la putere : bineînțeles că, dacă n-ar fi dat cu ochii de mine de îndată ce-am ajuns, ar fi avut o altă soluție,

sau ar fi imaginat-o după cîteva minute de la sosirea unei ştafete, ca să pună în circulaţie trucul cu scrisoarea.

Nimic nu mă mai reţinea în Germania, odată ce misiunea mea fusese îndeplinită sau devenise inutilă. Am hotărît să rămîn totuşi, ca să văd cum aveau să se sfîrşească lucrurile, şi datorită simpatiei pe care mi-o inspira Germanicus. Aşa cum am spus, îl întîlnisem de multe ori în casa tatălui meu şi-n alte părţi, şi-mi plăcuse chiar de la prima întîlnire. Cu trei ani mai mare decît mine, avea deja mult mai multă experienţă a vieţii ; timpul pe care eu îl folosisem ca să reînvăţ latina el îl folosise în înalte magistraturi, cvestor la optsprezece ani, consul la douăzeci şi cinci şi pe cîmpurile de luptă, luptînd în Dalmaţia şi în Panonia alături de Tiberius (care-l adoptase ca fiu din ordinul lui Augustus, după moartea fratelui său Drusus ; Germanicus era fiul lui Drusus şi moştenise supranumele dat de tatăl său datorită campaniilor sale victorioase). Şi cu toată această ascendenţă, cu toată practica asta de soldat, era un om fin, cu sentimente delicate ; iubitor de literatură şi înzestrat cu multă curiozitate ştiinţifică.

Germanicus mi-a propus să mă ataşez statului său major, şi am acceptat cu recunoştinţă. Am găsit-o în tabără pe soţia lui, care-l urma pretutindeni turmindu-i în fiecare an cîte un băiat sau cîte o fată printre corturi şi tabere de iarnă ; Agrippina, sora Juliettei, aceea de care am pomenit în mai multe rînduri, acum exilată tocmai la Tremiti, unde-şi ispăşea mizerabil aventurile ei uşuratice. Agrippina însă avea o reputaţie de femeie castă şi serioasă şi de soţie ireproşabilă, şi era şi foarte orgolioasă, cu un caracter voluntar, care în anumite ocazii se impunea pînă şi soţului ei. O pereche reuşită, cu care eram fericit să mă reîntîlnesc ; şi era cu ei şi-un băieţaş de-al lor de vreo cinci ani, ce se tot învîrtea printre corturile soldaţilor şi era mai ales preferatul unui soldăţoi înalt şi zdravăn de vreo treizeci de ani, Cassius Cherea, un centurion ataşat

la comandament pe care îl cunoşteam de pe vremea lui Varus, unul din foarte puţinii soldaţi scăpaţi din măcelul acela şi, după cum se povestea, de un curaj extraordinar. Şi se mai spunea despre el că i-ar fi plăcut mai mult decît femeile nişte soldăţei tineri cărora abia le mijea mustaţa ; asta însă se şoptea numai şi în mod cu totul aluziv, de teama că, ajungîndu-i zvonurile acelea la ureche şi socotindu-le jignitoare, l-ar fi pedepsit cu cruzime pe flecar. Oricum, îmi făcea o impresie ciudată cînd îl vedeam pe războinicul acela viguros răsfăţîndu-l pe copilaş, ţinîndu-l tot pe lîngă dînsul, luîndu-l chiar în braţe cu gesturile unei doici sau ale unei mame iubitoare. Pusese să i se confecţioneze o uniformă militară, o tunică şi-o cămăşuţă, şi nişte încălţări cu ţinte la fel cu cele ale soldaţilor, aşanumitele *caligae* ; aşa încît legionarii au început să-i spună Caligula, aşa cum vînătorii mei de munte i-ar fi spus de pildă unei asemenea zvîrlugi „cizmuliţă". (Dac-aş fi cunoscut mai bine istoria romană şi amănuntele sfîrşitului lui Caligula de peste douăzeci şi şase de ani, apropierea aceea dintre viitorul călău şi viitoarea victimă sau, cum spun istoricii tîrzii, dintre viitorul justiţiar şi viitorul tiran, m-ar fi impresionat şi mai mult. Numele lui Cassius Cherea nu trezea în mine pe atunci însă nici o amintire a timpurilor care aveau să vină.)

Agitaţia şi ameninţările soldaţilor au continuat în tot timpul iernii ; între soldaţii credincioşi lui Germanicus şi rebeli mocnea un adevărat război civil, sălbatic şi prostesc, fără nici un motiv care să fi justificat cel puţin în ochii mei un conflict atît de intolerabil ; răscoala era alimentată de nemulţumirea stîrnită de primele întîrziate, de disciplina aspră, de corvezile îndelungate şi grele în mijlocul unor ţinuturi inospitaliere ; precum şi de faptul că, ţinînd seama că şedeau sub arme, nu li se dădea ocazia să facă expediţii şi lupte mai dese, ca să se dezmorţească şi să ia pradă de război. Aşa că Germanicus s-a gîndit că exista o sin-

gură modalitate ca să-i liniştească, anume să-i pună puţin să lupte. Veniseră în tabără nişte cercetaşi care spuseseră că dincolo de fluviu germanii petreceau veseli, cu ocazia unei sărbători religioase, strînşi în jurul unui sanctuar renumit al lor ; atunci Germanicus repede ordonă, să se construiască un pod, traversează fluviul cu douăsprezece mii de oameni, o apucă prin desişuri şi prin locuri inaccesibile şi se aruncă pe neaşteptate într-o noapte senină asupra marţilor, care stăteau să benchetuiască şi să se ghiftuiască, fără cea mai mică bănuială, fără să fi trimis în afară nici o patrulă, fără să fi pus nici o santinelă de pază ; şi-i lăsă să fie prădaţi şi măcelăriţi de soldaţi, care-şi descarcă toată proasta lor dispoziţie şi toată ura lor, şi-şi satisfac lăcomia de bani, aşa cum înţeleg ei. Şi-au distrus pînă şi sanctuarul, şi-n expediţia aceea uşoară n-au cruţat pe nimeni din toţi cîţi le-au cerut îndurarea sau viaţa ; a fost un adevărat masacru de oameni ameţiţi de băutură sau somnoroşi sau împrăştiaţi ; urît mod de a lupta şi ruşinoasă cinste, cînd de partea noastră n-a existat nici măcar o singură pierdere !

Mi s-a întîmplat să mă aflu în preajma lui Germanicus la lăsarea serii, atunci cînd legiunile se întorceau după măcelul acela ; îl salutau cu o veselie sfruntată, ridicînd în sus armele luate de la duşman, trofeele, prăzile ; şi Germanicus îi privea încruntat, fără nici un zîmbet. „Urîtă expediţie a fost asta", mi-a spus el, „nu exista însă nici o altă soluţie ca să-i fac să-şi schimbe gîndurile, mai bine să-şi consume ura sfîşiind nemţi, decît să se ia la harţă cu noi. Dar, dacă pe drum la întoarcere, prin pădurea aceea deasă pe care-am străbătut-o în noaptea trecută, se va întîmpla să ne găsim undeva la înghesuială, or să se năpustească asupra noastră şi tubanţii şi usipeţii şi brutterii, toţi vecinii nefericiţilor ălora de marţi, şi-or să ne căsăpească, şi-or să repete masacrul săvîrşit asupra legiunilor lui Varus. Ar fi o răsplată binemeritată."

Profetice cuvinte ! Au tăbărît într-adevăr pe noi, cînd am ajuns pe drumul de întoarcere în locurile cele mai întunecate, cele mai sumbre, năpădite de păduri și de mlaștini, și tubanții, și usipeții și brutterii ; au lăsat să treacă întîi cavaleria, apoi prima și cea de-a douăzeci și una legiune, cu bagajele la mijloc ; și s-au năpustit asupra celei de-a douăzecea legiuni, care închidea coloana, avînd în spatele ei numai trupele de infanterie ușoară ale aliaților. Din fericire, legiunea a douăzecea era, din cele patru, cea mai puternică ; și cea care se vindecase cea dintîi de febra răscoalei. Cu toate astea, în fața atacului germanilor, care păreau fără număr, ieșeau din toate părțile pădurii, gigantici, formidabili, atacau și apoi se retrăgeau, ca să se întoarcă apoi iar la asalt, scoțînd niște urlete bestiale, legiunea a douăzecea a început să șovăie ; Germanicus însă a pus celelalte legiuni să facă stînga-împrejur, iar el a alergat în frunte ca să-i încurajeze pe soldați ; iar eu, care mergeam alături de dînsul, am avut impresia că eram cu șase ani în urmă, aceeași pădure blestemată deasă și întunecată, același pericol iminent din orice parte și-același urlet amenințător, care părea glasul pădurii. Germanicus însă se avîntă în rîndurile luptătorilor, îndeamnă și ocărăște ; și iată că deodată soldații abătuți se întorc plini de curaj, îndrăzneți, și se aruncă, așa, mărunței și încărcați de arme cum sînt, asupra grosului nemților uriași și goi, îi înspăimîntă, îi încolțesc din toate părțile ; intervin celelalte legiuni, trupele auxiliare capătă și ele curaj, și din dușman nu mai rămîn decît morții. Și se-ntorc veseli și mîndri soldații, cu acea mulțumire împăcată a datoriei împlinite, care-i absolvă în sufletul lor de ferocitatea manifestată cu puțin înainte în tabăra de iarnă.

Am găsit-o pe Agrippina tristă din cauza veștii primite ceva mai înainte, a morții mamei sale Iulia ; rețineți, Iulia Maior, fiica lui Augustus, pe care cel din urmă o exilase mai întîi într-una din insulele pontine, la Pandataria,

apoi în Reggio Calabria, și nu voise s-o mai vadă niciodată, și nici să-i mai ușureze pedeapsa ei aspră ; o femeie frumoasă, inteligentă, cam ușuratică într-adevăr, și adulteră chiar, dar nici mai mult și nici mai rău decît alte matroane romane ; și pe care Augustus o pedepsise cu cruzime, cedînd dorinței pline de răutate de a se răzbuna a Liviei.

„O singură vină a avut mama mea", mi-a spus după aceea Agrippina, „faptul că și-a ales drept amant pe acel Iullus Antonius, un bărbat inteligent, dar activînd în partidul care făcea opoziție abuzului de autoritate al Liviei ; el a fost acela care a determinat-o pe Iulia să se ridice împotriva tatălui ei, adică să insiste ca el să fie mai puțin supus voinței soției. Dacă s-ar fi mulțumit cu ceilalți supiranți ai ei, Appius Claudius, Quintus Crispus, Sempronius Gracchus, nimeni nu i-ar fi obiectat nimic. Tu n-ai cunoscut-o, și cine știe ce vei fi auzit vorbindu-se rău despre dînsa mai înainte ca lumea să uite că se afla încă în viață ; era o femeie inteligentă, și avea simțul demnității imperiale mult mai mult decît grobianul de taică-său."

În primăvară războiul a reînceput, Germanicus voia să termine odată cu Arminius. Și-ntre timp mi s-a întîmplat să fiu martor la capturarea lui Segestes, socrul lui Arminius, acela care într-o seară, cu șase ani în urmă, venise să-mi spună toată povestea cu trădarea celui din urmă și-a altor căpetenii ; și a fiicei sale Tusnelda, soția lui Arminius. Capturare, în ceea ce-l privește pe Segestes, nu e cuvîntul potrivit ; bătrînul, în conflict cu ginerele său, proclamîndu-se dintotdeauna prietenul și aliatul romanilor, se afla în mijlocul cattilor săi, instigați de Arminius, ca prizonier și temîndu-se pentru viața lui ; și-i trimisese mesageri lui Germanicus să vină să-l elibereze din acel adevărat asediu care-l amenința. Germanicus a alergat imediat : i-a eliberat pe Segestes, pe Tusnelda și pe alte fe-

mei, precum şi pe oamenii credincioşi lui Segestes. Segestes îşi dădea nişte aere grozave, a ţinut un mic discurs într-o latinească acceptabilă, în care a amintit că-i dezvăluise lui Varus complotul lui Arminius, a spus că fiica lui stătea împotriva voinţei ei lîngă dînsul, dar nu era dispus s-o trimită înapoi la soţul ei, căruia el nu se-nvoise să i-o dea niciodată şi care, pentru a o avea, i-o răpise. Şi pe mine m-a întîmpinat cu bucurie, fericit să vorbească nemţeşte cu un roman, dar mărturisesc că mă cam îngreţoşa devotamentul acela al lui, dictat mai mult decît orice de ura faţă de ginerele său cherusc, şi pe care de multe ori îl şi încălcase, şi nu reuşeam să-mi iau ochii de la Tusnelda, o femeie foarte frumoasă, albă şi blondă ; nu vorbea, stătea retrasă, dispreţuitoare, fără să plîngă, fără să ceară îndurare sau vreo favoare ; ea gravidă de multe luni, mergea cu mîinile şi cu ochii pe pîntecul ei, ca şi cum n-ar fi interesat-o nimic altceva decît să-l apere pe fiul lui Arminius.

Cu ocazia aceea l-am însoţit pe Germanicus să viziteze locurile unde fusese înfrînt Varus. M-am dus în viaţa astălaltă a mea, zece ani după primul război mondial, să revăd cîteva cîmpuri de bătălie şi am fost impresionat cînd am regăsit după atîta vreme munţii încă morţi, lugubri, deveniţi sterili în urma bombardamentelor, i-am evocat, bineînţeles, pe camarazii mei morţi, îi regăseam vii în memorie, îi revedeam în număr mare prin strîmtori şi povîrnişuri, prevăzători şi puţin încovoiaţi din cauza efortului de a urca la atac, auzeam parcă zgomotul neîndemînatic al atîtor echipamente folosite în război lovindu-se de stînci, al gamelei, al tecii de la baionetă, al cutiei pentru mască, urcam sus muntele împreună cu dînşii, din nou amestecat printre ei, sub valurile de foc şi norii de gaz şi torentele lichidelor inflamante, pe chipurile lor vedeam chipul meu, cu acea expresie dură şi absentă

a luptei, și cu efortul de a nu gîndi, de a nu te simți părtaș la grozăvia aceea, și hărăzit morții.

O anumită neliniște, în timp ce ne apropiam de locul acela, îmi dădea presentimentul că și din experiențele acestea de spectator, dintr-o altă viață, aveam să încerc senzații puternice ; mergînd prin pădurea devenită iarăși pustie, prin luminișurile inundate de bălți, încercam din nou apăsarea orelor acelora cenușii de dinaintea atacului, coșmarul unui pericol iminent căruia nu știam încă ce nume aș fi putut să-i dau. Cînd am recunoscut însă locul unde fusese tabăra lui Varus și-am văzut palisada doborîtă, și urmele tranșeelor săpate în grabă și, de jur împrejur, pe un spațiu întins, osemintele albite și frînturi de arme, și țeste încă legate de trunchiuri, și resturile carelor și ale mașinilor de război, și, la mică distanță în pădure, altarele barbarilor pe care fuseseră sacrificați tribuni și centurioni dintre cei mai valoroși, am încercat în fața acestui spectacol o tulburare mult mai mare decît atunci cînd mă dusesem să revăd piscurile de la Ortigara, mult mai puternică și deosebită. Mă gîndeam cît de îndepărtați erau de acum, în timp, legionarii aceia căzuți, fără să mai stăruie în amintirea camarazilor lor, a văduvelor și a copiilor, chiar dacă generația respectivă trăia în jurul meu în momentul acela. Trăia, fără să mai trăiască în fond de-o eternitate de secole, creată din nou numai pentru un capriciu de-al meu ca pe ecranul unui film ; odată spectacolul terminat, odată luminile reaprinse, aveau să se mistuie cu toții ca niște văluri de ceață, și-aveam să mă trezesc din nou cetățeanul din secolul douăzeci pentru care numele lui Varus, și bătălia din Pădurea Teutoburgă, și măcelul sînt doar niște rămășițe de cultură gimnazială, de care nu e legat nimic, nici un regret și nici o pasiune. Gîndul acesta, mai mult decît faptul că luptasem alături de ei, mă făcea să le fiu aproape și să-i compătimesc pe morții aceia ; și se mai adăuga încă

un sentiment de mîhnire, o uitare vertiginoasă peste o altă eternitate de ani în viitor, viziunea unui timp, peste nenumărate secole, cînd din camarazii mei din 1917, căzuți la Ortigara, nu va mai exista nici măcar o evocare de școală (în ce mă privește, eu nu-mi mai amintesc de pe acum nici măcar numele generalilor acelora), nici măcar muntele nu va mai exista, va fi netezit sau transformat, cine știe, poate într-o stațiune de zboruri interplanetare ; și tot războiul acela și toată vremea asta a noastră va constitui un episod ignorat și neglijabil într-o istorie care-și va fi schimbat în decursul secolelor curiozitatea și conținutul.

Și aici vine și-și găsește locul încă o observație. În timpul revenirii mele pentru a doua oară în Germania se afirmase din ce în ce mai puternic la mine o anumită stare de spirit care se mai manifestase și cu ocazia campaniei precedente, anume de singurătate și de spaimă. Călătorind prin Italia vedeam la fiecare etapă a drumului aceleași orașe, purtînd mai mult sau mai puțin aceleași numiri, traversam rîuri cunoscute, parcurgeam aceleași mari drumuri consulare, Appia, Cassia, Flaminia, Emilia, unele tîrgușoare din Apenini mi se înfățișau la fel cum le văzusem cînd eram copil și mergeam să fac excursii acolo, niște colibe negre și mici în creștetul unui munte, sau în fundul unei văi înguste, în preajma unui torent iute. Orașele și tîrgușoarele acelea erau locuite de niște oameni la care, după un scurt contact, regăseam mai mult sau mai puțin caracterele locuitorilor de astăzi : v-am vorbit despre napolitani, despre etrusci, despre bolognezi ; nu încercam o experiență, ca să zic așa, care să-mi dea sentimentul că nu mă aflu totuși acasă la mine, că nu m-am întors, fie și după o foarte lungă absență, în casa părinților mei. Același lucru pot să-l afirm și despre Grecia, despre Atena, despre Peloponez ; ruinele de la Micene mi s-au înfățișat în acest secol întîi aproape la fel

cu acelea din anul 1952, cu incinta pe alocuri distrusă a zidurilor, şi cu Poarta Leilor mai mult sau mai puţin intactă (numai că aceştia în secolul întîi încă mai aveau capete), şi cu izvorul lui Perseus în afara ruinelor împrăştiate, cărora în secolul întîi le dădeau tîrcoale turme de oi, fiindcă nu exista încă un „serviciu al antichităţilor", şi paznici, şi intrare cu plată.

Aici însă nu izbutisem deloc să mai regăsesc vreun aspect al Germaniei atît de cunoscute din 1921 încoace, afară de rezonanţele aspre ale limbii, desigur, destul de îndepărtată de germana de astăzi, la fel cu latina vorbită de *tunicatus populus*[3] faţă de vorbirea din Trastevere[4]; pînă şi locuitorii păreau cu totul deosebiţi de cei de astăzi, mi-i aminteau mai curînd pe suedezi, pe finici, pe islandezi decît pe acei *Spiessbürger* pe care-i văzusem ani în şir la Berlin, la Dresda, la Köln sau la München. Mă dusesem să văd cam prin anul 1925 Pădurea Teutoburgă şi-o găsisem înţesată de oraşe şi de tîrguri, şi amintirea încă vie a vizitei aceleia nu avea nici o tangenţă cu întinderea tristă şi înceţoşată pe care-o străbătusem şi la dus, şi la întors, cu ocazia bătăliei. Traversam acum teritoriul catiilor, corespunzător Assiei, Nassaul de astăzi; dacă mi-ar fi spus cineva că ar fi corespuns Galiţiei poloneze sau Prusiei orientale ar fi fost acelaşi lucru. Cîte secole vor fi necesare de acum încolo, mă gîndeam în sinea mea, pentru ca din crusta asta densă de păduri, de mlaştini, de suprafeţe necultivate, cu nişte sate rare şi mizerabile de colibe presărate din loc în loc, fără nume şi fără istorie, să se contureze ţinutul care în cele din urmă o să devină bogat şi plăcut cum nu există multe. Iată motivul turburării aceleia, a spaimei aceleia de singurătate de care am vorbit; numai aici, în Germania, în ţara aceasta atît de primitivă şi de sălbatică, şi atît de departe încă de orice aspect cunoscut şi civilizat, mi-am dat seama din plin de înspăimîntătoarea depărtare a secolului meu; şi pentru

prima dată m-a cuprins teama chinuitoare că n-o să mai revăd niciodată iubita și adevărata mea epocă.

Acestea erau sentimentele mele, care puteau fi exprimate în mod natural în scrisoarea pe care i-am trimis-o tatii în zilele acelea, descriindu-i vizita făcută pe cîmpul de bătălie și impresiile mele. După ce i-am zugrăvit locurile acelea triste, îngrozitoare și ca aspect și ca evocare, cu stilul concis și limpede care-mi era propriu, în contrast cu recenta latină umflată și răsunătoare a limbajului ciceronian, și pe care cei mai rafinați dintre prietenii mei mi-l lăudau, i-am povestit cum dăduse Germanicus ordin legiunilor să adune osemintele, fără deosebire că erau ale romanilor sau ale barbarilor, și să le dea preacinstita îngropăciune. Tatăl meu, mîndru de stilul ales al scrisorii mele, a pus să fie citită cîtorva senatori prieteni, precum și lui Tiberius însuși. Dar Tiberius, ca și regina Victoria, *was not amused*[5]. I-a spus tatălui meu că Germanicus procedase greșit ducînd o armată care trebuia să fie cu gîndul la luptă să vadă urmele unui astfel de măcel. „Un asemenea spectacol nu poate decît să înmoaie sufletul soldaților și să-i facă să se teamă de dușman. Și din dușman facem în felul ăsta o sperietoare, pe care-o umflăm chiar noi, cu asemenea amintiri triste, și cu asemenea ceremonii înlăcrimate. E pentru prima oară de cînd există Roma cînd ne temem că germanii ar putea pînă la urmă să ne învingă." Și i-a înapoiat tatălui meu scrisoarea conchizînd tăios : „Un comandant de armată trebuie să vegheze să fie îndeplinite cum trebuie ceremoniile augurale pentru reușita expedițiilor și a luptelor care-i revin printr-o străveche tradiție, și nu să facă pe groparul".

După episodul acela m-a cuprins o oarecare silă de război și i-am cerut lui Germanicus să mă întoarc la Roma într-o scurtă permisie. În sinea mea mă decisesem însă ca permisia să dureze cît mai mult, poate chiar toată viața. Partea mea de serviciu militar mi-o făcusem și nu

mă reîncarnasem doar ca să petrec toată viața aceea nouă luptînd întruna. Germanicus, absorbit cu totul de ambiția de a-l bate pe Arminius, care părea dimpotrivă că voia să evite ciocnirea, m-a lăsat să plec : „Cu atît mai mult", a spus el, „cu cît anul ăsta nu se mai întîmplă nimic aici". Şi, dimpotrivă, s-a întîmplat ca legiunile lui Cecina, cînd se întorceau în tabără, să nimerească încă o dată în una din acele curse întinse de oameni şi de natură care constituiau specialitatea germanilor ; o trecere îngustă printre mlaştini întinse, în mijlocul unui amfiteatru de păduri ; acolo s-au trezit că se năpustesc asupra lor din toate părțile şi, timp de două zile, au riscat să fie distruse, aşa cum se întîmplase şi cu legiunile lui Varus ; şi Arminius se şi dusese în grabă la faţa locului pe drumuri ascunse, şi era tocmai pe punctul de a trîmbița încă o dată victoria ; dar Aulus Cecina era un militar adevărat, provenit de la trupă ; nu şi-a pierdut capul, a ştiut să facă faţă primelor semne de debandadă, a ştiut să ţină din nou în frîu trupele deprimate şi-n sfîrşit, să le îndemne cu vorba şi cu exemplul la un atac disperat, tocmai atunci cînd duşmanul, după două zile de bătălie, era convins că erau de-acum nimicite ; surprinşi în faţa rezistenței lor neaşteptate, germanii au început să şovăie, au aruncat armele, au fost puşi pe fugă şi măcelăriți întreaga zi, cît a fost lumină pe cer şi furie în inimi.

Mă aflam la cartierul general, unde mă dusesem să-mi iau rămas bun de la Agrippina, cînd a ajuns prima veste despre bătălie, adusă de cei risipiți sau de fugari ; bineînțeles, se zvonea că fusese o catastrofă, Cecina omorît sub calul lui, armata nimicită între mlaştini şi pădure ; şi Germanicus în pericol, ceva mai la Septentrion, nu mai avea nici o scăpare, germanii se pregăteau să treacă podul şi să invadeze Galiile ; şi deodată i-am văzut cuprinşi de spaimă pe cei ambuscați la comandament, strigau că trebuiau să treacă repede pe ţărmul occiden-

tal al fluviului, să distrugă podul ; soluții disperate, care, înainte de spargerea frontului de către inamic, i-ar fi împiedicat pe ai noștri să se salveze. Acum s-a împotrivit însă Agrippina. Sălbatică și hotărîtă în veșmintele ei femeiești, mai mult decît dac-ar fi purtat cuirasă, ea s-a postat la celălalt cap al podului. „N-aveți decît să distrugeți podul, Agrippina, nepoata lui Augustus, va rămîne de partea cealaltă, să-și rişte viața, pradă dușmanului" ; și, văzîndu-i pe apucații aceia şovăielnici și ruşinîndu-se, a chemat la sine bărbați și femei care să-i întîmpine cu hrană și cu medicamente pe soldații care se întorceau răniți, zdrențăroși, înfometați. Și-așa au găsit-o, cînd au nosit după acei primi soldați răzlețiți, legiunile lui Cecina lovite, decimate, dar ordonate și regrupate, mîndre de faptul că-l învinseseră încă o dată pe dușmanul acela înverșunat, cel mai urît, și de multe ori și cel mai de temut. O văd parcă și acum în atitudinea aceea a ei, frumoasă, semeață, cu chipul acela încordat, luminat foarte rar de un zîmbet, chiar și-n momentele de seninătate.

Capitolul al doisprezecelea

„*Atenție!*" a spus soldatul lăsînd ramele, a apucat apoi creanga care-i atingea capul și-a împins în felul ăsta barca înainte. Rama s-a hîrșîit de trunchi. Îndepărtam rămurișul fraged, cu frunze tinere, îl împingeam în spatele nostru, pînă cînd am ieșit din desiș ; trunchiurile s-au îndepărtat unele de altele și-am început să navigăm într-un luminiș verde și strălucitor din mijlocul pădurii inundate. Lișițe negre zburătăceau înspăimîntate, doar cu piepturile afară din apă, stîrnind jeturi cu lăbuțele lor în evantai. Zvîcneau din desiș berze și bîtlani în zbor, cu picioarele lor lungi atîrnînd în jos, rotindu-se deasupra noastră în cercuri greoaie. Apoi din nou trunchiurile s-au îndesit, înaintam acum prin locuri umbrite, corbi și vulturi țișneau repede din niște cuiburi atît de apropiate, încît era de ajuns să întinzi mîna ca să le ajungi. Am ieșit în sfîrșit din pădure, pe brațul fluviului, urmînd curentul acolo unde era mai slab. Aici apa și cerul alcătuiau o singură lumină. Ramura principală a fluviului, brațul acesta leneș de-a lungul pădurii înecate, livezile și rîpele inundate, totul constituia o imensitate confuză și tulbure, variată ici-colo de șiruri de copaci scufundați pînă la coroane, cu foarte îndepărtate insule de munți joși și golași.

„În fiecare an primăvara e așa, atîta doar că anul ăsta dezghețul a venit mai repede ca de obicei, a spus soldatul. Istrul iese din albie, și timp de cîteva săptămîni

liniște, geții, sarmații, sciții stau în cotloanele lor prin munți și păduri, nu se încumetă să înfrunte inundația și mlaștinile."

Așa navigam ; și memoria mea credincioasă îmi evoca o scenă mai mult sau mai puțin identică petrecută cu o mie nouă sute douăzeci și trei de ani mai tîrziu ; acum era în anul 17 al erei noastre, eu însă mai fusesem prin părțile astea în 1940, prin mai. Îmi aminteam de o călătorie la fel cu asta, mai la nord însă, prin deltă, dar inundația avea aceeași înfățișare ; erau șlepuri de-a lungul pădurii inundate, ancorate patru cîte patru, și căsuțe pe jumătate sub apă ; ne-am oprit chiar într-un sat, Ghecet, unde ulițele erau transformate în canale împînzite de bărci, țărănci bătrîne se bălăceau cu o naivă lipsă de pudoare în interiorul curților cu fustele ridicate și cu pulpele în apă, animalele ședeau ghemuite și triste pe grămezi mici de mîl spălate de curent de-a valma cu mobile și cu lemne stivuite ; doar berzele continuau să-și facă cuibul pe coșul acoperișurilor cu ciocul lor lung, flecar și harnic. Ghecetul desigur că nu exista pe vremea lui Tiberius, cu toate astea aș putea să jur că în răstimpul a nouăsprezece secole nu s-au schimbat rarii locuitori pe care-i vedeam, bărbați impunători cu bărbi blonde, plăcute, și cu cămașa afară din pantaloni ca rușii de astăzi, ducîndu-și viața în bărci sau în colibe de stuf, pe insule plutitoare pe lacul acela imens, alcătuite dintr-un strat de turbă acoperit cu un înveliș subțire de pămînt vegetal. Și atunci ca și astăzi, de cîte ori se stîrnește vîntul, insulele lunecă la vale de-a lungul curentului, rătăcitoare, ciclade înflorite pe o mare dulceagă și cenușie.

Și acum am să vă spun pentru ce mă aflam pe la sfîrșitul lui aprilie în anul 17, într-o barcă, împreună cu o escortă armată, pe Dunărea revărsată. Ținta mea era Tomis (mai fusesem acolo în anul 1940, cînd purta numele de Constanța), și mă duceam să-l întîlnesc pe Ovi-

dius Naso, bietul poet exilat de nouă ani, în cine știe ce stare jalnică, cine știe cît de deosebit de bărbatul îmbuibat și mulțumit de sine pe care-l întîlnisem de atîtea ori la barul și la librarul de la porticul lui Neptun, sau în casa Hostiei, sau, serile, în societatea tinerilor nobili sau a ușuraticelor fete din aristocrație, cărora le declama poezioarele lui, mai mult sau mai puțin aceleași, lascive, gingașe, și cărora vocea lui le împrumuta o nuanță de păcat și-un parfum de alcov interzis.

Nu era an în care să nu ajungă la Roma ecoul rugăminților lui din multîndepărtatul exil. În elegii, în epistole elaborate cu ușurința aceea uimitoare de a versifica pe care nu și-o pierduse, era mereu același refren ; rugăminți umile, ca Augustus să-i ierte greșeala involuntară și de care declara totuși că se căiește amar ; o lingușire excesivă la adresa cuiva care se încăpățîna să nu-i dea nici măcar ascultare ; amintiri jalnice ale timpurilor fericite și nesfîrșite invective la adresa cerului avar, a cîmpiilor dezolante, fără ogoare și fără copaci, a locuitorilor aspri, a femeilor grosolane care nu știu nici măcar să țeasă bine și nu sînt bune decît să trudească-n bătătură și să ducă urcioare grele pe cap. Făcea impresia că l-ar fi exilat printre hiperboreeni, și nu într-un loc care era la urma urmelor la aceeași latitudine cu coasta ligură ; nu făcea decît să se vaiete de frig și de țărmurile acelea urîte, care, spunea el, îngheață întocmai ca în apropiere de pol. Eram de-a dreptul curios să văd cîtă exagerare exista în lamentările acelea, cu atît mai mult cu cît acum, la sfîrșitul lui aprilie, departe de a fi *congelatus*, fluviul este dezghețat, și inundă cu o putere năvalnică suprafețe nemăsurate de pămînt.

Aveam două posibilități ca să ajung în părțile astea. Pe mare, de la Brundisium prin Corint și Marea Egee, prin Bosfor, și Pontul Euxin, pînă la portul Tomis ; o călătorie nu prea lungă cu o navă iute, dar plictisitoare,

făcută în tovărășia unor marinari duri și nu prea comunicativi, cu prea puțin confort, și cu riscul intemperiilor de primăvară ; sau pe uscat, traversînd ceea ce astăzi se cheamă Albania și Macedonia. Am ales călătoria pe uscat, ca să pot vedea sau revedea ținuturile balcanice ; și tentat și de faptul că de la Apollonia, din fața lui Brundisium, pornea un drum minunat, pavat în întregime, cu foarte utilele lui pietre miliare, care-ți indicau în orice moment locul în care te aflai și la ce distanță era cel mai apropiat oraș, Via Egnatia. Unul din cele mai frumoase drumuri al imperiului, care de la Marea Adriatică, trecînd prin apropierea lacului Ohrida, prin Heracleea (care azi e Monastir) ajungea la Salonic, și de acolo pînă la Mariţa, în interior, și dincolo de fluviu pînă la Cipsela, parcurgînd o distanță de 535 de mile, aproximativ opt sute de kilometri ; nu cred că astăzi s-ar putea călători atît de comod, și-ntr-un timp atît de scurt (mie mi-au trebuit vreo douăsprezece zile) de la Adriatica pînă la Mariţa pe uscat ; desigur, cu vreo cincizeci de ani în urmă, o asemenea călătorie ar fi fost mult mai dificilă și periculoasă datorită briganzilor și celor care te atacau la drumul mare. Dar atunci, cu excepţia locurilor unde era stare de război, se călătorea cîntînd, ca acel *vacuus viator* [1] în fața hoțului, de la o graniță la alta a imperiului, și chiar și dincolo de granițe, în statele aliate sau sub protectorat.

M-am îmbarcat, așadar, pe la sfîrșitul lui martie la Brundisium, pe o navă care-ar fi trebuit să mă lase după o traversare rapidă la Apollonia, pe țărmul opus. Ne-a apucat însă la jumătatea drumului o furtună puternică, o bora [2] năprasnică ne-a silit să fugim sub vînt și să căutăm adăpost în canalul Corcirei. Era pentru prima dată cînd mă aflam pe mare în timpul unei vijelii ; și trebuie să mărturisesc că n-am mai văzut o ambarca-

țiune — la o apreciere rapidă nava noastră avea o capacitate de vreo 150 de tone — cu o pupă și provă atît de înalte și de voluminoase care să se comporte atît de bine pe mare ; și niște marinari atît de pricepuți la manevrele velelor de pe arborele maestru și de pe trinchet, agili ca niște veverițe cînd era vorba să le strîngă, și să le reducă suprafața ; și-un cîrmaci atît de sigur la cîrma deosebit de greoaie, un bătrîn cu o barbă stufoasă și înfoiată ce nu lăsa să i se vadă decît ochii.

Ne-am apropiat, așadar, de Corcira și-am aruncat ancora în port ; se aflau doar cîteva nave de-a lungul digurilor, care păreau căzute în ruină, iar orașul avea o înfățișare mizeră, ca și cum ar fi fost cu desăvîrșire părăsit. Am străbătut niște străzi prăfuite, de pe care dispăruse aproape orice urmă de pavaj, cu niște magherniță, construite pe ruinele altor case, care, judecînd după urmele de ornamente, trebuie să fi fost mari și bogate. Oamenii mă priveau cu ochi triști din prag și niște copii zdrențăroși și cîteva femei sfrijite au venit să-mi ceară de pomană. Extrem de puțini erau cerșetorii pe care-i vedeai la Roma și-n cetățile italice, în general soldați bătrîni care se așezau la marginea unui drum arătîndu-și rănile sau membrele mutilate și fără să ceară nimic ; iar la Atena nu văzusem nici un cerșetor ; doar în cîte un tîrgușor din Attica se întîmplase să dau peste o cerșetorie cronică și jalnică așa cum se dovedea a fi cea de aici.

Întors în port, am intrat într-un termopoliu amărît de pe țărm ; un ins bărbos, vîrstnic, care tot învîrtea o cîrpă soioasă pe tejghea, a ascultat aproape cu îngăduință cererea mea ; mi-a turnat dintr-o oală mare o ceașcă de vin cald în care m-am uitat plin de suspiciune ; și-am făcut bine că m-am uitat, în vin înota un coșcogemite ploșnițoi, căzut probabil din tavanul de trestii prost îmbinate cu resturi de tencuială. I-am arătat individului care fără să spună un cuvînt a luat ceașca, și-a vărsat

conținutul pe deasupra tejghelei pe peretele din față, care păstra din vremuri mai fericite cîteva picturi delicate, dar pătate de-acum pe alocuri, și cu tencuiala coșcovită. L-am privit pe individ cu o oarecare uimire. Iar el mi-a spus așa pe latinește „Domnule, dumitale nu ți-au spus proverbul ?“ și-a continuat „*Elefthéra Kórkyra, chéz hópu thélis* (Corcira e liberă, fă c... oriunde pofțești). La mizeria asta ne-au adus războiul și tiranii și cutremurele. Ce să mai facem cu libertatea ? E adevărat că dincolo, unde stăpînești voi, romanii, epiroții și ilirii nu stau nici ei mai bine decît noi, e jale pretutindeni, puținii locuitori trăiesc ca-n vizuini printre ruine. Ești în drum spre Dodona ?“

Auzisem vorbindu-se despre oracolul de la Dodona cînd mă aflam la Atena ; și mi se spusese că era și el în decădere.

„Mai mult decît decădere“, a spus individul. „*Eklélipe*, acum e aproape total părăsit.“

Cuvintele acestea mi-au trezit curiozitatea să mă duc să văd atît de vestitul sanctuar despre care citisem niște descrieri foarte colorate ; cine știe dac-o mai fi existat stejarul secular al cărui foșnet le reda credincioșilor profocirea, și gureșele turturele care prin uguitul lor spulberau orice îndoială ? ! Proprietarul navei mi-a spus că n-ar fi vrut să pornească din nou la drum mai repede decît peste trei zile, un talaz îi sfărîmase pe jumătate cîrma ; și apoi voia să facă impresie bună la Apollonia, și-i spusese unui pictor să-i reîmprospăteze picturile de la prova și de la pupa, care erau într-adevăr vii și în culori plăcute, îi reprezentau pe zeii Olimpului în atitudini familiare. Vesta torcînd, Vulcan bătînd în nicovală, Bacchus zdrobind strugurii în teasc. M-am informat și am aflat că aveam tot timpul să mă duc la Dodona.

Păstrînd în minte splendorile oracolului de la Delfi, vizitat cu un an înainte, mă așteptam să văd, fie și decăzut, dar într-o nobilă decădere, un ansamblu măreț de temple,

de edificii, de terase, de teatre ; în timpul călătoriei îmi reevocam zilele petrecute la Delfi, mulțimea compactă a credincioșilor, a vizitatorilor și a curioșilor sosiți din toate părțile Greciei și ale întregii lumi, sacerdoți și acoliți, și discipoli pășind cu gravitate pe Via Sacra sau absorbiți de ritualuri în temple, cu veșminte somptuoase, cu bărbi bine pieptănate și cu părul plin de arome ; și fete de la teatru și atleți ; și orașul în vecinătate, înțesat de hanuri și de hoteluri, cu prăvăliile una lîngă alta pline cu obiecte de amintire și de curiozități, cutite pentru sacrificiu sau ramuri de laur sfînt — adică pe care le ținuse în mînă Pitia atunci cînd era văzută șezînd pe trepied și gata să se abandoneze extazului — ; o populație zgomotoasă, avidă de cîștig, lacomă, asaltîndu-l mereu pe străin ca să-l facă să cumpere cîte ceva ; nemaipomenit de volubili cu toții cînd era vorba să se ofere drept ghizi, sau să recomande o gazdă foarte curată pentru domnu', cu sclave docile și cu sclavi tineri. Într-un cuvînt, mă așteptam să dau la Dodona peste viața care freamătă în mod obișnuit în preajma unui sanctuar, și-n vremurile de atunci, și-n timpurile noastre.

Am descoperit că individul de la bar nu exagerase. Se înălțau încă la poalele unui munte înalt temple și porticuri și teatre și case de închiriat, dar într-o melancolică dezolare. Mi-am amintit că citisem în cîteva versuri ale *Iliadei* că sacerdoții de la Dodona dormeau pe pămîntul gol și nu se spălau pe picioare ; și m-am așteptat ca de pe vremea lui Homer pînă acum să se fi adaptat la niște forme mai civilizate și mai demne de viață. Sacerdoții pe care i-am văzut însă în pragul templelor erau într-adevăr cum nu se poate imagina mai soioși și mai mizerabili și asta, așa cum am aflat mai pe urmă, nu din fidelitate față de tradiție, ci din inerție și deprimare. Cu bărbi lungi, cu un păr lung de tot care le ajungea pînă la mijloc, slinos, cărunt sau alb, fie că erau cu toții în puterea vîrstei, fie că erau

bătrîni ; şi nu m-am putut opri să nu-i evoc în arătările acelea jalnice pe călugării de la muntele Athos.

Nu mai exista nici stejarul sacru, mort de bătrîneţe, mi-au spus ei ; plantaseră în locul lui un stejar mic, tinerel şi desfrunzit, care, chiar dacă avea să reuşească să crească şi să dea frunze, probabil că n-avea să mai aibă parte de nimenea care să-i asculte foşnetul. Erau puţini credincioşi, cu o înfăţişare sărăcăcioasă, şi printre dînşii foarte puţini tineri, şi aveau aerul să îndeplinească practicile ritului, nu dîndu-i crezare, ci din datorie, din respect faţă de tradiţie.

Existau mai multe feluri de a-i pune întrebări zeului. Sub un portic, de pe coloanele căruia se desprindeau bucăţi de tencuială pictată, trei preotese, şi mai murdare şi mai mizere decît colegii lor bărbaţi, şedeau aşezate dinaintea unui sistem de trepiede care mi-a evocat prin asociaţie de idei o baterie de jaz. Băteau pe trepiedele acelea cu o nuieluşă de laur şi, după felul în care-l loveau, metalul răsuna în moduri diferite ; şi credincioşii cu urechea ciulită la sunetele acelea, recunoşteau în ele, cine ştie cum, cuvinte şi fraze pe care le interpretau, bineînţeles, în favoarea lor.

În alt templu erau alte babe, cărora credincioşii le întindeau cîte o foiţă de plumb pe care zgîriaseră cu un cui cererea respectivă. Babele nici măcar nu-şi aplecau ochii asupra foiţei respective — chiar dacă ştiau să citească cam cu siguranţă prezbite, aşa că n-aveau cum să descifreze ce scria —, o întorceau repede pe dos şi o ţineau multă aşa în mîini ca şi cum ar fi încălzit-o. După aceea întorceau foiţa aşa întoarsă pe dos unui discipol care se afla lîngă ele, şi-i dictau răspunsul pe care dînsul îl scria pe ea încîlcit, bineînţeles, şi confuz, dar de care postulantul părăsea aproape întotdeauna mulţumit.

Am vrut să consult şi eu oracolul acela mizerabil, aşa cum făcusem cu un an înainte la Delfi. La Delfi, Pitia, o

țărancă coaptă și grosolană, urcată pe trepiedul înalt pînă la care ajungeau vaporii magici ieșiți din crăpătura stîncii, de îndată ce-a auzit cererea mea a căzut în extaz așa cum cerea ritualul. Dar, spre spaima acoliților care erau de față nu a pronunțat, așa cum ar fi trebuit să facă în timpul extazului, cuvintele acelea fără legătură din care acoliții alcătuiau o frază mai mult sau mai puțin inteligibilă. A rămas tot timpul așa, în nesimțire, fără să scoată un cuvînt, și cînd s-a deșteptat a scos un strigăt de groază, și-a făcut un gest către mine ca și cum mi-ar fi cerut să n-o întreb nimic ; și a sărit jos de pe trepied, și-a îngenuncheat ca să-mi sărute marginea togii, și s-a urcat apoi din nou ca o somnambulă la locul ei. Știți cum sînt lucrurile astea, nu le dai crezare, îi întinzi mîna cu un aer sceptic chiromantului, sau îi înmînezi ghicitorului hîrtia împăturită avînd scris înăuntru ceea ce dorești ; după aceea însă răspunsul sau previziunea te mulțumește aproape întotdeauna și ți se pare că răspunsul la întrebare are un sens, că previziunea e tocmai aceea pe care ai așteptat-o. La Delfi am fost aproape sigur, împăunîndu-mă în chip misterios împreună cu însoțitorii mei, că preoteasa lui Apollo intuise adevărata mea identitate, faptul că sosisem dintr-o altă lume, și lucrul acesta îi provocase un sentiment de groază și de admirație totodată.

Aici, la Dodona, am scris pe plăcuță în grecește : „Cînd voi fi liber să mă întorc la cerul meu ?“ și de data asta cu nuanța de zîmbet sceptic, dar cu dorința secretă ca bătrîna să-mi prevestească într-un fel sau în altul sfîrșitul sejurului meu roman. La oricare răspuns mă așteptam numai la cel pe care l-am găsit scris pe plăcuță nu, plăcuță înapoiată de către discipol cu mîna dreaptă, în timp ce-mi băga cealaltă mînă slinoasă sub nas, cerîndu-mi obolul. Era scris „*Eleuthéros eî chèz' hópou théleis*“, adică parafrazarea proverbului pe care mi-l citase individul cel

melancolic de la barul din Corcira, „eşti liber, fă ce... unde pofteşti". Ei, m-am gîndit la toate ; şi n-am ajuns la nici un rezultat. Imediat mi-am imaginat că respectivul proverb, bine cunoscut cu siguranţă şi de lumea de aici, şi de cea de dincolo de canal, atît de potrivit cu persoana solicitatorului, constituia un răspuns tradiţional pe care bătrînele se amuzau să-l dea, să presupunem, domnişorilor bine îmbrăcaţi şi cu înfăţişare nobilă ca mine ; un răspuns care, dealtfel, se potriveşte mai mult sau mai puţin la oricare întrebare. Pînă la urmă însă am preferat să cred în supranatural şi că într-adevăr bătrîna, prin cine ştie ce intuiţie, îmi dăduse singurul răspuns pe care-l merita întrebarea mea sibilină şi prezumţioasă. „Ai dorit să vii aici în secolul ăsta ? Acuma înfruptă-te din el."

Peste trei zile am pornit din nou la drum cu nava proaspăt pictată şi am acostat la Apollonia ; şi de acolo, aşa cum am spus, în vreo douăsprezece zile am ajuns la Cypsela, pe Mariţa. Cu ocazia traversării fluviului Strymo, la răsărit de Salonic, am încercat o nouă experienţă. Treceam pentru întîia oară dincolo de hotarele imperiului, intrînd în statul independent al Traciei. Cum mă aşteptam să dau peste o frontieră ca la noi, cu funcţionari vamali, cu o amănunţită cercetare a documentelor, cu schimb obligator de bani şi aşa mai departe, am rămas decepţionat. Nimic din toate astea ; un grup de soldaţi romani în partea de aici a frontierei, un grup de soldaţi traci în partea de dincolo, îmbrăcaţi mai mult sau mai puţin ca şi cei dintîi, se vedea că fuseseră instruiţi de către ofiţeri romani. Pe aşa-numita mea *diploma,* adică pe documentul cu sigiliul lui Tiberius care-mi dădea dreptul să mă folosesc de poştele imperiale şi să apelez la serviciile oricărei autorităţi, şi din care reieşea că sînt o persoană importantă, abia dacă şi-au aruncat ochii. Trăsura cu un vizitiu indigen, pe care-l tocmisem la Apollonia, şi cei trei sclavi ai mei, au trecut fără nici o formalitate. Despre Tracia n-o să vă

relatez nimic. Asta nu e o carte de istorie, şi nici, aşa cum aş dori-o, un tratat privitor la politica externă a Romei. O să amintesc numai că statul Traciei (independent, dar sub protectoratul Romei) era împărţit în două, porţiunea cea mai apropiată de mare şi cea mai civilizată sub conducerea regelui Cotys, cea mai de la Septentrion, aspră şi sălbatică, sub conducerea unchiului acestuia, Rhescuporis; şi asta printr-un decret şi prin voinţa lui Augustus. Cei doi regi erau în conflict, exista permanent teama că se va ajunge la luptă făţişă, aşa cum s-a şi întîmplat doi ani mai tîrziu ; securitatea drumurilor, mai cu seamă în partea muntoasă, era redusă ; eu însă dădusem la Cypsela peste un centurion roman cu o trupă de soldaţi, trimişi de către propretorul din Moesia, Latinius Pandusa, ca să-mi facă o escortă puternică pînă la Tomis.

Ne-am continuat imediat drumul şi peste puţine zile am ajuns la frontiera cu Moesia, unde am intrat pe teritoriul aflat direct sub stăpînirea Romei. La scurt timp după trecerea acestei din urmă frontiere am dat peste inundaţia aceea imensă a Danubiului despre care v-am vorbit ; şi-a trebuit să facem un lung ocol cu barca pentru ca să dăm în cele din urmă peste o porţiune de drum uscat, un drum militar, care să ne ducă pînă la Tomis. Întors în secolul acesta, am citit în Plinius că Tomis e o cetate foarte frumoasă. Cum vorbeşte despre dînsa Ovidius v-am spus deja. În realitate, am dat peste un tîrguşor barbar, foarte populat, ceva mai ridicat decît cele pe care le întîlnisem traversînd Tracia, cu uliţe înguste şi îngustate şi mai mult şi devenite şi mai strîmte din cauza trecerii continue a mîndrilor călăreţi şi a carelor trase de boi, încercuit de ziduri înalte, cu casele aproape toate din lemn sau din lut, apărate cu împletituri dese din nuiele. Dar existau şi un for cu un templu, şi-o clădire a termelor, bineînţeles pentru folosul celor cîţiva romani din garnizoană ; şi un mic palat din

piatră, unde locula cea mai înaltă autoritate romană locală. Oamenii mi s-au părut de statură înaltă, blonzi sau roşcaţi, cu mustăţi lungi, cu un aspect aspru, cu plete încîlcite răsfirate pe spate ; înarmaţi cu arc şi cu săgeţi sau cu un cuţit mare la brîu. Ici-colo se deosebea cîte o persoană care avea un aspect mai civilizat, de tip grec, sau indigeni romanizaţi, cu togă şi cu pieptănătură romană.

M-am dus repede să-l caut în micul palat pe guvernatorul Vestalis, care fusese deja înştiinţat despre sosirea mea de către Latinius Pandusa ; un tînăr bine făcut, un piemontez cordial, serviabil, mai vorbăreţ decît compatrioţii lui, cu maniere simple, care contrastau cu originea lui foarte nobilă ; era ultimul descendent al unei familii regale din Alpii Cozie. Am început să sporovăim vrute şi nevrute, eu despre războiul din Germania, el despre luptele lui împotriva barbarilor acelora de dincolo de Danubiu, şi despre felul cum cucerise cetatea Aegypsos, deosebit de bogată, şi unde fusese rănit.

„Cu cuţitul, din fericire, fiindcă barbarii ăştia care poartă nădragi ca femeile obişnuiesc să-şi înveninezе săgeţile ; şi o săgeată, care te-ar nimeri fie şi numai într-un braţ, sau într-un picior, poate să te trimită pe cealaltă lume, dacă otrava e proaspătă."

Educată persoană, care, oricît de curioasă era cu privire la mine şi la sosirea mea, eu neavînd nici o funcţie, nici militară, nici civilă, dar avînd desigur foarte multă protecţie, îşi ascundea curiozitatea ; atîta doar că vorbea mult şi argumenta mult *et ab hic et ab hoc* [3], de bună seamă cu speranţă să ajungă în cele din urmă să afle cu ce mă îndeletniceam. Şi se prea poate să se mai fi şi temut că am venit să-l spionez din partea lui Tiberius. Am vrut să-l liniştesc imediat. I-am spus că eu călătoream pe socoteala mea, că eram foarte interesat de politica externă a Romei şi că mă preocupa s-o studiez la faţa locului ; datorită acestui fapt traversasem Macedonia în loc să

ocolesc Grecia pe mare, și Tracia. Pe urmă, la Tomis am venit mai cu seamă ca să-l vizitez..."

„Pe Naso, bineînțeles."

„Exact, pe Publius Ovidius Naso ; eu l-am cunoscut bine la Roma, îl vedeam în societate, ne întîlneam la porticul lui Neptun, la termopoliul acela care e la modă în lumea intelectualilor."

Și adăugam tot felul de amintiri și de pretexte, cuprins de teama neașteptată că dorința mea de a-l vedea pe proscris ar fi putut să însemne un fel de act de lezmajestate ; sau că Vestalis s-ar fi putut teme pentru sine, că ar fi putut cădea în dizgrație dacă m-ar fi lăsat să-l văd.

„E gloria noastră locală", a spus Vestalis, „e un om nefericit. Ai să-l vezi, încărunțit, încovoiat, știrb, slab ca o surcea. Dar tot vanitos, și, neputînd să ne facă să înțelegem lucrul ăsta pe noi, care sîntem o mînă de cetățeni romani, cerșește onoruri și respect de la oamenii de prin partea locului și trebuie să mărturisesc că a izbutit să le dobîndească. Îl consideră cam nebun, dar se adună în jurul lui, îl ascultă, îl laudă pentru felul în care a reușit să învețe vorbirea asta barbară. Știi că a compus versuri în getică ? Chiar așa, hexametri, și bineînțeles că subiectul primei poezii pe care-a scris-o în idiomul ăsta sălbatic este — imaginează-ți — un panegiric la adresa lui Augustus. Nu i-a fost de nici un folos. Și nici măcar Tiberius n-are de gînd să-l recheme la Roma. I-am scris o scrisoare, la puțin timp după ce am venit aici, și l-am făcut respectuos să înțeleagă că nefericitul a ispășit de ajuns și că n-ar fi avut un supus mai credincios ; mi-a răspuns să-mi văd de treburile mele. Bietul Naso ! Nu vreau să-i cobesc, dar într-un an de zile s-a zis cu dînsul. Acum rămîi să cinezi cu mine, și după aceea o să mergem să-l căutăm pe Ovidius. Obișnuiește să-și petreacă serile jucînd șah cu cîte-un centurion din garnizoană și bînd pînă la ziuă, într-o cîrciumă din apropierea portului. Zice că suferă de insomnie

și că, dacă se culcă pe întunerec, îl cuprinde o disperare care e mai rea decît orice suferință fizică."

„Ce-mi spui ! Am citit într-o epistolă de-a lui trimisă din Pont că nu-i place să bea pînă la ziuă, *non jurat in lucem nimio marcescere vino* ; și, cu atît mai mult, că nu-i place jocul."

„Știi cum sînt poeții. Mincinoși e puțin spus. Iar asta, pe deasupra, este regele tuturor născocitorilor, ai să vezi."

După cină am coborît spre țărm. Era o seară plăcută, marea era o prezență puternică și întunecată sub un corn de lună abia ivit. Atmosfera în circiumă era însă grea, îmbîcsită de fumul opaițelor și duhnind a lînă. Pe Ovidius nu l-aș mai fi recunoscut absolut deloc, într-atît se transformase într-un bătrînel mărunt, cu niște cute adînci în jurul buzelor subțiri, întinse pe gingiile goale. Ședea așezat într-un colț, încotoșmănat ca-n plină iarnă ; pe sub o togă din postav gros, purta nu știu cîte tunici și nădragi, și-avea pe cap o cușmă din lînă, după obiceiul locului ; și imediat mi-a și spus, după ce s-a trudit puțin ca să mă recunoască, și mai înainte chiar de a mă întreba cu ce treabă venisem. „Povestește-le romanilor, spune-i împăratului în ce loc m-a trimis. În cel mai urît, în cel mai trist, în cel mai pierdut colț al lumii, la hotarele vieții, în preajma polului. În ținutul ăsta blestemat nu există vară, iernile se țin lanț, fluviile înghețată, și-ngheață și vinul în pahar."

Vestalis s-a uitat la mine strîngînd buzele și ridicînd ochii către cer, așa cum faci atunci cînd auzi un lucru pentru a suta oară.

I-am spus că pe drum la venire găsisem Istrul ieșit din matcă și revărsat pe o suprafață uriașă și că fusesem nevoit să parcurg o etapă lungă cu barca. A avut un aer plictisit.

„Atît ar mai trebui, ca nici în luna mai să nu se înmoaie puțin gerul. Și de nu știu cîți ani nu se mai întîmplă așa ceva. Și inundația asta servește dacă nu

pentru altceva, măcar să-i ţină departe pe geţii şi pe sciţii care vin tot timpul pe capul nostru. Rămîi cîteva săptămîni, şi-ai să vezi c-o să avem iar de furcă cu gerul. Aş fi vrut să-l am aici alături, pe preadelicatul nostru de Octavianus Augustus, el, care dîrdîie de frig la Roma, aş fi vrut să-l am aici, alături, doar cîteva zile. Acum a murit, era şi timpul."

Vorbea ţinînd un deget ridicat în sus, şi tinerii centurioni îl ascultau puţin distraţi, mai curioşi de prezenţa mea decît de cuvintele lui, care probabil că de ani de zile erau aceleaşi. La mesele lungi dimprejur şedeau localnici cu nădragi şi-ncotoşmănaţi, aşa cum i-am descris ; cînd ieşeau şi cînd intrau se plecau adînc înaintea lui, iar dînsul le răspundea cu o demnitate mîndră, ca şi cum plecăciunile acelea i s-ar fi datorat.

„Vestalis", a spus el, „am trimis acum la Roma epistola aceea în care celebrez gloria ta, faptele tale de arme şi pe preanobilii tăi strămoşi. Îţi aduci aminte, ţi-am recitat cîteva distihuri din ea zilele trecute. E o treabă pe care am reuşit-o bine, mi-am vărsat focul, şi-o să te iau chiar martor, cît de mizerabilă e ţara asta nesuferită.

Ipse vides certe glacie concrescere Pontum,
ipse vides rigido stantia vina gelu."

Şi-a continuat să declame aproape întreaga epistolă : „Tu însuţi vezi marea-ncleştată de gheaţă, şi vezi cum vinul a îngheţat din cauza gerului aspru. Tu însuţi vezi cum posomorîtul ţăran iazig îşi mînă carele încărcate peste apele Danubiului. Vezi cum cad, ploaie, în interiorul zidurilor săgeţi încîrligate, înveninate de otravă, astfel încît sulița are îndoit motiv să-ţi provoace moartea." Se înfierbîntase, şi ochii îi străluceau ; poate datorită vinului băut, sau poate datorită înflăcărării pe care i-o provoca poezia, n-aş putea spune.

Observasem între timp că, ghemuită lîngă dînsul, pe aceeaşi bancă, ascunsă aproape, era o fată blondă şi palidă ; nu vorbea, nu bea, nu ne dădea nici o atenţie, stătea neclintită alături de dînsul ca un cîine credincios. Ce bine, mi-am zis eu, bine că are măcar o consolare în exil.

În sfîrşit, Ovidius a părut să observe pentru prima oară următorul fapt cu totul neobişnuit.

În nouă ani, vizita mea era prima vizită a unei persoane care nu era trimisă acolo în interes de serviciu, ca militar sau ca magistrat ; o persoană care aparţinea de ceea ce fusese odinioară lumea lui, care-l văzuse adulat de tinerii poeţi, chiar dacă în sinea lor gîndeau că nu era altceva decît un poet oarecare ; şi deodată, schimbînd tonul, m-a întrebat în ce scop venisem acolo ; „ar fi ceva să fi fost trimis şi tu încoace ca dizgraţiat". A măsurat din ochi haina mea de călătorie cu o croială elegantă, întreaga mea înfăţişare, şi-a înregistrat cu siguranţă şi atitudinea mea degajată ; a zîmbit de propria lui bănuială şi-a murmurat : „prost ce sînt !".

Cînd i-am spus însă că am plecat de la Roma anume ca să viu să-l văd, că am călătorit săptămîni în şir, prin ţinuturi inospitaliere, înfruntînd primejdii de tot felul — exageram, fără-ndoială, inventam chiar, dîndu-mi seama că lucrul ăsta îi făcea plăcere —, lacrimi mari i s-au prelins pe obrajii supţi şi-a venit să mă îmbrăţişeze, mi-a mîngîiat braţele şi umerii, m-a sărutat pe obraji cu sărutări umede şi cam respingătoare ; şi deodată a început să improvizeze versuri, în care regăseam eternele lui motive, amestecate cu un panegiric la adresa persoanei mele, tînărul erou roman, din preanobilul neam Valeria, vlăstar al Iuliilor, venit să înfrunte primejdii de moarte ca să-i aducă alinare prietenului. Şi versurilor improvizate le-a adăugat, fără nici o tranziţie, versurile acelea foarte cunoscute, primele scrise în exil, pe care le ştiam încă din adolescenţa gimnazială, şi care constituiau fără-ndoială refrenul

obsedant al nopților lui de veghe, și-al eternelor și nepotolitelor lui nostalgii ; niciodată ca acum n-am simțit mai adînc sensul cuvîntului grecesc nostalgie, durerea de a nu te putea reîntoarce.

„Cum subit illius tristissima noctis imago
quae mihi supremum tempus in urbe fuit,
cum repeto noctem qua tot mihi cara reliqui
labitur ex oculis nunc quoque gutta meis."

Era și emoție, dar, așa cum mi-am dat imediat seama, mai era și o recitare cu care se obișnuise, potrivită pentru lumea din cîrciumă, care asistase la ea cine știe de cîte ori. Se desprinsese din îmbrățișarea mea, și așa în picioare între masă și bancă, stînd rezemat într-o mînă, gesticulînd cu ocalaltă, repovestea acum în proză ceea ce începuse să spună în versuri, și nu era prea mare diferență între proză și poezie :

„Tu-mi reamintești de noaptea aceea deosebit de tristă care a fost cea de pe urmă a șederii mele la Roma, și-n care a trebuit să părăsesc tot ce mi-a fost mai drag, și nu pot să mă împiedic să nu plîng. Fata mea era departe, în Libia, și numai doi prieteni, din cei mulți cîți îi aveam, au avut curajul să vină să ne luăm rămas bun ; și cei din casă plîngeau cu toții, și-și sfîșiau pieptul, și afară cîmpia era cufundată în tăcere, nu se auzeau nici glasuri de oameni, nici de cîini ; *et alta luna splendebat in coelo* [4], peste temple, și peste foruri, și peste Palatinul unde tiranul sforăia beat de răzbunare, după ce m-a osîndit la ucigătorul exil."

Obosit de-atîta declamat, s-a așezat din nou jos, și fata i s-a cuibărit iarăși alături ; și i-a poruncit în grecește cîrciumarului să-i aducă de băut, „Adu-mi tot ce ai mai de soi, fiindcă vreau să beau împreună cu iubitul meu prieten, care din cei o sută pe care i-am avut a fost singurul care-a venit să mă vadă în mizeria mea". Și, întorcîndu-se spre mine, a spus pe latinește „fii atent, căci acum

am să spun asta pe limba getică". Și-a vorbit în limba aceea necunoscută, numai din orgoliu, în fața mea și-a localnicilor pentru care prezența mea constituia măcar o variație de la programul obișnuit. A vorbit îndelung ; și cîrciumarul a venit să-mi sărute pulpa togii, făcîndu-mi niște demonstrații atît de mari de respect, încît trebuie să mă fi luat cu siguranță cel puțin drept un zeu ; și Vestalis mi-a spus după aceea că era întocmai așa, Ovidius le spusese că eu eram nepotul divinului Cezar și că prin urmare eram și eu divin.

Centurionii plecaseră pe rînd, la fel și localnicii ; și lui Vestalis îi cădea capul de somn ; și fata, cînd auzise povestea cu bunicul și cu nepotul, amîndoi de origine divină, nu-și mai lua ochii de la mine. Ovidius însă bea și vorbea, și întreba și iar întreba, tot felul de întrebări fără șir, fără să dea atenție răspunsului, ce face Sextus Pompeius, e adevărat că Augustus a murit otrăvit de Livia, e vreo speranță ca Tiberius să mă recheme, „Iulia și Iulilla sînt tot în exil ?" „Iulia a murit", am spuse eu. „Era și timpul, doar era bătrînă" (în realitate Iulia murise cînd avea puțin peste cincizeci de ani) ; și imediat după aceea m-a întrebat din nou de Iulia, dacă se întorsese din exil. Apoi a vrut să afle vești despre soția lui.

„Ai văzut-o pe soția mea ? Nu-i bună de nimic, biata de ea, *quam proba tam timida* [5]. Și demonul acela de Augustus era și timpul să moară ; cîte minciuni n-am scris în versurile mele încercînd să-l îmbunez, ticălosul, în veci încornoratul." Și i-a urlat cîrciumarului să-i mai aducă de băut, pocalul era gol — și l-a ridicat în sus ca să arate că într-adevăr nu mai era nici un pic de vin în el ; și i-a strigat și-n latinește și-n grecește, și-n limba getică. Cîrciumarul a venit și i-a adus o cană plină cu vin ; a scuturat-o pe fată, a făcut-o să se scoale și i-a spus în grecește că pleacă și că domnul poet să nu se deranjeze ; și-a dispărut pe o ieșire din fund împreună cu fata. Și-a spus și Vestalis că

pleacă, îi era somn. Am rămas amîndoi singuri în cîrciumă, la lumina slabă a unui opaiţ fumegînd.

„Naso", i-am spus eu, „sîntem singuri. Şi pe fetiţa aceea a ta a luat-o de aici ; şi, *mehèrcule,* nu cred deloc că e o fată nevinovată de pe aici, dintr-o familie aleasă de neam grec ; sînt sigur că înţelege şi latina şi că e spioană, cred că au pus-o duşmanii tăi să stea pe lîngă tine."

Am spus aşa fiindcă aveam impresia că pe Ovidius îl cuprinsese somnul ; şi voiam să-l ţin treaz, sperînd că-n ameţeala provocată de vin avea să-mi destăinuie un lucru asupra căruia tăcuse pînă atunci.

Ovidius a avut un zîmbet viclean. Şi mi-a recitat două versuri din *Amores* ca să-mi dea de înţeles că fata era singura şi cea din urmă fiinţă care-i mai evoca pierdutele farmece ale Venerei.

„Eşti un mincinos", i-am spus eu. „Am citit epistola aceea a ta către Flaccus, în care spui că dacă eşti slab şi lipsit de puteri asta nu se datoreşte vătămătoarei plăceri a Venerei. Îmi amintesc bine versul acela al tău, Venera abandonează paturile nefericiţilor."

„De-acum am înţeles că sînt anumite lucruri care se tac. Am spus prea multe în timpul tinereţii mele, şi vezi care sînt roadele pe care le-am cules."

„Uite, chiar despre asta vreau să-ţi vorbesc. Sîntem singuri, cum îţi spuneam. Nimeni nu ne ascultă. Sînt primul, sînt singurul prieten care a venit să te vadă. Nu vrei să-mi spui motivul adevărat, dar adevărat, mă înţelegi, motivul real al exilului ăstuia al tău care se prelungeşte şi peste moartea lui Augustus ? Nu vrei să-mi explici sensul aluziilor acelora ale tale, «ochii mei au fost martorii unei crime funeste», «fără vina mea am fost martorul unei fărădelegi», «am scris lucruri pe care nu trebuia să le scriu», «*crimen et carmen, carmen et crimen*» ?"

Era beat, nu exista nici o îndoială. Dar de o beţie agresivă, plină de încredere şi de curaj ; se apucase să-l

ponegrească pe Augustus, care era mort, ce e drept, dar era zeificat, și căruia Tiberius îi datora autoritatea, și asta chiar în prezența unor cetățeni romani. Făcuse anumite aluzii la niște prieteni mai îndrăznețe decît m-aș fi așteptat, amintind de lingușirile servile din versurile lui. Știa că nu eram legat de nici o facțiune, de nici un partid, fie el palatin sau de opoziție. Eram într-adevăr omul cel mai potrivit căruia ar fi putut să i se spovedească. „Vezi, dacă n-ai să te spovedești odată unui prieten adevărat ca mine, urmașii n-or să afle niciodată cum s-au petrecut cu adevărat lucrurile, și zvonurile puse în circulație de dușmanii tăi au să fie crezute. Dacă ai să-mi spui însă mie..."

M-am întrerupt. Nu puteam să-i spun că aveam să mă întorc să trăiesc peste nouăsprezece secole. Și, mai ales, nu m-ar fi crezut. Sau poate că da, nu era el oare poet, și cherchelit ? Un poet, cînd mai e pe deasupra și cherchelit, crede orice.

„Dac-ai să-mi spui mie, o să informez despre asta vremurile cele mai îndepărtate. Eu o să mai fiu în viață, sau mai bine zis, o să fiu din nou în viață, cînd Roma va fi fost de-acuma de multe ori devastată, și cînd pe cele șapte coline se va vorbi o altă limbă. Au să existe însă și atunci oameni care or să-ți citească versurile și-or să se desfete cu lectura lor, și-or să vrea să afle care-a fost motivul acestei îngrozitoare osînde. Gîndește-te, dacă nu vrei să-mi spui, ce bazaconii or să debiteze cu privire la nenorocirea ta oratorii care se pregătesc să sărbătorească la Sulmona a ta cea de-a doua mia aniversare a nașterii tale."

M-am căit imediat că am vorbit prea mult. Ovidius însă de-o vreme se frămînta, și avea aerul să nu mă asculte. Abia mi-am sfîrșit vorba că s-a ridicat, s-a dus la ușă, a dat s-o deschidă : apoi s-a răzgîndit însă, s-a dus într-un colț, am auzit ceva curgînd într-o amforă care trebuie să fi fost așezată acolo anume în acest scop. Și-a tras în sus

nădragii, şi-a potrivit la loc numeroasele tunici şi toga, s-a întors, s-a aşezat jos, şi-a turnat de băut.

„Ai dreptate. Peste cîţiva ani o să mor, poate chiar peste cîteva luni. Tu ai să atingi însă vîrsta lui Homer, cu înfăţişarea ta robustă, de om care nu face alteeva decît să risipească banii chivernisiţi de strămoşi. (Mărturisirea mea fusese zadarnică, dar cu atît mai bine. Nu pricepuse nimic din cuvintele mele, fiind atît de absorbit de cealaltă urgenţă.) Văd şi eu că Roma o să decadă, şi-or să vină barbarii să-şi pască caii pe cele şapte coline, şi tu vei mai fi încă în viaţă. Şi-atunci ai să poţi scrie, dac-ai să mai găseşti cititori, adevărata poveste a lui Publius Ovidius Naso, cavaler roman, care a murit chinuit în exil din vina unei curviştine imperiale, şi a murdarului de fratesău, şi-a versurilor mele nemuritoare. Taci, bea şi ascultă-mă. Vrei să-ţi mărturisesc în versuri ?

„*Musa precor causas memora mihi. Carmen et error...*"

„Nu, nu, Naso. Asta ar mai lipsi. În proză. Proza pe care-o foloseşti cu centurionii ăştia care-ţi sînt prieteni. Fără citate docte, fără mitologie."

„Două lucruri m-au pierdut, *carmen et error*. Poeziile mele constituie o greşeală."

„*Carmen et error*", am spus eu cu nerăbdare, „ai mai spus asta pînă acum de nu ştiu cîte ori."

Nu s-a formalizat de cuvintele mele răstite. A rămas mult timp tăcut, şi m-am temut ca nu cumva să fi adormit. Stătea pe jumătate ghemuit pe bancă, cu bărbia în piept. Apoi s-a dezmeticit şi-a început să vorbească cu o voce care părea să vină din adîncurile unei grote :

„O ştii pe Iulilla, pe nepoţica lui Augustus. Într-o zi mi-a spus că voia să se ducă la Sorrento să-l întîlnească pe fratele ei Agrippa, căci nu-l mai văzuse deloc tocmai de cînd îl relegaseră. M-a lăsat să înţeleg că Augustus însuşi o îndemnase să plece acolo, ca să vadă dacă băiatul se mai cuminţise. Şi că Livia nu trebuia să ştie nimic

de toată treaba asta. Adevărat sau nu, m-a întrebat dacă nu voiam s-o întovărăşesc. Propunerea mi-a făcut, bineînţeles, plăcere. Era o escapadă secretă şi, după cum se ştie, călătoria şi taina creează condiţii favorabile..."

„Utque viro furtiva Venus, sic grata puellae."

Recunoscînd un vers din *Ars Amatoria* a lui, a avut un zîmbet melancolic.

„Spuneam că, fiind nevoiţi să călătorim singuri timp de trei sau patru zile şi cu nopţile lor pline la mijloc, îmi făcusem oarecare iluzii. Cînd am sosit pe la căderea nopţii la villa unui bun prieten de-al meu de la Formio — nu erau decît sclavii acasă — mi-a făgăduit că avea să vină la mine în cubiculum. Şi mi s-a întîmplat ca şi lui Horatius cînd călătorea spre Brundisium, *et ego stultissimus mendace puella usque ad media nocte expecto*[6], şi n-a venit. Răbdare. Am ajuns la Sorrento, l-am găsit pe Agrippa cu o înfăţişare înfloritoare, un băiat frumos de vreo douăzeci de ani, cel mai cumsecade om din lume, nici pomeneală să fie nebun. Ei, ne-am dus în triclinium, în număr potrivit, trei ca cele trei graţii. Ni s-a servit o cină aleasă să-i trezească pofta de mîncare şi unui mort, ni s-a dat de băut un vin vechi pecetluit pe vremea consulului Emilius Paulus şi, după vreun ceas, nu-ţi spun cum eram, tolăniţi cu Julietta în mijloc, o îmbrăţişare mie, o îmbrăţişare fratelui, o sărutare mie, o sărutare fratelui."

„Bine, Ovidius, dar era fratele ei. E un fapt dovedit de mult, cum de a putut să-ţi dea curaj lucrul ăsta ?"

„Ce vrei să-ţi spun ? L-am scăpat din vedere. Erau foarte frumoşi, mă excita să-i văd atît de frumoşi pe amîndoi, cu atît mai mult cu cît îmi luam şi eu partea mea bună pentru îmbrăţişările lor. Şi după aceea Julietta a ţinut să audă cu orice preţ nişte versuri ale mele, acelea, le ştii doar, care le plăceau atît de mult îndrăgostiţilor în vremurile bune, se înflăcărau pe rînd citindu-le şi-n ziua următoare îmi trimiteau o tăbliţă cu mulţumiri.

„Plac și acum, Naso. Și încă prea mult. Și tu știi asta.“ A izbucnit într-un rîs scurt și sec.

„Măcar de-ar fi fost ăsta motivul urii lui Augustus. Dar stai să vezi. În timp ce recitam versurile acelea ale mele și eram exaltat fiindcă știam că erau cu adevărat frumoase, eram într-al nouălea cer, vedeam efectul imediat pe care-l aveau asupra celor doi, stăteau îmbrățișați ca Amor și Psyche, și totul mi se părea atît de natural! Știi cum sînt asemenea stări de spirit. Nu mai țin minte deloc nici măcar cum s-a terminat seara, se vede că am alunecat jos de pe pat și cineva m-a dus în cubiculum. În dimineața următoare amintirile mele erau foarte confuze și, ca să-ți spun adevărul, nici astăzi nu știu pînă unde au ajuns cei doi. Imbecilul acela de Agrippa nu s-a gîndit însă că sclavii pe care-i avea în casă erau cu toții spioni; și unul dintre ei i-a șoptit toată treaba lui Augustus. Și el sigur că s-a gîndit la ce era mai rău. Acesta e motivul nefericirii mele, și asta-ți explică și aluziile pe care le-am făcut la delictul pe care l-am văzut și pe care nu trebuia să-l văd. Și uite-mă aici, în exil de zece ani, pentru toată prostia asta; și te asigur că, cu cît mă întorc mai mult cu gîndul la noaptea aceea, cu atît mai sigur sînt că n-a fost de fapt un delict.“

La două-trei zile după aceea, stînd de vorbă cu Vestalis, i-am spus că aflasem de la poet întreaga poveste: „În sfîrșit, a dezvăluit taina“. Vestalis a început să rîdă. „Ți-a spus că vina lui este că ar fi asistat sau că ar fi dat curs legăturii amoroase dintre Iulia și Agrippa, nu-i așa? Asta o spune la toți, cînd e beat, și acum i se întîmplă asta des, inventează mereu cîte ceva de genul ăsta, și de fiecare dată cu alte amănunte. Are o memorie proastă de acum, și nu-și mai amintește nici măcar propriile lui minciuni. Bineînțeles, nu ăsta e motivul adevărat. El cunoaște care a fost adevărata cauză, dar n-o pomenește, de teamă c-o să fie și mai rău. Și mai cu seamă acuma, cînd știe că Livia

a pus să-l ucidă pe Agrippa, şi că Tiberius stăpîneşte liniştit, fără rivali."

I-am spus că la Roma, cînd cineva îşi aduce aminte de Ovidius şi vorbeşte despre dînsul, spune că e o biată victimă a unor împrejurări mai importante decît el. „Aşa este. El a fost ulcica de lut pusă în mijlocul vaselor de fier, adică a celor două partide de la curte care se luptau pentru moştenirea lui Augustus, cel al lui Fabius Maximus, care voia ca moştenitorul să fie Agrippa Postumus, şi cel al Liviei Drusilla, care s-a încăpăţînat să-i păstreze moştenirea fiului ei Tiberius. Şi-acum nu trebuie să uiţi că Fabius Maximus a fost acela care l-a adus pe Ovidius la curte. Şi, vrînd-nevrînd — erau şi rubedenii —, Ovidius a participat la manevrele lui Fabius Maximus. Fabius Maximus a scăpat ca un şmecher, plecînd din Roma la momentul potrivit, iar el a intrat la apă. S-o mai fi adăugat la asta şi drumul la Sorrento cu toată afacerea aceea dubioasă, e un episod care cel mult a făcut să se reverse paharul, şi i-a dat ocazia Liviei să-l monteze pe Augustus împotriva lui Ovidius. Adevărul rămîne însă acesta, că nefericitul de el a fost victima unei intrigi la care avea cel mult o contribuţie infimă şi indirectă. Iată de ce continuă să peroreze în fiecare seară, şi nu ştiu dacă n-a făcut şi cu tine aşa, că fericirea se află numai departe de curţi. şi că pe el l-au băgat la apă oamenii puternici."

În ultima zi a şederii mele la Tomis m-am dus să mă plimb cu bătrînul poet pe ţărmul Pontului. Era o după-amiază închisă, marea era de-a dreptul neagră, cu ţărmuri murdare, mlăştinoase, apăsate de un cer uriaş plin de nori care păreau un coşmar şi-un continuu miraj ; în stînga noastră cîmpia stearpă pînă la colinele unduitoare, fără copaci, cu rare pîlcuri de pădure hirsută şi sfrijită. Poetul privea în jurul lui fără să spună nimic. erau nouă ani de-acum de cînd asta era lumea lui, ştia că avea să moară

aici, nu-i mai rămînea altceva decît să-şi dorească o moarte cît mai grabnică ; şi n-avea decît şaizeci de ani, la Roma şaizeci de ani însemnă o toamnă frumoasă pentru un cavaler bogat, care duce o viaţă îndestulată şi e onorat şi adulat. Aş fi vrut atît de mult să-l consolez, să-i spun că numele lui va dăinui şi peste nouăsprezece secole, că sute şi sute de fişe în fiecare bibliotecă din Europa şi din America fac şi acum referiri la numele lui, la operele lui, la studii minuţioase cu privire la el, la viaţa lui, la motivele dizgraţiei lui ; şi să fac în aşa fel ca toate aceste lucruri pe care le ştiam eu să constituie o certitudine pentru dînsul. Aş fi vrut să-i pot spune, iar el să mă creadă aşa cum crede un copil într-un basm, că peste nouăsprezece secole eu însumi voi veni aici, la Tomis, rămasă aceeaşi cetate chiar dacă şi-a schimbat numele, ca să-i regăsesc amintirea ; că voi regăsi şi clima aspră a iernilor sale, scurtele şi mocnitele călduri ale verii despre care el nu pomeneşte niciodată în versurile sale, poate de teama de a nu înfăţişa romanilor care l-au dat uitării un ţinut mai puţin îngrozitor decît cel pe care vrea ca ei să şi-l închipuie ; că voi vedea monumentul lui în piaţa cea mare a oraşului, în faţa unui templu musulman pe care nu ştiu cum să vi-l descriu, o cupolă cu o semilună în vîrf, un minaret curios cu nişte creneluri, cu o galerie acoperită şi cu un pinaclu ; iar pe soclu epitaful luat dintr-una din elegiile lui ; şi, reprodus, chipul lui, avînd aerul unui om care a făcut-o boacănă ; înfăşurîndu-se înfrigurat în toga lui, cu o mînă pe piept, cu cealaltă pe obraz ca şi cum l-ar durea un dinte, şi n-ar fi deloc de mirare, chiar dacă este cu totul şi cu totul din bronz, cu rafalele astea care dau năvală din largul Mării Sarmatice ; ca şi cum şi-ar spune în sinea lui : „Ei, şi-acum ? *Quid nunc ?*“

Ne-am îndreptat spre o colină golaşă aflată în stînga drumului. „Aici sus“, îmi spune el în timp ce urcăm pe un drum cotit, „cînd nu există ca acum pavăza apelor, stă

întotdeauna o patrulă de soldaţi ca să dea alarma dacă observă că vin cu intenţii ameninţătoare daci, sau sarmaţi, sau sciţi, sau cum se mai cheamă barbarii ăştia. Şi la strigătul de alarmă porţile cetăţii se zăvoresc şi deseori înăuntru, în interiorul zidurilor, începe să plouă cu suliţe şi cu săgeţi, şi pînă şi eu, un biet bătrîn, trebuie să-mi pun atunci coiful şi să îmbrac cuirasa."

În vîrful colinei văd urme de tranşee, şi un stîlp negru de care atîrnă o imagine lugubră de zeu infernal. Sînt suficienţi cei cîţiva metri ai ridicăturii aceleia ca să avem o vedere largă asupra mării, asupra cîmpiei sterpe, asupra colinelor golaşe de la apus, şi-asupra lacurilor neclintite aflate între mărăcinişuri şi trestii, care reflectă norii grei şi întunecaţi.

„Sîntem la capătul pămîntului", spune poetul arătînd cu mîna lui firavă şi descărnată înspre Septentrion. Astăzi mi se pare că melancolia lui era învăluită într-o demnitate austeră, într-o acceptare orgolioasă a destinului său. „La capătul pămîntului. Dincolo de fluviul uriaş care alimentează mlaştinile astea putrede începe Asia, inospitalieră, nesfîrşită şi misterioasă. Cînd Boreus încheagă apele şi face din toate, fluvii, mare şi lacuri, o întindere compactă de gheaţă, în întrecere cu vîntul care năruie turnurile şi ia acoperişurile, vin hoardele barbarilor, care înjunghie, şi violează, şi pradă, fără zei şi fără legi. Şi eu mă aflu aici, singurul dintre toţi cavalerii romani, într-o continuă luptă de avanposturi împotriva prădalnicilor acestora sălbatici. Fie, acesta îmi este destinul, şi nimeni pe lume, fie el viteaz sau laş, nu se poate sustrage sorţii."

Şi asta, bineînţeles, a rostit-o în greaca lui Homer, *„Moîran d'oú tinà phemi, pephygménon émmenai andrôn, ou kakòn oudè mèn esthlón"*.

„Şi crede-mă, dacă într-adevăr o să trebuiască să mor în pustietatea asta îngrozitoare, îmi doresc să mor mai curînd în luptă datorită unei săgeţi înveninate decît de

bătrîneţe. Ce altă moarte s-ar putea spera în locul ăsta înfestat ?“

Ne-am întors tăcuţi. Se sprijinea greu de braţul meu, şi mergea aşa, ca un nevolnic, cu capul plecat, cu mersul tîrşîit ; m-a cuprins groaza în faţa singurătăţii lui şi remuşcarea fiindcă plecam din nou, şi-l părăseam aşa.

„Ce pot să fac pentru tine la Roma ?“ l-am întrebat, ca să rup tăcerea aceea apăsătoare. „O să mă duc s-o văd pe soţia ta, fii sigur de asta, şi-o să le vorbesc prietenilor despre tine. Şi lui Tiberius ce trebuie să-i spun ?“

„Nu-i spune nimic. E absolut inutil. Am ostenit să tot invoc. Sau da, spune-i să-şi recite lui însuşi următorul vers din *Medeca* mea : *„Servare potui, perdere num possim rogas ?“* Putea să mă salveze de îndată ce a dobîndit puterea. Nu-i era uşor să învingă ostilitatea Liviei, dar dacă ar fi vrut ar fi reuşit. N-a făcut-o ; arată-i cît de uşor îi este, cu atît mai mult acum, să mă ucidă.“

Seara Naso n-a venit la cîrciumă. Mi-a trimis vorbă că-mi urează drum bun, nu se simţea bine, dar să nu mă deranjez cumva să-l caut, prefera să nu mă mai vadă.

M-am îmbarcat a doua zi pe o navă care m-a dus prin Helespont, cu un vînt prielnic, la Tampira, un port din Tracia ; acolo am găsit trăsura care trebuia să mă ducă înapoi în patrie. Peste cîteva luni a sosit la Roma vestea că Ovidius murise.

Capitolul al treisprezecelea

Întors din Tracia, am avut în chip neașteptat ocazia fericită să revăd țările Orientului. Am sosit la Roma exact la sfîrșitul lunii mai, ca să asist la triumful lui Germanicus. După consacrarea la templu a drapelelor lui Varus, care fuseseră recuperate, la 26 mai tînărul general și-a sărbătorit triumful asupra cheruscilor, asupra cattilor, asupra angrivarilor și asupra tuturor neamurilor germanice aflate între Rin și Elba. Amestecat în mulțimea care se revărsa de pretutindeni, am asistat la spectacolul acela pe care-l vedeam pentru prima dată, ca dealtfel și ceilalți romani foarte tineri din jurul meu, și pe care probabil că n-aveam să-l mai revăd niciodată. De la Augustus încoace nu se îngăduia să i se aducă prea multă cinstire cutăruia sau cutăruia dintre comandanți, gloria fiecărei acțiuni trebuia să i se atribuie împăratului care o inițiase, care o urmărise cu interesul său și care o soluționase prin hotărîrile sale. Triumful acesta acordat lui Germanicus era în realitate un fel de compensație pentru faptul că-l frustrase de un succes mai mare, pe care Tiberius nu voia să i-l îngăduie. Nu din invidie, așa cum aveau să scrie istoricii de mai tîrziu și cum pe atunci credeam și eu, montat de acuzațiile mai curînd violente decît justificate ale Agrippinei, ci fiindcă Tiberius era potrivnic unei politici agresive în Germania. Se gîndea că era mai în folosul Romei și că ar fi favorizat mai mult în viitor o eventuală ocupare

pe calc pașnică a întregii regiuni, dacă se rămînea la Rin, după ce s-ar fi luat dreapta și necesara revanșă pentru dezastrul din Pădurea Teutoburgică.

Germanicus voia însă să ducă războiul pînă la capăt, avînd certitudinea că o campanie în plus ar fi adus armatele romane pînă la Elba. A avut loc un schimb violent de scrisori și de argumente între el și Tiberius, dar Tiberius a pus piciorul în prag și l-a rechemat pe Germanicus acasă. Trebuie să mărturisesc că, deși aveam impresia pe atunci că Tiberius era invidios pe Germanicus, ideea de a ne menține în defensivă mi se părea totuși înțeleaptă, cu atît mai mult cu cît îi cunoscusem de aproape pe soldații aceia de la Rin și nu-mi inspirau prea multă încredere, poate din cauză că erau contaminați de elementele viciate de la oraș, sau poate pentru că trecuse timpul cînd romanii socoteau că era minunat și frumos să mori pentru patrie.

Spectacolul triumfului avea în el ceva de paradă militară, de cortegiu popular, de procesiune sacră și cîte ceva din toate la un loc. Asistînd la el îmi reveneau în minte unele parade rigide ale soldaților pe străzile Germaniei sau trecerile în revistă ale trupelor aliate din toate țările și de toate națiile după primul și după cel de-al doilea război mondial ; sau, în alte momente, procesiunile de la Sevilla din timpul săptămînii sfinte, sau cortegiul celor opt sute de mii de evrei din New York, căruia i-au trebuit două zile ca să defileze prin fața primăriei protestînd împotriva politicii rasiale a lui Hitler, sau marșul popular pe care sute de asociații italo-americane îl fac în fiecare an în josul lui Fifth Avenue în cinstea lui Columb, în ziua cînd se aniversează descoperirea Americii.

E imposibil, fiindcă ar trebui prea mult timp, să descriu întreaga ceremonie, cu serbările preliminare, tradiționale, printre care și aceea a îmbrăcării statuii lui Hercule din Forum Boarium cu o togă triumfală. Și cetățenii, cei care aveau posibilitatea, se îmbrăcau în veșminte noi-nouțe și

albe ; și mențineau ordinea pîlcuri de gărzi înarmate cu bastoane ; și se-nălțau pe-ntreg parcursul tribune pentru persoanele mai de vază. Cortegiul a intrat prin Porta Triumphalis, a traversat Circul Maximus, a parcurs Via Sacra și, coborînd în For, a urcat apoi colina capitolină, terminîndu-și marșul la templul lui Jupiter.

A deschis parada o fanfară militară, cu sunete ascuțite de trîmbițe. Urmau animalele destinate pentru sacrificiu, o sută douăzeci de tauri uriași, albi, împodobiți cu coroane de flori și-nsoțiți de sacrificatori și de sacerdoți, precum și de o ceată de zdrahoni cu înfățișări, gesturi și veșminte plebee, măcelarii care după aceea aveau să-și împartă cărnurile victimelor pentru prăvăliile lor. Apoi un șir interminabil de care doldora de scuturi, de cuirase, de tot felul de arme. După aceea niște platforme uriașe, cărate pe umeri de patru pînă la opt oameni purtînd coroane de lauri, deasupra cărora se aflau machetele colorate ale regiunilor în care se dăduseră luptele, statui din argint și din fildeș reprezentînd arcuri sau turnuri ca simboluri ale cetăților cucerite și pacificate.

Au trecut după aceea oameni care purtau în vîrful lăncilor niște pancarte avînd scrise pe ele numele regiunilor învinse, și altele viu colorate reprezentînd scene de luptă sau căpetenii luate ca prizonieri ; niște picturi grosolane și îndemînatice în același timp, ca *ex-voto*-urile din sanctuare. Apoi drapelele de război luate de la dușman. Au defilat senatorii ; și-aici mi-a venit în minte ultimul consistoriu pe care-l văzusem la Roma, și șirul solemn al cardinalilor în veșmintele lor somptuoase. Apoi un șir de prizonieri, avînd mîinile legate la spate cu lanțuri din aur și din fier după cum era vorba de șefi sau de soldați de rînd ; căpeteniile cele mai vestite erau însă duse pe sus în cîte-o lectică pentru ca lumea să poată să le vadă bine. Ultima, pe jos, singură, ținîndu-și de mînă copilașul, fără lanțuri pe ea, la fel de semeață cum o văzusem cu doi ani în urmă

la cartierul general, a trecut Tusnelda, soţia lui Arminius ; dar nu ca atunci, cu ochii plecaţi şi privindu-şi pîntecul, ci cu fruntea sus şi cu privirea neclintită, aţintită parcă spre un orizont invizibil.

În timpul defilării — stăteam lîngă nişte oameni care după înfăţişare şi după îmbrăcăminte mi se păreau a fi veterani, soldaţi din toate războaiele imperiului întorşi la vatră — îi auzeam pe cei din jurul meu mormăind, cu glasuri nu prea şoptite, că Tiberius din invidie nu-i îngăduise lui Germanicus să-i răpună definitiv pe duşmani şi să-l constrîngă pe Arminius să se predea, că triumful acela fusese înscenat pentru ca lumea să creadă că războiul era terminat, cînd în realitate nu era. Pe atunci, aşa cum am spus, credeam şi eu în invidia lui Tiberius şi-n sinea mea le dădeam dreptate nemulţumiţilor acelora. Şi nu ştiu cine şoptea că Germanicus căutase să-şi afle în mai multe rînduri viitorul în cutare sau cutare sanctuar şi că în privinţa asta avusese parte de previziuni funeste ; şi că peste tot fuseseră prevestiri nefavorabile pentru el şi pentru ai lui. „Se ştie cum merg treburile astea", a spus încet, dar nu atît de încet încît să nu-l pot auzi, unul din soldaţii aceia bătrîni ; „cînd încep să se pună-n circulaţie asemenea zvonuri e semn că otrava şi pumnalul sînt aproape". În momentul acela s-a iscat un murmur prin mulţime, care a crescut din ce în ce, devenind un strigăt puternic, „Iată-l, iată-l" ; cînd carul pe care şedea Germanicus a fost aproape de mine, vuietul aclamaţiilor a devenit atît de mare, încît caii s-au cabrat — patru magnifici cai albi înhămaţi în faţă. Avea de ce să fie satisfăcută mulţimea văzîndu-l atît de frumos şi de solemn pe conducătorul iubit de toţi ; părea uriaş, înconjurat de cei cinci copilaşi, în vîrful carului acelula rotund ca un turn, cu cuirasă şi coif, şi cu faţa aceea a lui cam lătăreaţă, autoritară ; cînd gura cărnoasă i se deschidea într-un zîmbet, zîmbetul acela era afectuos, blînd, nespus de dulce. Cred că eu eram singurul

dintre spectatori care nu încercam nici un fel de emoție în fața spectacolului aceluia ; cu toată dragostea pe care o aveam pentru Germanicus, nu mă puteam sustrage impresiei unui car de carnaval, pe care întreaga familie stătea ca într-un *tableau vivant*.

Nu am văzut însă pe car personajul de care mi se vorbise pe vremea cînd eram copil în școală, care-ar fi avut sarcina să-i șoptească la ureche celui care triumfa să se gîndească la cît de trecătoare sînt viața și fericirea. Germanicus însă trebuie să fi meditat atunci la ceva asemănător sau la faptul că riscul decăderii e cu atît mai mare cu cît te ridică mai sus favoarea poporului ; mi-am dat seama de lucrul ăsta după un gest rapid al lui de deochi, atunci cînd vecinii mei i-au strigat obișnuita formă adulatorie *„te salvo, nos felices"*, și-a dus repede mîna la *bulla* pe care cred că și-o pusese la gît anume pentru ceremonia aceea, o bilă mică de aur, legată cu o panglică și avînd în interiorul ei o formulă împotriva deochiului. Nu mă așteptam să văd grupul comic care venea imediat după dînsul ; citarezi, actori costumați, în atitudini solemne sau grotești, care făceau cu ochiul mulțimii, strigau fraze obscene sau ridicole, improvizau scenete ; și-n mijlocul lor era o namilă de om care-i depășea pe toți cu un cap, îmbrăcat cu o stolă din purpură, ca femeile, și gătit ca o femeie cu tot felul de coliere și de brățări ; era aidoma cu pederastul corifeu pe care l-am văzut la Berlin cu mulți ani în urmă, într-unul din acele melancolice *cercles privés*, în fruntea unui șir deșănțat de tinerei corupți. Și acesta lansa mulțimii replici improvizate, grosolane ; și i se revărsa afară din gură o dantură falsă, niște dinți enormi din care clămpănea ca și cum ar fi mestecat. Și spunea „cît au mai mîncat soldații ăștia viteji", și-și clămpănea mandibulele. Și relua aruncînd ocheade suspicioase : „Și cît au să mai mănînce aceia care-or să se ducă să administreze teritoriile pacificate !" ; și clămpănitul dinți-

lor falşi se auzea şi mai zgomotos, şi mai precipitat. Şi anticii aceia, începeam să-mi dau seama şi m-am convins şi mai mult de lucrul ăsta mai tîrziu, considerau un lucru foarte natural : extraordinara îmbogăţire a cuceritorilor şi a guvernatorilor. Condamnau faptul în sine, îl considerau scandalos, aveau izbucniri pline de ironie şi de batjocură la adresa lui, ca să-l accepte în cele din urmă ca pe un fenomen împotriva căruia nu există remediu. Fusese cu cîţiva ani în urmă o mare lipsă de alimente la Roma şi auzeam mereu lumea săracă spunînd : „se înţelege, cei de la annone sînt în cîrdăşie cu brutarii, *serva me, servabo te*, mănîncă tu ca să mănînc şi eu, *manus manu lavat*".

Peste două sau trei zile m-am dus să-l vizitez pe Germanicus, care locuia în casa lui Tiberius. M-au întîmpinat cu mare bucurie, el, nevasta şi micuţul „Cizmuliţă", care mai avea încă maniere educate şi alese. Aveam acum pentru Germanicus şi pentru Agrippina o profundă afecţiune, o adevărată prietenie. Era primul sentiment demn de acest nume în acea viaţă nouă a mea, lăsînd la o parte simpatia amoroasă pe care o nutream faţă de cutare sau cutare fată sau raporturile cordiale cu cîte un tînăr de aceeaşi vîrstă cu mine. Nici un sentiment deosebit nu mă lega de rudele mele, aveam stimă pentru tatăl meu, stimă şi respect pentru mama, o plăcută intimitate faţă de surorile şi fratele meu ; dar nimic altceva. Vocea sîngelui nu se făcea auzită în cazul meu, dacă există într-adevăr ceva de genul ăsta — eu însă m-am îndoit întotdeauna —, şi asta chiar dacă trupul meu, cel în care venisem să locuiesc, ieşise cu siguranţă din pîntecul veneratei matroane căreia îi spuneam mamă, graţie acţiunii de procreare a domnului căruia îi spuneam tată.

În preajma Agrippinei şi a lui Germanicus reuşeam să mă eliberez de sentimentul acela permanent că sînt un exilat din secolul meu ; îi simţeam din epoca mea, ca să zic aşa, mi se părea că nu am părăsit-o niciodată, chiar

dacă trăiam într-a lor. Şi asta poate pentru că erau atît de oneşti şi de integri amîndoi, avînd o morală pe care aş vrea s-o numesc creştină, dar căreia ar fi de ajuns să-i spun universală, a oricărei epoci, frumoşi, îndrăzneţi, favorizaţi prin naştere de două calităţi care rar sînt întrunite, o foarte înaltă poziţie socială şi o mare bogăţie ; şi cu toate astea modeşti, străini de orgoliul îngîmfat, propriu patricienilor. Şi mi se părea cîteodată că descopăr la ei un fel de melancolie a unor dezrădăcinaţi ; fiind atît de deosebiţi de ceilalţi, de strămoşi, de rude, de cei de-o seamă cu dînşii ; şi tocmai melancolia asta mă lega mai mult de ei, dezrădăcinat şi eu, disperat de fiecare dată cînd, nefiind absorbit de alte preocupări, îmi contemplam siderala mea singurătate.

În după-amiaza aceea, după ce am stat mult de vorbă cu mica familie, Germanicus mi-a propus să ieşim ca să facem cîţiva paşi prin grădină. Am dat acolo peste două fetiţe care se jucau într-un colţ, una mai mărişoară, cealaltă care nu putea să aibă mai mult de trei ani, Drusilla şi Agrippinilla, aşa cum am auzit în alte dăţi că li se spunea ; şi-au alergat în întîmpinarea tatălui lor cu o bucurie impetuoasă, îmbrăţişîndu-i genunchii. Cea mai micuţă, Agrippinilla, dacă amintirile mele liceale nu mă înşelau, trebuia să devină cu timpul mama lui Nero şi ultima soţie a împăratului Claudius, pe care după unele istorii îl otrăvise cu propria-i mînă ; îi cercetam feţişoara deosebit de pură şi mîngîierile afectuoase ; şi, amintindu-mi vag de acuzaţiile îngrozitoare aduse de istoricii tîrzii, încercam să mă amăgesc că ochii aceia ai ei deosebit de limpezi, între verde şi cenuşiu, aceiaşi cu ai mamei sale, ar fi putut să-i aparţină unei alte şi la fel de caste Agrippine. Dar nu, din păcate, trebuie să fi fost una şi aceeaşi, Claudius era fratele lui Germanicus, soţia sa Agrippina îi era nepoată şi-mi aminteam că Senatul a trebuit să voteze o lege specială, o derogare de la normele care interziceau căsătoria

dintre unchi și nepoată. Dar deja, în cei vreo doisprezece ani petrecuți printre romani, în care văzusem cu ochii mei atîtea personaje și-atîtea evenimente, învățasem cum trebuie înțelese lucrurile scrise din auzite sau cu spirit sectar de către Tacitus, Suetonius, Dio Cassius, Cluvius Rufus și alții. Și, pe de altă parte, nici gîndul că s-ar fi putut cu adevărat ca într-o bună zi fetița aceea nevinovată să împartă cu surioara ei mai mare Drusilla patul fratelui lor Caligula, și să se dăruiască patricienilor și liberților, și să pună să fie omorîte femei care-i erau rivale, și să-i servească soțului ei ciuperci otrăvite cu un praf ucigător, iar fiului ei Nero, înfierbîntat de vin și de mîncare, să i se ofere *incesto parata*, nu putea să trezească în mine o tristețe mai plină de presimțiri sumbre decît aceea care mă cuprinde ori de cîte ori privesc vreuna dintre creaturile acestea delicate ; prevăzîndu-i fără milă rapida dezvoltare, apropiata și trista maturitate, urîta și inevitabila bătrînețe, într-un cuvînt fatala descompunere a unei atît de gingașe și perfecte creaturi.

Germanicus s-a aplecat ca s-o mîngîie pe Drusilla, a ridicat-o cu brațele întinse în aer pe cea mai micuță, care dădea din picioruțe de bucurie, după aceea le-a lăsat iar la jocul cu baloane de săpun : luau cu un bețișor spuma dintr-o cupă, și însoțeau zborul bulei cu un refren care mi-a răsunat îndelung în urechi, în timp ce mă depărtam cu Germanicus spre un loc mai retras, *„Bella búllula, bella bella bulla, bella búllula, bella bella bulla"*. Ne-am dus și ne-am așezat pe o bancă de piatră, lîngă soclul unei statui din marmoră, o minunată operă grecească. Și acolo prietenul meu mi s-a dezvăluit deodată cu totul altul, aproape neliniștit, cu o cută care-i brăzda de-a curmezișul fruntea și pe care nu i-o mai văzusem niciodată, nici chiar în ceasurile bătăliei.

„Știi că am ajuns aproape să-mi pară rău că n-am acceptat puterea de la soldații mei ? Unchiul meu ăsta,

Tiberius, mă tot întreb dacă o fi meritînd devotamentul și respectul pe care l-am avut întotdeauna față de dînsul. S-a schimbat de cînd e împărat, sau mi l-au schimbat alții. Mi s-a spus să mă feresc de Seianus, noul prefect al pretoriului ; spun că e geniul lui rău, dar adevărul e că tocmai cel care suspectează pe alții este cel care aspiră mai mult să ia, la rîndul său, locul ; și pentru asta e pornit pe vărul meu Drusus, pe mine, pe copiii mei, care sîntem tot atîtea piedici în calea ambiției lui. N-aș vrea să bănuiesc atîta răutate și-atîta duplicitate ; dar, după cum ți-am spus, sînt unii care se jură că-i așa. Și fără-ndoială, că acea *lex Iulia maiestatis* pe care l-a determinat pe Tiberius s-o semneze a început să devină cel mai feroce instrument al dictaturii ; e suficient un pretext oarecare, „a vorbit rău despre divinul împărat", și te și exilează, îți iau toate bunurile, îți intentează un proces capital. Agrippina e totuși nedreaptă cînd afirmă că Tiberius e invidios pe gloria mea militară și că din cauza asta m-a făcut să mă întorc din Germania fără să-mi lase răgazul să-mi lichidez socotelile cu Arminius ; în cazul ăsta e altceva, faptul că a îmbătrînit l-a făcut să devină pacifist, îi e teamă să mai înfrunte primejdii, pretinde că hotarul este apărat mai bine rămînînd la Rin, decît înaintînd pînă la Elba. E o greșeală, după părerea mea ; el e însă cel care comandă și cu asta basta."

Eram gata să-l întrerup ca să-i spun că Tiberius nu era lipsit de oarecare dreptate în această privință, dar m-am abținut. Eram nerăbdător să aud ce are de gînd

„Pe de altă parte, e clar", a continuat dînsul, „că mă trimite de aici sub pretextul dezordinilor din Orient ; fie și cu toate onorurile și investit cu puteri extraordinare, dar mă înlătură din calea lui. Fie că e o idee care-i aparține, fie că i-au sugerat-o alții, cert este că, dacă există vreun membru al familiei care să fie în dizgrație, acela sînt eu. Ei, și după tot discursul ăsta frumos și încurajator,

te întreb dacă vrei să vii cu mine, în suita mea. Îţi dau un titlu oarecare, tribun militar, secretar, consilier sau ce vrei. Ştiu că nu ai ambiţii politice..."

Se întrerupse.

„Ştii, în legătură cu asta, nu-ţi poţi imagina de cîte ori ne-am întrebat Agrippina şi cu mine ce fel de om eşti, şi-am sfîrşit prin a clătina din cap nelămuriţi şi fără să găsim un răspuns. Îţi plac femeile, îţi plac copiii, şi nu te căsătoreşti. Nu ai ambiţii politice ; nu aspiri să te îmbogăţeşti, te mulţumeşti cu ceea ce îţi lasă tatăl tău. Nu ţii discursuri în For, nu participi la dezbateri între partide. Ştiu că scrii, memorii, istorie, dar nu publici nimic. Eşti un soldat curajos, şi n-ai spirit militar nici de două parale. Cunoşti lucruri pe care nici unul din noi nu le ştie şi mă întreb de unde le-ai învăţat ; vorbeşti despre stele şi despre fenomene cereşti de parc-ai fi dascălul meu Aratos — ştii că am început să-l traduc în hexametri ! —, eşti în stare să descrii ţări în care nimeni n-a ajuns încă ; îmi aduc aminte că, odată, cînd se vorbea despre cuceririle lui Caius Petronius din părţile Etiopiei, ai început să povesteşti nişte amănunte pe care nu le-au dat nici chiar căpitanii care au fost acolo, despre nişte munţi foarte înalţi acoperiţi cu zăpezi veşnice, despre un lac mare din care izvorăşte Nilul, şi-atîtea alte lucruri care au fost confirmate după aceea de un prizonier etiopian. Dacă ai fi înţelept, te-ai feri de asemenea istorii, şi-ar trebui să ştii că Tiberius e la cuţite cu magii şi cu ghicitorii, de cînd flecarul acela de Trasillus nu-i mai nimereşte nici un pronostic ; şi acum îi persecută pe toţi şi-i ameninţă cu moartea. Şi, cu toată învăţătura asta a ta, ignorezi nişte flecuşteţe pe care le cunosc pînă şi şcolarii de zece ani. Oricum, poate că ăsta e tocmai motivul pentru care ţinem atîta la tine, pentru că eşti aşa de deosebit de ceilalţi. Şi pentru asta aş fi foarte fericit dac-ai veni cu noi."

. Discuția amenința să ia o direcție nedorită. L-am întrerupt cu un zîmbet pe care am încercat să mi-l fac cît mai nevinovat și i-am spus că eram foarte fericit de invitație. Și, într-adevăr, la Roma nu mă simțeam la largul meu ; așa cum intuise Germanicus cu afecțiunea lui, nu aveam nici un fel de înclinație să particip în mod activ la viața publică, cunoscînd fatala inconsistență a oricărei acțiuni ale mele ; și ocupația care-mi rămînea, de observator detașat al acțiunilor celorlalți, începea să mă plictisească, atunci cînd nu era legată de vederea unor locuri noi și de contactul cu o lume nouă și deosebită.

Cu atît mai mult cu cît, lăsînd la o parte unele diferențe spectaculare în modul de trai, am observat de la bun început că între năravurile politice, morale, sociale ale Romei și ale noastre din secolul douăzeci exista o asemănare care uneori era aproape identitate. Începeam să mă tem că singurul rod al călătoriei aceleia extraordinare ale mele în timp avea să fie certitudinea, lipsită de orice speranță, că omenirea ar fi incapabilă de un real progres, că defectele, ciudățeniile, superstițiile oamenilor ar fi tare fatale și inevitabile de-a lungul secolelor ; în pofida a tot ceea ce ar putea preconiza un Cato sau un Leibnitz.

În For, în Senat, stînd de vorbă cu intelectualii sau cu revoluționarii diletanți de la porticul lui Neptun, auzeam mereu aceleași argumente, care sînt aceleași cu ale moraliștilor și reformatorilor de astăzi, cu privire la libertate, la necesitatea de a îmbunătăți viața oamenilor, cu aceeași siguranță privind iminența unui viitor mai bun : „nu mai sîntem atît de departe de țintă, sîntem deja pe calea cea bună, în fond nu există pe lume o plebe mai senină, mai veselă ca a noastră, cea de la Roma..." Conducătorii elaborau aceleași măsuri care se iau în vremea noastră împotriva burlacilor, împotriva divorțurilor, împotriva luxului, împotriva ghicitorilor, a impostorilor și a falșilor medici, cu aceeași pretenție de a reglementa morala

privată sau, cum spunea un dictator recent, „de a face incizii în obiceiuri". Şi-mi răsunau în urechc banalele discursuri cu privire la guvernul ideal, cu privire la arbitrariile bogaţilor şi ale celor puternici, cu privire la lăcomia celor care speculau terenurile de clădit, cu privire la corupţia generalilor şi a guvernatorilor. Erau denunţaţi fiii de patricieni cărora onorurile le reveneau în mod natural şi le cădeau gâluştile în gură stînd tolăniţi pe frumoasele lor domenii. Se vorbea de hoţiile proconsulilor şi ale propretorilor aşa cum se vorbeşte astăzi despre cele ale înalţilor funcţionari de stat ; despre luxul sfruntat al bogătaşilor în opoziţie cu mizeria plebei care locuia în mahalale infame la marginea somptuoasei cetăţi din marmoră şi granit, în grote, în barăci, şi nu avea altă mulţumire decît aceea de a aduce pe lume o droaie de copii ; şi-n vremea asta, trebuia ca bogaţii să fie determinaţi să lase copii, prin ameninţarea cu pedepse sau făgăduindu-li-se unele avantaje, graţie cărora, de pildă, era scutit de taxe cel care avea trei copii (dar şi pe atunci legea era folosită pentru diverse favoruri, şi mulţi obţineau scutirea respectivă fără să fi avut nici nevastă nici copii, fiind de ajuns o recomandaţie bună).

Aveam impresia, auzind discursurile acelea şi cuvîntările din For, sau de la terme, sau de prin saloanele literare, că citesc tot atîtea articole de fond din *Stampa*, din *Unità* sau din *Giustizia*. Ce-a făcut omenirea în aceste nouăsprezece secole ? Ce progres real ? Există mai mulţi analfabeţi astăzi în Italia de sud decît pe vremea lui Augustus şi a lui Tiberius. O duc mai rău şomerii astăzi decît plebea trîndavă de atunci, cu spectacole şi cu terme gratis, şi cu guvernul care-i distribuia lunar grîul necesar ca să se hrănească. Nu sîntem în stare să sistematizăm traficul din centrul vechilor oraşe, şi încă de pe atunci era strict interzisă trecerea oricărui vehicul în timpul zilei în interiorul zidurilor lui Servius Tullius. Avem, ce

e drept, descoperirile tehnicii, acele miraculoase mecanisme şi invenţii pe care romanii din secolul întîi n-ar fi îndrăznit să le atribuie nici chiar zeilor, dar de care în realitate oamenii au nevoie numai după ce au fost inventate. Oamenii de atunci aveau certitudinea consolatoare că în anumite domenii se atinsese maximum de perfecţiune : nu dorea nimeni servicii poştale mai iuţi, nici drumuri mai comode şi mai sigure de la un capăt la altul al imperiului, nici nave mai rapide, nici un mai mare rafinament în materie de hrană şi de îmbrăcăminte.

Dacă mă duceam să citesc cronicile autorilor antici, dădeam mereu peste acelaşi refren. Se vorbea despre legi agrare încă din ultimul secol al republicii ; se solicita, se combătea cu aceleaşi argumente de astăzi. Vedeam bancheri, antreprenori de lucrări publice, comercianţi, trăind într-un lux insolent ca şi cei de astăzi, suscitînd aceleaşi critici, aceleaşi murmure pline de indignare din partea poporului, căruia îi corespundea pe de altă parte o îndrăzneaţă siguranţă de sine. Citeam despre partidul pe care-l constituise Cicero ca să umple golul dintre aristocraţi pe de o parte şi poporul de rînd pe de altă parte, şi ca să dea, cum am zice noi astăzi, o conştiinţă de clasă cavalerilor, corespunzători mai mult sau mai puţin burgheziei noastre, negustorilor, antreprenorilor, comis-voiajorilor şi administratorilor de mari proprietăţi ; şi citind în cronicile din vremea aceea programul şi discursurile lui Cicero, aveam impresia că reascult discursurile şi programul lui Giannini şi de la *Uomo Qualunque* [1].

Şi fiindcă a venit vorba de avocatul Cicero, ţin să spun că avocaţii alcătuiau categoria socială care mi-a făcut cel mai mult impresia că nu am plecat din epoca mea. Am ascultat avocaţi pledînd în Senat sau în faţa Celor o sută cu o elocinţă sforăitoare şi pretenţioasă, cu accent de multe ori sicilian sau partenopian, care mi se păreau întocmai ca iluştrii noştri histrioni, şi alţii, puţini la număr,

cu un stil lapidar și concis ; dar cu excepția cîtorva, pe care în sinea mea îi comparam cu cei mai buni dintre contemporanii mei, la toți ceilalți observam aceleași poze de histrioni, aceeași cinică indiferență, mascată pentru public de un sentimentalism ipocrit, față de obiectul pledoariei ; goana după procese faimoase, după cele grele, pentru a-și dobîndi datorită lor gloria ; și dorința de a plăcea publicului cu ceea ce bolognezii numesc „materioline", replici spirituale, care de multe ori se întorceau în defavoarea clientului însuși, pentru că nimic nu-l enervează mai mult pe un judecător decît un joc de cuvinte cu care el nu știe ce să facă ; și lipsa oricărei jene de a fi surprinși în contradicție de opinii de la o zi la alta. Prietenul meu Valerius Gratus, un avocat la modă, care atunci cînd perora în fața Celor o sută trebuia să vorbească de la tribuna judecătorilor, într-adît era de mare îmbulzeala oamenilor care alergau să-l asculte, și care era în stare să vorbească șapte, opt ore în șir, s-a însărcinat într-o bună zi cu apărarea unui proconsul acuzat de către mai mulți de cele mai cumplite samavolnicii în administrarea provinciei sale. Cînd l-am întrebat dacă el credea cu adevărat în nevinovăția clientului său, a izbucnit în rîs : „ceea ce cred eu în sinea mea", mi-a spus el, „nu are nici o legătură cu procesul ; noi, avocații, gîndim în interesul cauzei și nu conform cu convingerea noastră". Și erau și pe atunci pledoarii care durau trei-patru zile ; și colegi numeroși, dacă persoana care trebuia apărată era importantă, cu avocați mai tineri și obscuri asociați cu cel care era ajuns și puternic ; și unii judecători, puși în fața unor adevărate fluvii de elocință, erau constrînși să limiteze lungimea pledoariei, așezînd cîte o clepsidră în fața oratorului ; șase ore pentru acuzare, de exemplu, nouă pentru apărare.

Singura diferență dintre atunci și acum era că avocații nu se plăteau, își ofereau serviciile în mod gratuit, o lege specială le interzicea să aibă vreun profit de pe urma

profesiunii lor ; dar avocații, și Cicero le-a oferit tuturor propriul său exemplu, știau să eludeze în nenumărate moduri această lege. Dacă clienții lor erau oameni influenți, aveau de pe urma lor avantaje politice de tot felul, care le dădeau posibilitatea să se îmbogățească cu banii statului ; acceptau în orice caz daruri de la clienți, sub pretextul unei aniversări sau al unei nașteri, sau să li se ofere o villă, sau vreun obiect de preț ; trăgeau mai cu seamă folos însă de pe urma unui obicei curios și care era la modă pe atunci ; de la lume care-și exprima prin testament recunoștința sau prietenia față de cineva lăsîndu-i un legat. Era ca un fel de triumf postum ; înscriind mai multe personaje ilustre în testament și lăsîndu-le sume mai mari sau mai mici li se arăta urmașilor cît de mulți prieteni influenți avusese respectivul. Ca să ne întoarcem la Cicero, mare maestru în asemenea lucruri, tata îmi spunea că a adunat în toată viața lui peste douăzeci de milioane de sesterți în felul ăsta, punînd un legat peste altul.

Ne-am îmbarcat la Brundisium către sfîrșitul anului 17. Călătoria a mers perfect pînă în Dalmația, unde Germanicus l-a vizitat pe vărul său Drusus ; o furtună puternică ne-a apucat însă după aceea în golful iliric, în așa fel încît am acostat mai mult morți decît vii la Nicopolis, oraș din Ahaia. Iar aici Germanicus a fost investit cu insignele consulare, fiind numit consul pentru a doua oară, împreună cu împăratul Tiberius, pentru anul 771 al Romei, 18 al erei noastre ; căci tot mai continua farsa slăvirii împăratului în chip de consul, pentru a-l înlocui apoi în funcția respectivă cu altcineva, fără autoritate, dar investit cel puțin de formă cu o oarecare autoritate ; și astfel acum, în anul 18, după puține zile, doar timpul necesar cît să faci o sărbătorire frumoasă, lui Tiberius i-a urmat la consulat Seius Tubero, după cît îmi amintesc eu ; iar în

Iulie şi Germanicus a fost înlocuit cu altcineva. Chiar atunci, în primele zile ale anului, la Nicopolis a sosit vestea că Tiberius îl rechemase din Siria pe guvernatorul Creticus Silanus şi că-l pusese acolo în locul lui pe Cnaeus Calpurnius Piso, fiul acelui Piso care fusese îndîrjitul duşman al lui Cezar în timpul războaielor civile. Mie numele acestea îmi spunea prea puţin sau nimic, străin cum eram de politica mărunţă şi de relaţiile personale ; văzînd însă că Germanicus, şi mai cu seamă Agrippina, au fost tulburaţi la auzul acestei veşti, i-am întrebat ce se ascundea la mijloc.

Agrippina era însărcinată pentru a şasea sau a şaptea oară. Dar tot mîndră, ca-n ziua aceea pe pod, şi cu limba ascuţită, şi gata, ca întotdeauna, să-i reproşeze soţului ei, pe care-l iubea mai presus de orice, bunătatea lui excesivă, nepătrunsa îngăduinţă pe care o avea pentru duşmanii lui.

„Tu nu ştii să te pui în valoare, nu ştii să te aperi, crezi mereu că lumea este cinstită şi loială ca tine. În toată povestea asta, ţi-o jur pe Castor şi pe Pollux, e numai afacerea aceea murdară a lui Drusus — şi tu te-ai mai dus încă să-i faci şi ochi dulci acuma — şi cărdăşia dintre bătrîna Livia şi Livia, soţia lui Drusus, ca să te dea pe tine la o parte ; şi-acum mai răsare şi pălăvrăgioaica asta de Plancina, care-o să vină să-mi facă pe drăgălaşa la mine-n casă şi-o să am o duşmancă în spate."

Nu pricepeam nimic, nu ştiam cine era respectiva Plancina, şi i-am spus-o. Germanicus a zîmbit.

„Plancina este soţia lui Cnaeus Piso. Îţi spun eu cum stau lucrurile, dacă-mi îngăduie Agrippina, şi cu mai puţină patimă. Creticus Silanus, cel mătrăşit acum de Piso, are un băieţaş care urmează s-o ia în căsătorie pe Drusilla noastră, atunci cînd va ajunge la vîrsta însurătorii : am şi făcut însă de pe acum înţelegerea şi sîntem în raporturi de înrudire ; speram să-l vizitez în provincia lui din Siria, şi-mi pare rău că n-o să-l mai găsesc acolo."

„L-au dat afară ca să-ți facă în ciudă", a izbucnit Agrippina, „și-l trimit în schimb ca să te spioneze pe Calpurnius Piso, abuzivul acela violent, dușmanul neamului tău, mojicul ăla care s-a civilizat cu zestrea nevestii-sii a ambițioasei de Plancina. Îți jur însă că eu în casă o s-o las să intre cît mai puțin cu putință ; și-o să fiu și-atunci cu ochii în patru, și cu unghiile gata pregătite."

Biata Agrippina, victimă și dînsa a intrigilor și a mașinațiunilor, precum și-a caracterului ei mîndru și bărbătesc ! Și-am mai văzut-o înfuriată pe Germanicus încă o dată, peste cîteva luni, la Rodos ; Germanicus trimisese niște trireme în ajutorul lui Calpurnius Piso, pe care o furtună puternică îl izbise de o stîncă împreună cu nava lui, și se afla în pericol de naufragiu.

„*Prorsus, Deus quos vult perdere dementat.*[2] E oare cu putință ? O ocazie ca asta, soarta îl lovește de stînci pe dușmanul tău — și acum de ce, dac-ai avut vreo îndoială, după toate cîte le-a spus și le-a făcut la Atena, n-ar trebui să mai ai nici un..."

Și-n momentul ăsta, enervată de zîmbetul șters pe care-l vedea pe buzele soțului ei, s-a întors către mine ca și cum ar fi vrut să mă ia drept martor. „La Atena, Calpurnius Piso n-a făcut altceva decît să-l ponegrească pe Germanicus. Ei, se ivește o ocazie ca asta, putea să-l lase să crape în mijlocul mării, și toți ar fi spus c-a murit datorită unei nenorociri, ei bine, nu, domnule, prostul ăsta mobilizează o flotă întreagă ca s-o trimită să-l salveze. Eu mă întreb..."

N-am mai aflat ce voia Agrippina să se întrebe ; am fost întrerupți de sosirea unui mesager care ne-a vestit că tocmai atunci Calpurnius Piso și soția lui intrau în port. Am avut ocazia s-o văd îndeaproape pe faimoasa Plancina, un zdrahon căruia nu-i lipseau decît lancea și cuirasa, una din acele femei care nu știu ce-nseamnă decît călăria și exercițiile fizice, demne fiice și soții de militari ; Agrip-

pînă care era tot atît de curajoasă și de pricepută la călărie își păstrase totuși intactă grația ei de femeie nobilă, și pe lîngă dînsa generăleasa mi se părea una din îmblînzitoarele acelea de tigri pe care le vedeai prin barăcile din preajma lui Circus Maximus. (Una din barăcile acelea făcuse mare vîlvă într-un an, datorită faptului că deasupra intrării se afla scris, și luminat de patru făclii, *Hic habitat felicitas* [3], care era emblema tradițională a lupanarelor învecinate ; o găselniță care a distrat foarte mult populația.)

Aceasta a fost prima comparație care mi-a venit în minte ; apoi am avut senzația confuză a unei alte asemănări, pînă cînd, la un gest făcut de Plancina, la cîteva cuvinte repezite de-ale ei spuse unui sclav, am avut deodată revelația ; am revăzut-o în gînd pe una din sclavele Hostiei, tot un zdrahon de femeie de origine batavă sau frizonă, comandînd o trupă de surate de-ale ei, într-o zi de saturnalii. Nu saturnaliile bărbaților, ci ale sclavelor care cădeau într-o zi de iulie, în tot timpul căreia le aveau pe stăpîne sub ascultarea lor, le îmbrăcau stolele și pedoabele și făceau pe femeile libere și cu puteri depline. Sărbătoarea aceea cădea la aniversarea unui fapt legendar ; ca urmare a înfrîngerii suferite de romani de către galii lui Brennus, popoarele învecinate, equii, volscii, etruscii, latinii, prinzînd și ele curaj, au venit amenințătoare pînă-n preajma porților și au somat Roma să le dea un anumit număr de fecioare nobile pentru propria lor plăcere ; ori, de nu, aveau s-o dărîme să nu mai existe piatră pe piatră. *Patres conscripti* [4] nu știau ce să facă, ce era mai de preț, fecioria tinerelor sau salvarea cetății, cînd o sclavă, Filotide, a propus să se ducă dînsa, împreună cu numeroase sclave asemenea ei în tabăra dușmanilor, împodobite ca niște fete nobile, și să se pună la dispoziția lor. Bravele Iudite, întîmpinate cu mare alai și cu bucurie, le-au îmbătat și probabil că le-au satisfăcut și-n alte privințe pe gazdele lor ; au așteptat apoi să adoarmă, le-au

ascuns armele, după care au chemat cu un anumit semnal soldaţii romani care se aflau în apropiere şi, bineînţeles, i-au surprins pe duşmani în timp ce dormeau şi i-au măcelărit pe toţi. Prietena mea Claudia spunea că era una din cele mai ruşinoase pagini din istoria romană, cel puţin în privinţa femeilor. Cum au putut să accepte fecioarele acelea de neam nobil ca îndatorirea de a se sacrifica pentru salvarea patriei, chiar dacă atrăgea după dînsa acel mic inconvenient al virginităţii violate, să fie lăsată pe seama sclavelor, datorită oare unei pudori prost înţelese sau fiindcă nu îndrăzniseră poate să se împotrivească familiilor lor ? Nu putea să le vină şi lor în gînd stratagema imaginată de o simplă sclavă ?

„Cît priveşte apoi riscul sau siguranţa de a-şi pierde fecioria", continua Claudia, „care e dealtfel un lucru la care ţin mai mult bărbaţii decît femeile, era de ajuns ca ele să fi obţinut de la *patres conscripti* o lege care să fi stabilit că pierderea ei în respectiva ocazie era un fapt deosebit de merituos şi care sporea valoarea patrimonială, scuză-mi lapsusul, voiam să spun matrimonială, a acelor curajoase fiinţe. Cînd colo, iată rezultatul : bunul renume al fecioarelor patriciene în faţa duşmanilor nu a fost salvat, fiindcă neamurile acelea nu ştiau nimic de substituire şi au crezut întotdeauna că fetele care s-au dăruit soldaţilor au fost de condiţie liberă şi patriciene, iar la rîndul lor sclavele au început de atunci să ridice capul şi să-şi dea nişte aere insuportabile."

Aşadar, cu ocazia sărbătorii aceleia de la nonele lui iulie, sclavele se erijau în binefăcătoare ale Romei ; şi obişnuiau, printre alte jocuri de carnaval, să-şi ia aere şi autoritate de luptătoare împotriva cetăţenilor, în amintirea gloriei aceleia vechi a lor. Hostia a organizat într-un an o pantomimă de genul ăsta în grădinile ei, căreia i-am fost şi eu victimă fără să ştiu, împreună cu alţi tineri patricieni, prieteni de-ai ei ; parcă mă văd şi acum stînd în faţa

acestei Plancine, întru totul şi cu totul asemănătoare planturoasei sclave germanice, care, îmbrăcată într-o cuirasă de împrumut, cu părul adunat în vîrful capului ca un cocean înalt şi imitînd gesturile legendarei Filotide, le asmuţea pe tovarăşele ei să lupte împotriva noastră, oaspeţii stăpînei sale, noi fiind amuzaţi sau plictisiţi de farsa aceea după cum avea fiecare de-a face cu fete tinere şi oarecum intimidate sau cu băbătii bete şi furioase, cum mi s-a întîmplat mie.

Calpurnius Piso şi Plancina au fost oaspeţii lui Germanicus şi ai Agrippinei ; şi-n după-amiaza aceea, la cină, m-am amuzat copios văzînd transformarea Plancinei, care-şi pusese-n cap s-o întrecă pe Agrippina, venind îmbrăcată în nişte veşminte foarte scumpe şi după ultima modă ; avea un peplos somptuos din brocart persian, o creaţie a lui Agatocles, un croitor celebru de la Atena ; şi degetele încărcate de inele, şi diamante în păr, şi şiraguri de perle în jurul braţelor şi al gîtului, şi perle presărate pe baretele de la pantofi (după moda grecească şi acestea, nişte sandale cu tălpi groase de plută), şi două perle enorme la urechi, din acelea care se numesc solitare. Cînd Agrippina i le-a admirat, cum e de datoria unei gazde, Plancina s-a lăudat că una din cele două („aceasta", a spus ea atingîndu-şi urechea stîngă, „cea mai mică") era cea rămasă din faimoasa pereche care-i aparţinuse Cleopatrei, geamănă cu cealaltă dizolvată în oţet. Povestea s-a păstrat pînă-n zilele noastre. Regina Egiptului, lăudîndu-se bădăranul acela de Marcus Antonius că o invita în fiecare seară la banchet cu pompă şi cu un lux nemaivăzut, şi că fiecare masă îl costa mii de sesterţi, a pus rămăşag cu dînsul că avea să-l invite la o cină la care avea să cheltuiască dintr-o dată o sută de mii de sesterţi. Marcus Antonius a acceptat rămăşagul. Şi-n ziua următoare Cleopatra a poruncit o cină abundentă, magnifică, în sfîrşit însă cu nimic neobişnuită. „Vreau să văd socoteala",

zîmbea în sinea lui Antonius, „vreau să știu cum o să ajungă la o sută de mii de sesterți cu fleacuștețele astea de mîncăruri." Cînd a venit al doilea rînd de bucate, Cleopatra a cerut să i se aducă o cupă cu oțet, și-a scos unul din faimoșii cercei, i-a desprins perla, a topit-o în oțet și a băut-o. S-a îngrozit Antonius cînd a văzut cum s-a irosit o comoară ca aceea ; și cînd a văzut că regina se pregătea să dizolve și cealaltă perlă, n-a mai putut să se abțină, și i-a făcut semn lui Lucius Plancus, care era arbitrul întrecerii ; și Lucius Plancus a spus că ajunge, că Antonius s-a dat bătut ; și perla care a rămas intactă a sfîrșit după aceea în prada de război luată de Octavianus. Cum a ajuns la dînsa, Plancina n-a mai spus, amintind doar că Lucius Plancus era bunicul ei ; a adăugat însă că, după îndelungi căutări, izbutise să găsească o altă perlă demnă de primele, dar ceva mai mare ; și-o plătise pe ea singură cît le evaluase Cleopatra pe amîndouă ; și dacă Agrippina nu credea, putea să-i arate oricînd chitanța sumei plătite, o ținea în caseta ei cu bijuterii. Povestea adevărată cu perla pe care Cleopatra o dizolvase și-o înghițise e alta, așa cum am aflat de la istoricul Calvisius, care făcuse armata cînd era tînăr sub Antonius și fusese și el de față la faimoasa cină. E lucru știut că perlele nu se dizolvă în oțet, numai Antonius putea crede așa ceva ; iar Cleopatra, fiica unei magiciene orientale, așa cum s-a spus întotdeauna, o făcuse să dispară din ochii oaspeților datorită unui joc al mîinii. Calvisius observase asta, dar considerase mai prudent să-și păstreze observația pentru sine. „Antonius", mi-a spus el, „putea fi indus cu ușurință în eroare în chestii din astea, și cu atît mai mult se înfuria cînd își dădea seama, și se lua la harță pînă și cu bietul cafon care-l prevenise." Am zîmbit auzind respectivul cuvînt în gura bătrînului cavaler, cu toate că nu-l folosise în sensul pe care-l avea în jargonul nostru, al tinerilor. Luase naștere de curînd, de pe vremea războaielor civile.

Antonius îi avea printre partizanii lui de atunci pe un oarecare Saxa şi pe un oarecare Capho, pe care Cicero i-a citat de mai multe ori în *Filippicele* sale ca prototipuri ale lăcomiei cînd era vorba să înşface ferme şi ville, şi ca pe cei mai ignoranţi şi necioplţi oameni, *rustici et agrestes : Omnes Caphones, omnes Saxae, ceteraeque pestes quae sequuntur Antonium...* toţi Cafonii, toţi Saxa care-l însoţeau pe Antonius etc." Saxa n-a reuşit să-şi transmită numele posterităţii, Capho însă da ; „cafone" a devenit imediat sinonim cu partizan al lui Antonius mărginit şi fidel, şi-n sensul acesta l-a folosit Calvisius, pînă cînd în limbajul colorat şi polemic al tinerilor duşmani ai dictaturii a luat înţelesul acela mai general, care e mai mult sau mai puţin acelaşi cu cel de astăzi.

Şi Plancinei i s-ar fi putut atribui noul cuvînt, cu toată originea ei patriciană. Alături de dînsa, Agrippina părea cu mult mai distinsă. Era îmbrăcată şi ea cu un peplos făcut de Agatocles, dar de-o culoare mai închisă, cu un decolteu mai discret, prins pe umeri cu două clipsuri foarte preţioase dar delicate, opera unui giuvaergiu din Damasc ; şi nici o altă bijuterie în afara unui colier de diamante şi de smaragde de Sciţia, avînd o proveniență mult mai sigură decît perlele Plancinei, după cîte ştiam ; îl găsise Pompei în tezaurul lui Mitridates, şi i-l dăruise celei de-a treia sau a patra soţii a lui, Iulia, fiica lui Cezar. Am lăudat strălucirea puternică şi caldă a nobilelor smaragde. „O strălucire care-ţi umple ochii", i-am spus eu, „şi nu-i mai satură, *oculos implet, et non satiat ;* şi-i odihneşte cînd sînt obosiţi de strălucirea pietrelor cu o lumină mai puternică." Asta am spus-o după plecarea musafirilor, gîndindu-mă că s-ar fi putut să fie invidioasă pe enormele perle ale enormei Plancina. Agrippina a făcut o grimasă „Cine n-are perle în ziua de astăzi ? Au devenit lucrul cel mai vulgar din lume, se folosesc în decorări, la tablouaşe votive, nu există nevastă de negustor sau mahalagioaică

îmbogățită care să nu-și împodobească papucii cu ele, și să nu și le pună la gît și la urechi ca să te dea gata."

Calpurnius Piso era foarte grăbit să preia funcțiile proconsulului din Siria și n-a zăbovit decît o zi, voia să ia în primire trupele înaintea lui Germanicus ; și veștile care confirmau cele mai rele bănuieli ale Agrippinei n-au întîrziat să sosească. Dacă Germanicus, prin puterile care-i fuseseră conferite, deținea autoritatea asupra tuturor proconsulilor și guvernatorilor romani din Orient, deci și asupra lui Piso, acesta din urmă în schimb era, dintre toți cei din subordinea lui, cel mai nedisciplinat și mai periculos. De îndată a și început să-i lichideze pe centurionii cei mai credincioși și mai în vîrstă, pe cei mai sobri tribuni, promovînd în locul lor oameni de-ai lui, de încredere, clienți și tot felul de indivizi lipsiți de scrupule ; în scurtă vreme disciplina soldaților scăzuse și se compromisese, soldații trîndăveau în tabere, se dedau la tot felul de jafuri la țară și făceau pe grozavii prin orașe. Și mai spuneau legații aceia că Plancina se amesteca printre soldați îmbrăcată militărește, că asista la întreceri, că le înmîna premii cavalerilor, ca o generăleasă autoritară ce era ; și șoptea și răspîndea zvonul că nici împăratul nu putea să-i sufere pe cei doi, pe Agrippina și pe Germanicus, că trebuise să-i dea lui Germanicus un comandament onorific de ochii lumii, dar că în realitate Piso venise anume cu însărcinarea să-l țină în frîu, din dorința lui expresă.

Cert este că atunci cînd Germanicus, trecînd pe continent pentru a aplana turburările iscate printre armeni, i-a poruncit lui Piso să îndrepte legiunile spre Armenia, acesta din urmă nu i-a dat ascultare ; iar Germanicus, rămînînd mai mult sau mai puțin dezarmat, a trebuit să recurgă la autoritatea lui personală ca să restabilească pacea în regat încoronîndu-l ca rege pe un anume Zeno. Asta însă e istoria care se citește pretutindeni ; cît despre evenimentele la care am fost martor și care se îndepărtează

de relatarea istoricilor, le păstrez bine întipărite în memorie, şi voi pomeni despre ele într-o carte serioasă, fără întîmplări din viaţa particulară, şi care va urma după aceasta. N-o să pierd, aşadar, timp să relatez cu de-amănuntul evenimentele politice şi militare. O să spun însă că, în timpul călătoriei spre Cappadocia, Germanicus mi-a spus deschis tot ce-avea pe inimă, destăinuindu-mi că se temea de Piso, devenit acum făţiş duşmanul lui. Şi, cu un zîmbet discret, de parcă s-ar fi scuzat că dădea crezare unor superstiţii nedemne de un om cult şi învăţat, mi-a mărturisit că la Colofon oracolul lui Apollo Clarius îi prorocise, deşi pe ocolite, o moarte iminentă. Ajunsesem la oracolul acela din întîmplare, constrînşi să ne refugiem în respectivul port de vînturile dinspre nord, care ne împiedicaseră să atingem ţărmurile Troiei, pe care Germanicus ţinea nespus de mult s-o viziteze. Se grăbea să ajungă însă la Rodos ca să pregătească marşul spre Armenia şi a amînat vizita aceea pentru altă ocazie ; şi între timp, acostînd în portul acela mic, ne-am gîndit să ne ducem şi să consultăm oracolul, aşa, de plăcere, cum am spune astăzi. N-am dat la Colofon peste o Pitie ciufulită şi apucată ca cea de la Delfi ; în sanctuarul acela străvechi, unde venise să se iniţieze şi Calchas al lui Homer, prevestirile erau făcute de un bătrîn, un individ pe jumătate anchilozat, cu o expresie buimacă, care ne-a pus să ne scriem fiecare numele pe cîte-o bucăţică de papirus ; şi cu fiecare bucăţică în parte, fără să încerce măcar să descifreze numele respectiv cu ochii lui prezbiţi, se tîra pînă în fundul unei grote unde, în crepusculul perpetuu al frunzişului des şi-al stîncilor negre, ţîşnea apa unui izvor ; şi se apleca cu greu, şi stropea cu puţină apă din aceea papirusul, apoi urca din nou sus, îi lua mîna celui care consulta oracolul şi, după o îndelungată tăcere, începea să-i şoptească la ureche nişte cuvinte pe care nimeni altcineva nu trebuia

să le audă și care trebuiau să-i dea răspunsul mult așteptat.

Cînd a venit și rîndul meu, mi-am adus aminte de mașinațiunile, deși mult mai puțin pitorești, ale ghicitorului aceluia de la Roma, care, într-o *trattoria* din apropierea Rotondei, punea să i se scrie întrebările pe o bucățică de hîrtie, băgată de către client într-un plic opac ; și după ce ținea cîteva momente mîna pe plic, fără să-l fi deschis, scria la rîndul lui răspunsul, cel mai adesea mai mult sau mai puțin corespunzător ; nimic magic, bineînțeles, o simplă transmitere a gîndului și nimic altceva ; și același lucru trebuie că se petrecea și la Colofon. Din cauza asta bătrînul, care-o rupea prost latinește și ne rugase pe fiecare să ne gîndim în grecește, printre cuvintele confuze pe care mi le-a șoptit a pomenit și numele Eviei, și-a făcut aluzie la o călătorie foarte tristă a mea spre Pontul Euxin, precum și la moartea recentă a celui pe care mă dusesem să-l văd ; despre viitor însă n-a putut să-mi spună nimic demn de atenție ; și-i dau și dreptate, bietul de el, puțin după ce mi-a luat el mîna eu am început să mă gîndesc în italiană la ghicitorul din Piazza Rotonda, și lucrul ăsta l-a încurcat, de bună seamă. Cînd am ieșit din peșteră, arborînd un aer de gravitate înțeleaptă, am început să-mi bat joc de felul caraghios în care se dădea răspunsul, explicînd totodată în mod clar și natural mecanica lui ; am băgat însă imediat de seamă că Germanicus nu era de aceeași părere cu mine și avea o umbră întunecată pe față. Acum, după cîteva săptămîni, am înțeles în sfîrșit motivele atitudinii lui de atunci.

De bună seamă, am încercat să-l distrag ; iar el, ca și cum s-ar fi căit de slăbiciunea lui, mi-a spus că, desigur, nu-i era teamă de Piso și că avea multe posibilități să-l facă să devină rezonabil. „Dar e o speță de individ incapabil să se supună cuiva ; e leit taică-său, care a fost întotdeauna de partea dușmanilor lui Augustus, și după

moartea lui Brutus și a lui Cassius nu s-ar mai fi întors deloc la Roma dacă nătărăul de Augustus nu l-ar fi poftit ; și s-a întors cu nasul pe sus și cu aerul că el era acela care avusese dreptate, pînă cînd Augustus, datorită mașinațiilor Liviei, i-a oferit nici mai mult nici mai puțin decît consulatul. Ascultă-mă pe mine, cînd războaiele civile sînt în toi presupui că, dacă partidul tău e cel care învinge, aceia care s-au luat după celălalt partid, dacă nu mor, or să fie cu siguranță în dizgrație toată viața, reproșîndu-și mereu : «imbecili am fost să alegem partidul care a eșuat». Pe cîtă vreme în realitate e invers, totul se uită, imbecili sînt cei care s-au raliat partidului care a avut dreptate, și nimeni nu se gîndește să-i răsplătească ; ceilalți, fie că se căiesc și se bat cu pumnii în piept, fie măcar, că fac pe obrazniicii ca Piso, sînt de îndată înălțați la cele mai mari onoruri."

Tonul didactic pe care și-l luase Germanicus ca să mă îndoctrineze în felul ăsta m-a distrat grozav. Cîte cazuri asemănătoare nu-mi reveneau în minte din cronica noastră absolut recentă, cîte nume nu-mi asaltau memoria, în așa fel încît, uitînd aproape cu totul locul și timpul în care mă aflam era cît pe-aci să-i spun : „Cum de nu ? Uită-te la cutare de pildă, care-a fost cu guvernul de la Salo, profitînd de pe urma asta pînă-n ultima zi, uită-te la cutare, care descria în ziare sărbătorile nemților ce luptau împotriva Romei, uită-te ce bine s-au aranjat..."

„Ei, Piso e leit taică-său, și-o mai are pe deasupra și pe Plancina, geniul rău al Liviei, care i-a adus o zestre însemnată și privilegiul strămoșilor ei iluștri ; se laudă că fiii lui sînt de neam mult mai nobil decît mine și decît Drusus ; și, într-adevăr, la Roma nu făcea altceva decît să-ncerce să bage zîzanie între noi doi și să împartă curtea în două tabere, ca și cum ar fi fost fatal că existau două partide, al meu și cel al lui Drusus. Noroc că Drusus e băiat bun, și ai văzut ce bine ne înțelegem, într-adevăr,

un caz fericit, doi fraţi care să se iubească. Şi Livia acum îl îmbrobodeşte şi pe fiu-său Tiberius, aşa cum a făcut atîţia ani şi cu Augustus."

Spuneam că traversam Cappadocia, îndreptîndu-ne spre Armenia. Am apucat-o la început spre Septentrion venind din Siria, pînă în oraşul Mazaca ; tocmai în zilele acelea, Cappadocia devenind provincie, fusese numită Cezareea, în amintirea lui Augustus ; şi de acolo am apucat-o spre răsărit, şi mă înspăimînt şi acum, dacă privesc o hartă a Asiei Mici, cînd văd ce mare întindere de pămînt am parcurs în anotimpul acela. Desigur, trăind chiar şi în mijlocul lor, mi se părea extraordinară uşurinţa cu care se deplasau romanii de la un capăt la altul al lumii cunoscute, pe nişte distanţe care, măsurate în trap de cal, sau, şi mai rău, în pas de legionar, astăzi ni s-ar părea astronomice. E adevărat că progresul acesta al vitezei transporturilor e de dată foarte recentă şi că pe vremea bunicului meu îţi trebuia tot atîta timp ca să ajungi de la Modena la Roma ca şi pe timpul lui Tiberius, ba chiar şi mai mult ; şi drumurile erau cu mult mai proaste la jumătatea secolului al nouăsprezecelea decît pe atunci, şi poate şi mai puţin sigure. Pînă la Cezareea străbătusem cîmpii şi munţi mergînd pe un drum frumos şi larg, pavat cu frumoase pietre miliare şi la sfîrşitul zilei, după fiecare etapă de treizeci sau patruzeci de mile, exista întotdeauna cîte un adăpost, cîte o locantă pentru funcţionari, curieri şi călători, cu grajduri pentru caii de schimb, cu restaurante, cu grînare, cu posturi de pază, cu servicii ultrarapide de expediere a corespondenţei sau a ordinelor, cu servicii de veterinari şi de poliţie, cu muncitori pentru lucrările de reparaţie a drumului. Un drum acceptabil (şi lucrau tocmai atunci la el, ca să-l facă mai larg şi mai comod) am găsit de la Cezareea pînă la frontiera cu Armenia ; şi unul mai prost dincolo de frontieră. De aici încolo

marşul a devenit mai încet ; şi mai aspre şi mai sălbatice locurile, prin fundul unor văi bolovănoase, prin strîmtori la ieşirea cărora se aflau mari întinderi, pustii, doar ici-colo, în porţiunile mai umede din preajma vreunei ape, pîlcuri de verdeaţă şi colibe ; şi-ţi închideau perspectiva munţi înalţi, deja striaţi de zăpada lui septembrie.

Pînă cînd odată, pe înserate, am ajuns, sub pîcla unor nori care acopereau priveliştea din toate părţile, într-o tabără foarte numeroasă, cu oameni care ieşiseră înaintea noastră să ne întîmpine cu onoruri ; notabilităţi cu straie somptuoase pînă la pămînt şi cu mîneci lungi care le dădeau un aer ciudat efeminat, dacă n-ar fi avut cu toţii bărbi lungi pătrate, inelate şi strălucind de unsori, şi tiare înalte pe cap, sau nişte tichii rotunde din blăniţă neagră ; şi cavaleri înarmaţi, cu cuirasă şi cu arcuri cu săgeţi, pe cai aprigi, pe care-i cabrau şi-i jucau în cerc ; şi mulţime de rînd, cu cuşme frigiene pe cap şi pe sub tunici cu şalvari foarte largi. Ne-am petrecut noaptea într-un cort foarte luxos. În dimineaţa următoare, cînd am ieşit să privesc împrejur, am văzut profilîndu-se pe un cer incredibil de clar, din mijlocul unei întinderi arse şi sterpe, un munte răzleţ şi foarte înalt, un fel de Etna sau de Fuji Yama, un con de stîncă dură, opacă, şi cu vîrful strălucind de zăpezi şi de gheţuri.

Nu ajunsesem niciodată pînă prin părţile astea în secolul al douăzecilea ; ajunsesem doar pînă la Cezareea şi atît ; vedeam pentru prima dată muntele ăsta şi mă întrebam care putea fi, trebuie să fi avut un nume ilustru, atît de înalt, după un calcul rapid de peste cinci mii de metri şi cu o înfăţişare atît de pură ; nu te mai săturai să-l admiri, avea farmecul lucrurilor care nu sînt numai frumoase şi armonioase, dar care-ţi trezesc şi amintiri vagi, te fac să te gîndeşti la o legendă, la o revelaţie supranaturală. Nimeni n-a ştiut însă să-mi spună nimic afară de numele lui, care-mi suna ca Massis.

Am pornit din nou la drum și, după un scurt marș triumfal, prin niște mulțimi care ne deschideau calea prin mijlocul lor agitînd frunze de palmier și ramuri de măslin și alți oameni care ne ieșeau în întîmpinare călare pe catîri și pe cămile, și niște soldați superbi călări, cu armele intarsiate cu aur și cu argint, am ajuns la cetatea Artaxata, capitala, în vecinătatea unui fluviu cu ape repezi, aproximativ acolo unde se află astăzi granița dintre Turcia și Rusia, ca să vedeți cît de departe ajunsesem. Așa cum am făgăduit, nu voi descrie sărbătoririle și felul cum am fost primiți ; nici cum, cu ocazia unei ceremonii fastuoase, foarte colorate, în fața unui amfiteatru de principi și de principese în veșminte de mătase și cu blănuri prețioase — femeile cu fața pe jumătate acoperită, după cum mi-au spus mai apoi, moda asta venea nici mai mult nici mai puțin decît de la Medeea — și-n fața mulțimii de cetățeni, niște oameni oacheși, foarte vioi, cu plete lungi și negre pe spate și cu nasuri coroiate, Germanicus a împodobit cu vălul regal capul sus-numitului Zeno. Zeno, ca-n basme, era fiul unui rege învecinat, care a venit de mic copil printre armeni, le învățase limba și nu mai plecase de la ei ; iar armenii l-au vrut ca rege, după ce l-au izgonit pe cel indigen, pe care-l avuseseră mai înainte ; mai bine un străin, s-au gîndit ei, care din dragoste pentru noi și-a schimbat locul și limba și felul de trai, decît unul dintre ai noștri ; îi cunoaștem prea bine pe ai noștri.

M-am împrietenit în zilele acelea cu un membru important din colonia ebraică, Simion Hakanai. M-a poftit într-o după-amiază la el la cină, într-o casă de țară, pe care o avea acolo unde podișul începe să se înalțe vălurit și de unde se avîntă în sus muntele magic despre care v-am vorbit. Stăteam tolăniți în grădină, pe covoare moi, după cină, trăgînd în piept prin niște tuburi lungi fumul unor ierburi aromatice, uscate, care ardeau mocnit în găoacea

unci nuci de cocos, și care se numeau *narghile*, cu privirile ațintite spre crepuscul, și nu-mi puteam lua ochii de la munte, de la vîrful acela alb și atît de diafan profilat pe cerul violet ; și mă îndepărtasem cu totul de toți cei din jurul meu. Mi-am revenit numai atunci cînd l-am auzit pe evreu că-mi spunea, în greaca lui ciripită atît de ciudat :

„Acesta e muntele Armeniei despre care pomenește cartea noastră sfîntă. E muntele pe care a venit să se așeze, după potopul universal, profetul nostru Noe, cu arca pe care-a construit-o dînsul, și-n care-i adăpostise pe fiii și pe nurorile sale și animalele perechi, toate ființele pure sau impure care se mișcă pe pămînt sau pe ramurile copacilor."

Bineînțeles, cum de nu mă gîndisem oare pînă atunci ?

„Ararat", am spus ca pentru mine, fără să-mi treacă prin gînd că Simion avea să recunoască numele. Și-am continuat traducînd pe grecește, ceea ce-mi aminteam mai bine, dintr-un verset latinesc al Genezei : „Și după patruzeci de zile Noe a deschis ferestrele arcei și-a lăsat liber corbul..."

Simion m-a privit uluit.

„Ararat înseamnă în limba noastră toată țara și tot neamul armenilor. Și pe acesta noi îl numim muntele Araratului. Dar cum de știi tu asemenea lucruri ? Voi, romanii, nu credeți, bineînțeles, cîtuși de puțin în poveștile cu Deucalion și Pirra, dar ignorați și revelația minunată care face din noi poporul preferat al Domnului."

Mi-a venit atunci ideea năstrușnică să mă distrez puțin pe socoteala evreului acestuia, fiind sigur că n-aveam să-l mai revăd niciodată ; și-am început să-i spun citate din Vechiul Testament, din Geneză, din Exod, și sentințe din Ecleziast și din Profeți, puținul pe care mi-l aminteam sau credeam că mi-l amintesc ; și uimirea lui a fost înlocuită cu un fel de spaimă, și s-a aruncat la

picioarele mele, mi-a sărutat sandalele, și m-a întrebat tremurînd dacă nu cumva eram un profet, „de cînd așteptăm noi un profet, și de-atîta amar de vreme ne pedepsește Dumnezeu și nu ni-l mai trimite", și-a continuat să vorbească așa plîngînd, și rugîndu-se în ebraică. Și numai cînd a băgat de seamă că nu înțelegeam o iotă din ebraică, a început să dea crezare cuvintelor mele, că nu eram decît un cetățean roman care cunoscusem evrei la Roma și că lucrurile pe care le spuneam le învățasem de la ei. „Chiar și cuvintele acelea ale lui Solomon ? Nu știi că sînt tainice ?" Nu știam să fi citat nimic din Solomon ; poate însă că vreunul din citatele mele, printr-un joc capricios al memoriei, fusese mult mai exact decît îmi imaginasem eu.

Ne-am înapoiat în Siria cînd era deja iarnă, și-n primele zile ale anului care a urmat, 19, am debarcat la Alexandria, Germanicus, cu și o escortă redusă, ca să vizităm vechile monumente ale Egiptului. O călătorie de plăcere și nimic altceva ! Tiberius însă s-a supărat foarte tare. Mai întîi de toate, debarcasem fără încuviințarea lui ; fiindcă trebuia o autorizație specială, pentru cine nu era plebeu sau negustor, ca să intre în Egipt, considerat zonă militară, deoarece era, așa cum spunea Tiberius, cheia Mediteranei, și cu cît era mai important și mai puternic vizitatorul, cu atît mai mare era și tentația lui să încerce să devină stăpîn acolo ; cu atît mai mult cu cît țara era mare producătoare de grîu și-n preajma porturilor ei se aflau grînarele în care se strîngea grîul pentru necesitățile armatei și ale populației din Roma. Strîngerea, conservarea și distribuirea grîului constituiau monopol imperial, grînarele și silozurile fiind păzite de către militari care țineau socoteala oricăror ridicări de grîu. Cînd rezervele din Italia sau de la Roma începeau să scadă, porneau din Alexandria convoaie încărcate, escortate de

nave de război. Armatorii care-şi angajau navele în acest trafic erau siguri că fac afaceri bune ; şi, oricum, fiindcă erau încurajaţi să-şi construiască mereu alte nave noi, mai iuţi şi mai solide, în măsură să înfrunte marea şi-n timpul iernii, valoarea navelor lor era scăzută din capitalul încasat din impozite.

Germanicus însă a făcut şi mai rău decît să debarce fără permis. Aflînd de la autorităţile care veniseră să-l salute la sosire că ţara era în suferinţă din cauza lipsei de alimente, a ordonat să fie deschise grînarele şi să i se distribuie populaţiei o mare parte din provizii. Imediat şi-a cîştigat simpatia poporului, arătîndu-se atît de liberal, atît de deosebit de guvernatorii inflexibili ; şi cu simplitate, abordabil pentru oricine, umbla fără nici o escortă, numai în pelerină şi cu sandale după moda grecească. Şi de această simpatie ne-am convins în ziua în care ne-am dus să vizităm portul şi farul. Din insula Faros am mers pe un dig de bolovani pînă la stînca pe care se înalţa farul ; un turn impunător din marmoră strălucitor de albă, foarte înalt, pe care l-am apreciat mai înalt decît farul de la Genova care e totuşi de peste o sută de metri ; un spectacol mai înălţător pentru mine, chiar dacă veneam din splendidul oraş cu străzi foarte largi şi cu edificii somptuoase, decît îngrămădirea de zgîrie-nori de pe promontoriul de la Manhattan. Un corp de gardă alcătuit din soldaţi romani la picioarele turnului îl păzeau ca pe cel mai preţios bun al imperiului. Ne-au dat să înţelegem că faptul că ne îngăduiau, lui Germanicus şi mie, să urcăm pînă la etajele superioare, era o excepţie cu totul deosebită, dacă nu chiar o încălcare a unor dispoziţii cît se poate de severe. Am urcat un timp care ni s-a părut infinit nişte trepte înalte, uitîndu-ne din cînd în cînd prin nişte ferestre mari, căscate în golul cerului, pînă la ultimul etaj ; acolo ne-au arătat vasele pline cu uleiuri minerale care ardeau toată noaptea şi oglinzile gigantice din metal care multi-

plicau strălucirea flăcărilor precum şi sistemul de paravane care le dădeau intermitenţa ; şi ne-au spus că lumina se zărea de la o depărtare de treizeci şi şase de mile. Sprijinit de parapet, cu privirile pierdute pe marea înconjurată de un orizont foarte îndepărtat, simţeam vibrînd uşor turnul bătut de vîntul care venea dinspre larg ; fixînd cu privirea marginea marmoreică profilată pe fondul mării, vedeam cum oscila în ritm lent, aşa cum văzusem oscilînd Empire State Building deasupra reţelei de străzi şi de bulevarde de la New York ; extraordinar acest arhitect, Sóstratos din Cnidos, fiul lui Dexíphanes (îi citisem numele jos, pe o placă dedicată Dioscurilor, salvatorii marinarilor, în folosul cărora înălţase construcţia respectivă), extraordinar pentru faptul că a putut să-i dea fără ajutorul armăturilor de oţel şi de ciment această binevenită elasticitate. Ne-am întors tîrziu, pe-nserate, pe şosea, de-a lungul cheiurilor din portul de la răsărit, pline de nave lungi de cîte şase-şapte stadii, amestecîndu-ne într-o mulţime compactă de marinari, de hamali, de oameni de toate neamurile, greci, egipteni din Deltă şi din interior, negri, arabi, evrei, indieni, locuitori din toate colţurile Asiei, trecînd prin faţa depozitelor, a magazinelor şi-a birourilor armatorilor şi-a negustorilor din Italia şi din Galia. S-a răspîndit zvonul că bărbatul înalt, cu înfăţişare nobilă, îmbrăcat ca un om din popor, era Germanicus, nepotul împăratului ; şi ne-am trezit înconjuraţi, înghesuiţi, tot mai asaltaţi de o mulţime care aplauda, care voia să-l vadă îndeaproape pe binefăcător, să-l aclame, să-i atingă mîna sau tivul de la pallium ; gloata se tălăzuia, se înghesuia, şi devenise de-acum ameninţătoare în entuziasmul ei ; şi-ntr-adevăr am fi sfîrşit-o rău dacă n-ar fi venit în grabă ca să ne facă puţin loc în jur un grup de soldaţi romani.

„Şi acum e vremea s-o pornim", mi-a spus Germanicus cînd am ajuns acasă, năduşiţi, în stare jalnică. „Dacă nu

plecăm imediat spre interiorul țării, risc să primesc un ordin din partea lui Tiberius, care să mă declare dușman al Romei pentru că, distribuindu-le grîu nefericiților ăstora, i-am pus poate pe cetățenii cei trîndavi în situația să renunțe la o distribuire suplimentară de pîine și de făină."

Și așa ne-am îmbarcat în ziua următoare la Canopo, pe o navă cu o pînză mare și albă, ca să urcăm în susul Nilului. Eram curioși, atît Germanicus cît și eu, și mai mult eu decît dînsul, să vedem vechile monumente ale țării ; cum vor fi trăit acei urmași ai unei extrem de vechi civilizații, atît de îndepărtată în timp încît mi se părea, amintindu-mi de Egiptul secolului douăzeci, că adăugase prea puțin în răstimpul a nouăsprezece secole la decăderea pe care o aveam sub ochi ; mereu aceiași nelipsiți felahi pe cîmp, culturile îngrijite, înșirate de-a lungul fluviului și repede curmate de întinderea galbenă și arsă a deșertului, piramidele care-și pierduseră deja tencuiala strălucitoare și se-nălțau solitare în marea de nisip, și lîngă ele așezări mizere cu colibe din paie și din lut. Am găsit de pildă templele de la Teba ceva mai puțin ruinate decît sînt astăzi, dar și atunci în ruină ; și nimic din cetatea cu o sută de porți cîntată de către Homer ; Cornelius Gallus, soldățoiul acela pe care Ovidius mi-l lăuda mereu ca pe unul dintre cei mai sensibili poeți elegiaci de la Roma, ca să reprime o răscoală a indigenilor excedați de impuneri, sfîrșise prin a distruge și ceea ce mai rămăsese în urma stricăciunilor săvîrșite de regii persani, bombardînd cu mașinile de război palatele și templele, o distrugere stupidă și inutilă, așa cum au făcut întotdeauna generalii din toate timpurile, fie ei înarmați cu tunuri sau cu baliste, lansînd bombe incendiare sau aruncînd torțe, fie poeți sau diletanți care se desfată cu literatura și cu artele sau se laudă că n-au deschis niciodată alte cărți în afară de cele de tactică sau de regu-

lamente militare. Şi de-a lungul Nilului, alături de colonada templului de la Luxor, n-am văzut altceva decît colibe nenorocite de indigeni care scoteau apa din fluviu cu găleţi din împletituri şi cultivau în grădini mici şi împrejmuite grîu şi legume.

Am dat peste un preot în templul lui Amon care ne-a tradus în greceşte nişte ieroglife scrise pe pereţi. Era un bărbat tînăr şi trist, avea o infinită oboseală în mişcări şi-n cuvinte, ca şi cum ar fi dus pe umerii lui firavi povara celor patru mii de ani încărcaţi de istorie, o istorie în fond monotonă, a unei civilizaţii neschimbate de pe timpurile celor dintîi dinastii.

„Aţi trecut pe la Akhetaton, ce-aţi văzut acolo ?"

I-am răspuns că ne arătaseră de pe vas nişte resturi de ziduri şi cîteva coloane solitare, spunîndu-ne că era tot ceea ce mai rămăsese din oraşul construit de marele Amenhotep. Că ne sfătuiseră însă să nu coborîm pe uscat, n-am fi avut ce vedea mai mult.

„Au avut dreptate."

O pauză îndelungată.

„Au avut dreptate."

Din nou o lungă tăcere. Stăteam la umbra unui pîlc de verdeaţă de pe malul fluviului, printre ruine şi ziduri străvechi. Vedeam din locul acela dunele galbene şi golaşe din Valea Regilor, treceau bărci în jos pe apă, cu pînza lor triunghiulară şi cu catargul încovoiat. O privelişte veche de o sută de secole, şi care avea să rămînă neschimbată cel puţin pentru alte două mii de ani. Preotul a început din nou să vorbească ; ca şi cum cuvintele ar fi fost de plumb în gura lui, dar trebuia să le rostească oricum, cu greutatea şi cu tenacitatea unui muribund care se teme că va muri fără să fi spus tot ceea ce are pe suflet.

„Cu o mie patru sute de ani în urmă. Frumoasa Nefertiti i-a spus tînărului ei soţ : «Teba mă apasă, de ce să nu ne căutăm o altă capitală, mai la Septentrion ?» Iar Ekhaton, pentru că aşa îşi schimbase numele regele, a ales un loc la trei sute de mile mai la vale. Era o cîmpie netedă, săpată în pereţii stîncoşi care închid Nilul de fiecare parte, şi se întindea pe o suprafaţă de peste şase mile de-a lungul ţărmului drept. Paralel cu ţărmul se desfăşura Drumul Regelui, de-a lungul căruia se înălţau palatul imperial şi marile temple. Şi mai erau şi alte bulevarde foarte largi, legate între ele prin străzi croite în unghi drept. Reşedinţele marilor funcţionari şi ale ofiţerilor curţii erau înconjurate de grădini vaste, cu piscine şi cu pavilioane. Pereţii atriilor erau decoraţi cu picturi de o mare fineţe, inspirate dintr-o artă realistă, în contrast izbitor cu cele imobile şi hieratice, obişnuite de-atîtea secole ; cîini care alergau, păsări în zbor, tauri înnămoliţi, peşti jucîndu-se în albastrul imaculat al fluviilor. Palatele aveau locuinţe speciale pentru sclavi şi altele particulare, cu băi spaţioase şi cu saloane de primire. Ceva mai încolo, la poalele muntelui, erau locuinţele funcţionarilor de rînd, ale meşteşugarilor, ale negustorilor. Străzi largi urcau în serpentine pînă sus pe munte. O grădină zoologică cu cele mai rare animale din Asia şi din Africa se afla lîngă palatul de la Septentrion. Tutmosis, faimosul sculptor, avea o casă întru nimic mai prejos decît acelea ale marilor demnitari, cu un atelier vast pentru ucenici. Şi cartierele muncitorilor şi ale oamenilor de rînd, situate în apropierea cimitirului, erau frumos aranjate şi din piatră solidă, cu reţele regulate de drumuri, prin verdele arborilor. Nu se mai văzuse niciodată pe lume şi nici n-o să se mai vadă un oraş atît de frumos şi de ordonat şi de bogat. Dar, la fel de repede cum luase fiinţă, tot atît de repede a şi decăzut. După moartea marelui rege, a ajuns la putere un partid reac-

ţionar, şi urmaşii au mutat din nou capitala la Teba, templele au fost distruse, mormintele prădate şi din metropolă n-a mai rămas nimic decît urmele străzilor şi ale străduţelor, acoperite de nisipul deşertului."

Preotul vorbise ca şi cum ar fi recitat o rugăciune. Apoi a tăcut îndelung şi nimeni dintre noi n-a mai îndrăznit să rupă tăcerea. A început după aceea să vorbească din nou :

„Toate astea s-au întîmplat sub domnia lui Ekhaton strălucitorul, iluminatul de zeul Eton, începutul şi splendoarea vieţii ; şi a regalei sale soţii, preaiubita, stăpîna celor două ţări, Nefer Nefer Nefertiti, frumoasă de frumuseţe, înfloritoare de eternă splendoare."

Spunînd aceasta, a ridicat braţele spre cer, şi s-a aplecat să sărute marginea togii lui Germanicus, şi apoi s-a îndepărtat, lăsîndu-ne în suflete cu un fel de melancolie care era şi regret pentru trecut, şi teamă de viitor ; pentru mine care confundam de acum în aceeaşi neliniştită previziune şi viitorul acelor vremuri, şi viitorul acestora ; şi pentru Germanicus, stăpînit din nou de presimţirea apropiatei lui morţi.

„Iată", a spus el, „cum civilizaţia aceasta atît de veche, pe lîngă care a noastră e o treabă de parveniţi şi de îmbogăţiţi, şi-a început de-atîtea secole decadenţa. Ce se va întîmpla cu ea peste alte cîteva secole ? Nisipul deşertului va acoperi şi ruinele astea răzleţe, nu va mai exista nici măcar amintirea unei atît de mari străluciri, a atîtor suferinţe, a atîtor eforturi inutile, de a da un sens unei existenţe atît de trecătoare. Ei, să nu ne gîndim însă la lucruri triste. Gallus, a rostit apoi el pe alt ton, întorcîndu-se spre tînărul său ofiţer aghiotant Cestius Gallus, un soldăţoi cam incult, dar devotat şi săritor, ai dat dispoziţii să fie gata barca şi să putem traversa mîine, înainte de a se lumina de ziuă, pe celălalt ţărm ? Te-ai informat pe ce drum s-o apucăm ca să mergem să vedem Coloşii ?"

Cestius Gallus l-a asigurat plin de zel că totul era în ordine, că știa unde se aflau Coloșii, făcuse o cercetare pe acolo de dimineață, și-i și auzise vorbind, vorbeau pe grecește și spuneau niște lucruri extraordinare, „știau de sosirea ta, Germanicus, și erau foarte fericiți din cauza acestui fapt".

„I-ai auzit tu, chiar tu însuți ?"

Gallus s-a cam fîstîcit.

„Uite, ca să-ți spun drept, eu am ajuns ceva mai tîrziu, soarele era de-acum sus, și terminaseră de vorbit. Era însă cineva acolo, un țăran care fusese în Siria, știe grecește și ceva latinește, era soldat în legiunea a zecea. Și atunci cînd a aflat cine sînt eu a venit și mi-a repetat cuvintele rostite de Coloși."

„Iar tu i-ai dăruit o monedă de aur, nu-i așa ? Cînd ai să devii și tu mai șmecher, Gallus ? Aghiotantul ăsta brav al meu", a zis el întorcîndu-se către mine, „o să aibă o bătrînețe fericită. Fiindcă numai atunci o să ajungă să înțeleagă toate gogoșile pe care le-a auzit în viață, ș-o să rîdă de n-o să mai poată, în timp ce acum, cînd le aude, se uită la mine ca să vadă dacă si cînd trebuie să rîdă. O să facă carieră, o să ajungă general."

În dimineața următoare, în zori, ne aflam în fața Coloșilor lui Memnon. Mi s-au părut doar cu ceva mai puțin căzuți în ruină decît sînt astăzi ; unul era deja decapitat. Și acum vă rog să mă credeți că l-am auzit într-adevăr pe Colosul din stînga lamentîndu-se ; nu rostind cuvintele distincte pe care i le reprodusese țăranul lui Gallus, dar lamentîndu-se ; un glas tainic și uimitor, care peste puțin avea să se stingă pentru totdeauna și pentru care, dac-ar fi fost să fie singurul lucru și tot mi s-a părut că merita osteneala de a mă fi strămutat în acele vremuri. Peste cîteva momente cînd soarele se înălțase din spatele unei coline sterpe de nisip, și primele sale raze atinseseră vîrful uriașei statui șezînde, iată că s-a

auzit sunetul acela ; mai întîi înăbuşit, şi singurul fenomen cu care aş putea să-l compar ar fi foşnetul care se aude în fundul unei cochilii ; apoi mai clar şi mai limpede, din ce în ce mai clar şi mai limpede pînă cînd a răsunat triumfător ca sunetul unei trîmbiţe de argint.

După ce sunetul a încetat, pe neaşteptate, Germanicus m-a întrebat ce părere aveam despre asta, şi dacă m-am uitat bine ca nu cumva să fi fost în spatele colosului sau în apropierea pîlcului de palmieri cineva care să fi făcut zgomotul respectiv ca să-i păcălească pe vizitatori. I-am răspuns că nu văzusem pe nimeni şi că mi se părea că era vorba de un fenomen natural, chiar dacă explicaţia lui era necunoscută. Germanicus nu era însă de aceeaşi părere şi continua să privească bănuitor în jur. Dar nu era nimenea cît vedeai cu ochii care să poată fi învinuit de vreun truc ; doar Cestius Gallus se apropiase de Colosul din stînga şi zgîria ceva pe el. M-am apropiat de el şi am văzut că piciorul statuii era acoperit cu nenumărate inscripţii, unele latineşti, majoritatea în greceşte, cîteva chiar cu caractere egiptene, aceleaşi banale exprimări ale turiştilor din toate ţările şi din toate secolele ; şi-am citit cu uimire că unii se plîngeau că veniseră cîteva dimineţi la rînd şi că găsiseră statuia tăcută, că alţii dimpotrivă zăboviseră mai multe zile ca să audă în fiecare dimineaţă sunetele acelea minunate, fapt care-mi confirma părerea că era vorba de un fenomen natural, provocat de încălzirea fie şi minimă a părţii celei mai ridicate a statuii datorită primelor raze de soare ; la fel cum umiditatea sporită a aerului, un văl de nisip prin văzduh stîrnit de vînt, sau ceva asemănător, era de ajuns ca să compromită efectul. M-am aplecat ca să citesc ce scrisese Cestius Gallus. „*Veni, vidi, ódivi*“ şi iscălitura „Cestius Gallus cent. X. leg.“. Ar fi trebuit să-mi imaginez. Cea mai banală frază, de vreo cincizeci sau şaizeci de ani încoace, care-ar fi putut fi spusă de către un militar

dorind să fie spiritual sau sentenţios, una dintre nenumăratele parafrazări ale celebrei fraze, pe care Caesar nu o pronunţase niciodată, dar pusese să fie înscrisă pe o tabelă adusă în triumful care a urmat războaielor din Pont ; cu greşeala de ortografie a soldatului prea puţin instruit, *ódivi* pentru *audivi*.

Acum scurta viaţă a lui Germanicus se apropia de sfîrşit ; nu-l prevedeam atît de apropiat de mine, care-mi aminteam că citisem ca student în Tacitus descrierea funeraliilor sale la Roma, şi doliul şi groaza întregii cetăţi ; nu mai ştiam însă în ce an se întîmplaseră toate lucrurile acelea ; şi-mi făceam iluzii că destinul lui avea să se împlinească mai tîrziu, că-mi mai rămînea timp destul ca să mă bucur de prietenia lui, că măcar despre această perioadă în care-i devenisem atît de nelipsit aş fi putut păstra o amintire cu totul senină.

Stăteam adesea de vorbă îndelung, doar noi singuri, noaptea, privind cerul de la răsărit, atît de transparent, şi stelele acelea atît de strălucitoare pentru simţurile noastre, cu mult mai ascuţite decît cele de astăzi. Numeroase cunoştinţe cu privire la cer şi la pămînt aveau încă de pe atunci romanii, care după aceea s-au pierdut în timpurile barbare care au urmat. Considerau drept sigur faptul că pămîntul era rotund, vorbeau despre posibilitatea existenţei antipozilor ; şi nu m-am mirat deloc odată cînd Germanicus s-a referit la ceva asemănător atracţiei universale, explicîndu-mi cum toate apele de pe glob se întorc în centrul lui. Şi mi-a produs o extraordinară nelinişte, ca şi cum ar fi recitat un poem înălţător, în seara în care ne-am întors după ce am văzut Coloşii lui Memnon, spunîndu-mi că poate eu aveam dreptate, era un fenomen natural sunetul acela auzit, poate că era revelaţia, prin bunăvoinţa zeilor, a ceea ce trebuie să fi fost uimitoarea şi minunata armonie creată de mişcarea astrelor, şi pe care noi nu o percepem fiindcă sîntem în permanenţă învăluiţi de

„dulcissimus incredibili suavitate concentus, jucundissima musica".

Întorși din călătoria aceea, ajunși în Siria, am aflat că Piso profitase în chip arbitrar de absența șefului revocînd toate ordinele date de acesta la plecare și substituindu-le cu dispoziții contrare. Germanicus n-a avut însă răgazul să pună lucrurile din nou în ordine, fiindcă aproape imediat după aceea s-a îmbolnăvit de o boală misterioasă. Asta s-a petrecut cînd se afla de cîteva zile la Antiohia, capitala Siriei, și trimisese după Piso să fie chemat ca să-și justifice comportarea. Piso s-a înfățișat cu mare pompă și cu o suită regală ; a avut loc un schimb de cuvinte aspre, după care au urmat aparente semne de reconciliere, și un banchet la sfîrșit, la care părea, pentru cine nu era la curent cu situația, că Piso și Germanicus erau cei mai buni prieteni de pe lume. Pleacă Piso și imediat Germanicus se îmbolnăvește. Mă trezesc într-o dimineață în cubiculum cu Agrippina, plînsă, speriată și totodată furioasă, care-mi spune că s-au găsit niște formule magice în palat scrise pe niște plăcuțe de plumb, descîntece cu numele lui Germanicus și blesteme ; una mi-a și arătat-o, văzînd expresia mea neîncrezătoare, o formulă într-adevăr groaznică, fără gramatică și fără ortografie, și parcă și acum îmi amintesc cum începea : „DII IFERI VOBIS COMEDO GERMANICU GERM. FILIUS QUOD ICIDAT OMNIA IN ADVERSA, zei infernali, vi-l încredințez pe Germanicus, fiul lui Germanicus, ca să-i meargă totul rău", și urma o înșiruire a diverselor părți ale trupului său, *„bucas dentes labias nasu ficura cor intestinas bracia caput oclos"* și așa mai departe, nefiind omisă nici una, fiindcă toate trebuiau să se vlăguiască și să putrezească.

„E o glumă, sau poate că e răzbunarea vreunui soldat străin, nu vezi că nici măcar nu știe să scrie în latinește ?

Am mai văzut eu asemenea formule prin Italia, prin Proveņa. *Tabellae defixionum.*[5] Asta-i treabă de muieri superstiţioase."

„Muieri superstiţioase să zicem. Dar stai, să vezi. Şi grămăjoarele de oase care au fost găsite în subterane, şi osemintele, şi putreziciunea atîrnate de ziduri ? Şi nu e numai asta singura, mai sînt şi alte asemnea *tabelle,* asemenea invocaţii către zeii infernali, s-au găsit doar nenumărate, e un întreg plan foarte bine combinat, şi la ce foloseşte că scriu şi eu la rîndu-mi *tabelle e oro rogo obsecro Proserpina*[6] să-i trimită moartea lui Piso ? În treburi de astea învinge cine ajunge primul. Te rog, să nu-i spui nimic de asta lui Germanicus, acum mă duc să văd dacă nu se poate face un contradescîntec ; se spune că ar fi aici niște preoţi ai lui Isis care sînt mai meşteri în a rupe vrăjile şi a face altele împotriva lor, dau fuga la ei, şi între timp o să pun să se scrie un blestem împotriva Plancinei, ca totul să i se vatăme şi să-i putrezească, *venter, crura, coma, pedes, digiti, mamille, umbilicus, dentes, bucca, cunnus.*"

Era într-adevăr ca ieşită din minţi biata Agrippina, era pentru prima dată cînd o auzeam folosind vorbirea slujnicelor şi a sclavelor. Şi m-a părăsit plecînd în goană, şi cu siguranţă că se ducea la preoţii aceia meşteri în ruperea vrăjilor, aşa cum am văzut-o alergînd, cu aceeaşi încredere oarbă, pe soţia unui prieten de-al meu, diplomat, la călugării din Via Veneto de la Roma, despre care se spune că au acelaşi meşteşug, ca să-i rupă o vrajă pe care i-o făcuseră în Spania ca, de fiecare dată cînd ieşea cu maşina, să calce pe cîte cineva.

Bineînţeles că nu voiam să dau crezare unor asemenea vrăjitorii, mă încăpăţînam să cred că erau nişte răzbunări superstiţioase ale unor soldaţi care aveau cîte ceva împotriva comandantului lor, sau ale unor funcţionari penalizaţi ; dar ca un cavaler roman ca Piso să se gîndească

într-adevăr să atragă moartea lui Germanicus prin otrăvuri sau prin alte vrăji, așa ceva nu credeam să fie posibil, oricîtă ură ar fi existat sau ambiții ascunse, și nici nu puteam să mă conving că ar fi putut proceda astfel din însărcinarea lui Tiberius. Așa, la prima vedere, mi se părea că boala lui Germanicus era una dintre acele boli tropicale care se iau și în zilele noastre ; poate că-i pătrunseseră în corp spori de amibă, cu o violență deosebită, fiindcă le recunoșteam simptomele, dizenteria și slăbirea rapidă. Exista un medic bun în suita lui, care stătuse multă vreme la hotarul cu Etiopia, mi-a mărturisit că nu credea nici în farmece, nici în otrăviri, boala asta o mai întîlnise deja, acolo se lua din apele murdare sau de la muște ; nimeni nu murea, afară de cei care nu reacționau la depresiunea puternică pe care o provoca boala însăși ; „iată de ce nu sînt liniștit în privința lui Germanicus, e convins că a fost otrăvit, sau că i s-au făcut farmece, nu știu bine, și faptul ăsta îl face să se simtă din ce în ce mai rău".

Și-ntr-adevăr, în aceeași seară Germanicus a trimis să mă cheme ; avea înfățișarea unui bătrîn și privirile fără nimic din vechea și mîndra lor strălucire.

„Nu mai am nici un fel de îndoială, Piso m-a otrăvit, sau vrăjitoarea aceea de Plancina, în seara în care am luat masa împreună, la banchetul solemn al împăcării, ar trebui să-l numesc al ipocriziei. Iar acum, cînd i-am ordonat să plece tărăgănează preparativele, fiindcă speră că eu o să mor repede și-o să-l las singur la comanda legiunilor, și conducător absolut al provinciei. În momentul de față nu sînt îndurerat de faptul că o să mor, de la o bucată de vreme încoace știu că ăsta mi-e destinul, *miserrima vita cum pessima morte finire ;* sînt îngrijorat însă din pricina Agrippinei, cine știe ce nenorocire o să-și atragă asupră-i tot umblînd încolo și-ncoace și acuzîndu-i pe toți de moartea mea ; și din pricina copiilor, dacă-i adevărat că ur-

maşii mei o deranjează pe vrăjitoarea cea bătrînă. Fii cu atenţie, apără-i cît poţi. Du-te la Tiberius, du-te la fratele meu Claudius, care, mai înţelept decît mine, a preferat studiile în locul gloriei militare ; povesteşte-le şi unuia, şi celuilalt felul în care am murit, prin uneltirile unei femei, *muliebre frode.*"

Cu previziunea mea blestemată, am înţeles că de-acum asta era mişcarea cerută, că Germanicus era lichidat ; pe de altă parte, mă simţeam dator pentru dragostea pe care i-o purtam, pentru prietenia lui faţă de mine, să fac totul ca să-l smulg din disperarea aceea resemnată, care dealtfel era singurul motiv al morţii sale ; fiindcă nici acum nu credeam în povestea cu otrăvirea. I-am spus deci că prima lui îndatorire era să se împotrivească soartei ; că voinţa de a trăi şi de a triumfa asupra duşmanilor e mai puternică decît însăşi otrava ; dacă credea într-adevăr că Piso aştepta numai moartea lui, să-i trimită vorbă prin unul din numeroşii oameni pe care-i mîna în fiecare zi la palat ca să afle veşti — şi toată lumea spunea că veneau ca să spioneze evoluţia bolii — sau să-i scrie o scrisoare că nu murise încă, şi că avea încă şi forţa şi energia necesare ca să dea ordine şi să ceară ca ele să fie îndeplinite, şi să se îmbarce imediat ca să părăsească provincia. Cînd a auzit cuvintele mele, Germanicus parcă a renăscut ; l-a strigat cu glas puternic pe aghiotant ca să cheme un scrib, căruia i-a dictat o scrisoare categorică pentru Piso. Iar Piso, fie că a simţit că întinsese prea mult coarda, fie că n-a vrut să confirme prin atitudinea lui nişte acuzaţii pe care considera că nu le merită, s-a îmbarcat imediat ; însă cineva a venit şi i-a spus în taină lui Germanicus că marinarii primiseră ordin să vîslească încet, ca să nu se îndepărteze prea mult de provincie.

Timp de două-trei zile, Germanicus a manifestat o mai bună dispoziţie, am crezut cu toţii că trecuse cu bine criza. A fost însă o iluzie de scurtă durată ; era clar

de-acum că sfîrşitul îi era iminent. Ne-a adunat în jurul lui pe noi, toţi cei rămaşi credincioşi, şi a trimis după Agrippina, şi i-a spus să se resemneze cu soarta ei crudă, şi să se lepede de orice mîndrie, ca să nu-i aţîţe ulterior pe duşmanii lui ; şi, odată întoarsă la Roma, să se străduiască să treacă neobservată şi să ducă o viaţă retrasă. Iar prietenilor, care se arătau gata să renunţe mai curînd la viaţă decît la răzbunare, le-a dat sfaturi de moderaţie, şi să aibă încredere în legile sacre ale Romei, mulţumindu-se doar să expună în faţa Senatului felul în care se petrecuseră lucrurile.

După care a cerut să rămînă singur cu Agrippina, iar eu, ieşind din încăpere împreună cu Cestius Gallus, cu şeful statului-major şi cu alţi ofiţeri, i-am auzit cu surprindere vorbind între dînşii, cum i-ar fi îndemnat Germanicus la răzbunare, şi cum l-ar fi acuzat el pe Tiberius că-i dorea moartea, răstălmăcindu-i cuvintele şi mai ales tonul.

Şi tocmai mă pregăteam să-i dojenesc şi să le spun să fie mai serioşi în atitudine şi-n afirmaţii, cînd s-a auzit dinspre camera lui Germanicus un ţipăt înspăimîntător, şi-a apărut în prag Agrippina, mai mult furioasă decît disperată, cu o expresie îngrozitoare, şi cu un glas care răsuna înfricoşător prin atriile şi prin încăperile palatului, a strigat că Germanicus a murit asasinat.

SFÎRŞITUL VOLUMULUI I

Note

Capitolul întîi

1 Era la modă în familiile patriciene ca educația copiilor să fie încredințată unui pedagog grec, adus în casă.

2 E vorba de Roma; locuința lui Publius Valerius Monellus se afla, așa cum rezultă și din text, în afara zidurilor cetății. Era o așa numită *villa*.

3 În accepțiunea celor vechi, prin *villa* se înțelegea o proprietate suburbană sau de țară, pe care o posedau familiile înstărite. Ea includea atît casa, de obicei impunătoare și spațioasă, cît și întinderile înconjurătoare de pămînt (parcuri, pădure, vii, terenuri agricole etc.). Uneori aceeași familie poseda mai multe asemenea ville: la mare, la munte sau în diverse regiuni ale Italiei.

4 Traficul intens, existent încă de pe atunci pe străzile și pe străduțele înguste și întortocheate ale Romei antice, a făcut necesare, în decursul timpului, o serie de măsuri pentru reglementarea lui. O asemenea lege a fost de pildă elaborată și pe vremea împăratului Adrian.

5 Spațiu descoperit, cuprins între pereții unei clădiri publice sau particulare și destinat să aerisească, să lumineze sau să înlesnească circulația persoanelor în respectivul local.

6 La casele romane, curte parțial acoperită din care se deschideau încăperile celelalte.

7 „Iată Palatinul și locuința lui Augustus!" Pe colina Palatinului, socotită leagănul Romei — fiindcă acolo, conform legen-

dei, ar fi stat Romulus cînd a văzut cei doisprezece vulturi — s-au construit în decursul timpului toate palatele Cezarilor.

8 În Roma antică majoritatea caselor populare, de închiriat, construite dealtfel după același principiu cu actualele *insole*, aveau cîte trei și patru etaje. Străzile fiind foarte înguste între asemenea case înalte, soarele nu ajungea niciodată pînă la ele, ci lumina numai etajele de sus.

9 Cuvîntul e de origine greacă și înseamnă aproximativ „farmacist, droghist". Textual : „Iată-l și pe farmacist !"

10 Textual : „L-a sechestrat pe locatar". Explicația urmează în text.

11 Smochinul ruminal, sub care spune legenda că ar fi fost alăptați Romulus și Remus.

12 În Roma antică, plebeu lipsit de drepturi depline, care recurgea la protecția unei persoane influente sau sus-puse în schimbul diverselor servicii pe care i le aducea pe plan social sau politic.

13 Construcție în formă de semicerc, adăpostind de obicei o sală de întrunire.

14 Aici au sensul de *pavilioane.*

15 Capitoliul era colina sacră pe care se aflau templele zeilor. În vîrful ei se înălța templul lui Jupiter.

16 „Nu există nici un loc unde să poți respira aer curat ?"

17 „Așteaptă nițeluș."

18 Templu din Roma închinat lui Jupiter Ultor (Răzbunătorul).

19 Un fel de cabaret, unde se vindeau mai ales băuturi calde.

20 „Încă nu le-a publicat."

21 La clădirile romane, o a doua curte interioară, închisă și mărginită de porticuri. În ea se desfășura de obicei viața familială.

22 Instructor sau proprietar al unei școli de gladiatori.

23 „Scumpul meu stăpîn."

Capitolul al doilea

1 Simplu, cu bucăți de gheață.
2 Geniu casnic, protector al căminului.
3 Inițialele denumirii latinești: *Administratio Magna Incolarum Universae Terrae.*
4 Oraș situat pe teritoriul Italiei, la est de Florența, și devenit cu începere din secolul XI republică independentă. Republica San-Marino ocupă o suprafață de numai 65 km².
5 *„...în mia de-ani? În timp, în veșnicie, / mai scurt decît o clipă-n roata care / din toate-n cer o știm cea mai tîrzie!* (Trad. G. Coșbuc)

Un mileniu față de eternitate e ca o clipită față de mișcarea cerului astrelor fixe, care, după credința astronomică din vremea lui Dante, își îndeplinea mișcarea de revoluție în treizeci și șase de mii de ani

Capitolul al treilea

1 Foc sacru care ardea în permanență pe altarul strămoșilor din fiecare casă romană.
2. Toga tivită cu purpură era un semn distinctiv al patricienilor.
3 Unul dintre fluviile Infernului, ale cărui ape aduceau sufletelor celor morți uitarea.
4 Sacrificiu de purificare, de ispășire.
5 Romanii, ca și vechii greci dealtfel, îi socoteau barbari, deci necivilizați, pe toți cei care vorbeau altă limbă decît a lor (adică latina și în speță greaca veche).
6 Funcție a unui magistrat roman, însărcinat mai ales cu atribuții financiare.
7 Loc unde sînt crescuți copiii mici; creșă.

1 Aluzie la episodul trecerii lui Odisseus prin fața Capului Sirenelor, ocazie în care eroul și-a pus marinarii să-și astupe urechile cu ceară ca să nu audă cîntecele lor malefice.
2 La vechii romani *asul* era concomitent unitate de greutate, de măsură și monetară.
3 Nuia cu care erau loviți peste degete elevii leneși.
4 „Jumătate de as, dobitocule."
5 E vorba de așa-numita „Casă a Liviei", ale cărei ruine se văd și astăzi pe Palatin.
6 „Uite-l și pe tinerelul care și-a pierdut memoria. Ce mai e nou, flăcăule ?"
7 Una dintre legile prin care Augustus se străduia să reintroducă austeritatea vechilor moravuri.
8 „Ginerele meu, Agrippa, s-a îngrijit îndeajuns ca romanii să nu sufere de sete."
9 Aluzie la pogromurile organizate de naziști.
10 „Contaminați de religie."
11 În perioada respectivă era caracteristică invazia diverselor religii și culte importate din Orient și adoptate la Roma mai cu seamă de către aristocrația romană. Printre acestea un loc deosebit l-a jucat cultul zeiței Isis, de origine egipteană.
12 Monedă din argint, echivalentă cu doiași și jumătate.
13 Păstor care, conform legendei, i-ar fi crescut pe Romulus și pe Remus.
14 Perioadă de cinci ani.
15 Aluzie la incendiul care avea să mistuie Roma în timpul domniei lui Nero.
16 „Hrubă dosnică și boltită."
17 „Ți-ai pierdut mințile."
18 Colina Aventin.

Capitolul al cincilea

1 Expresie echivalentă cu „a se dărui ușor".
2 Textual : „La strămoși", adică pe lumea cealaltă.
3 Stridii din faimoasele crescătorii de la lacul Lucrin, în apropiere de Baia. Erau foarte apreciate de cei vechi.
4 „După moda lacedemoniană."
5 „Nostim mai ești !"
6 Personaje contemporane autorului. *Riccardo Bacchelli* și *Vincenzo Cardarelli*, ambii prozatori și poeți de mare anvergură, foarte apreciați la Roma în prima jumătate a secolului nostru.
7 Personaj dintr-o comedie a lui Plaut, reprezentînd prototipul militarului prost și îngîmfat care se laudă întruna cu vitejia și cu isprăvile lui imaginare.
8 Soldatul fanfaron, personajul principal (pomenit mai sus) din comedia cu același nume de Plaut.
9 E vorba de acvilele armatei romane.
10 „De pe marea cea străină și necunoscută."
11 Cuvînt sau expresie specifică unei regiuni anumite.
12 Expresie echivalentă cu „ducă-se naibii" sau „ducă-se pe pustii".
13 „Încă n-a sosit timpul."
14 La vechii romani, anii erau însemnați de obicei după numele consulilor în funcție.
15 „Pe furiș atingeam cu mîinile fructe oprite."
16 La casele romane, camera de culcare.
17 „O, cît de fericit am fost, ce noapte minunată mi-a fost dăruită !"
18 „Deschideți, deschideți !"
19 „Stăpînă, a sosit pretorul, e afară."
20 „Desculță, cu pletele lungi în neorînduială."
21 „Ești frumoasă."
22 „Dulce copilă."

1 „Existenţă tihnită, lipsită de preocupări."
2 „Aşteaptă."
3 „Zile nefaste", interzise de către religie pentru anumite activităţi, ca fiind de rău augur.
4 „Cum, ai ajuns să crezi în prostiile astea ?"
5 Locuitor din Cadix (numit pe atunci *Gades).*
6 „Staţi puţin, pe Hercule !"
7 Ziua a noua, de târg. La romani târgurile aveau loc din nouă în nouă zile.
8 Mormînt cu nişe în care se puneau urnele funerare.
9 „E mai puţin periculos dacă înnoptezi pe Appia."
10 Un fel de han, unde te opreai ca să mănînci sau ca să te odihneşti peste noapte.
11 Ofiţer subaltern care purta fasciile şi avea sarcina să-i însoţească în Roma antică pe magistraţi.
12 La vechii romani, un fel de perceptori.
13 Taxă care se plătea de obicei la îmbarcare, într-un port.
14 „Gata, s-a umplut !"
15 „În tot timpul strîngerii recoltei", „la culesul strugurilor".
16 „Ploşniţe şi purici."
17 Textual : „cel care scrie". „Afişele" — căci de fapt inscripţia în cauză era un fel de afiş — care anunţau spectacolele din vremea aceea erau scrise de mînă pe ziduri şi însoţite de picturi sugestive.
18 Mantie făcută dintr-o bucată dreptunghiulară de stofă, de culoare albă sau roşie şi prinsă cu o agrafă pe umăr. Se purta mai ales în călătorie, la festivităţi etc.
19 O categorie de gladiatori care luptau înarmaţi cu un fel de trident şi cu o plasă *(rete).*
20 Napolitan. La început, oraşul Napoli s-a numit Parthenope.
21 Magistrat roman însărcinat cu supravegherea edificiilor şi a instalaţiilor publice, cu aprovizionarea populaţiei, cu organizarea jocurilor etc.

22 Vestită școală de gladiatori unde a fost inițiată și de unde a pornit, în anul 69 e.n., răscoala lui Spartacus.
23 „Să fie grațiat!"
24 „Trupă de gladiatori."
25 Denumire folosită de vechii romani pentru a sublinia calitatea lor de cetățeni.
26 „Departe de Napoli nu pot să trăiesc."
27 Înainte de a fi Neapolis (Cetatea cea Nouă), orașul a purtat numele de Paleopolis (Cetatea cea Veche). Inițial însă el s-a numit Parthenope în amintirea sirenei cu același nume care, conform tradiției, ar fi fost înmormîntată acolo.
28 Locuitorii câmpaniei (cîmpiei) romane, adică a porțiunii cuprinse aproximativ între Roma și Napoli.
29 E vorba de *Geografia* lui Strabo.
30 La Atena, șef al unui *demos*.
31 Înalt magistrat (la greci).
32 Cel care prezida jocurile (la greci).
33 Neapolis, care te îndeamnă să lenevești, să nu faci nimic (dar și cu nuanța „să huzurești, să te distrezi").
34 Construcție compactă de locuințe etajate, înconjurate de un perimetru de străzi. Existentă încă de pe vremea romanilor, ea s-a menținut în Italia pînă astăzi.
35 Textual: „mîncați, mîncați"; expresie echivalentă cu „poftiți și gustați".
36 Întocmai componența *pizzei* de astăzi.
37 *Fornarius* = cel care deține sau închiriază un cuptor; plăcintar.
38 Fel de mîncare tipic bucătăriei italienești: macaroane pregătite cu unt, cu suc de roșii etc.
39 Vin alb, specific regiunii Campaniei, cu gust ușor acidulat.
40 În decursul timpurilor Vezuviul și-a schimbat înfățișarea. Cu două mii de ani în urmă el arăta ca un con uriaș, cu un singur crater și cu pantele acoperite aproape pînă sus de livezi și de viță de vie.

41 *„Nimic nu poate dura o veșnicie. / Cum se cufundă în ocean soarele care a strălucit, / La fel și luna plină a început să pălească."*
42 Vin vestit și foarte apreciat în Antichitate. Era produs în regiunea cu același nume din Campania.
43 *„Oh ce picior frumos are șerpoaica aia, / Oh ce gambă și ce coapse de-ți vine să mori, / Oh ce fese, oh ce mijloc, / Oh ce umeri, oh ce spinare și ce piept, / Oh ce gît frumos, oh ce mînuțe, / Oh ce ochi care te fac să-nnebunești."*
44 „Îți place femeia aceea ?"
45 Un fel de tineri de bani gata. Cam ce s-ar numi poate astăzi *play-boys*.
46 „Un loc pe care trebuie să-l ocolești."
47 Fenomen vulcanic constînd în emanații de gaze ieșite din crater, din lava care se răcește sau din crăpăturile care se află la mică distanță de coșul vulcanului.
48 „Distinsul luptător", „militarul de înaltă clasă."
49 „A fulgerat, a tunat și a fost trăsnit un stejar sus pe Velia puțin după ora prînzului."
50 „Edilul plebei, Caius Titius, i-a amendat pe măcelari fiindcă au vîndut populației carne care nu fusese controlată."
51 În Antichitate, edificiu public avînd interiorul divizat în mai multe nave prin șiruri de coloane.
52 „Numai pe tine te iubesc, să nu uiți lucrul ăsta."
53 „Plaja, care era dușmana fetelor pudice."
54 „Oh, Vatia, tu ești singurul care știi să trăiești."
55 „De mozaic."

Capitolul al șaptelea

1 La termele romane, începere cu băi reci.
2 La termele romane, începere cu băi călduțe.
3 Procesiune care se făcea în picioarele goale.
4 „Care cere ploaie."

5 „Curgătoare, fiindcă face să curgă apa."
6 Masă care avea loc în afara meselor obișnuite ; banchet, orgie.
7 Moment al înserării în care se aprindeau torțele.
8 Capul familiei, care la romani, în timpuri străvechi, avea drept de viață și de moarte asupra membrilor ei.
9 „Jalnică, lipsită de copii și îngrozitor de nefericită."
10 „Cine ți-a spus năzdrăvăniile astea ?"
11 „Opinia publică din 1820" ... „Dacă un bărbat de treizeci de ani dezonorează o fată tînără de cincisprezece ani, tînăra este considerată cea dezonorată."
12 „Cîți sclavi, tot atîția dușmani ai."
13 „Să mergem prin circiumi și să spargem paharele."
14 Textual : „Cel care ne învață obiceiurile, restauratorul moravurilor". Aluzie ironică la activitatea desfășurată de Augustus pe linia combaterii obiceiurilor decăzute ale romanilor din vremea lui și a restaurării vechilor obiceiuri.
15 Tribună din Forul Roman împodobită cu provele navelor dușmane luate ca trofee de romani în bătăliile lor navale.
16 Dată fiind cantitatea mare de lemnărie care alcătuia casele vechii Rome precum și înghesuiala acestora, incendiile erau în secolul întîi un fenomen cît se poate de frecvent.
17 „Stăpînă, poruncește."
18 „Asta mi-e voia și asta mi-e porunca."

Capitolul al optulea

1 De la Formia (localitate situată în preajma mării, lîngă actuala Gaeta). Și marele orator Cicero avea o proprietate asemănătoare acolo.
2 Textual : „de dincolo de Tibru", care locuiește pe țărmul drept al Tibrului. Roma propriu-zisă se întindea la început pe partea stîngă a Tibrului. Cu timpul ea s-a extins și pe partea lui dreaptă, pe Gianicolo, Monte Mario etc.

3 Anul consulatului lui Octavianus și al lui Sextus Apuleius.
4 Aluzie clară la tendințele și la acțiunile imperialiste ale naziștilor din secolul al XX-lea.
5 De la verbul *a bea* (lat. *bibo-ĕre*).
6 „Foarte prost."
7 Meșteri, constructori de poduri.
8 Bagajele.
9 „Sînt cavaler roman."
10 „Și-acum te sfătuiesc așa."
11 „În sfîrșit, șarpe, ai încetat să mai șuieri."
12 „Să ne întoarcem acasă."
13 „Nu ești mulțumit ?"
14 „Hai, du-te."
15 „Aștept însă lucruri și mai mari de la tine."
16 „Quintilius Varus, dă-mi înapoi legiunile."
17 „Povestește-mi (cum a fost)."

Capitolul al nouălea

1 „Ne-am lipsi cu toții de dandanaua asta."
2 „Pentru satisfacerea necesităților sexuale."
3 Actul redării libertății unui sclav includea și un gest consacrat, anume ca stăpînul să-i pună mîinile pe umeri.
4 „Dă-mi tăblițele" ... „Ce mai este nou ?"
5 „Hai, spune-mi, Evia."
6 „Dacă așa socoți, stăpîne..."
7 Mici istorioare sentimentale.
8 „Omoară-l, lovește-l, sugrumă-l ! De ce șovăi atîta ? De ce nu-l omori cu curaj ?"
9 *„Atît de dulce și de plăcută devin / Cînd fac dragoste cu cineva / Care simt că mă iubește și mă dorește, / Încît plăcerea aceea a mea întrece orice voluptate."*
10 Expresie echivalentă cu „să se ducă pe pustii pretorul ăla".
11 „Și acum la revedere. Vreau să rămîn singură."

12 „Hai, du-te ! La revedere."
13 *Ippolito Nievo* (1831—1861), scriitor romantic italian, luptător în rîndurile „cămășilor roșii" ale lui Garibaldi ; autor al romanului intitulat *Confesiunile unui italian.*

Capitolul al zecelea

1 Același cu austrul, vîntul care bate de la sud.
2 Țăran din Campania romană ; locuitor al Ciociariei.
3 În orașele romane, drum sau stradă care mergea de la nord la sud (perpendicular pe decumană, care mergea de la est la vest).
4 Expresie echivalentă cu : „Bată-te Jupiter să te bată !".
5 „Paula, Gaia, veniți iute, a sosit prietenul meu care mi-e scump ca lumina ochilor, oh, nici nu-mi vine să cred."
6 Fete tinere, fetișcane.
7 Formulă folosită în Italia cînd se ciocnesc paharele. Echivalentă cu „Noroc !".
8 Expresie echivalentă cu „de parc-ar fi murit de sete".
9 „Dac-ai să vrei să bei mult la ospăț" ... „dac-ai să vrei să mănînci din belșug"...
10 „Vin de Trebia, vechi de o sută de ani."
11 Subînțeles : „ferma, proprietatea mea de la țară".
12 „Am văzut un animal uriaș într-o harbuzerie ; apuca harbujii cu coada și și-i punea în c..."

Capitolul al unsprezecelea

1 „Cîteodată se-ntîmplă să mai doarmă și cel mai bun portar."
2 „Augustus a murit otrăvit."
3 Oamenii de rînd.
4 Subînțeles — de astăzi.
5 „Nu s-a amuzat deloc."

Capitolul al doisprezecelea

1 „Călător fără grijă."
2 Vînt uscat și rece care suflă din direcția N-E, mai cu seamă pe coastele Istriei și ale Dalmației.
3 „De una și de alta."
4 „Iar luna strălucea sus pe cer."
5 „Pe cît e de cinstită, pe atît de neajutorată e."
6 „Și nătărăul de mine o aștept pe mincinoasa de fată pînă la miezul nopții."

Capitolul al treisprezecelea

1 „*Cetățeanul de rînd.*"
2 „Într-adevăr, Zeus le ia mințile celor pe care vrea să-i piardă."
3 „Aici e lăcașul fericirii."
4 Senatorii.
5 Invocații magice.
6 Scriu „invocații și-i spun, îi cer, o rog pe Proserpina".

Cuprins

Cuvînt înainte 5

Capitolul întîi
(Anul 758 al Romei, anul 5 al erei noastre.) Prima ieşire după misterioasa boală. Spaima mea în Forul Ternopoliul de la porticul lui Neptun. Ovidius Naso stă la soare. Vizita nocturnă a Cleonicei. 11

Capitolul al doilea
(Anul 1954) Răposatul Oratio Bianchetti îmi face o propunere extraordinară. *Medèn thaumazein.* Plecarea din secolul meu. 26

Capitolul al treilea
(Anul 758 al Romei, 5 al erei noastre, 17 al vieţii mele.) O întîmplare stranie în casa unchiului. Noumăsenul care blestemă. Prima întîlnire cu Tiberius. . 39

Capitolul al patrulea
(Anii 758 şi 759 ai Romei, 5 şi 6 ai erei noastre, 17 şi 18 ai vieţii mele.) Trudnică reînvăţare a cunoştinţelor şcolastice. Vizită la Augustus. Politica lui rasială. Iulia Minor. 56

Capitolul al cincilea
(Anul 759 al Romei, 6 al erei noastre, 18 al vieţii mele.)

Cocktail monden și politic. *Bellum frumentarium*. O curtez pe Hostia, care a fost cea de-a doua Cynthie a lui Propertius. Velleius Paterculus, *miles gloriosus*. Neașteptată sosire a pretorului din Iliria și fuga mea din cubiculum de la Hostia. Evia, sclavă prevenitoare. . 79

Capitolul al șaselea

(Anul 760 al Romei, 7 al erei noastre, 19 al vieții mele.) Călătoria la Napoli. Patronul de la Forum Appium cere *dogumenta*. Papinius Flocca, patrician partenopeic. Fata *culibona*. Strabo. Hostia și răsfățul de la Baia. *„Valia, tu solus scis vivere."* O recunosc în Quartilla pe frumoasa necunoscută de la Muzeul Național. 104

Capitolul al șaptelea

(Anul 761 al Romei, 8 al erei noastre, 20 al vieții mele.) Termele lui Agrippa de la Acque Albule. Procesiunea *ad pluviam petendam*. Cină veselă în casa Hostiei, întreruptă de obișnuita sosire a obișnuitului pretor. Gelozia prințului german. Iulia mă răpește și agață o coroană de brațul lui Marsias. 149

Capitolul al optulea

(Anii 761 și 762 ai Romei, 8 și 9 ai erei noastre, 20 și 21 ai vieții mele.) Iulia e relegată și Ovidius exilat. Plec să-mi fac armata în Germania sub Quintilius Varus. Bătălia din pădure. Îl ucid pe prințul german. Scăpat din dezastru, sînt decorat pentru merite militare. 174

Capitolul al nouălea

(Anii 763 și 764 ai Romei, 10 și 11 ai erei noastre, 22 și 23 ai vieții mele.) Rudele mele vor să mă însor. Inventez bicicleta, dar nu reușesc să-mi țin echilibrul pe ea. Cu Claudia la circ. Conducători de care și gla-

diatori. Hostia se căsătorește, iar eu o iau în casa mea pe Evia, sclava de viță regală. 213

Capitolul al zecelea
(Anul 764 al Romei, 11 al erei noastre, 23 al vieții mele.) Călătoria în Etruria și la Bologna. Îl reîntîlnesc pe Lucius Rusticelius, camaradul meu de arme din Germania. Paula cea brună și romană, Gaia cea blondă și etruscă. Ospăț copios. Misterioasă vizită nocturnă în cubiculum. 239

Capitolul al unsprezecelea
(Anul 767 al Romei, 14 al erei noastre, 26 al vieții mele.) Mă întorc din Grecia. Cancanuri politice la termopoliu. Augustus otrăvit cu smochine. Trimis extraordinar în Germania la Germanicus. Vizită pe cîmpia dezastrului lui Varus în Pădurea Teutoburgică. Agrippina apără podul de peste Rin. 266

Capitolul al doisprezecelea
(Anul 770 al Romei, 17 al erei noastre, 29 al vieții mele.) Mă îmbarc la Brundisium. Furtună pe mare. „Corcira e liberă, poți să faci c... unde poftești." Uimitorul răspuns al oracolului de la Dodona. Tristul exil al lui Ovidius la Tomis. 296

Capitolul al treisprezecelea
(Anii 770—772 ai Romei, 17—19 ai erei noastre, 29—31 ai vieții mele.) Germanicus triumfă, apoi e trimis în Orient, iar eu îl urmez. Prevestiri triste la Colofon. Misteriosul munte al Armeniei. Ruinele de la Akhetaton, palatul lui Ekhaton strălucitorul și al lui Nefertiti, frumoasa între frumoase. Moartea lui Germanicus. . 323

Note 368

EDITURA EMINESCU

vol. I

paolo monelli

O AVENTURĂ ÎN SECOLUL ÎNTÎI

«Evocînd atmosfera tumultuoasă a secolului lui August, perioada contradictorie a împăraților Romei, Monelli o confruntă cu dimensiunile contemporaneității sale. Paralelismul este trasat cu o facultate de analogie excepțională, abuzurile și prepotențele perioadei antice fiind echivalente cu violențele regimului dictatorial mussolinian, atrocitățile vechilor războaie germanice trezind asociații cu agresiunea fascistă din Abisinia, intrigile și mașinațiunile de la curtea imperială romană evoluînd în procedeele venale și în lipsa de scrupule a politicienilor veroși ai secolului XX...»

Alexandru Balaci

Colecția Clepsidra

Vol. I Lei 10,50
Vol. II Lei 9,75
Total Lei 20,25